

VAASAN YLIOPISTO

NIKLAS LUNDSTRÖM

SEIJA VIRKKALA

(Toim.)

Maaseutu, yliopisto ja yhteiskunta

*Juhlakirja professori Hannu Katajamäen
60-vuotispäiväksi*

ACTA WASAENSIA NO 264

ALUETIEDE II

UNIVERSITAS WASAENSIS 2012

Vaasan yliopiston kuva-arkisto

HANNU KATAJAMÄKI

Kirjoittajat

Peter Ehrström, FT, ledarskribent

Jouko Havunen, KTT (h.c.)

Esa Hyryläinen, professori, Vaasan yliopisto

Torsti Hyryläinen, tutkimusjohtaja, Ruralia-instituutti, Helsingin yliopisto

Kari Ilmonen, professori, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto

Matti Jakobsson, rehtori, Vaasan yliopisto

Riitta Koski, yliopistonlehtori, Vaasan yliopisto

Kari Leinamo, tutkija, Levón-instituutti, Vaasan yliopisto

Markku Lumio, kehittämisspäällikkö, Vaasan yliopisto

Niklas Lundström, tohtorikoulutettava, Vaasan yliopisto

Kauko Mikkonen, professori emeritus, Vaasan yliopisto

Sami Moisio, professori, Oulun yliopisto

Miia Mäntylä, projektipäällikkö, Levón-instituutti, Vaasan yliopisto

Pertti Rannikko, professori, Itä-Suomen yliopisto

Antti Saartenoja, vanhempi tutkija, Ruralia-instituutti, Helsingin yliopisto (virkavapaalla)

Anita Salmi, HTT, toimittaja

Heli Siirilä, projektipäällikkö, Levón-instituutti, Vaasan yliopisto

Lorenz Uthardt, agrolog, policies doktor

Eero Uusitalo, professori, pääsihteerin, Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä

Eeva Uusitalo, koordinaattori, Ruralia-instituutti, Helsingin yliopisto

Seija Virkkala, professori, Vaasan yliopisto

Pentti Yli-Jokipii, professori emeritus, Turun yliopisto

Sisällys

Kirjoittajat.....	V
Johdanto..... <i>Niklas Lundström & Seija Virkkala</i>	1
Hiljainen sosiologian opiskelija..... <i>Pertti Rannikko</i>	4
ARKI JA ASUMINEN MAASEUDULLA	
Ensikohtaamisia <i>Kari Ilmonen</i>	9
Maaseutuasumisen yhteiskunnalliset edellytykset liikenteen näkökulmasta <i>Miia Mäntylä & Heli Siirilä</i>	11
Jordbruket och jordbrukarnas förändringsprocess som del av landsbygdens utveckling <i>Lorenz Uthardt</i>	22
Paikalliset tuotannolliset alueet ja toimialakeskittymät nykyajan haasteissa..... <i>Riitta Koski</i>	32
Tanssilavat parinmuodostusnäytelmän näyttämönä Suomessa <i>Pentti Yli-Jokipii</i>	48
Hannu Katajamäki tiedemiehenä ja matkasaarnaajana <i>Jouko Havunen</i>	56
MAASEUTUPOLITIikka	
Rohkea ja väsymätön maaseudun puolustaja <i>Anita Salmi</i>	61
Kuntainstituution kasvun ja erilaistuvan paikalliskehityksen välinen jännite maaseutupolitiikan lähtökohtana <i>Torsti Hyyryläinen</i>	63
Kaupunki- ja maaseutupolitiikkaa kilpailuvaltiossa <i>Antti Saartenoja</i>	78
Maaseutupolitiikan metodinen kehittyminen <i>Eero Uusitalo</i>	92

VIII

”Suorasanainen ja sopivan persoonallinen häiskä”. Hannu Katajamäki,
Rural Studies -verkoston renessanssimies 110
Eeva Uusitalo

MUUTTUVAT KUNNAT

Hannu K och Miles D..... 115
Peter Ehrström

Kirkko kuntajaotuksen taustavaikuttajana – Esimerkkinä kirkon paikkakiistat
1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun uusissa seurakunnissa 117
Kari Leinamo

Keskittämiskehitys ja Suomen maaseudun uusi tie – Kuntaudistus
keskittämisen välineenä..... 132
Anita Salmi

Stadsdelens metamorfos – Med eller utan gentrifiering..... 144
Peter Ehrström

Hannu Katajamäki kunnallispoliitikkona 161
Markku Lumio

ALUETUTKIMUS JA -KEHITTÄMINEN

Hannu Katajamäki, alueensa mies 167
Matti Jakobsson

Yliopistot hallintavallan ilmentymänä..... 169
Sami Moisio

Aluekehittäminen ja ylikansallinen oppiminen 183
Seija Virkkala

Maaseudun nousu aluetieteen tutkimuksen fokukseen Vaasan yliopistossa..... 202
Kauko Mikkonen

Aluetutkimuksen tulevaisuudesta 211
Niklas Lundström

Hannu Katajamäki kollegana..... 222
Esa Hyyryläinen

JOHDANTO

Niklas Lundström & Seija Virkkala

Aluetieteen professori Hannu Katajamäki täyttää 60 vuotta 18. heinäkuuta 2012. Tämän kirjan avulla haluamme onnitella häntä käsittelemällä hänelle tärkeitä aihepiirejä. Kirjoittajat ovat Hannun kollegoita, oppilaita ja yhteistyökumppaneita. Hannu on tehnyt suuren osan tähänastisesta elämätyöstään Vaasan yliopistossa toimien opetus-, tutkimus- ja hallinnollisissa tehtävissä. Hän on toiminut mm. talousmaantieteen lehtorina, Länsi-Suomen taloudellisen tutkimuslaitoksen/Vaasan yliopiston tutkimuslaitoksen johtajana, Levón-instituutin tutkimusjohtajana, maaseutututkimuksen professorina ja vuodesta 2008 alkaen aluetieteen professorina, erityisalana aluekehittäminen. Vuoden 2012 alusta lähtien hän on toiminut myös filosofisen tiedekunnan dekaanina. Vaasan yliopiston lisäksi Hannu on työskennellyt työvoimahallinnossa sekä Ruralia-instituutin edeltäjän, Maaseudun ja tutkimus- ja koulutuskeskuksen Seinäjoen yksikön johtajana.

Hannulla on pitkä perspektiivi niin Suomen aluekehitykseen kuin aluekehittämiseen. Suomen alue- ja yhdyskuntarakenne onkin muuttunut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana etenkin alueellisen keskittymisen johdosta. Hannu on korostanut maaseutuyhteisöjen erityisyyttä ja yhteiskunnallista tärkeyttä sekä aluekehityksen pitkiä linjoja yhteiskunnallisessa muutoksessa. Tutkimuksessa tulee ottaa huomioon suomalaiset erityispiirteet: maaseutu on pienten paikallisyhteisöjen ja suurten etäisyyksien aluetta. Pienipiirteisiin paikallisyhteisöihin perustuva kansalaisten maantiede toimii vastakohtana suurilla väestöpohjilla ja suurilla hallintoyksiköillä korostavalle keskittämismallille.

Hannu on toiminut paitsi opetus-, tutkimus- ja hallinnollisissa tehtävissä yliopistolla, mutta myös kunnallispolitiikassa ja maaseudun kehittämisselityksessä. Hannu on aktiivinen keskustelija. Hänelle on tärkeää vaikuttaa, näkyä ja ottaa kantaa hyväksi kokemansa asian puolesta.

Pyysimme käsillä olevaan kirjaan artikkeleita ja henkilökuvauksia Hannun kollegoilta, oppilailta, tuttavilta ja yhteistyökumppaneilta. Emme halunneet lähteä antamaan tarkkoja ohjeita siitä, mistä aiheesta kukin kirjoittaisi. Näkemyksemme mukaan parempi tulos syntyy siitä, kun jokainen asiantuntija kirjoittaa omista lähtökohdistaan käsin. Mukavan suuri joukko kirjoittajia otti haasteen vastaan ja lähti pohtimaan aiheitaan ”maaseudun suuret linjat” -teeman pohjalta. Mielestämme tehtävänanto ja tulos kohtaavat toisensa. Kirja on poikkileikkaus suoma-

laisen maaseudun historiasta ja nykypäivästä, politiikasta ja arjesta sekä aluekehittämisestä ja -tutkimuksesta. Kiitokset kaikille kirjoittajille!

Artikkeleiden lisäksi kirja sisältää lyhyitä henkilökuvia. Jokainen henkilökuvauus on erilainen ja auttaa avaamaan kuvaa Hannusta persoonana sekä siitä, missä kaikessa hän on ollut mukana. Paljon on kieltämättä jäänyt myös kuvausten ulkopuolelle. Kyseessä ei kuitenkaan ole kattava kokonaiskuva Hannun tämän hetkistä saavutuksista tai syväanalyysi hänen toiminnastaan. Saimme joka tapauksessa erinomaisia henkilökuvia jokaisesta kirjan otsikon osa-alueesta. Henkilökuvaukset on pyritty laittamaan kronologiseen järjestykseen.

Artikkelit muodostavat neljä teemaa, joista jokainen kuvaa myös Hannua. Kirjan ensimmäinen pääluke käsittelee elämää ja elinkeinoja maaseudulla. Myös Hannu on ollut kiinnostunut maaseudun arjesta. Hän on moneen otteeseen kiteyttänyt sitä, miten jokapäiväinen elämä on erilaista maaseudulla verrattuna kaupunkeihin esimerkiksi asiointimatkojen tai palvelujen saavutettavuuden osalta. Lisäksi Hannu on korostanut maaseudulla asuvien oikeutta hyvään elämään. Maaseutua ei kehittämisen puitteissa voi siis verrata kaupunkeihin, vaan maaseutua tulee kohdella sen erityisolosuhteet huomioonottaen. Tässä kirjassa Miia Mäntylä ja Heli Siirilä kuvaavat maaseudun arkea ja asumista liikenteen näkökulmasta. Lorenz Uthardt tarkastelee maataloutta ja maanviljelijöitä maaseudun rakennemuutoksessa. Riitta Koski käsittelee pohjalaisia toimialakeskittyviä tuotannollisia alueina. Pentti Yli-Jokipiä esittelee maaseudun elämää tanssilavakulttuurin kehityksen valossa.

Myös kirjan toisessa pääluvussa käsitellään Hannulle tärkeitä asioita. Hänellä on pitkä kunnallispoliittikontausta. Mutta milloin hän ei ole osallistunut politiikan kuumimpaan keskiöön, on hän vahvasti pyrkinyt vaikuttamaan politiikan sisältöihin. Etenkin kun kyse on ollut maaseudusta. Maaseutupolitiikan kehitystä käsitellään tässä teoksessa kolmesta eri näkökulmasta. Torsti Hyyryläinen pohtii maaseutupolitiikan lähtökohtia suhteessa kuntainstituution kasvuun ja paikallisen kehityksen erilaistumiseen. Antti Saartenoja tarkastelee alue-, kaupunki- ja maaseutupolitiikan suhteen muutoksia suhteessa mm uusliberalistiseen ajatteluun. Eero Uusitalo luo pitkän kokemuksensa perusteella katsauksen maaseutupolitiikan muodostumiseen, kehitykseen ja saavutuksiin. Hannukin on omalla panoksellaan ollut vaikuttamassa maaseutupolitiikkaan. Hän on toiminut mm maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän jäsenenä, maaseutuasumisen teemaryhmän puheenjohtajana sekä maaseutualan opetusta tarjoavan Rural Studies -verkoston puheenjohtajana.

Tämän kirjan julkaisun tienoilla kunnat ovat olleet keskustelun keskiössä jo pitkään, jos eivät aina. Myös Hannu on ottanut runsain mitoin kantaa kuntakeskusteluun. Kuntakeskustelussakin hän on nostanut keskiöön maaseutukysymykset.

Kuntauudistuksessa tulee ottaa maaseudun monimuotoisuus huomioon. Pelkääntään keskustaupunkien ehdoilla ajatut uudistukset eivät anna maaseudulle mahdollisuuksia. Kari Leinamo luo katsauksen kuntajaotuksen historiaan kirkon paikakäyttöjen tarkastelun avulla. Anita Salmi pohtii, miten kuntauudistus toimii keskittämisen välineenä. Peter Ehrström tarkastelee Vaasan Palosaaren kaupunginosan pitkän tähtäimen muutosta gentrifikaation ja metamorfoosin käsitteiden avulla.

Viimeinen pääluke kuvaa Hannua ehkä parhaiten. Hän on vuosien mittaan ollut mukana lukemattomissa aluekehittämiseen liittyvissä tapahtumissa, seminaareissa, keskustelutilaisuuksissa jne. Hannu on pitkään korostanut sitä, ettei kehittämistyötä voida kohdistaa pelkästään jo menestyviin alueisiin. Hänen mukaansa jokaisella alueella on edellytykset kehittyä ja menestyä. Tällainen näkemys lienee jokaisen helppo allekirjoittaa. Siinä ei luokitella alueita potentiaalisesti menestyviin ja niihin, jotka eivät menestykseen pysty. Aluekehittämiseen liittyy myös yliopistojen rooli yhteiskunnassa. Hannu toteuttaa monin tavoin yliopiston yhteiskunnallista palvelutehtävää. Sami Moisio pohtii alueellisen yliopistoverkon muutosta osana yhteiskunnan suurempia muutostrendejä. Seija Virkkala ehdottaa ylikansallisen oppimisen menetelmien käyttämistä aluekehittämisen voimavarana. Kauko Mikkonen tarkastelee maaseutututkimusta talousmaantieteessä ja sen nousua vaasalaisen aluetieteen tutkimuksen keskiöön. Niklas Lundström luo katseen aluetutkimuksen tulevaisuuteen.

Karl Marx totesi Feuerbach-teeseissään vuonna 1845, että ”Filosofit ovat vain eri tavoin selittäneet maailmaa, mutta tehtävänä on sen muuttaminen.” Ihmiskunnan ongelmien ratkaiseminen tuntui vaativan Marxilta poliittista toimintaa, ei niinkään paljon filosofiaa. Tätä voidaan soveltaa myös Hannuun, sillä hän on oman opetus- ja tutkimustoimintansa lisäksi pyrkinyt muuttamaan maailmaa ja maailmankuvaa.

Onnea Hannu Katajamäelle, väsymättömälle maaseudun puolustajalle, 60-vuotispäivän johdosta!

Tsemppiä tuleviin ponnistuksiin!

Lycka till, kämpa vidare!

HILJAINEN SOSIOLOGIAN OPISKELIJA

Pertti Rannikko

Ensimmäiset selkeät muistikuvani Hannu Katajamäestä ovat vuodelta 1975. Tuolloin hän osallistui Turun yliopiston sosiologian laitoksella pitämilleni monimuuttujamenetelmiä käsitteleville kursseille. Kevätlukukaudella opiskeltiin regressioanalyysiä ja kanonista analyysiä, syyslukukaudella erotteluanalyysiä. Olin varmaan tavannut Hannun jo aikaisemminkin, sillä hän ilmeisesti aloitti opinnot vuotta minua myöhemmin. Hän nimittäin tuli ylioppilaaksi Turun lyseosta vuonna 1972, minä vuotta aikaisemmin Turun suomalaisesta yhteiskoulusta. Hannu oli hiljainen ja hintelä opiskelijapoika eikä mikään luento- ja seminaarisalien äänekkäs meuhkaaja.

Tein silloin sosiologian pro gradu -tutkielmaa monimuuttujamenetelmien käytöstä ja professori Erkki Asp rekrytoi minut opettamaan niitä laudaturvaiheen opiskelijoille. Hannu kävi keskustelemassa monimuuttujamenetelmistä luentojen jälkeenkin, sillä hän käytti niitä pro gradu -tutkielmassaan. Kun nyt selaan Turun yliopiston kirjastosta lainaksi saamaani Hannun tutkielmaa, en voi kun hämmästellä sen metodista monipuolisuutta. Kyselyaineistoa on analysoitu graafisilla profiiliesityksillä, t-testillä, faktorianalyysillä ja regressioanalyysillä.

Hannu Katajamäen tammikuussa 1976 valmistuneen sosiologian pro gradu -tutkielman nimenä on ”Vuorotyön vaikutus sosiaalisiin rooleihin. Sosiologinen tutkimus Turun kaupungin liikennelaitoksen bussinkuljettajien ja Turun kaupungin vesilaitoksen kolmivuoro- sekä päivätyöntekijöiden keskuudessa”. Kuten otikkokin jo kertoo, on tutkimus tarkasti ja huolellisesti toteutettu ja kirjoitettu. Teoreettisena viitekehystenä on käytetty Kurt Lewinin kenttäteoriaa, jonka pohjalta tarkastellaan vuorotyön vaikutusta perhe-, ystävä- ja sukulaisrooleihin sekä järjestötoimintaan ja harrastuksiin. Aineisto on hankittu Turun kaupungin bussinkuljettajille ja vesilaitoksen työntekijöille toukokuussa 1975 tehdyllä postikyselyllä, jonka vastausprosentiksi saatiin 92.

Nuori tutkijan alku kertoo saaneensa yllykkeen tutkimukselleen omakohtaisista kokemuksista, kun hän työskenteli kesällä 1974 kolmivuorotyössä Turun kaupungin vesilaitoksella. Hannun isän veli Aapo Katajamäki työskenteli käyttövalvojana vesilaitoksella ja tuon ajan tavan mukaan hommasi ilmeisesti kesätyöpaikan veljenpojalleen. Turun vesilaitos sijaitsi Aurajoen alimman kosken, Halistenkosken, tuntumassa. Hatarien ja tarkistamattomien muistikuvien mukaan Hannu asui

lapsuudessaan Halisissa tai sen naapurissa Nummenmäellä, jotka olivat tyypillisiä kaupungin reunalle syntyneitä työläiskaupunginosia. Hannun isoisä oli ollut Halisten mylllyn päämylläri. Isä Anto oli puuseppä.

Hannu opiskeli sivuaineenaan kulttuurimaantiedettä ja suoritti siitä sivulaudaturin. Samana vuonna kuin gradu valmistui hänen keskus- ja vaikutusalue teoriaa käsitellyt kulttuurimaantieteen sivulaudaturtutkielmansa. Työ oli niin systemaattinen klassisten teorioiden ja suomalaisten tutkimusten esittely, että työn ohjaajan professori Pentti Yli-Jokipiin ehdotuksesta se julkaistiin Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen opetusmonistesarjassa. Heti perään se ilmestyi myös Tampereen yliopiston aluetieteen julkaisusarjassa. Yli-Jokipiin suhtautuminen oli muutenkin sen verran kannustavaa, että Hannu myöhemmin teki väitöskirjansa sosiologian sijaan maantieteessä.

Viimeinen muistikuvani Hannusta sosiologian opiskelijana liittyy Karl Marxin *Pääomaan*. Tutkielman hyväksymisen jälkeen oli vielä suoritettava sosiologian laudaturin lopputentti, johon kuului jonkun sosiologian klassikon teoksen lukeminen. Tentin itse Marxin Pääoman 1. osan ja Hannukin teki saman valinnan. Teosta ei kuitenkaan ollut professori Aspin kirjahyllyssä, joten se piti viedä ennen tenttiä hänelle, jotta hän pystyi tekemään tenttikysymykset. Olin jo tenttinyt kirjan kun Hannu meni tenttiin, joten hän pyysi minun kappalettani lainaksi, jotta hän voisi viedä sen Aspille. Hänen oma kirjansa ei sinne joutanut, sillä tunnollisena opiskelijana hän halusi lukea sitä tenttiajankohtaan saakka.

Pääoman lukeminen teki ilmeisesti vaikutuksen Hannuun. Pari vuotta Joensuuun lähtöni jälkeen törmäsin Hannu Katajamäen nimeen lukiessani Suomen Maantieteellisen Seuran Terra-lehteä. Sen vuoden 1979 numerossa 4 julkaistiin Hannun katsausartikkeli ”*Marxilaisen maantieteen lähtökohtia*”. Marx ei tainnut Hannua sen enempää viedä mukanaan, mutta maantiede kylläkin. Näin ollen kertomus Hannusta sosiologina voidaan päättää tähän.

ARKI JA ASUMINEN MAASEUDULLA

ENSIKOHTAAMISIA

Kari Ilmonen

*Kohtasimme tiilisten muurien makasiinissa, pölyssä ja hämärässä,
kaari-ikkunoista tihkui hieman päivänvaloa.
Mies oli korkeanlainen, se keräsi ja karsi vaikutelmat tarkasti,
katseli seiniä ja ehkä jo niiden lävitse.
Sen rintava akustiikka sysäisi tornadot kohti
hallitsevien lauseiden symmetriaa, tekisi sen,
minkä yksi professori elämässään ehtii,
raskas ja kipinöivä pää harteillaan, joskus lanteillaan.*

Runomuotoisia tekstejä ei pitäisi selittää, mutta tässä yhteydessä se on tietysti paikallaan. Teksti viittaa vuoteen 1984, jolloin tapasin Hannun ensimmäisen kerran. Paikallisen työvoimatoimiston virkamieskin oli paikalla. Tämä tapahtui Pietarsaareissa, 1900-luvun alussa rakennetussa Tupakkamakasiinissa, joka oli määrä peruskorjata ja muuntaa nuorison monitoimitaloksi. Tapaamisaikana tunkkainen Tupakkamakasiini oli tyhjennetty vanhasta roinasta ja muistaakseni rakennuksen piirustuksetkin olivat valmiina. Uudistettu makasiini avattiin kaupunkilaisten käyttöön muutama vuosi myöhemmin.

Hannu toimi tuohon aikaan tutkijana Vaasan läänin työvoimapiirissä ja oli tutustumassa Pietarsaaren kaupungin nuorisotyöttömyyteen ja nuorisoprojekteihin. Minä puolestani työskentelin kaupungin henkilöstötoimistossa tutkijana ja valmistelin raporttia ja toimintamallia paikallisesta nuorisoverstaskokeilusta pohjoismaisten esikuvien mukaisesti. Hieman myöhemmin pyysin kirjeitse Hannulta kommentteja nuorisoverstas-raportistani ja jotain saamastani palautteesta opinkin: vastaisuudessa olin aina havahtuva siihen, että tilastokielessä prosentilla ja prosenttiyksiköllä on erilaiset käyttötarkoitukset.

Seuraavan kerran kohtasin Hannun Kokkolassa vuoden 1986 alussa. Ossi Tuomen johtamassa Chydenius-Instituutissa (nyk. Jyväskylän yliopiston Kokkolan yliopistokeskus Chydenius) järjestettiin tutkijatapaaminen, jossa tarkasteltiin alustuksin ja keskusteluin Suomen itäisiä ja läntisiä erityispiirteitä sekä vertailun kautta syntyviä tutkimusteemoja. Hannu puhui aiheesta ”Metsänkäyttöön perustuvien tuotantomuotojen vaikutus Pohjanmaan ja Pohjois-Karjalan asemaan alueellisessa työnjaossa” ja minä esittelin aivan toisenlaista teemaa tuoreesta tutkimusraportistani ”Pelimannikulttuuri ja moderni maaseutuyhteisö”. Myös Anssi Paasi, Harri Andersson, Heikki Eskelinen, Bo Forsström, Perttu Vartiainen, Jukka Oksa ja

Markku Aho osallistuivat tilaisuuteen omilla esityksillään. Tuomi toimitti seminaarin alustuksista myös julkaisun ”Aluetutkimuksen itä ja länsi” (Chydenius-Instituutin tutkimuksia 1986/nro 19). Jos itse käytänkin tässä yhteydessä paikoin runokieltä, kaukana kyseinen tyyli ei ollut myöskään Hannun seminaariesitelmän loppuvirkkeestä: ”*Aluepolitiikka ei ole ainakaan toistaiseksi kyennyt kuromaan umpeen Savotta-Suomen murtumisen viiltämää syvää haavaa maaseudun rakenteessa.*”

1990-luvulla en juurikaan ollut tekemisissä Hannun kanssa, mutta osa ”Chydiksen” muusta tutkijaväestä kylläkin. Varsinkin vuosikymmenen alkupuoliskolla vuorovaikutusta leimasivat myös eräänlaiset solmut ja kipinät, kuten akateemiseen keskusteluun toki kuuluu. Myrskyt vaimenivat vuosien myötä ja sittemmin yhdistäviä säikeitä alkoi punoutua enemmänkin, mikä rakensi perustaa viljavalle ja kiintoisalle nykytilanteelle. Aluetieteen ja yliopistokeskuksen tutkijat ovat omalta osaltaan lähentäneet Vaasan ja Jyväskylän yliopistoa toimintatasolla. Itse olen 2000-luvulla tavannut Hannun melko usein, muun muassa Merenkurkun UniZon-projektin, maaseutututkimuksen professoriverkoston, Rural Studiesin ja aluetieteen dosentuurini merkeissä. Emmekä aina ole keskustelleet tutkimuksellisista asioista, vaan puheenaiheita olemme löytäneet myös vaikkapa rockmusiikista ja taiteen suhteesta yhteiskuntaan.

Rintava akustiikka sysäisi tornadot kohti hallitsevien lauseiden symmetriaa... Hannua vähänkin tuntevat kyllä tietävät, että hän ei ole koskaan ollut henkisesti tai sosiaalisesti saamaton. Jälkeenpäin katsoen tämä on ilmennyt esimerkiksi niin, että Hannu ei ole tempautunut aikaa ja yhteiskuntaa hallitseviin totuuspuhuntoihin kritiikittä ja ilman vaihtoehtoja, onpa ollut sitten kyse aluekehittämisestä tai maaseudun tulevaisuudesta. *Raskas ja kipinöivä pää harteillaan, joskus lanteillaan.* Näin se usein menee, kun lähtee kamppailemaan luuduttavia totuuksia vastaan, eikö totta? Seinien lävitse katsominen vaatii perehtyneisyyttä, rohkeutta ja joskus raakaa voimaa akustisessakin mielessä. Pääkin saattaa irrota välillä, kuulijoiltakin.

Kaikkia Hannun yhteiskunnallisen vaikuttamisen tapoja ja rooleja en suinkaan tunne, mutta henkilökohtaisesta kokemuksestani voin sanoa, että hän on sympaattinen ja huumorintajuinen keskustelija, harvinaisen tervejärkinen tutkija ja loistokkaina hetkinä suorastaan maaginen esitelmöitsijä – silti vaatimaton olemukseltaan. Lisäksi hänen humaaniin ihmiskäsitykseensä ja maailmankuvaansa ainakin minun on ollut sujuva samastua. Ehkä tämä kaikki oli nähtävissä kolmisenkymmentä vuotta sitten, kun jo makasiinin *kaari-ikkunoista tihkui hieman päivänvaloa.*

MAASEUTUASUMISEN YHTEISKUNNALLISET EDELLYTYKSET LIIKENTEEEN NÄKÖKULMASTA

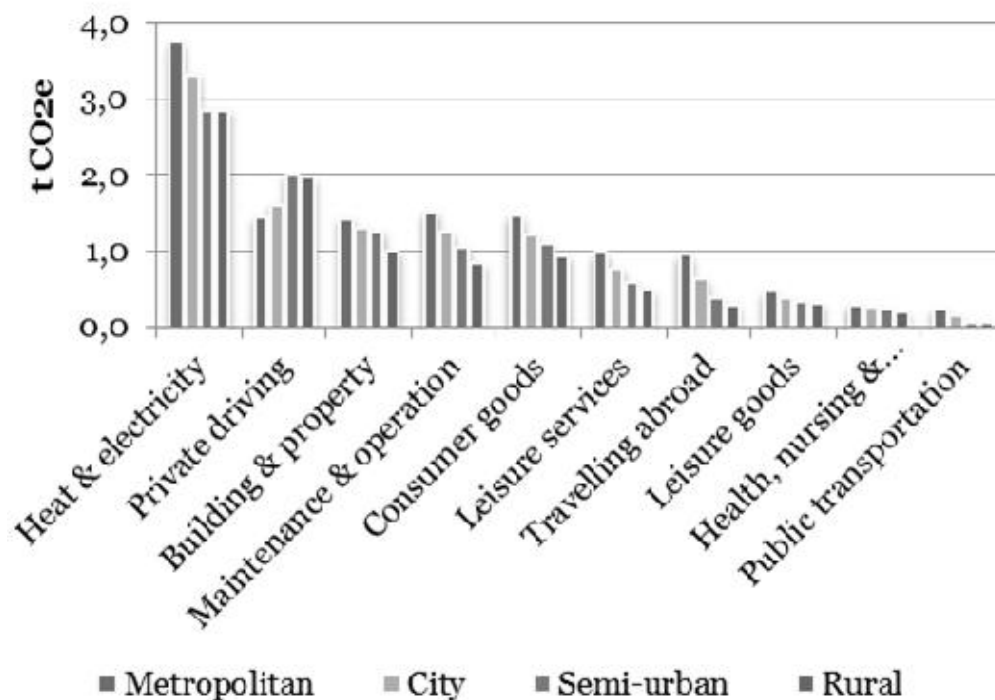
Miia Mäntylä & Heli Siirilä

Artikkelissa tuodaan esille, kuinka valtioneuvoston liikennepoliittisissa selonteoissa käsitellään maaseudun liikkumistarpeita ja sen ympäristövaikutuksia. Selonteojen välittämää kuvaa peilataan maaseudun asukkaiden todellisiin liikkumistarpeisiin ja -tapoihin sekä heidän esittämiinsä näkemyksiin aiheesta. Asukkaita kuvaava aineisto on saatu laajasta kaupunki- ja maaseutualueille kohdistetusta kyselystä.

Johdanto

Hiilidioksidipäästöihin liittyvä keskustelu on ollut kiihkeää muutaman vuosikymmenen ajan. Aihetta on tutkittu paljon, jotta saataisiin tietoa ihmisten toiminnan kielteisistä vaikutuksista luontoon ja keinoista vähentää niitä. Suomessa energiaa kuluu teollisuuden ja rakennusten lämmityksen jälkeen eniten liikenteeseen (Tilastokeskus 2011: 41). Liikkumisen aiheuttamien hiilidioksidipäästöjen pienentämisessä on katse kohdistettu myös maaseutuun, jossa pitkät etäisyydet automaattisesti lisäävät ajettujen kilometrien määrää. Lisäksi kaupunkialueita heikompi julkinen liikenne ohjaa maaseudun asukkaita yksityisautoiluun.

Heinonen (2012) on tutkinut väitöskirjassaan, kuinka asukkaiden kulutustottumukset ja aluerakenne vaikuttavat hiilidioksidipäästöihin. Hän on tarkastellut hiilidioksidipäästöjä eri osa-alueilla, kuten lämmityksessä, yksityisautoilussa, kuluttamisessa sekä julkisessa liikenteessä (kuva 1). Tutkimusalueet vaihtelivat suurkaupunkimaisesta maaseutumaiseen alueeseen. Tuloksista näkyy selkeästi, että maaseudun hiilidioksidipäästöt ovat kaupunkia suuremmat vain yksityisautoilun osa-alueella. Kaikilla muilla tarkastelluilla osa-alueilla hiilidioksidipäästöt olivat sitä suuremmat, mitä kaupunkimaisempaan aluerakenteeseen siirryttiin. Heinosen mukaan korkeampaan päästötasoon ei vaikuta aluerakenne, vaan kaupunkimaisten alueiden asukkaiden korkeampi tulotaso ja siitä seuraava korkeampi kulutus. (Heinonen 2012: 24.)

Kuva 1. Hiilidioksidipäästöjen määrä eri elämisen osa-alueilla Heinosen (2012: 22) mukaan

Heinosen tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että maaseudun hiilidioksidipäästöjen vähentämistä tulisi tarkastella erityisesti liikkumisen näkökulmasta. Kuinka siihen on pyritty vaikuttamaan hallinnossa? Entä mikä on maaseudun asukkaiden oma näkemys liikkumisestaan?

Maaseutu liikennepoliittisissa selonteissa

Matti Vanhasen toinen hallitus antoi keväällä 2008 valtioneuvoston liikennepoliittisen selonteon eduskunnalle. Sen päämäärä oli lisätä pitkäjänteisyyttä liikennepoliittikkaan. Tarkastelukohteena olivat muun muassa elinkeino- ja ilmastopolitiikka, joukko- ja kevytliikenne, kuljetusmarkkinat sekä liikenneverkko ja sen rahoitus. (Liikenne- ja viestintäministeriö 2008: 1, 4.)

Selonteon mukaan liikenteen päästöjä voisi pienentää yhdyskuntarakenteen eheyttämällä, joukkoliikenteen edistämällä, uusiutuvien energialähteiden käytön lisäämisellä, ajoneuvoteknologian täysimääräisellä hyödyntämisellä, liikenteen hinnoittelulla sekä asenteisiin vaikuttamalla. Sen mukaan kaikista liikennemuodoista eniten päästöjä aiheuttaa henkilöautoliikenne. Samassa yhteydessä tode-

taan, että oman henkilöauton käyttö on väistämätöntä useilla alueilla, koska niissä ei ole riittävää joukkoliikennettä. (Liikenne- ja viestintäministeriö 2008: 14).

Haja-asutusalueiden liikennettä selonteko käsittelee lyhyesti. Siinä ei pyritä yksityisautoilun vähentämiseen, vaan todetaan henkilöautoliikenteen suuri merkitys tulevaisuudessakin. Tarkastelun kohteeksi otetaan autottomien henkilöiden liikuminen. Selonteko haluaa parantaa taksipalveluja ja yhdistää julkisten organisaatioiden tarjoamia kuljetuksia. Selonteossa linjataan useita tavoitteita, joilla pyritään liikennejärjestelmän kehittämiseen koko Suomen tasolla. (Liikenne- ja viestintäministeriö 2008: 21, 37, 39.) Kaiken kaikkiaan selonteko huomioi tarpeen pienentää liikenteen aiheuttamia päästöjä, mutta maaseutua ei erityisesti nosteta esille.

Jyrki Kataisen hallitus laati liikennepoliittisen selonteon eduskunnalle keväällä 2012. Tekstin henki on muuttunut edelliseen selontekoon verrattuna. Tekstissä tuodaan painavasti esille tarve muokata liikennejärjestelmää ilmastonmuutoksen vuoksi. Kaupunkirakenteen hajoaminen ja kaupunkiliikenteen ruuhkautuminen mainitaan kielteisinä ilmiöinä. Maaseudun liikennepalvelujen järjestämisessä halutaan ottaa käyttöön kunta- ja valtiontalouden kannalta entistä edullisempia menetelmiä. (Liikenne- ja viestintäministeriö 2012: 4–7).

Maaseutunäkökulma on selonteossa vähäinen. Siinä todetaan, että koko liikenneverkon kuntoa ei ole mahdollista pitää hyvällä tasolla nykyisen, liian matalan rahoitustason vuoksi. Liikenneinvestointien lähtökohtana olevien hankkeiden on muun muassa palveltava suuria liikennemääriä, tuettava talouskasvua, oltava kustannushyötysuhteeltaan parhaita sekä vähennettävä päästöjä (Liikenne- ja viestintäministeriö 2012: 27). Päästöjen kannalta oleelliseen bensiini- ja dieselriippuvuuteen ja korvaavien polttoainevaihtoehtojen etsimiseen ei oteta juurikaan kantaa eikä vaihtoehtoja ehdoteta.

Maaseudun asukkaiden liikkumisen arki

Vaasan yliopiston Levón-instituutissa toteutetussa Maaseutuasumisen yhteiskunnalliset edellytykset -hankkeessa tarkasteltiin, miten asuinalue vaikuttaa alueen asukkaiden mahdollisuuksiin ja halukkuuteen tehdä ympäristöystävällisiä valintoja arjessaan. Tarkasteltuja osa-alueita olivat asuminen, liikkuminen, ruoka, kuluttaminen sekä jätteiden käsittely ja kierrätys. Tutkimuksessa oli seitsemän tutkimusaluetta. Ne olivat:

- *Suurkaupungin ydinkeskusta* = väestörikas asuinalue pääkaupunkiseudulta, jossa tulo- ja palvelutaso ovat hyvät (Helsingin ydinkeskusta).

- *Kaupunkilähiö* = Perinteinen 1960- ja 1970-luvuilla rakennettu lähiö, jonka palvelutaso on suhteellisen heikko (Porista Impola, Pormestarinluoto, Uusi-koivisto, Sampola, Väinölä, Koivistonluoto ja Metallinkylä).
- *Pendelöintitaajama* = Tiiviisti asuttu, omakotiasutukseen perustuva, lähellä suurta keskusta oleva taajama, jonka asukkaat pendelöivät keskukseen ja ovat tulotasoltaan varsin varakkaita (Oulunsalon keskustaajama).
- *Palveleva kaupunkikeskus* = Kuntakeskus tai pikkukaupunki, joka sijaitsee kaukana suurista keskuksista ja joka muodostaa palveluvarustukseltaan muita palvelevan itsenäisen keskuksen (Heinolan keskustaajama).
- *Vahvojen kylien alue* = Ydinmaaseudun maaseutualue, joka koostuu vahvoista kylistä, joissa ei ole palveluja, mutta joista etäisyydet lähi- ja suurempiin keskuksiin ovat kohtuulliset (Seinäjoen maaseutualueet ja osa Ilmajosta).
- *Pienten kuntien maaseutualue* = Harvaan asutun maaseudun laaja alue, jossa väestö vähenee, palvelutaso heikkenee ja kuntakoko on pieni (haja-asutusalueita Kaavilta, Kuopiosta, Juankoskelta, Tuusniemeltä, Nilsiästä ja Rautavaaralta).
- *Pitkien etäisyyksien syrjäseutu* = Syrjäinen ja pitkien etäisyyksien leimaama alue Pohjois-Suomessa (haja-asutusalueita Sodankylästä, Sallasta, Kemijärveltä, Pelkosenniemeltä ja Savukoskelta).

Tutkimuksessa lähetettiin yhteensä 5 600 kyselylomaketta, joihin tuli lähes 2 000 vastausta. Vastausprosentti oli noin 35. Kysely lähetettiin satunnaisotannalla valituille alueiden 18–75-vuotiaille asukkaille. Kysely toteutettiin keväällä 2011. Tässä artikkelissa tarkastellaan liikkumisesta annettuja vastauksia. Kyselyllä selvitettiin muun muassa, millä kulkuneuvoilla asukkaat yleensä päivittäin liikkuvat.

Vastaaajien liikennevälineiden käytössä oli selvää alueellista vaihtelua. Keskimäärin hieman yli puolet vastaajista käytti päivittäiseen liikkumiseensa pääosin omaa autoa (taulukko 1). Vähiten omaa autoa tarvittiin suurkaupungin ydinkeskustassa. Muissa kaupunkiympäristöissä auton käyttö vaihteli 45 prosentista 64 prosenttiin. Maaseudulla autoa käytettiin 70–80 prosentissa päivittäisistä matkoista.

Taulukko 1. Kulkumuodot alueittain

Asuinympäristö	Oma auto	Kävely/pyöräily	Julkinen/muu
	%	%	%
Pitkien etäisyyksien syrjäseutu	70	21	9
Pienten kuntien maaseutualue	72	19	9
Vahvojen kylien alue	80	13	7
Palveleva kaupunkikeskus	47	47	6
Pendelöintitaajama	64	28	8
Kaupunkilähiö	45	43	12
Suurkaupungin ydinkeskusta	17	49	34
Kaikki	56	31	13

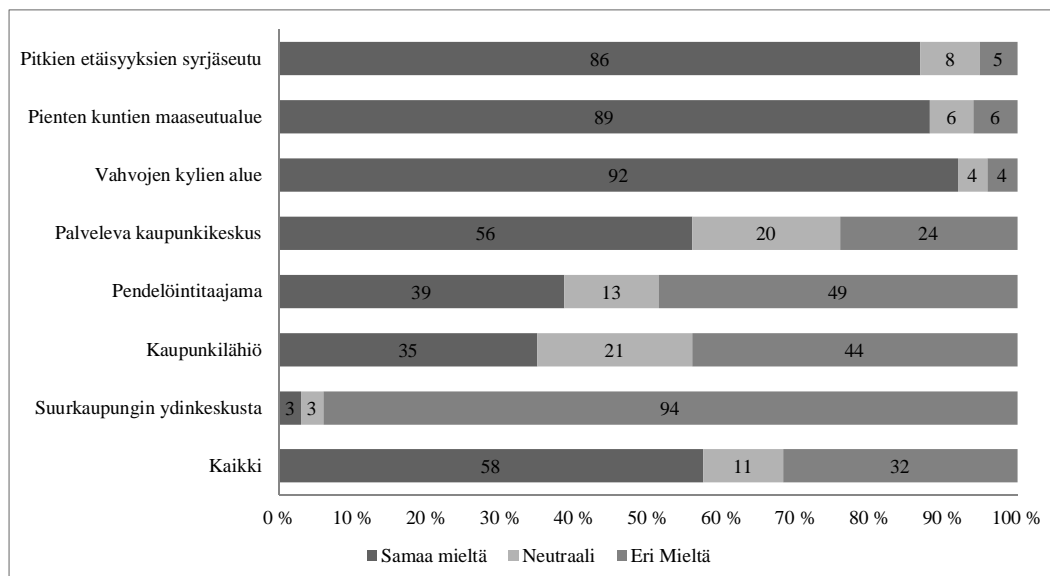
Kävellen tai pyörällä päivittäisistä matkoista hoidettiin keskimäärin kolmannes. Suosituinta kevyen liikenteen hyödyntäminen oli suurkaupungin ydinkeskustassa ja palvelevassa kaupunkikeskuksessa, joissa lähes puolet matkoista tehtiin niin. Maaseudulla pyöräiltiin tai käveltiin 13–21 prosenttia matkoista. Kaupunkimaisessa pendelöintitaajamassa pyöräily tai kävely oli lähes yhtä vähäistä kuin maaseudulla.

Julkisen liikenteen osuus vastaajien tekemistä matkoista oli noin kymmenesosa. Eniten julkista liikennettä käytettiin suurkaupungin ydinkeskustassa, jossa osuus oli kolmannes matkoista. Kaikilla muilla alueilla julkisella liikenteellä tehtiin noin kymmenes matkoista. Erot näiden alueiden välillä olivat pieniä.

Tulokset heijastelevat hyvin tutkimusalueiden maantiedettä ja julkisen liikenteen tarjontaa. Suurkaupungin ydinkeskustassa palvelut ovat lähellä toisiaan ja julkinen liikenne toimivaa. Siksi suurin osa matkoista tehdään kävellen tai pyörällä, kolmannes julkisella liikenteellä ja vain alle viidennes omalla autolla. Kaupunkilähiössä tai palvelevassa kaupunkikeskuksessa julkisen liikenteen puute näkyy siinä, että omaa autoa käytetään selvästi suurkaupungin ydinkeskustaa enemmän, mutta palvelut tavoitetaan tarvittaessa myös kävellen tai polkupyörällä. Pendelöintitaajamassa sen sijaan käytetyt palvelut ovat niin kaukana, että käveleminen tai pyöräileminen on vaihtoehto vain melko harvoille. Koska julkinen liikenne ei toimi mielekkäällä tavalla, ainoaksi vaihtoehdoksi jää usein oman auton käyttäminen. Maaseudulla puolestaan etäisyydet ovat pitkiä, palvelut kaukana eikä jul-

kinen liikenne toimi. Siksi suurin osa matkoista tehdään omalla autolla. Huomion arvoista on kuitenkin, että siltikään kaikkia maaseutualueiden matkoja ei hoideta autolla.

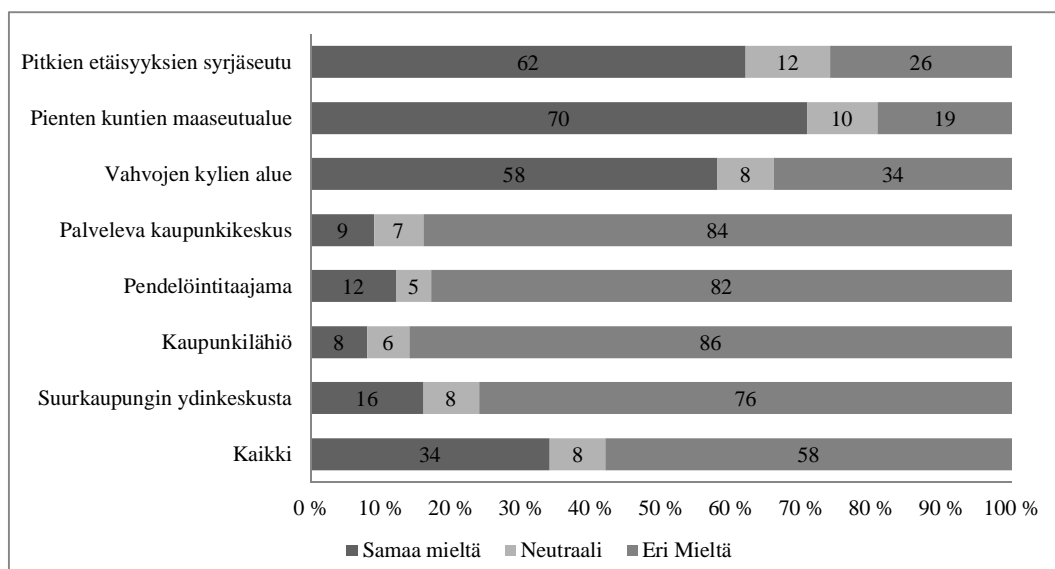
Vastaajista 27 prosenttia sanoi käyttävänsä julkisia kulkuvälineitä aina, kun mahdollista. Suurkaupungin ydinkeskustassa niin teki kaksi kolmesta vastaajasta, pendelöintitaajamassa 13 prosenttia ja muilla kaupunkialueilla noin neljännes vastanneista. Maaseudulla julkista liikennettä pyrki aina hyödyntämään 16–22 prosenttia vastaajista. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin vastaukset liittyen päivittäiseen liikkumiseen julkisilla kulkuneuvoilla. Kuitenkin ihmiset käyttävät julkista liikennettä hieman harvemmin päivittäiseen liikkumiseen kuin mikä on heidän pyrkimyksensä julkisen liikenteen hyödyntämiseen. Tämä kertoo siitä, että vaikka päivittäistä liikkumista ei useinkaan voida toteuttaa julkisella liikenteellä, sitä halutaan kuitenkin suosia, jos se on mahdollista. Etenkin pitkiä, satunnaisia matkoja voidaan toteuttaa julkisilla kulkuneuvoilla. Juuri niillä alueilla, joilla vastaajat mieltävät julkisen liikenteen toimivan huonoiten (kuva 2), sitä myös käytetään vähiten. Poikkeus oli palveleva kaupunkikeskus, jossa julkista liikennettä pyrittiin käyttämään melko paljon, vaikka sen toimivuus koettiin huonoksi. Julkinen liikenne miellettiin toimivimmaksi suurkaupungin ydinkeskustassa ja vähiten toimivaksi maaseutumaisilla alueilla.

Kuva 2. Vastaajien suhtautuminen väitteeseen ”Asuinalueellani julkinen liikenne toimii huonosti”

Suhde julkisen liikenteen käytön määrän ja sen mielletyn kalleuden välillä noudattelee samaa linjaa aiempien tulosten kanssa. Suurkaupungin ydinkeskustassa, jossa julkista liikennettä on paljon ja jossa sitä käytetään paljon, hinta mielletään muita alueita useammin kohtuulliseksi. Kun julkisella liikenteellä pääsee haluamaansa aikaan haluamaansa paikkaan, palvelusta ollaan valmiita maksamaan. Toisaalta suuret asiakasmäärät mahdollistavat edulliset hinnat. Tyytyväisyys kohdistuu ilmeisesti etenkin paikallisliikenteeseen. Maaseudulla, jossa julkinen liikenne toimii harvemmin, tyytyväisyys sen hintaan on selvästi vähäisempää. Siellä kyseessä on useimmiten kaukoliikenne. Ihmiset eivät ehkä ole yhtä valmiita maksamaan palvelusta, joka saattaa toimia heille soveltumattomiin aikoihin. Vielä suurempaa tyytymättömyys julkisen liikenteen hintoihin on kaupunkilähiössä sekä pendelöintitaajamassa, jossa paikallisliikenteen taksoihin oli tehty korotuksia.

Kevyen liikenteen käyttö koetaan hankalimmaksi maaseudulla ja helpoimmaksi kaupungeissa suurkaupungin ydinkeskustaa lukuun ottamatta (kuva 3). Maaseudulla syynä ovat usein pitkät etäisyydet, mutta myös vähäinen kevyen liikenteen verkosto etenkin harvemmin asutulla alueella. Suurkaupungin keskustassa taas todennäköinen syy on vilkas muu liikenne, joka hankaloittaa etenkin pyöräilyä. Myös kevyen liikenteen väylien vähäisyys on haaste verrattuna muihin kaupunki-alueisiin, jotka on voitu paremmin suunnitella kevyen liikenteen tarpeita ajatellen. Tästä huolimatta nimenomaan suurkaupungin keskustassa kävellään tai pyöräillään muita alueita selvästi useammin. Ilmeisesti lyhyet etäisyydet kompensoivat väylien puutetta tai muun liikenteen määrää.

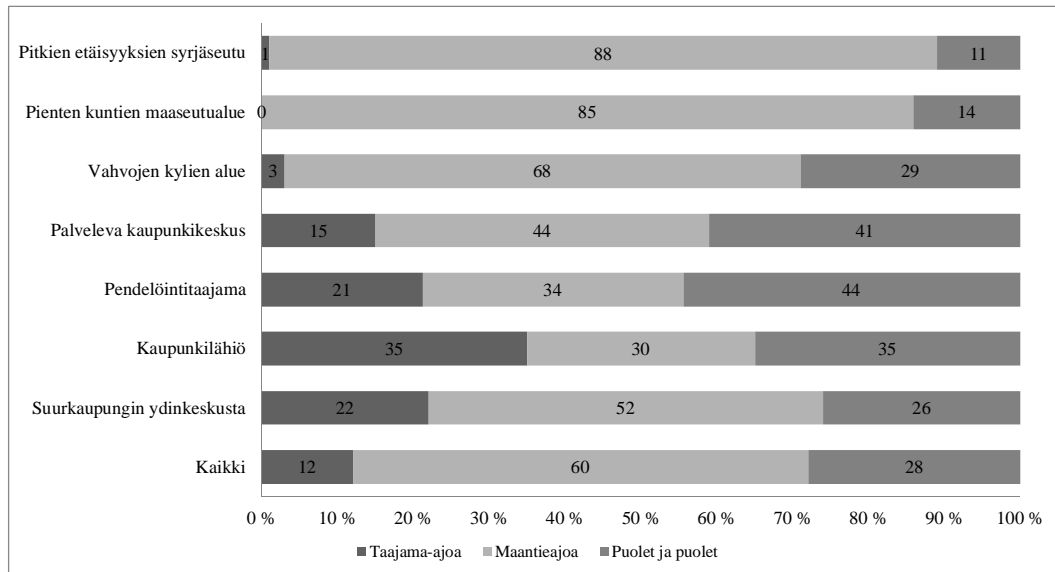
Kuva 3. Vastaajien suhtautuminen väitteeseen ”Asuinalueellani pyörällä tai kävellen liikkuminen on liian hankalaa”

Vastaajakotitaloudet ajoivat autoa vuodessa keskimäärin 24 000 kilometriä (taulukko 2). Vähiten autolla ajettiin kaupunkilähiössä ja melkein yhtä vähän suurkaupungin ydinkeskustassa. Maaseudulla autolla ajettiin eniten (27 000–30 000 km), mutta pendelöintitaajamassa autolla ajettiin lähes yhtä paljon (26 000 km). Maaseutumaisten alueiden talouksilla oli myös käytössään enemmän moottoriajoneuvoja kuin kaupunkimaisten alueiden talouksilla.

Taulukko 2. Kotitalouksien moottoriajoneuvoilla vuodessa ajama kilometrimäärä alueittain

Asuinympäristö	Autot, km	Muut, km
Pitkien etäisyyksien syrjäseutu	27 237	2 945
Pienten kuntien maaseutualue	26 805	4 309
Vahvojen kylien alue	30 329	3 719
Palveleva kaupunkikeskus	19 056	2 548
Pendelöintitaajama	25 934	3 724
Kaupunkilähiö	15 527	3 201
Suurkaupungin ydinkeskusta	16 841	1 233
Kaikki	23 958	3 296

Aiemmin on todettu, että suurkaupungin ydinkeskustassa liikutaan päivittäin vähiten autolla. Silti kilometrejä kertyy siellä enemmän kuin kaupunkilähiössä, jossa päivittäisistä matkoista tehdään autolla lähes kolminkertainen määrä. Asia selittyy ainakin osittain sillä, että suurkaupungin ydinkeskustassa asuvilla suuri osa kilometreistä on taajaman ulkopuolista ajoa (kuva 4) eli esimerkiksi ajoa toisella paikkakunnalla olevalle vapaa-ajan asunnolle. Maaseutualueilla lähes kaikki automatkat ovat maantieajoa. Kaupunkimaisilla alueilla taajama-ajo lisääntyy. Tämäkin heijastelee alueen maantiedettä ja kotitalouksien sijaintia suhteessa palveluihin. Se, että suurkaupungin ydinkeskustassa asuvat ajavat kaupunkilähiössä asuvia vähemmän taajama-ajoa, kuvaa autolla ajamisen tarkoituksen eroa. Kaupunkilähiössä autolla hoidetaan päivittäistä liikkumista, mutta suurkaupungin ydinkeskustassa kauemmas suuntautuvia matkoja.

Kuva 4. Henkilöautomatkojen jakautuminen maantie- ja taajama-ajoon

Matkustajamäärät henkilöautomatkoilla eivät vaihteile kovin selvästi alueittain. Keskimäärin kolmannes ajetuista automatkoista tehdään yksin. Vastaajista 45 prosenttia tekee suurimman osan matkoista vähintään kahden henkilön voimin. Viidennes kokee, että matkat menevät puoliksi yksin ja puoliksi seurassa. Maaseudulla autossa on kaupunkialueita hieman useammin kyydissä pelkästään kuljettaja.

Matkojen yhdistely oli yleistä vastaajien arjessa. Eniten esimerkiksi työ- ja asiointimatkojen yhdistämistä tapahtuu pitkien etäisyyksien maaseutualueilla. Matkoja yhdistelee yli 80 prosenttia maaseudun vastaajista. Vähiten matkoja pyritään yhdistelemään suurkaupungin ydinkeskustassa, jossa vain puolet yhdistelee matkojaan aktiivisesti. Mitä lähempänä palvelut ovat, sitä vähemmän matkoja pyritään yhdistelemään.

Yhteenvedona kaikesta edellisestä voidaan todeta, että arki ilman autoa on maaseudulla ja kaupunkia edustavassa pendelöintitaajamassa lähes mahdotonta. Tätä mieltä olivat myös tutkimuksen vastaajat (76–94 % vastaajista). Suurkaupungin ydinkeskustassa elämä ilman omaa autoa onnistuu parhaiten. Sielläkin kuitenkin viidennes vastaajista piti ajatusta arjesta ilman autoa mahdottomana. Muilla sellaisilla kaupunkialueilla, joissa palveluihin on suhteellisen lyhyt matka ja jossa julkinen liikenne toimii varsin hyvin, elämää ilman autoa piti mahdollisena vajaa puolet vastaajista.

Pohdintaa

Tutkimus kertoo karua kieltä maaseudun asukkaiden mahdollisuuksista ajatella ympäristöasioita päivittäisissä liikkumisvalinnoissaan. Kun etäisyydet ovat pitkiä eikä julkisen liikenteen toimivuus ole paras mahdollinen, omalla autolla liikkuminen on usein ainoa vaihtoehto. Se johtaa myös siihen, että autoja tarvitaan useita ja niillä ajetaan pääosin pidempiä matkoja kuin kaupungeissa. Tilanne suhteessa politiikka-asiakirjoihin on maaseutuasukkaan näkökulmasta hankala. Asiakirjat eivät tunnista maaseudun arkea eivätkä siten pyri löytämään realistisia vaihtoehtoja maaseudun asukkaiden liikkumiseen. Tahtoa tehdä toisin maaseudun asukkailla kuitenkin on. Auton sijasta pyritään käyttämään polkupyörää tai kävelemään. Lisäksi matkoja yhdistellään, mikäli se on mahdollista.

Toisaalta yhteiskunnassamme yleistynyt yksilökeskeisyys johtaa ihmisiä yksityis-autoiluun. Kun julkinen liikenne ei voi taata täysin sujuvaa matkantekoa aikataulujen ja reittien suhteen, mennään omalla autolla. Mieluummin ollaan ruuhkassa omassa autossa istuen kuin lähiliikenteen linja-autossa kanssamatkustajien kanssa. Tähän viittaavat kaupunkimaisten alueiden vastaajien suuret ajokilometrit vuodessa.

Kyselytulosten perusteella ei voida vetää johtopäätöstä, että kaupunkiasuminen olisi liikkumisen näkökulmasta aina maaseutuasumista ympäristöystävällisempää. Kaupunkimaisessa pendelöintitaajamassa liikkumisolosuhteet vastaavat lähes täysin maaseudun olosuhteita. Etäisyydet palveluihin ovat useimmille liian pitkiä ja julkinen liikenne on vähäistä. Kevyen liikenteen väylät siellä ovat kuitenkin riittäviä. Tästä huolimatta pyöräily ja kävely eivät ole sen yleisempiä kuin maaseudullakaan. Kaupunkien reuna-alueillakin yksityisautoilu tulee sitä yleisemmäksi, mitä kauemmaksi keskustaaajamasta mennään. Tällä on suuri merkitys päästöjen kannalta.

Vaikuttaisikin siltä, että etäisyys päivittäisiin asiointipaikkoihin on liikkumisen kannalta ratkaisevin tekijä, kun mietitään ympäristöystävällisten valintojen mahdollisuuksia. Toiseksi tärkein tekijä ovat julkiset liikenneyhteydet. Unohtaa ei sovi myöskään asenteita; Usein lyhyetkin matkat kuljetaan autolla, oli asuinympäristö mikä tahansa. Jotta maaseudun ihmisillä olisi jatkossa mahdollista tehdä aiempaa ympäristöystävällisempiä valintoja liikkumisen suhteen, olisi tärkeää huolehtia palvelujen säilymisestä lähietäisyydellä ja yleensäkin kehittää uusia ympäristöystävällisiä liikkumisen muotoja.

Lähteet

Heinonen, J. (2012). *The Impacts of Urban Structure and the Related Consumption Patterns on the Carbon Emissions of an Average Consumer* [Verkkodokumentti]. Helsinki: Aalto University, School of Engineering, Department of Surveying and Planning. [Viitattu 11.4.2012]. Saatavissa: lib.tkk.fi/Diss/2012/isbn9789526045368/isbn9789526045368.pdf.

Liikenne- ja viestintäministeriö (2008). *Liikennepoliittikan linjat ja liikenneverkon kehittämis- ja rahoitusohjelma vuoteen 2020*. Valtioneuvoston liikennepoliittinen selonteko eduskunnalle [Verkkodokumentti]. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö. [Viitattu 11.4.2012]. Saatavissa: <http://www.lvm.fi/files/1708.pdf>.

Liikenne- ja viestintäministeriö (2012). *Kilpailukykyä ja hyvinvointia vastuullisella liikenteellä*. Valtioneuvoston liikennepoliittinen selonteko eduskunnalle 2012 [Verkkodokumentti]. Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö. [Viitattu 11.4.2012]. Saatavissa: <http://www.hare.vn.fi/upload/Julkaisut/17748/670671812912207.PDF>.

Tilastokeskus (2011). *Energian loppukäyttö sektoreittain. Energiatilasto - Vuosikirja 2010*. Helsinki: Tilastokeskus.

JORDBRUKET OCH JORDBRUKARNAS FÖRÄNDRINGSPROCESS SOM DEL AV LANDSBYGDENS UTVECKLING

Lorenz Uthardt

Syftet med detta bidrag är att redogöra för på vilket sätt jag kom i kontakt med jubilaren, som hyllas i denna bok, och hur diskussionerna med honom påverkat det egna forskningsområdet. Jag vill i mitt bidrag peka på några huvudlinjer i min doktorsavhandling. Moderniseringen har fört med sig stora förändringar både för jordbruket och jordbrukarna. Steget från det traditionella jordbruket till ett modernt för med sig problem för individen, vilket försvåras genom den av Europeiska unionen dikterade stödpolitiken.

Introduktion

Mitt möte med jubilaren i denna bok, professor Hannu Katajamäki var dikterat av slumpen. På grund av en svår blodförgiftning våren 2004 tvingades jag vistas på sjukhus och hade i närmaste säng en god vän till jubilaren. Då jag alltid önskat träffa professor Katajamäki bad jag att min sänggranne skulle ordna ett sammanträffande så snart vi fått lämna sjukhuset. Detta lyckades och sammanträffandet var arrangerat till en måndag kl. 13.00. Vårt första möte lade grunden till en gedigen vänskap och förtroendefullt samarbete som åtminstone för min del gav många idéer som först omsattes i en pro gradu avhandling och senare till en doktorsavhandling. Våra diskussioner har alltid genererat spännande tankar och Hannu har bidragit till fruktsamma forskningsuppslag. Genom min praktiska erfarenhet har jag åter visat Hannu hur de teoretiska lösningsmodellerna inte alltid enkelt kan omsättas i praktiken. Hannus entusiasm och förmåga att kunna förstå mina tankar och modeller har för mig löst många problem. Det som jag i min avhandling kallar livskoncept – strategier som är baserade på meningsfullhet, hanterbarhet och begriplighet i kombination med livspolitik, var ett koncept Hannu fann betydelsefullt och som han omfattade och understödde från första stund.

Landsbygden i förändring

Landsbygdens problematik har engagerat professor Hannu Katajamäki och syftet med detta kapitel är att presentera landsbygdens problematik som i mycket dikteras av jordbruket och jordbrukarnas förändringsprocess. Jordbrukarna själva kämpar med hur man skall ta steget från det traditionella jordbruket till det moderna och vilka problem som påverka individens välbefinnande och livskoncept (Uthardt 2009).

Jordbruket har ofta präglats av konservativt tänkande och handlande. När man ser på jordbruket utgående från ett längre historiskt perspektiv märks hur svårt det har varit för jordbruksbefolkningen att ändra beteende som inlärts under en lång tid och som haft sin praktiska utgångspunkt. Detta är givetvis en både bra och dålig egenskap relaterad till situationen. Ofta har utvecklingen hållits tillbaka genom stora naturkatastrofer, krig och sjukdomar. Trots detta har krav på utveckling, dikterat både från familjen och samhället, varit underkastat den pågående utvecklingen och därmed också moderniseringen.

Moderniseringen är ett kontinuerligt fenomen som det inte går att hålla tillbaka (Beck 1998) inte heller i Finland. Därför har jordbruket i Finland gått igenom utvecklingen, från ett traditionellt jordbruk till ett modernt jordbruk, på samma sätt som i hela Central-Europa. Moderniseringen har haft en speciell betydelse för jordbrukets strukturrationalisering. Utvecklingens snabbhet har mycket dikterats utgående från betingelserna både när det gäller jordens egenskap och miljön i vilket man befunnit sig. Detsamma gäller specialiseringen som betytt olika beroende var man bor i landet, oftast påtvingat utgående från de speciella förhållanden som rått och fortfarande råder. De norra och östra delarna av landet har en övervikt då det gäller hållandet av nötkreatur för mjölk och kött produktion, eftersom jorden inte varit lika bördig som i södra delar av landet. De södra delarna av landet åter har i regel haft större jordbruk och bättre jordar varför det lönat sig med spannmålsproduktion. Specialiseringen på fjäderfäproduktion i olika former har också koncentrerats till södra och västra Finland. Svenska Österbotten har som specialitet haft växthus och pälsnäring i större grad än resten av landet.

I den historiska utvecklingen har familjens position varit betydande. Stor-familjen hade betydelse inte enbart som ett sammansvetsat arbetslag, men också som en social enhet som kunde komma överens. Många måste samsas om att leva under samma tak vilket också kunde medföra friktioner i förhållandena (jfr Waris 2003, ss. 493-495). Moderna tider åter medförde främst genom industrialiseringen en upplösning av storfamiljen också förhållandena inom familjen och kvinnans ställning i ett nytt samhälle med emancipation som varumärke. I det traditionella

samhället var det vanligt att göra mycket tillsammans och här härskade en ”vi” anda som efterhand förändrades och fick en mera individbaserad ”jag” prägel (Beck 1998). Det åter betydde så småningom att jordbruket måste börja fungera enligt marknadens hårda regler. Odlingsbetingelserna i Finland har svårt att tävla med Central-Europa vilket medförde att staten tidigt blev tvungen att ta speciellt ansvar när det gällde produktionen av livsmedel i landet.

Jordbrukets strukturutveckling

Jordbruket genomgår en kraftig strukturrationalisering ända sedan 1960-talet. Efter anslutningen till EU har antalet lägenheter minskat kraftigt. För tillfället finns ca 70 000 jordbrukslägenheter i landet. Under de senaste tio åren har avgången varit ca 3,5 procent per år i medeltal. I en undersökning har forskarna Heikki Lehtonen och Perttu Pyykkönen (MTT 2005) beräknat att minskningen av lägenheterna fram till år 2013 skulle leda till att ca 50–53 000 lägenheter finns i bruk. Samtidigt förutspås en avsevärd ökning av medelarealen till 44 hektar. Tillväxttrenden visar också nu på förskjutningen mot allt större enheter. Minskningen har också drabbat lägenheter med husdjursproduktion mellan åren 1995–2004 hade 24 000 lägenheter med husdjursproduktion som huvudinriktning avslutat sin verksamhet. Lägenheter som utövat spannmålsproduktion har däremot minskat med endast 0,1 procent per år, på den fronten förmodas minskningen inte öka i framtiden. Däremot förmodas de aktiva jordbrukarnas medelålder stiga från 46,7 år till 47,4 år 2013.

Samtliga stöd kommer i framtiden att vara godkända av WTO. Det finns en möjlighet att i framtiden ta i bruk liknande stöd som man använt sig av i Amerika, de så kallade counter-cyclical payments, med vilket man avser stöd i nöd situationer då till exempel lägenhetens inkomster drastiskt sjunkit. Denna typ av stöd är godkända av WTO, avsikten med sådana stöd är att bättre vara rustad i krissituationer och har betydelse i planeringen av produktionen. Sådana nödlösningssinstrument finns inte ännu inom EU men möjligheten att använda dem är given. Prisbilden på jordbruksprodukter har varit nedgående inom EU till följd av att exportstöden borttagits. Här har främst prisbilden på svinkött påverkats, dels genom en ökad produktion inom EU området, dels genom ökad import från bland annat Brasilien. (Lehtonen & Pyykkönen 2005: 18–19).

Fokuseringen på lantbrukets ekologi har medfört en ökad medvetenhet när det gäller odlingen av livsmedel i enlighet med ekologiska krav. Detsamma gäller produktionen av ekologiskt producerade animalieprodukter. Tyvärr har marknaden inte alltid reagerat lika positivt och därmed förhindrat ytterligare koncent-

ration i denna riktning. Ett nytt koncept ekologisk modernisering har mycket nytt att tillföra i utvecklingen av landsbygden.

I samband med samhällets utveckling har uttryck som hållbart utnyttjande och hållbar utveckling länge varit modeuttryck. En följd av dessa med en ännu vidare innebörd är uttrycket ekologisk modernisering. Sociologen Joseph Huber anses vara den forskare som först introducerade ekologisk modernisering. Hubers idé var att miljöproblem kunde tas itu med via industrialiseringen. Genom förändrande av produktions processer och utvecklandet av komplicerad teknologi kunde ett miljöproblem lösas. Huber upptäckte att ekonomiska aktörer har betydelse och en central roll i förvandlingen av samhället mot mera miljömedvetenhet (Huber 1982).

Ekologisk modernisering handlar främst om att ta tillvara de möjligheter ekologiska lösningar ger samhället. När det gäller jordbruket finns det färdigt en beställning på dylika lösningar genom den nya CAP-reformen, som explicit inriktar sig på att finna lösningar på hur miljön kan bevaras och samtidigt användas på ett förnuftigt sätt. En grundförutsättning i samhället borde vara produktionen av säker näringsrik föda (Marsden 2003: 212).

Priserna på lantbruksprodukter kommer i framtiden att sjunka ännu mera, främst genom förhandlingarna med WTO (World Trade Organization) vilket betyder mindre eller inga tullskydd för importprodukter. En annan ny faktor är de nya EU länderna med stor kapacitet för lantbruksproduktion till låga produktpriser. Därför ter sig en ekologisk modernisering som en faktor att räkna med och som sammanfaller med önskemålen i samhället. Problemen är främst hur lönsamheten på jordbruken skall garanteras med allt mindre hjälp från samhället. Korta distributionskedjor av ekologiska produkter mellan producenten och konsumenten är idealiska lösningar värt att satsa på (Marsden 2003).

Fortsätter trenden i samhället som är inriktad på allt större enheter, försvinner familj jordbruket i sin helhet. Speciellt inom specialjordbruket är det möjligen att anta ekologisk modernisering som en ledstjärna inom den agrara produktionen. Enligt principen för ekologisk modernisering förbättras möjligheter att fortfarande producera lantbruksprodukter på ett mera miljövänligt sätt, också på små lägenheter. Prispolitiken borde ändras från att betala mera för ekologiska produkter till en omvänd situation där konventionellt odlade produkter skulle kosta mera än de ekologiska. Från en situation där konsumenter och producenter varit långt från varandra kunde en ny konsument – producent relation byggas upp.

Bildandet av multifunktionella jordbruk kunde vara en central politisk programpunkt i ett nytt paradigms för landsbygdens utveckling. Landsbygdens överlevnadsstrategier kunde anta en vidare syn på verksamheten, med sikte på en större differentiering. Tyngdpunkten kunde sättas på det ekonomiska spelrummet i stället för enbart den ekonomiska graderingen av nya hållbara lösningar på landsbygden. Vidare strategier kunde innebära till exempel former av lantbruksturism samt landskaps och naturvård. En fördjupad strategi ligger i det organiska jordbruket med höga kvalitetskrav på produkterna och kortare leveranskedjor, som kunde innefatta lokala lantbruksprodukters marknader. Grundläggande ekonomiska strategier är nödvändiga för att reducera kostnader och finna nya möjligheter till inkomster utanför jordbruket (Marsden 2003).

Marginaliseringen ett nytt fenomen?

En följd av de stora förändringarna är inkomstförändringarna som gör att de deltid – jordbruken och de jordbruk där odlingen är på heltid driver från varandra. De som i huvudsak får sin inkomst från jordbruket har under de senaste tio åren haft en liknande inkomstnivå. Odlare som åter odlat lägenheten har haft ökade inkomster främst genom de ökade löneinkomsterna. Peltola (2003) indelar jordbruken i olika grupper: 1) jordbruk som huvudsaklig verksamhet så kallade "eurogårdar", 2) deltid – jordbruk med andra inkomstkällor, 3) jordbruk som slutar med verksamheten. Här finns enligt Peltola en fara för att vissa jordbruk blir utanför. Han pekar på betydelsen av att det i vårt land drivits en jordbrukspolitik utgående från sociala argument. Det är emellertid svårt att få kunskap om marginaliseringen eftersom det inte just finns kunskap baserad på forskning.

Peltola (2003) utgår i sin forskning av marginaliseringsfenomenet från olika kriterier främst beskattningen, lantbrukets totalinkomster samt investeringar och avskrivningar. Peltola konstaterar att Finland inte har en officiell fattigdomsgräns. Enligt EU:s statistikämbetsverk Eurostat föreslås som fattigdomsgräns 60 procent per den nya OECD konsumentenhetens beräknade medianinkomst, i Finland har man tidigare använt 50 procent som gräns. Peltola konstaterar att fara för marginalisering är stor för äldre jordbrukare (femtio år eller äldre) som odlar små jordbruk.

Enligt Peltolas (2003) undersökning finns det i vårt land mellan 5 000 – 6 000 jordbruk som befinner sig i riskzonen för marginalisering, för de flesta ser framtiden allt annat än ljus ut, fattigdom med upphörande av verksamhet som resultat. För att preventivt kunna hjälpa upp situationen föreslår Peltola att olika projekt borde fås igång för tryggheten välfärden och motivationen. Verksamheten med stödpersoner som började år 1997 har kunnat ge lindring i den upplevda ensam-

heten. Peltola påpekar också behovet av att lyfta fram problemen. Han anser också att mera forskning kring problematiken skulle vara nödvändig. Han anser att det inte är mer än rätt och riktigt att ge möjligheten för marginaliserade att sköta sin odlargärning till slut och därefter få den väl förtjänade pensionen (Peltola 2003: 81–82).

En forskargrupp under ledning av Hilikka Vihinen (2005) konstaterar att 10 procent av jordbruksjorden är marginaliserat eller under risken att bli marginaliserat, samt att 10 procent av jordbruken ligger i riskzonen för marginalisering. Till riskgruppen räknas äldre jordbrukare med små jordbruk. Vihinen m.fl. anser att regioner med koncentrerad mjölkproduktion odlingsbrukbara jordbruk i vissa regioner för med sig en stor fara för jordkvaliteten, biodiversiteten och landskapet. Multifunktionell användning av mark anser Vihinen m.fl. som ett potentiellt redskap för att undvika marginalisering av jordbruksmark samt marginaliseringen av rurala områden speciellt i de nordliga delarna av EU.

Den framtida jordbruksstrategin i EU och i Finland kommer att ha stor betydelse, och om fenomenet marginalisering blir mera allmänt eller om man i tid kan vända trenden.

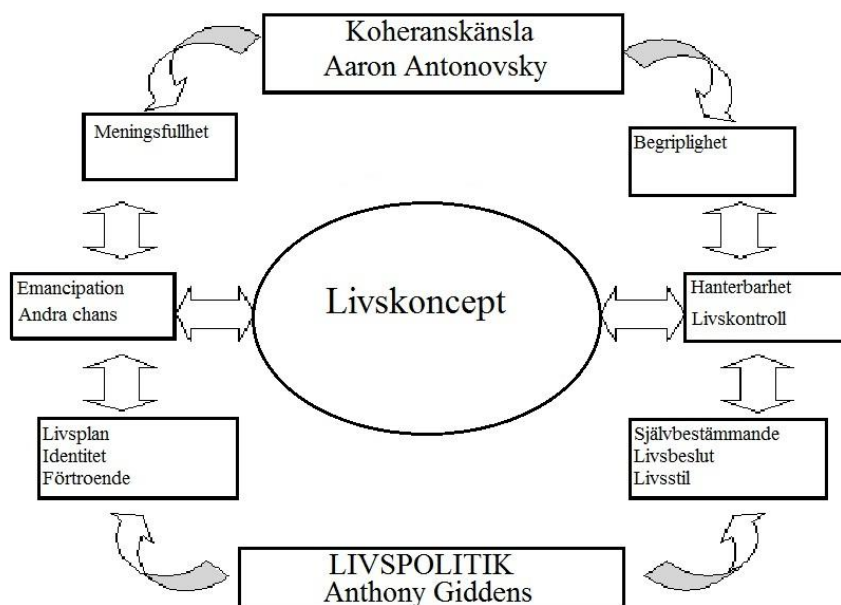
Jordbrukspolitiken har i Finland samtidigt varit socialpolitiskt av stor betydelse. Denna situation har fortsatt och är fortfarande aktuell, många centrala statliga åtgärder har och har haft en socialpolitisk dimension. Jordbrukspolitikens utgångspunkt har hela tiden varit inriktad på att jordbruket är en del av samhället och har därför också en samhällspolitisk betydelse (Granberg 1989: 11).

Historien har gång på gång visat att vi i vårt nordliga land är tvungna att upprätthålla ett produktivt jordbruk. Stora globala katastrofer, sjukdomar på djur eller människor kan snabbt förändra den idylliska bild vi nu vant oss med, där livsmedel finns i överflöd. Liknande situationer har historien beskrivit tidigare. Under svåra tider är det inte möjligt att lita på att andra länder skall stå för vår livsmedelsproduktion och sköta om att livsmedlen också når oss då vi behöver dem. Vårt land som fortfarande har en relativt liten befolkning och liten miljönedsmutsning kan producera kvalitativa produkter. Priserna däremot kan inte konkurrera med sådana länder som har optimala förhållanden utan samhället måste vara villigt att kompensera odlingsförhållandena och prisbilden på olika sätt.

Livskonceptet

Kärnfrågan är hur jordbrukaren som individ klarar av den förändring jordbruket tvingas in i. Hans eller hennes val och strategier blir avgörande, därför att de samtidigt ställer krav på både kunskap och maskiner. Strategierna måste utgå från Europeiska unionens och det egna landets jordbrukspolitik, vilka åter ligger till grund för förtroende för framtiden. Strategierna har också ett kraftigt samband med individens identitet, som påverkas av förändringarna från ett småbrukarkoncept till verksamhet av ibland industriell natur. Motsatsen, det vill säga stagnation och ovilja till förändring, kan ha en förödande inverkan och resultera i marginalisering och i värsta fall utslagning.

I livskonceptet ingår det av Aaron Antonovsky (1985, 1993) utvecklade begreppet ”känsla av sammanhang” (koherens) KASAM, genom vilket han försöker förklara genom olika begrepp som strävar till höjandet av de generella motståndsr resurserna vid bekämpning a stressfaktorer. Här är meningsfullhet, hanterbarhet och begriplighet centrala begrepp. Den andra delen av livskonceptet innefattar Anthony Giddens (1991, 1997) livspolitik, som inbegriper livskontroll, självbestämmande, livsbeslut, livsstil, livsplan, identitet, emancipation och en andra chans.

Figur 1. Livskonceptet

Genom livskonceptet betraktar jordbrukarna sin situation och de faktorer som påverkar besluten på kort och lång sikt. I min undersökning som omfattar 46 jordbrukare i olika ålder från Österbotten, Åboland och Nyland framkommer bland annat att de flesta jordbrukare oberoende av åldern har någon form av livsplan. Detsamma gäller livskontrollen som överlag är stark. Däremot är känslan av självbestämmande och livsstil något endast litet mer än hälften av de intervjuade är positiva till. Förståelse och begriplighet är något som hälften av de intervjuade känner. När det gäller hanterbarheten av sin situation som jordbrukare är också mer än hälften säkra på att man har kontroll och klarar av sin situation. Påfallande många är trots tveksamheten till förändringar positiva till emancipatoriska handlingsmönster.

Osäkerheten inför framtiden är något som påverkar välbefinnandet och hela livskonceptet. Årliga nya överläggningar och förändringar i stödpolitiken föranleder irritation och svårigheter att i tid kunna fatta nödvändiga beslut. Jordbrukarnas identitet är trots allt påfallande stark då samtliga intervjuade känner sig stolta över att sin jordbrukaridentitet.

Däremot var känslan av att inte vara likvärdig med andra yrkesgrupper något de flesta i undersökningen kraftigt betonade. Många ansåg att de som jordbrukare inte värderas därför att de erhåller stöd av samhället, låt vara att stödet är ett prisstöd. De flesta i samhället anses enligt respondenterna inte förstå detta, utan ser stödet snarast som ett socialstöd. Jordbrukarna i undersökningen betonade att stöden är ett prisstöd för att hålla livsmedelspriserna på en förmånlig nivå.

De existerande expertsystemen är något dagens jordbrukare måste beakta och vänja sig vid, för att säkerställa den ekonomiska nyttan dessa erbjuder, och samtidigt få tillgång till utomståendes opinioner om den egna gårdens utvecklingsmöjligheter.

För att i framtiden trygga jordbrukets fortsättning och att unga människor väljer jordbrukarbanan, måste förhållandet mellan samhället och jordbrukarkåren förbättras.

Slutkommentar

Landsbygden är starkt förknippad med hur jordbruket klarar sig ekonomiskt och samtidigt hur motiverade jordbrukarna känner sig. Många nya trender har under de senaste åren uppstått i skuggan av jordbruket, här tänker jag på alla nya hästägare som flyttat ut på landet för att tillfredsställa sitt fritidsintresse. Men också det blir svårt om man inte har tillgång till hö i olika former vintertid och bete på

sommaren. Därtill erbjuder nätverket av småvägar idealiska förutsättningar om man vill rida ut i naturen. En landsbygd med ett jordbruk som klarar sig i den hårda marknadsekonomin ger dynamik åt hela landsbygden. Ett scenario där jordbrukets betydelse minskar på grund av starkt försämrade ekonomiska förutsättningar har betydelse inte enbart för individen utan också för hela landsbygds-samhället och de krav som ställs på service och välbefinnande. Nya inriktningar är alltid välkomna men betyder samtidigt stora investeringar rent ekonomiskt och nya utmaningar när det gäller att bygga upp logistik och en marknad för nya behov. Det visar också undersökningen, speciellt när det gäller unga jordbrukares åsikt om framtiden.

Närproducerad mat och ekologisk produktion av livsmedel blir allt angelägnare i vår moderna värld och här har landsbygden en betydelsefull position. Konsumenternas inställning till närproducerade livsmedel dikterar framgången och samtidigt hur näringen utvecklas. Innovativa lösningar som gagnar landsbygden är viktiga och nödvändiga för den framtida utvecklingen. För att nya trender skall slå rot måste den ekonomiska grundtryggheten säkerställas i kombination med ett erkännande av dem som dagligen arbetar för att garantera en trygg livsmedelsproduktion.

Källförteckning

- Antonovsky, A. (1985). *Health, Stress and Coping*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Antonovsky, A. (1993). *Hälsans mysterium*. Helsinki: WSOY.
- Beck, U. (1998). *Risksamhället*. Daidalos AB Uddevalla 2000.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self – Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge. Polity Press.
- Giddens, A. (1997). *Modernitet och självidentitet*. Göteborg: Daidalos
- Granberg, L. (1989). *Valtio maataloustulojen tasaajana ja takaajana*. Suomen Tiedeseura, Tammisaari: Ekenäs Tryckeri Ab.
- Huber, J. (1982). *Die Verlorene Unschuld der Ökologie: Neue Technologien und Superindustrielle Entwicklung*. Fisher Verlag, Frankfurt am Main.
- Lehtonen, H. & Pyykönen, P. (2005). *Maatalouden rakennekehitysnäkymät vuoteen 2013*. Helsinki: MTT 100 Taloustutkimus.

Marsden, T. (2003). *The Condition of Rural Sustainability*. Royal Van Gorcum, Assen, The Neatherlands.

Peltola, A. (2003). *Syrjäytymisvaara ja hanketoiminnan mahdollisuudet maataloil-la. Esimerkkeinä Etelä-Pohjanmaan, Keski-Pohjanmaan ja Keski-Suomen maa-kunnat*. Heslinki: MTT 38 Taloustutkimus.

Vihinen, H., Tapio-Biström, M. & Voutilainen, O. (2005). *Rural Marginalisation and Multifunctional Land Use in Finland*. Helsinki: MTT 103 Agrifood Research Finland.

Waris, E. (2003). Suurperhe – Työorganisaatio Ja Perheiden Liitto. Teoksessa V. Rasila, E Jutikkala & A. Mäkelä-Alitalo (Toim.). *Suomen maatalouden historia osa 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uthardt, L. (2009). *Jordbrukaren mellan tradition och förnyelse. En studie av syd- och västfinländska jordbrukare i EU-Finland*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

PAIKALLISET TUOTANNOLLISET ALUEET JA TOIMIALAKESKITTYMÄT NYKYAJAN HAASTEISSA

Riitta Koski

Alueiden kehitystä tarkasteltaessa ei voi olla törmäämättä yritysklusteri-käsitteeseen. Klustereissa samojen ja myös eri toimialojen yritykset täydentävät toisiaan. Klusterit ovat usein teollisia, mutta teollisuusyritysten rinnalla toimivat monesti erikoistuneita palveluja tarjoavat yritykset. Klusteriin voi kuulua myös tutkimuslaitoksia ja yliopistoja, kehittäjäorganisaatioita ja erilaisia yhteisöjä. Olennaista on eri toimijoiden verkostoituminen ja keskinäiset yhteistyösuhteet. (Sjölund & Virkkala 2009: 43.) Klusterit syntyvät useimmiten suuriin kaupunkeihin ja saattavat ylittää laajentuessaan jopa valtioiden rajat.

Maaseutualueilla maatalous ja siihen liittyvät elinkeinot ovat etenkin aikaisemmin olleet keskeinen asukkaiden toimeentulon lähde. Teollisuusyrityksiä on näillä alueilla yleensä varsin vähän. Tästä on kuitenkin poikkeuksia. Niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa on maaseutualueita, joille on syntynyt vireitä, tietyn toimialan pienyrityskeskittymiä, eräänlaisia klustereita. Tällaiset pienyritysalueet ovat tulleet tunnetuiksi erityisesti Italian tuotannollisten alueiden ja niihin kohdistuneen tutkimustoiminnan kautta.

Tässä artikkelissa tarkastellaan tuotannollista aluetta käsitteenä sekä niitä ominaisuuksia, jotka tuotannollisia alueita luonnehtivat. Tämän jälkeen verrataan pohjalaisia pienyrityskasaumia, ns. toimialakeskittymiä, tuotannollisiin alueisiin. Artikkelin keskeisimmässä luvussa perehdytään niihin haasteisiin, joita tuotannolliset alueet ja toimialakeskittymät kohtaavat muuttuvassa maailmassa.

Tuotannollisen alueen käsite ja ominaisuudet

Yritykset, kuten muutkin taloudelliset toiminnot, ovat aina sidoksissa johonkin alueeseen. Niillä on tietty sijaintipaikka ja erilaisia yhteyksiä ympäristöönsä. *Uusklassinen sijaintiteoria* keskittyy taloudellisten toimintojen optimaalisen sijaintipaikan etsimiseen. Yrityksen päätöksentekijä on homo economicus, joka toimii taloudellisesti järkevimmällä tavalla. Hänellä on tietoa, ja hän osaa käyttää sitä optimaalisen päätöksen tekemiseen. Hän tähtää maksimaalisen voiton saavut-

tamiseen. *Behavioristinen sijaintiteoria* pitää yrityksiä toimijoina, joilla on rajoituneet tiedot, epärationaalisia piirteitä ja jotka tinkivät maksimivoittojen saavuttamisesta. Voiton tuottaminen on kuitenkin ajan mittaan välttämätöntä, muuten yritystoiminta loppuu.

Sekä uusklassisissa että behavioristisissa teorioissa yritykset ovat aktiivisia päätöksentekijöitä, jotka prosessoivat sitä tietoa, joka niillä on sijaintitekijöistään ja alueiden ominaisuuksista. Yritykset eivät kuitenkaan toimi muusta yhteiskunnasta irrallaan, vaan alueen taloudellisten toimintojen muotoutumisessa paikallisen yhteisön toimintatavoilla ja arvojärjestelmillä on tärkeä merkitys. Taloudelliset toiminnot ovat juurtuneet paikallisiin sosiaalisiin instituutioihin ja verkostoihin. Kun tämä otetaan huomioon yritysten sijaintikäyttäytymistä tarkasteltaessa, voidaan puhua *institutionaalisesta sijaintiteoriasta* Koska yritysten tuotanto on vahvasti sidoksissa innovaatioihin, tiedon levitys ja soveltaminen sekä oppimisprosessi ovat alueen yritystoiminnan kehityksen avaintekijöitä. Innovaatioiden ja oppimisen edellytyksenä ovat yritysten välinen vuorovaikutus ja keskinäinen luottamus sekä paikallisten instituutioiden tuki. Erityisen tärkeitä nämä tekijät ovat pienille yrityksille. (Mariotti 2005: 30.)

Käsite tuotannollinen alue (industrial district = ID) viittaa tietyn toimialan pienistä yrityksistä muodostuneisiin paikallisiin yrityskeskittymiin. Alfred Marshallin esitti tuotannollisen alueen käsitteen jo 1800-luvun lopulla. Marshall tarkasteli tuotannollisia alueita uusklassisen taloustieteen näkökulmasta, mutta hänen käsityksissään oli myös siitä poikkeavia piirteitä. Marshall ei kiinnittänyt huomiota yksittäisen yrityksen sijaintipaikan valintaan vaan teollistumisen prosessiin, joka johtaa paikalliseen kehitykseen. Marshallilaisessa järjestelmässä yritys ja toimiala ovat erottamattomia. Toimiala nähdään miljöönä, jossa yksittäiset yritykset elävät ja joka on tärkeä niiden hyvinvoinnille. Yritys (kuten ihminenkin) ei ole koskaan erillään siitä sektorista (yrittäjäjoukosta) tai paikasta (paikallisesta yhteiskunnasta), jossa se toimii. (Sforzi 2002: 440.)

Marshallin mukaan yritysten hakeutuminen tuotannollisille alueille nojautuu etupäässä kasautumis- eli agglomeraatioetuihin. Tuotannon keskittyminen lisää erikoistumismahdollisuuksia, parantaa työmarkkinoiden toimintaa ja edesauttaa informaation tehokkaampaa hyödyntämistä. Näitä hyötyjä, joita syntyy, kun tietyn toimialan koko samalla alueella on suuri, kutsutaan lokalisaatioeduiksi. Ne ovat toimialan yksittäisille yrityksille ulkoisia mutta koko toimialalle sisäisiä etuja. Alueen koon ja samalla sen tuotanto- ja kulutusrakenteen monipuolisuuden mukanaan tuomia etuja kutsutaan urbanisaatioeduiksi. (Laakso & Loikkanen 2004: 34–35.)

Industrial district -käsitteen tultua uudelleen 1990-luvulla mielenkiinnon kohteeksi alettiin yhä enemmän kiinnittää huomiota yritysten keskinäiseen sekä yritysten ja muiden sidosryhmien väliseen vuorovaikutukseen, verkostoihin, hyötyjä aikaansaavana tekijänä. Tutkimuksissa on perehdytty varsinkin Pohjois-Italian tuotannollisiin alueisiin. Tästä syystä näistä ”toisen aallon” tuotannollisista alueista käytetään myös nimitystä italialainen tuotannollinen alue. Vastaavanlaisia keskitymiä on toki monissa muissakin maissa, esimerkiksi Tanskassa, Ruotsissa ja Espanjassa. Marshallilaisten ja italialaisten tuotannollisten alueiden yhteisten ominaisuuksien ohella Markusen (1996: 298; ks. myös Packalén, Selby & Petäjistö 2004: 329) on listannut italialaisten alueiden menestyksen perustaksi muun muassa kilpailijayritysten välisen monipuolisen yhteistyön, suunnittelu- ja innovaatiohenkilöstön merkittävän osuuden sekä paikallisen julkisen sektorin vahvan panoksen toimintaedellytysten edistämisessä.

Tuotannollisten alueiden, erityisesti ns. kolmannen Italian, synnyn ja kehityksen on havaittu kytkeytyvän läheisesti alueen sosiaalisiin ja kulttuurisiin ominaisuuksiin.

- Tietyn tyyppinen maanviljely on luonut pohjan yrittäjyydelle. Yritykset on perustettu suurperheen ympärille (perheyrittäjyys). Käsityötaito ja siihen liittyvä koulutus sekä paluumuuttajien kokemukset teollisesta työstä ovat niin ikään olleet synnyttämässä kolmannen Italian kaltaisia toimialakeskittymiä.
- Alueella on vahva paikallinen identiteetti ja yhteyden tunne sekä yrittäjien kesken että yrittäjien ja työntekijöiden kesken. Yksilöiden sosiaalinen tausta on samanlainen, ja osaaminen on kaikkien saatavilla. Yrityksen perustaminen on jokaiselle mahdollista. Sekä yrittäjät että työntekijät ovat sitoutuneet kovaan työhön ja yrittämiseen. Sosiaalisen liikkuvuuden ilmapiiri vahvistaa yhteistyöhenkeä.

Myös osaamista levittävän suuryrityksen toiminnalla sekä paikallis- ja aluehallinnon materiaalisella tai henkisellä tuella on katsottu olevan merkitystä toimialakeskittymien muodostumiseen. (Forsström & Nyholm 1993: 19–20; Koski 2002: 184–185.) Toisaalta suuri yritys saattaa myös vähentää yrittäjyyttä, jos se suorittaa hankintansa sisäisin ostoin eikä alihankintana pieniltä ulkopuolisilta yrityksiltä. Iso työllistäjä voi ”imeä” potentiaaliset yrittäjät, ja koko yrittäjäkulttuuri taantuu.

Miten pohjalaiset toimialakeskittymät liittyvät tuotannollisiin alueisiin?

Pohjanmaa, jolla tässä tarkoitetaan Pohjanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan maakuntia, on tunnettu vireästä pienyrittäjyydestään. Yrityksiä on runsaasti, mutta lisäksi saman toimialan yritykset keskittyvät usein yhteen kuntaan tai muutamaaan naapurikuntaan ns. toimialakeskittymiksi. Yritykset toimivat yleensä teollisilla aloilla, vaikka poikkeuksiakin löytyy. Pohjalaiset toimialakeskittymät ovat syntyneet alueen omaleimaisen taloushistoriallisen kehityksen tuloksena (ks. Koski 2002).

Yksi vanhimmista ja tunnetuimmista toimialakeskittymistä on Jurvan ja sen lähi-alueiden huonekaluteollisuus. Tämän lisäksi on toimialakeskittymiksi 1990-luvun tietojen mukaan rajattu Kauhavan–Lapuan–Lappajärven seudun kudonnais- ja mattoteollisuus, Ylihärmän maatalouskoneteollisuus, Kokkolan nahkateollisuus, Alajärven ja Kuortaneen huvilaveistämöt, Tervajoen autokaupat, Närpiön ja Korsnäsin kasvihuoneviljely sekä Pohjanmaan rannikon pohjoisempien osien turkistarhaus (ks. Koski 2002: 28). Kaikkia näitä ei enää voitane yritystoiminnan hiipumisen takia pitää toimialakeskittyminä, mutta osa niistä on pysynyt elinvoimaisina. Toiminta on myös saattanut muuttua siten, että tuotanto on keskittynyt muutamaaan suurempaan yritykseen, ja yritysten lukumäärä on pienentynyt, vaikka toimitaan edelleen samalla alalla.

Pred (1967) kuvasi behavioristisessa sijaintiteoriassaan, kuinka yrittäjän tiedon taso ja hänen kykynsä käyttää tietoa määrää sen, sijoittaako hän yrityksensä optimaalisesti, tyydyttävästi vai joutuuko yritys alueellisten kannattavuusrajojen ulkopuolelle. Jotta toimialakeskittymä on ylipäättään lähtenyt kasvuun, on uranuurtajan tai -uurtajien tietojen täytynyt olla riittävät. Toiminta on osattu sopeuttaa alueen resursseihin, vaikka ensimmäiset yrittäjät tuskin ovat punninneet sijaintipaikkavaihtoehtoja voiton maksimoinnin näkökulmasta. Sijainti ei todennäköisesti ole ollut optimaalinen mutta kuitenkin alueellisten kannattavuusrajojen sisällä. Ilman voittoja ei toimialakeskittymiä enää olisi olemassa. Toimialakeskittymät ovat laajentuneet jäljittelijöiden kautta. Uudet yritykset ovat syntyneet aluksi uranuurtajan lähiympäristöön. Täten myös jäljittelijät ovat sijoittuneet alueellisten kannattavuusrajojen sisäpuolelle.

Tämä ei kuitenkaan välttämättä ole merkinnyt sitä, että kaikkien näiden henkilöiden liiketaloudelliset tiedot olisivat olleet riittävät yritystoiminnan harjoittamiseen. Kohtuullisesta sijainnistaan huolimatta edellytyksiltään puutteellisimmat yrittäjät ovat vähitellen karsiutuneet pois. Vaikka uusia, kokemattomiakin yrittäjiä on tullut tilalle, ovat alueen yrittäjien keskimääräinen tietotaso ja tiedon käyttö-

kyky parantuneet, jopa niin, että huomattavatkään muutokset ympäristössä eivät ole tukahduttaneet toimialakeskittymää, vaan se on mukautunut muuttuneisiin olosuhteisiin. Myös toimialakeskittymän yrittäjien liiketaloudelliset tiedot ovat näin ollen ajan mittaan yleisesti katsoen kasvaneet.

Tuotannollisille alueille ominaiseen tapaan pohjalaiset toimialakeskittymät ovat ainakin jossain määrin hyötynneet kasautumisen ns. lokalisaatioeduista. Alihankintasuhteita on syntynyt, yhteisostoja ja yhteistä markkinointia on kokeiltu, keskittymiin on kasautunut ammattitaitoista työvoimaa, yritysten työntekijät ovat perustaneet omia yrityksiään, alan koulutusta on saatavilla ja rahoittajat tukevat alueen yritystoimintaa. Vaikka kysymyksessä ovat pienet paikkakunnat, erilaisten palvelujen syntymisen tai ylläpidon kautta on saavutettu myös urbanisaatioetuja. Kaikesta huolimatta kasautumisen edut eivät ole olleet niin suuret kuin voisi olettaa. Eri toimialakeskittymissä tilanne on erilainen, mutta yleisesti ottaen yritykset ovat toimineet varsin ”eristäytyneinä”, enemmän kilpailijoina kuin yhteistyökumppaneina.

Italian tuotannollisten alueiden on havaittu kytkeytyvän läheisesti alueen sosiaaliin ja kulttuurisiin ominaisuuksiin. Ovatko pohjalaiset toimialakeskittymät syntyneet ja kehittyneet samankaltaisissa olosuhteissa? Molemmilla alueilla on opittu yrittäjyyteen maatalouden kautta, joka on perustunut perheyrittämiseen. Kummallakin alueella on vallinnut maatalouskulttuurin ohella vahva käsityöläisyysperinne. Monet pohjalaiset toimialakeskittymät, esimerkiksi Kauhavan–Lapuan–Lappajärven kudonnais- ja mattoteollisuus, ovat syntyneet vanhan käsityötaidon pohjalle. Tietyissä keskittymissä taitoja ja vaikutteita on saatu alueen ulkopuolelta, muun muassa palaavien siirtolaisten välityksellä.

Yhteiskunnassa on jo varhaisina aikoina vallinnut tasa-arvoisuus, ja yrityksen perustaminen on ollut periaatteessa kaikille mahdollista. Pohjanmaalla on aina arvostettu kovaa työntekoa ja yrittämistä. Paikallinen identiteetti on vahva, mutta yhteyden tunne yrittäjien kesken ja erityisesti yhdessä yrittämisen kulttuuri on puuttunut. On pidetty kiinni itsellisenä toimimisen ideologiasta. On oltu toistensa kilpailijoita, mutta ei ole nähty sitä, että voidaan olla sekä kilpailijoita että yhteistyökumppaneita niin, että siitä on hyötyä kaikille osapuolille. Erilaisia yrittäjien keskinäisiä sekä yrittäjien ja muiden sidosryhmien välisiä verkostoja pidetään kuitenkin nykyään välttämättöminä sekä yksittäisen yrityksen että alueiden menestyksen välineinä. Niiden kautta tapahtuu oppimista ja tuotetaan innovaatioita. Tässä mielessä pohjalaiset toimialakeskittymät eroavat italialaisista tuotannollisista alueista, vaikka muutosta onkin viime aikoina tapahtunut.

Tuotannollisten alueiden haasteet

Tuotannolliset alueet kohtaavat nykyään suuria haasteita erityisesti teknologisten muutosten, globalisaation ja moniportaisen julkisen tuen takia. Tuotannossa tarvitaan yhä enemmän tieteeseen perustuvaa tietoa sekä laajoja ja intensiivisiä globaaleja verkostoja. Muuttuva ympäristö hankaloittaa tuotannollisten alueiden kehitystä, koska niiden uudistuminen tapahtuu yleensä sisäisten mekanismien kautta. (Becattini, Bellandi & De Propriis 2010: 5.) Edellä kuvatun luonteensa takia pohjalaiset toimialakeskittymät kokevat nämä haasteet vieläkin voimakkaampina kuin tuotannolliset alueet yleensä.

Tieteellisen tiedon yhdistäminen käytännölliseen ja hiljaiseen tietoon

Tuotannollisten alueiden kehitystä vauhdittavat perinteisesti tekijät, jotka liittyvät käytännön ja usein hiljaisen tiedon luomiseen, soveltamiseen ja muunteluun. Näille alueille on tyypillistä myös erikoistunut tietotaito ja luovuus. Italialaiset tuotannolliset alueet, kuten myös muut ns. toisen aallon ID:t, ovat toki koko olemassa olonsa ajan yhdistäneet keskeistä paikallista tietoa myös ulkoiseen tieteelliseen tietoon perustuviin ideoihin ja innovaatioihin. (Becattini ym. 2010: 5.)

Tuotannollisilla alueilla tapahtuu tiedon ”tihkumista”, jossa alueen toimijat pääsevät osallisiksi tärkeästä informaatiosta. Sitä vaihdetaan usein epävirallisissa, henkilökohtaisissa kontakteissa. Mitä enemmän tätä alueellista pörinää (buzz) on, sitä suuremmalla todennäköisyydellä yrityksellä on mahdollisuus saada ideoita innovaatiotoimintaansa, vaikka kaikki informaatio ei olisikaan sille tarpeellista. Pörinä ei vaadi investointeja, vaan se syntyy alueen toimijoiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutukseen eivät osallistu vain yritykset vaan myös alueen tutkimusorganisaatiot, rahoittajat jne. (Ramstedt-Şen 2010: 32–33.)

Tieteellinen, tuotantoon sovellettava, alueen yritysten ulkopuolinen tieto on kuitenkin merkittävästi lisääntynyt ja asettaa näin haasteen tuotannollisille alueille. Myös yritysten toiminnassa huomioon otettavien erilaisten sidosryhmien määrä kasvaa jatkuvasti. Yritykset saavat uusia vaikutteita muun muassa yhteyksillään kansalliseen yliopistojärjestelmään, kansainvälisiin innovaatiotoimijoiden verkostoihin sekä ulkomaisiin alihankkija- ja asiakasyrityksiin. On löydettävä kanavat ja toimijat, jotka kykenevät tulevan tiedon käsittelyyn. Haastetta lisää se, että innovaatiot vaativat yhä enemmän tutkimus- ja kehitysinvestointeja verrattuna perinteisiin, vähittäisiin ja tekemällä oppimiseen pohjautuviin innovaatioprosesseihin. Tarve pitää itsellä tällaisista investoinneista saatavat tuotot vähentävät yritysten halukkuutta tehdä yhteistyötä ja vaihtaa ideoita tuotannollisten alueiden sisällä. (Becattini ym. 2010: 7.)

Vuorovaikutuskanavien (pipelines) avulla on mahdollista päästä käsiksi informaatioon, jota omalta alueelta ei löydy. Kyseiset vuorovaikutuskanavat eivät synny pörinän tapaan automaattisesti, vaan resursseja tarvitaan jo kanavien rakentamiskäytännön vaiheessa. Kanavien häiriötön toiminta vaatii myös toimijoiden keskinäistä luottamusta. Erityisen haastavia ovat kansainväliset vuorovaikutuskanavat (global pipelines), mutta ne saattavat tarjota pääsyn hyvin erilaisten ympäristöjen informaatiovirtaan. (Ramstedt-Şen 2010: 33–34.)

Uusi teknologia on tärkeää, mutta se ei toimi itsestään ja aina moitteettomasti. Tarvitaan ammattitaitoista työvoimaa, jolla on teknologian soveltamisesta käytännön tietoa. Erityisesti tällaista käytännön osaamisen liittämistä tieteelliseen tietoon tarvitaan silloin, kun toimitaan epävakaa ja epävarmassa ympäristössä. (Becattini ym. 2010: 6.) Nykyään tarvitaan yhä taloudellisempia ja ekologisempia ratkaisuja, joihin on saatavissa tieteellistä tietoa, mutta joiden käyttöönotto tietyllä alalla vaatii myös paljon käytännön soveltamistaitoa ja hiljaista tietoa.

Kuluttajien ostovoiman kasvu kehittyneissä maissa on lisännyt ”räätälöityjen” tuotteiden kysyntää. Tuotannollisten alueiden käsityöläistyypinen ja joustava tuotantomalli on pystynyt vastaamaan näiden kuluttajien toiveiden mukaisten tuotteiden ja palvelujen kysyntään. Tällaisen kehityksen seurauksena innovaatiot eivät ole enää riippuvaisia pelkästään kovista tuotantopanoksista, vaan niitä kiihdyttävät pehmeät ja immateriaaliset tekijät. Kulttuuristen, luovien, symbolisten ja taiteellisten panosten merkitys on kasvanut. Tämä kokonaisvaltainen innovaatiomalli sopii tuotannollisille alueille, joilla teknologinen tieto yhdistetään tuotantomuotoon, joka perustuu omaleimaiseen paikalliseen kulttuuriin ja instituutioihin. (Beccattini ym. 2010: 6–7.)

Tuotannollisten alueiden kehitystä on ohjannut samaan suuntaan myös alhaisen palkkatason maista tuleva kilpailu. ID-yritysten on pitänyt vastata siihen lisäämällä erikoistumista ja laatua. Tällöin markkinat eivät voi olla kovin suuret. Jos kehittyvät maat onnistuvat parantamaan tuotteidensa laatua, kilpailu kiristyy entisestään. Pienet ID-yritykset ovat saaneet kilpailijoikseen myös suuria yrityksiä, kun nekin ovat siirtyneet joustavampaan ja verkostoituneeseen tuotantomuotoon. (ks. Whitford 2001: 43–44.)

Tilanne toimialakeskitymissä

Uuden teknologisen tiedon hankkiminen ja soveltaminen vaatii yhä enemmän yhteistyötä. Oikeiden tiedonhankintakanavien löytäminen ei ole yritykselle yksinään helppoa. Tässä mielessä pohjalaisten toimialakeskitymien lähtökohdat ovat hankalat, koska yhteistyö on perinteisesti ollut vähäistä. Kaikenlainen kommuni-

kaatio yritysten välillä ja muiden sidosryhmien kanssa voi lopulta johtaa yritystoiminnassa hyödynnettävien uusien ideoiden löytymiseen. Alueen toimijoiden keskeinen kommunikaatio ”pörinä” on ainakin jossain määrin mahdollista ilman merkittävää taloudellista panostusta. Packalénin, Selbyn ja Petäjistön (2004: 330) mukaan tutkimuksessa, jossa haastateltiin eteläpohjalaisia Kauhajoen ja Kurikan puualan yrityksiä vuonna 2003, todettiin, että yrittäjät vaihtavat mielipiteitä epämuodollisissa yhteyksissä varsin aktiivisesti. Toki tässä vapaammassakin kanssakäymisessä on kehittämisen varaa. Kaikki tiedonhankinta ei kuitenkaan onnistu ilman satsauksia vuorovaikutuskanavien rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Tällaisia uhrauksia kohtaan pohjalaiset yrittäjät ovat varautuneempia.

Italialaistyyppisille tuotannollisille alueille on ominaista se, että poikkeuksellisen suuri osa työntekijöistä toimii suunnittelu- ja innovaatiotoiminnassa. Vaikka pohjalaisissa toimialakeskitymissä innovaatiotoimintaa on viime aikoina edistetty, ja yhteyksiä oppi- ja tutkimuslaitoksiin luotu, tutkimuksen ja kehityksen osuus niin liikevaihdosta kuin työvoimastakin lienee edelleen useimmissa yrityksissä varsin pieni. Suunnitelmalliset yhteiset tutkimus- ja kehitysohjelmat helpottaisivat tilannetta huomattavasti. Yritysten tutkimus- ja kehitystoimintaan jo uhraamat varat saattavat kuitenkin olla omiaan heikentämään yhteistyöhaluja.

Yhteisissä hankkeissa tarvitaan varsin syvällistä tietoa myös yhteistyökumppaneiden resursseista. Nämä asiat pohjalaisyrietykset haluavat usein pitää omana tietonaan. On todettu, että mitä muodollisemmasta ja suuremman liiketoimintarisikin sisältävästä yhteistyöstä on kysymys, sitä epäluuloisempia yhteistyötä kohtaan ollaan. Esimerkiksi tilinpäätöksen tietoja pidetään yleisesti ehdottomana liikesalaisuutena. (Packalén, Selby & Petäjistö 2004: 332.) Pohjalaiset yrittäjät pitävät muodollisen yhteistyön edellytyksenä hyvää suunnittelua ja organisointia. Hyötyjen on oltava etukäteen nähtävissä, ja jokaisella yhteistyökumppanilla on oltava hyvin määritelty rooli (Packalén, Selby & Petäjistö 2004: 330). Tarvittaisiin rohkeutta yrittää ja saada sitä kautta positiivisia kokemuksia, jotka voisivat myöhemmin johtaa laajempaan yhteistyöhön.

Edellä kerrotusta huolimatta yhteisiä teknologiaan ja tuotantoon liittyviä hankkeita on pohjalaisissa toimialakeskitymissä ollut jo pidemmän aikaa, vaikka yhteistyö onkin pääosin ollut raaka-aineiden hankintaan ja markkinointiin liittyvää. Esimerkiksi mattoteollisuuskeskitymässä on viime vuosikymmeninä ollut yhteiseen mallisuunnitteluun johtaneita hankkeita, joissa ammattioppilaitos on ollut mukana (Koski 2002: 14). Nämä ovat kuitenkin olleet suhteellisen pienimuotoisia projekteja. Nykyään kutomot toimivat lisäksi tunnettujen suunnittelijoiden alihankintaketjuissa (YLE Pohjanmaa 2010). Huonekalualalla yhteistyö on edennyt myös valtakunnalliseksi. Vuosina 1999–2002 toteutettiin Tekesin aloitteesta ja

rahoittamana huonekaluteollisuuden teknologia- ja kehittämisohjelma. Jo projektin valmistelutyö osoitti, että alan yrityksistä suuri osa ei todennäköisesti pysty ainakaan verkottumatta nousemaan kansainvälisesti kilpailukykyisiksi toimijoiksi. Ohjelman suurimpana saavutuksena pidetään sitä, että tutkimus- ja kehittämis-toiminta löi itsensä läpi myös huonekalualalla. Alan yritykset alkoivat nopeasti verkottua, mitä teknologiaohjelma osaltaan vauhditti. Lisäksi ohjelmaan osallistuneiden yritysten kansainvälinen liiketoiminta on kasvanut, ja tuotteiden suunnittelussa asiakaslähtöisyys on lisääntynyt. Lahden seudulla ja Pohjanmaalla paikalliset yritykset ja organisaatiot ovat aloittaneet merkittäviä yhteisiä hankkeita. (Tekes 2003, 2008.) On selvää, että teknologisessa tutkimus- ja kehittämistoiminnassa tarvitaan useimmiten yhteistyökumppaneina toisten yritysten ohella tutkimuslaitoksia, yliopistoja ja muita oppilaitoksia, sillä pienillä yrityksillä on harvoin yhdessäkään toimiessaan riittävän laajoja tutkimusresursseja.

Sopeutuminen globalisaatioon

Tietotalousyhteiskunnassa know-how (tietotaito/kuinka) on ollut kilpailevien yritysten ja alueiden avaintekijä. Globalisaatio ja monikansallisten yritysten toiminta on osoittanut, että tärkeämpi kuin know-how (kuinka) on know-where (missä). Globaalien tuotanto-organisaatioiden, kuten monikansallisten yritysten, kilpailukyvyyn oleellisimmaksi tekijäksi on tullut tietää, mihin sijoittaa eri toimintoja. Sillä on ratkaiseva merkitys myös alueiden kilpailukyvyyn kannalta. Tämä ei koske vain kustannusten säästöön tähtääviä vaan myös tiedonhankintalähteisiin ja markkina-asemaan liittyviä sijaintivalintoja. Sen sijaan tuotannollisten alueiden kansainvälistymisstrategioita näyttävät itse asiassa ohjaavan know-who (kuka) ja know-with whom (kenen kanssa). Kansainvälistyminen koetaan kollektiivisena prosessina, joka sisältää oppimisprosessin sekä informaation ja riskin jakamisen mekanismit. (Becattini ym. 2010: 9.)

Becattinin, Bellandin ja De Proprisin (2010: 9) mukaan globalisaation myötä myös tuotannollisten alueiden yritykset ovat jossain määrin siirtäneet toimintoja ulkomaille, osallistuneet kansainvälisiin yhteisyrityksiin tai ottaneet vastaan ulkomaista pääomaa hakiessaan tehokkuutta, uutta tietoa tai markkinoita. Se ei kuitenkaan ole tapahtunut yksittäisen yrityksen vaan yritysjoukon vähittäisen ja samanaikaisen oppimis- ja sopeutumisprosessin kautta. ID-yritykset eivät mielellään ryhdy alueesta irrallisiin (footloose) kansainvälisiin operaatioihin, ne pitävät sen sijaan parempana kehittää ja vahvistaa yhteisiä käyttäytymismalleja sekä yhteisiä käytäntöjä ja rutiineja epävirallisilla kommunikaatioyhteyksillä. Kansainvälistymisen hyödyt tulevat siitä, että ID pystyy säilyttämään riittävästi paikallista tietotaitoa samalla, kun ulkoiisiin yhteyksiin erikoistuneet toimijat kykenevät et-

simään ja tulkitsemaan ulkoa tulevaa tietoa ja integroimaan sitä paikalliseen tietotaitoon.

Toisaalta globalisaation ja kilpailun lisääntyminen on merkinnyt sitä, että yrityskoko myös tuotannollisilla alueilla on kasvanut ja on muodostunut erilaisia yritysyhmiä. Ryhmän yritykset voivat kuulua yhteen omistussuhteiden (ristikkäisomistus) tai jonkun muun yhdistävän tekijän kautta pysyen kuitenkin juridisesti erillään. Tällöin yksi yritys saattaa nousta johtavaan asemaan ja koordinoida muiden tuotantoa ja investointeja (Whitford 2001: 48). Nämä suuremmat yritykset käyttävät sekä alueen sisäisiä että ulkopuolisia alihankkijoita ja yhteistyökumppaneita. Yhä useammin kumppanit tulevat Itä-Aasiasta. Muutoksessa alueen pitkántähtäimen kehitys jää helposti taka-alalle, erityisesti investointien, kapasiteetin ja ammattitaitopohjan suhteen. Olisi kuitenkin tärkeää, että alueen toimijoilla olisi ”yhteinen ääni” strategisia päätöksiä tehtäessä. Myös pienet yritykset, niin uudet kuin vanhat, tulisi ottaa mukaan päätöksentekoon, samoin julkisen vallan organisaatiot, yrittäjien yhdistykset, ammattiyhdistykset ja markkinoiden edustajat. Monilla tuotannollisilla alueilla maahanmuuttajat, muun muassa kiinalaiset, ovat perustaneet yrityksiä, jotka kilpailevat erityisesti halvalla työvoimalla ja joilla on yhteyksiä alueen ulkopuolelle. Myös nämä yritykset olisi kytkettävä alueen kehityksen suunnitteluun ja talouden hallintaan, jolloin voitaisiin keskustella esimerkiksi järkevästä työnjaosta yritysten kesken. Tulevaisuudessa kaikki yritykset eivät enää keskittyisikään teollisiin tuotteisiin ja niiden valmistuksen eri vaiheisiin, vaan yhä useammat tuottaisivat ID:n toimialalle soveltuvia liike-elämän palveluja, kuten muotoilua, tutkimus- ja kehitystyötä, markkinointia ja mainontaa sekä rahoitukseen ja tietotekniikkaan liittyviä palveluja. (Sacchetti & Tomlinson 2009; Dei Ottati 2009.)

Globalisaatiolla on vaikutusta myös tuotannollisten alueiden alueellisiin yhteyksiin sosioekonomisessa mielessä. Isojen kaupunkialueiden kasvu ja liikennejärjestelmien kehitys pyrkivät laajentamaan päivittäisiä työssäkäyntialueita ja normaalia kokemuspäiriä. Pienet, paikalliset alueet tulevat osaksi yhtenäistä kaupunkialuetta. Tämä saattaa heikentää paikallisten yhteisöjen menestyvää liiketoimintaa ja sosiaalista ympäristöä. Ne tulevat sosiaalisesti kirjavammiksi ja vähemmän kiinteiksi. Suuremmilla alueilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia yhteisiin kokemuksiin ja yhteisten arvojen muodostumiseen kuin pienemmällä alueilla, jotka ovat omavaraisempia päivittäisen sosiaalisen elämän ja työvoiman suhteen. Kun kirjavuus lisääntyy, mahdollisuudet uusiin ideoihin moninkertaistuvat, mutta riski yhteisten kokemusten ja arvojen menettämiseen kasvaa. (Becattini ym. 2010: 9–10.)

Tilanne toimialakeskitymissä

Globalisaatioon sopeutuminenkin vaatii verkostoja, niin alueen sisäisiä kuin ulkoisia. Menestyvien tuotannollisten alueiden kansainvälistyminen tapahtuu yhdessä oppimisen kautta. Pienet, omaan alueeseensa juurtuneet yritykset eivät mielellään siirrä toimintojaan ulkomaille, mutta tuotantoon, markkinointiin tai tuotekehittelyyn liittyvällä kansainvälisellä yhteistyöllä voidaan saavuttaa etuja. Pohjalaisissa toimialakeskitymissä ongelmana on paljolti ollut se, että yksittäisillä yrittäjillä ei ole ollut aikaa eikä välttämättä halujakaan lähteä vetämään yhteisiä hankkeita. Yhteisistä projekteista on myös ollut negatiivisia kokemuksia. Tarvitaan ensin paikallisesti vahvaa yhteistyötä, jota sitten pystytään laajentamaan kansainvälistymisprosesseihin.

Pienten pohjalaisyriyten kansainvälistyminen on pääosin rajoittunut vientiin, joka on tuotannon erikoistumisen myötä välttämätöntä. Pienelle yritykselle vientiponnistelutkin ovat haastavia. Erilaisia vientiyhteistyöhankkeita ja -ajatuksia on vireillä, muun muassa huonekaluyritykset ovat olleet kiinnostuneita contact center-toimintamallista. Contact center -toiminnot kattavat paitsi tuotteen tarjoamisen ja tilaamiseen liittyvät monikieliset palvelut myös markkinointitutkimuksiin, jälkimarkkinointiin, käännöspalveluihin, on-line-muotoiluun jne. kuuluvat ominaisuudet. Contact center -toimintaa olisi mahdollista kehittää esimerkiksi konsortiotyypisellä yhteistyöllä. (Suupohjan kehittämissyhdystys ry 2006: 51.) Pohjalaisista toimialakeskitymistä Ylihärman maatalouskoneteollisuus on keskittynyt isompiin yksikköihin ja toimii varsin pitkälle MSK Croup Oy -konsernin puitteissa, joten vientitoiminta omien resurssien varassa on mahdollista. Konsernilla on myös kansainvälistä yhteistyötä. Kuten eivät tuotannollisten alueiden yritykset yleensä, myöskään pohjalaiset toimialakeskitymäyritykset eivät ole merkittävässä määrin siirtäneet tuotantoaan ulkomaille.

Kansainvälistyminen tuo mukanaan uusia ihmisiä ja vaikutteita, mikä merkitsee uusia ideoita. Toimialakeskitymät ovat edelleen väestörakenteeltaan varsin homogeenisiä, eikä ulkoisista vaikutteista kansainvälisen muuttoliikkeen välityksellä ole vielä päästy suuresti nauttimaan. Tämä ei tarkoita sitä, että alueet olisivat tieto- ja ihmisvirroista eristyksissä, vaan ne ovat nykyaikaisten kommunikaatioyhteyksien sekä tulevan ja lähtevän työpaikkaliikenteen ja muuttoliikkeen kautta vilkkaasti yhteydessä ympäristönsä.

Julkinen tuki

Julkkiset organisaatiot ja instituutiot tarjoavat yrityksille erilaisia palveluja, esimerkiksi rahoituksellista tukea ja koulutusta. Julkkisin toimin voidaan myös tuoda

erilaisia intressiryhmiä yhteen keskustelemaan alueen ongelmista ja kehittämisestä sekä luomaan luottamuksellista ilmapiiriä. Julkinen valta toimii tällöin koordinaattorina. Julkinen valta sääntelee yritysten toimia myös lakien ja säännösten kautta. (Kolehmainen 2001: 112.)

Kansallisten hallitusten tulisi tukea paikallisia dynaamisia yhteisöjä, joissa yhteistyö ja osallistuminen ovat voimavaroja (Becattini ym. 2010: 15). Usein kuitenkin pienet paikalliset keskittymät unohdetaan ja suuret, kansalliset klusterit jättävät ne varjoonsa. Suoraan yrityksille kohdistetun taloudellisen tuen lisäksi kansalliset hallitukset voivat edistää tuotannollisten alueiden yritysten toimintaedellytyksiä infrastruktuuri-investointien kautta (esim. energiapolitiikka, tiehakkeet ja muu kuljetusinfrastruktuuri) (Paniccia 2002: 177–178).

Tuotannollisten alueiden päätöksentekoprosessit pyrkivät enemmän tai vähemmän tietoisesti yhdistämään alueen julkisten ja yksityisten intressitahojen strategiat (Becattini ym. 2010: 13). Paikallinen hallinto on yleensä kiinnostunut tuotannollisista alueista ja tukee niitä. Paniccia (2002: 185–187) korostaa, että tuotannollisen alueen tyypistä ja kehityksen vaiheesta riippuu, millaista julkisen tuen tulisi olla. Ammattitaidolla ja osaamisella on kuitenkin tärkeä merkitys kaikissa vaiheissa. ID:n syntyessä paikallisen väestön kykyjen ja hiljaisen tiedon esille ”houkuttelemisen” on tärkeää. Myöhemmin on huolehdittava siitä, että tietojen ja taitojen kehittäminen on mahdollista tuotannollisen alueen alan mukaisen ammatikoulutuksen tai yritysten tarpeisiin räätälöityjen kurssien kautta. Myös rahoituksen saanti on ID:n joka vaiheessa merkittävä kehitykseen vaikuttava tekijä. Paikalliset pankit ja muut rahoituslaitokset ovat yleensä kiinnostuneita alueensa yritystoiminnan rahoittamisesta, mutta tulisi luoda kannustava rahoitusjärjestelmä, joka helpottaisi uusien yritysten lainan saantia, ja pääoman kasautuminen alueelle saataisiin alkuun.

Whitford (2001: 46) tuo esiin paikallisten ja alueellisten pankkien vaikeutuneen kilpailuaseman. Paikalliset pankit ovat merkittävästi vaikuttaneet tuotannollisten alueiden kasvuun. Ne ovat molemminpuolisen tuttuuden ja luottamuksen perusteella voineet tarjota yrityksille halpaa lainaa. Nyt tällaiset pienet, paikalliset pankit uhkaavat hävitä rahoitusmarkkinoilta suurten kansallisten tai kansainvälisten toimijoiden vallatessa alaa. Myös erilaisten julkisten, yrityksiä varten tarkoitettujen palvelukeskusten rooli on muuttumassa. Ne ovat yleensä olleet kaikkien alueensa yritysten käytettävissä ja voineet myös hyödyntää toistensa esimerkin mukaisia ratkaisuja, mutta koska yritykset ja alueet ovat yhä enemmän eriytyneet toisistaan, yleisten yrityksille tarkoitettujen palvelukeskusten toiminta ei ole enää yhtä tuloksellista (Whitford 2001: 45–46).

Tuotannollisilla alueilla tarvitaan sekä kansallisen että paikallisen hallinnon tukea. Se ei kuitenkaan saisi perustua pelkästään taloudellisille tavoitteille. Kehittämisen tulisi tapahtua ne sosiokulttuuriset puitteet huomioon ottaen, jotka ovat keskittymälle luonteenomaisia.

Tilanne toimialakeskitymissä

Paikallinen hallinto on yleensä kiinnostunut tuotannollisista alueista ja tukee niitä, näin on myös Pohjanmaalla. Kunnilla on omia yritysneuvontaa antavia virkamiehiä tai organisaatioita. Toimialakeskitymien alueilta mainittakoon esimerkkinä Ab Företagshuset Dynamo Yritystalo Oy Närpiössä, joka hoitaa kaupungin yritysneuvontaa, uusien yritysten sijoittumiseen liittyviä asioita sekä muita elinkeinoelämään liittyviä asioita. Siinä on kaupungin lisäksi osakkaina pankkeja ja vakuutusyhtiöitä (Dynamo 2008).

Kunnat ovat myös perustaneet yhteisiä elinkeinoelämää palvelevia alueellisia organisaatioita kuten SEK tai Concordia. Suupohjan elinkeinotoimen kuntayhtymä, SEK, on palveluorganisaatio, jonka tavoitteena on kehittää seutukuntaa tukemalla uuden yritystoiminnan syntymistä ja toimivien yritysten kilpailukyvn kehittymistä (SEK 2011). Concordia puolestaan on Pietarsaaren seudun elinkeinokeskus, jonka pyrkimyksenä on luoda hyvät edellytykset yritystoiminnalle ja seutukunnan kehitykselle (Concordia 2011). Myös paikallisten toimintaryhmien kautta on mahdollista saada avustusta investointeihin, yritysten kehittämiseen ja ensimmäisten vieraiden työntekijöiden palkkakustannuksiin (Mavi 2010). Tällaiset organisaatiot eivät ole keskittyneet palvelemaan vain tiettyjen toimialojen yrittäjiä, mutta epäilemättä niillä on paljon kokemuksia alueen tärkeimmistä aloista, kuten Närpiössä kasvihuoneviljelystä.

Neuvontatoiminta on tärkeää ja haluttua etenkin aloittavien yritysten keskuudessa. Julkisen vallan koordinoimia yritysten yhteistyöhankkeita kohtaan tunnetaan Pohjanmaan toimialakeskitymissä kuitenkin epäluuloa. Sellaisissa hankkeissa kokoavan voiman toivotaan tulevan yrittäjien joukosta. Yritysten viranomaisiin kohdistama kritiikki liittyy viranomaisten tapaan suhtautua pienyrittäjiin ja heidän liiketoimintaansa sekä julkisen sektorin tuki- ja informaatiojärjestelmien joustamattomuuteen (Packalén, Selby & Petäjäistö 2004: 330).

Pohjalaiset toimialakeskitymät ovat kehittyneet ja muuntuneet vuosikymmenten saatossa. Niihin on myös perustettu tarpeiden mukaista koulutusta niin erillisinä laitoksina kuin koulutusaloina ammatillisissa oppilaitoksissa. Huonekalukeskityksessä alan koulutusta on saanut jo 1790-luvulta lopulta saakka. Tuolloin Gustav Adolf Hobin aloitti pientilallisille ja torppareille tarkoitettun käsityökoulun,

jossa opetettiin pienten puisten käyttöesineiden valmistusta (Koski 2002: 91). Vuonna 1911 perustettiin Veistokoulu (Koski 2002: 93), josta myöhemmin kehittyi Jurvan käsi- ja taideteollisuusoppilaitos. Alan koulutusta saa edelleen Koulutuskeskus Sedun Jurvan toimipisteessä. Huonekalukeskittymään niin ikään kuuluvassa Teuvan kunnassa toimii TEAK. Se on aikuiskoulutuskeskus, jossa koulutuksellinen pääpaino on puu- ja huonekalualalla. TEAK tarjoaa myös puu- ja huonekalualan alihankinta- ja yrityspalveluja sekä osallistuu kansainvälisiin alan kehittämisprojekteihin (TEAK 2011).

Kansallisen tuen edellytyksenä voisivat olla tulokselliseen yhteistyöhön tähtäävät hankkeet. Maaseudun toimialakeskittymät ovat kuitenkin useassa tapauksessa liian pieniä herättääkseen huomiota valtakunnan tasolla. Tuli tuki sitten kansalliselta tai paikalliselta tasolta, se on harvoin suoraa rahallista tukea. Rahoitus on hankittava yksityiseltä taholta, pääasiassa lainoina. Toimialakeskittymäyritysten rahoituksessa lienee paikallisilla rahoittajilla, ”kärsivällisellä pääomalla eli patient capital”, edelleen merkittävä asema.

Lähteet

Becattini, G., Bellandi, M. & De Propris, L. (2010). *Critical nodes and contemporary reflections on industrial districts*. Regional Studies Association Annual International Conference 2010. Regional responses and global shifts: Actors, institutions and organisations [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 29.12.2011]. Saatavissa: <http://regional-studies-assoc.ac.uk/events/2010/may-pecs/papers/Becattini.pdf>.

Concordia (2011). Pietarsaaren seutu [Verkkodokumentti]. [Viitattu 23.8.2011]. Saatavissa: <http://www.concordia.jakobstad.fi/?lang=4>.

Dei Ottati, G. (2009). An industrial district facing the challenges of globalization: Prato today. *European Planning Studies* 17: 12, 1817–1835.

Dynamo (2008). Tervetuloa Ab Företagshuset Dynamo Yritystalo Oy:n sivuille [Verkkodokumentti]. [Viitattu 23.8.2011]. Saatavissa: <http://dynamohouse.fi/index.php?id=124>.

Forsström, B. & Nyholm, M. (1993). Perinne ja uudistuminen erikoistuneen tuotantoalueen perustana: esimerkkinä Keskipohjanmaan pienveneteollisuus. *Terra* 105: 1, 15–22.

Kolehmainen, J. (2001). *Yritykset ja alueet tietointensiivisessä globaalitaloudessa: Kilpailukyky kohtalonyhteytenä* [Verkkajulkaisu]. Tampereen yliopisto. Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö. Sente-julkaisuja 12/2001. [Viitattu 29.7.2010]. Saatavissa: http://www.tek.fi/inno/yritykset_ja_alueet.pdf.

Koski, R. (2002). *Pohjalaisen yrittäjyyden synty, leviäminen ja alueellinen eriytyminen*. Acta Wasaensia No 101. Aluetiede 7.

Laakso S. & Loikkanen, H. A. (2004). *Kaupunkitalous: Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Mariotti, I. (2005). *Firm relocation and regional policy. A focus on Italy, the Netherlands and the United Kingdom* [Verkkójulkaisu]. Dissertations University of Groningen. [Viitattu 28.7.2010]. Saatavissa: <http://dissertations.ub.rug.nl/faculties/rw/2005/i.mariotti>.

Markusen, A. (1996). Sticky places in slippery space: A typology of industrial districts. *Economic Geography* 72: 3, 293–313.

Mavi = Maaseutuvirasto (2010). Yritystoiminnan tuet [Verkkodokumentti]. [Viitattu 23.8.2011]. Saatavissa: <http://www.mavi.fi/fi/index/maaseudunrahoitus/yritystuot.html>.

Packalén, K., Selby, A. & Petäjistö, L. (2004). Eteläpohjalainen toimialakeskittymä – lähellä mutta yhä kaukana. *Metsätieteen aikakauskirja* 3, 327–332.

Paniccia, I. (2002). *Industrial districts: Evolution and competitiveness in Italian firms*. Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA: Edward Elgar.

Pred, A. (1967). *Behavior and Location: Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory*. Part I. Lund Studies in Geography Ser. B. Human Geography No 27.

Ramstedt-Şen, T. (2010). *Alueellinen kilpailukyky ja kohdennettu innovaatiopolitiikka: Tarkastelussa Pirkanmaan raskaat liikkuvat työkoneet -klusteri* [Verkkójulkaisu]. Tampereen yliopisto. Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö. Sentejulkaisu 30/2010. [Viitattu 29.12.2011]. Saatavissa: <http://www.uta.fi/laitokset/yhdt/sentejulkaisut.html>.

Sacchetti, S. & Tomlinson, P. R. (2009). Economic governance and the evolution of industrial districts under globalization: The case of two mature European industrial districts. *European Planning Studies* 17: 12, 1837–1859.

SEK = Suupohjan elinkeinotoimen kuntayhtymä (2011). SEK on palveluorganisaatio [Verkkodokumentti]. [Viitattu 23.8.2011]. Saatavissa: <http://sek.suupohja.fi/>.

Sforzi, F. (2002). The industrial district and the 'new' Italian economic geography. *European Planning Studies* 10: 4, 439–447.

Sjölund, M. & Virkkala, S. (2009). Klusterit ja aluekehitys: Esimerkkinä Vaasan energiateknologiaklusteri. Teoksessa S. Virkkala & R. Koski (Toim.). *Yhteiskuntatieteiden maailma*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 59. Aluetiede 5. 43–54.

Suupohjan kehittämissyhdystys ry (2006). ”Tulevaisuuden maisema”. Suupohjan maaseutuohjelma 2007–2013 ja hakemus Leader-toimintaryhmäksi [Verkkodokumentti]. [Viitattu 29.8.2011]. Saatavissa: <http://www.suupohjankehittamisyhdistys.fi/images/Suupmaaseutuo96siv2007-13.pdf>.

TEAK (2011). Mikä on TEAK? [Verkkodokumentti]. [Viitattu 23.8.2011]. Saatavissa: http://www.teakoy.fi/site?node_id=454.

Tekes (2003). *Divan – Huonekalualan teknologia- ja kehittämissuunnitelma 1999–2002. Loppuraportti* [Verkkodokumentti]. Teknologiaohjelmaraaportti 17/2003. [Viitattu 25.8.2011]. Saatavissa: http://www.tekes.fi/fi/document/43298/divan_loppuraportti_pdf.

Tekes (2008). Tutkimustyön tärkeys havaittu myös huonekalualalla [Verkkodokumentti]. [Viitattu 25.8.2011]. Saatavissa: http://www.tekes.fi/fi/gateway/PTARGS_0_201_318_515_1388_43/http%3B/tekes-ali1%3B7087/published_content/publish/fi_content/news/paattyneiden_ohjelmien_tiedotteet/divan.pdf.

Whitford, J. (2001). The decline of a model? Challenge and response in the Italian industrial districts. *Economy and Society* 30: 1, 38–65.

Yle Pohjanmaa (2010). Mattoteollisuus elää valoisampia aikoja [Verkkodokumentti]. [Viitattu 12.12.2011]. Saatavissa: http://yle.fi/alueet/teksti/pohjanmaa/2010/12/mattoteollisuus_elaa_valoisampia_aikoja_2206518.html.

TANSSILAVAT PARINMUODOSTUSNÄYTELMÄN NÄYTTÄMÖNÄ SUOMESSA

Pentti Yli-Jokipii

Tanssilla ja tanssilavoilla on pitkään ollut huomattava merkitys suomalaisessa kesässä väestön vapaa-ajanvietossa sekä parinmuodostuksessa. Tanssipaikkojen esiintymisessä tapahtunut muutos on heijastunut avioliittokenttien muotoutumiseen, suomalaiseen väestöön, jopa sen perinnölliseen rakenteeseen. Suomalaisessa kesämaisemassa tanssilava on sekä rakennelmana että äänimaisemassa kuuluvana musiikkina, erityisesti haitarisoittona, tärkeä kansallinen elementti.

Kansatieteilijät ovat lähestyneet tanssilavojen tansseja näytelmäteoriansa pohjalta, eli heidän mielestään kysymyksessä on parinmuodostusnäytelmä (Nieminen 1993). Kirjallisuudentutkijat puolestaan ovat analysoineet suomalaisen tanssimusiikin sanoitusta. Heidän mukaansa siinä kärsimyksestä tehdään nautinto (Ammond 1994 a ja b). Tietoisuus Pohjolan kesän lyhyydestä on sanoissa usein läsnä, ehkäpä myös tietoisuus elämän lyhyydestä:

*Punaiset lehdet vaahterasta maahan leijaa.
Suvi on mennyt iloni raukenee.
Punaiset lehdet tuulessa kuiskaa hiljaa.
Poiss´onko päiväyt, syksykö soittelee?
Lyhyt oli kesän ihana aika.
Muistot jälkeen jäi.
Nyt se on vain mulle satujen taika.
Mennyt on ystävään.
Punaiset lehdet jokainen kuin kallis muisto
Yksin kun kuljen polkuain peittelee.*

Punaiset lehdet. Säv. Pentti Viherluoto, sanat H. Etelä.

Työ ja ilonpito

”Kauniit ilot, leikit ja huvitukset ovat rasisusten jälkeen virvoittavaisia. Kohtuullisesti nautittuina ne kartuttavat sekä ruumiin että mielen hyvää, panevat veren ja muut nesteet paremmin liikkeelle. Töistä päästyä sopii itsekunkin ilahutella itseänsä ja toimittaa muillenko, erittäin lapsille ja nuorelle kansalle, syyttömiä hui-

tuksia.” Näin Elias Lönnrot, kansalliseepoksemme kokoaja, aikakauslehdessään *Mehiläinen* vuonna 1837. Lönnrot kytkee huvitukset työhön: ”töistä päästyä”. Niinpä myös varhaiset tanssin muodot luterilaisen kansamme keskuudessa liittyivät nimenomaan työhön. Akateemikko Kustaa Vilkuna on analysoinut tätä yhteyttä laajasti tunnetussa teoksessaan *Työ ja ilonpito* (1983). Vilkunan teos antaa samalla erinomaisen kuvauksen ja selityksen entisajan maaseudun työelämän kehitysvaiheista.

Suomalaisella maaseudulla, varsinkin Länsi-Suomen kyläasutusalueilla, tiloilla oli yhteisiä velvollisuuksia tai omistuksia, jotka suorastaan pakottivat yhteistointaan. Muodostui varsin kiinteitä työyhteisöjä, joiden jäsenet avustivat toisiaan talkoissa kulkien. Talkoopäivän päättivät sauna, ateria ja nuorten tanssi, ja tanssi oli nuorilla varsinainen talkoiden huippukohta. Vilkuna kertoo, miten sen jälkeen kun työ oli päätetty ja illallinen saunan jälkeen syöty nuoriso tanssi ympärillä istuvien ukkojen ja akkojen hyväntahtoisin katsein nauttiessa heidän ilostaan.

Talkoiden lisäksi toinen tanssin harjoittamisen muoto oli tietysti häät. Suomi on itäisen ja läntisen kansankulttuurin välialuetta. Itäisten kansanhäiden seremoniat suoritettiin pääasiassa laulaen, kun taas soitinmusiikki oli keskeisenä läntisissä häissä. Kaikissa maakunnissa, pitäjissä ja kylissä oli kansansoittajia, jotka kuuloimuin varassa soittivat talkootansseissa ja häissä. Haitari levisi Suomeen 1800-luvun jälkipuoliskolla ja siitä tuli nopeasti suosittu tanssisoitin, joka on jatkuvasti säilyttänyt asemansa. (Ala-Könni 1961: 463.)

Julkisten huvitoimien kontrolli on Suomessa aina ollut tiukkaa, peräisin jo Ruotsin vallan ajalta. Valtiovalta kontrolloi julkisten tanssien järjestämistä lupamenetelyin ja huviverotuksen kautta. Myös kirkko, papisto, pyrki halukkaasti kontrolloimaan nuorten osallistumista huvitilaisuuksiin. Salaa kontrollinpitäjiltä järjestettiin maaseudulla ”nurkkatansseja” talonväen luvalla pirteissä tai silta- ja latotansseja, jotka pikku kylissä syntyivät yhteisellä päätöksellä ilman kutsuja tai muita muodollisuuksia. Osanotto perustui pelkästään yhteistunteeseen. (Lehtonen 1994: 103.)

Ohjelmallisen iltaman perinteen keskeinen kulkemisväylä oli nuorisoseuraliike. Iltamat päättyivät tanssiosuuteen. Ilmoittelussa korostettiin tanssia, sillä huvilmoituksessa maininta tanssista oli varma tae runsaasta osanotosta. Nuorisoseuraliike sinänsä oli sivistysliike, riippumaton poliittisista puolueista. Suomalainen talonpoikaissivistyneistö, kuten sanottiin, oli 1900-luvun alkupuoliskolla paljolti nuorisoseurain toiminnan hedelmää. Nuorisoseuraliikkeelle oli ominaista kaksi tekijää: tietoisuus kansallisesta perinnöstä ja tulevaisuudesta sekä pyrkimys lisätä kansansivistystyötä. (Numminen 1958: 62.)

Nuorisoseurat loivat maaseudun kyliin taloja yhteisvoimin, kyläkunnan voimalla ja uhrauksin, nuorison ja yleensä kylänväen kokoontumispaikoiksi. Myös muut yhdistykset rakensivat taloja kokoontumispaikoikseen. Erityisesti on mainittava urheiluseurat, jotka rupesivat keräämään rahaa toimintansa tukemiseen iltamien ja tanssien järjestämisellä ja loivat tähän tarkoitukseen paitsi taloja myös erityisiä tanssilavoja. Pienemmissä kyläkunnissa yhdistykset saattoivat myös yhdistää voimansa rakentamisessa. Kaikelle suomalaiselle yhdistyselämälle on ollut ominaista, että yhdistysten päättävät elimet ovat koostuneet vapaaehtoisesta työvoimasta. Vasta hyvinkin myöhään palkattujen toimihenkilöiden merkitys on kasvanut. (Numminen 1958: 68.)

Tanssilavojen vuosikymmenet

Varhaisimmat maininnat tanssilavoista suomalaisessa lehdistössä löytyvät 1870-luvulta. Kansatieteilijämme sijoittavat tanssilavojen rakentamisen aloitussajankohdan Suomessa 1880- tai 1890-luvulle. Varhaisimmat lavat 1900-luvun ensi vuosikymmeninä olivat halvalla rakennettuja, pieniä ja avoimia, joten niiden elinikä ei ollut kovin pitkä, kun puunkyllästysmenettelykään ei vielä ollut käytössä. Toisen maailmansodan aikana maassamme vallitsi tanssikielto, joten tänä aikana monet lavat rapistuivat tai kokonaan lahosivat pois käytöstä. Toisaalta, jo 1900-luvun alkuvuosikymmeninä varsinkin kaupunkeihin, etenkin rannikon kylä- ja pöytäkaupunkeihin, rakennettiin maassamme upeitakin katettuja paviljonkeja.

Heti sodan jälkeen padot murtuivat yhteiskunnan helpottaessa parisuhteiden syntymistä poistamalla tanssikulttuuria koskevat kiellot. Kaikki mahdolliset tanssihuoneistot alkoivat elää kulta-aikaa. Tanssilavoja oli kuitenkin vähän, mutta uusia pyrittiin rakentamaan nopeasti. Sodan jälkeen Suomessa toteutettiin maareformi, jossa rintamamiehet saivat maata, ja ehtona rintamamiestilan saamiselle oli perheen perustaminen. Tämä lisäsi kuhinaa avioliittomarkkinoilla. Syntyivät suuret ikäluokat muutamien sodanjälkeisten vuosien aikana.

Sodanjälkeisinä vuosina maaseutualueiden olot olivat hyvin hajalleen. Tanssien järjestäminen tapahtui pienissä kyläyhteisöissä. Milloin kyläkunnan omaa tanssilavaa ei ollut, tanssittiin seuraintalolla myös kesäisin, mutta myös varsinkin eteläisessä Suomessa latoissa eli suuleissa, kuten niitä siellä nimitetään. Maaseutualueilla oli parhailla peltoseuduilla tuohon aikaan runsaasti väestöä, myös palkollisia.

Vielä 1950-luvulla maaseutualueiden, jopa syrjäisimpien seutujen, elämäntilanne vaikutti suotuisalta, vaikka maaltapaoksi silloin nimitetty muuttoliike alkoikin jo

voimistua (Lento 1962: 203). Väestön liikkuvuus muutoinkin kasvoi, koska linja-autoliikenne yleistyi ja varsinkin kevytmoottoripyörien määrä nopeasti lisääntyi. Pienkylät asumisyhteisöinä alkoivat menettää merkitystään pitäjätasoisille yksiköille, joiden puitteissa tanssilavatkin alkoivat toimia. Suulien käyttö tanssitilaisuuksien järjestämiseen vähentyi nopeasti.

1960-luvun alussa maaseutualueilla tultiin tilanteeseen, jossa asutustoiminnan pääpaino kohdistui enää heikkojen viljelmien elinkelpoisuuden kohottamiseen. Kuitenkaan asutustoiminta ei ollut vielä täysin päättynyt, sillä vielä 1960-luvun alussa maan nälkää potevien ihmisten luku arvioitiin maassamme kymmeniin tuhansiin nousevaksi. (Pihkala 1960: 258.) Samalla kuitenkin teollisuusväestö kasvoi ja muut kaupunkielinkeinoissa toimivat ryhmät etenivät, nopeimmin kaupaelinkeinot.

Jatkuva muuttoliike merkitsi myös muutosta asutusrakenteessa. Tiestön kehitys lisäsi liikkuvuutta. Varsinaisen tieverkon parantaminen oli nimittäin päässyt vauhtiin sen jälkeen kun sotakorvaukset oli saatu maksetuiksi ja kiireisimmät kohteet kuten Pohjois-Suomessa tuhotut sillat saatu korjatuiksi. Asutustiet ja metsäautotiet lisäsivät tiestön volyymia. (Tolonen 1962: 477.) 1960-luvun puolivälissä tanssilavojen esiintyminen oli entisestään selkiytynyt maaseudulla pitäjätasoisiksi toiminnaksi. Tällaiset tanssilavat elivät tuolloin vielä vahvaa aikaa, koska suuri muutto ei vielä ollut alkanut, ja liikkuvuuden parantumisen johdosta tansseissa käyminen oli tullut mahdolliseksi muutamien kymmenien kilometrien läpimittaisten paikallisyhteisöjen puitteissa. Myös avioliittokentät laajenivat sitä mukaa.

1960- ja 1970-lukujen vaihteen Suomessa maaseutualueiden siihenastinen kukoistus päättyi. Pyörät pysähtyivät, alkoi ilmetä supistumisvaikutuksia: väestökatoa, koulujen, kauppojen ja julkisen liikenteen lakkauttamista. Koettiin niin kutsuttu suuri muutto asutuskeskuksiin ja Ruotsiin. Se oli kansainvälisestikin katsoen poikkeuksellisen raju muuttoliikeilmiö. Maataloudessa oli yhtäkkiä tultu ylituotantotilanteeseen. Kaupunkien taloudessa koettiin ylikuumentunut vaihe, varsinkin pääkaupunkiseudulla. Syntyivät kaupunkien betonilähiöt.

Jo 1970-luvun puolivälissä tanssilavat olivat suuresti menettäneet asemiaan maaseudulla. Vain vahvimmat olivat säilyneet aktiivisina. Tansseissa käyminen vaati nyt pidempiä matkoja; siirryttiin taas ikään kuin laajemmalle aluetasolle. Avioliittokentät laajenivat tästä syystä samoin kuin kaupungistumisen johdosta. Monet tanssilavat suorastaan purettiin tai muutettiin johonkin muuhun käyttötarkoitukseen kuten varastoiksi. Monet lavat myös paloivat joko vahingossa sytytettyinä tai tarkoituksellisesti palamaan pantuina.

Suuri muutto ei kuitenkaan ollut ainoa syy tanssilavojen heikkouden tilaan 1970-luvulta lähtien. Ankara huviverotus oli todennäköisesti yksi asiaan vaikuttanut tekijä, samoin suurten valtakunnallisten ohjelmatoimistojen vaikutus. Ohjelματοimistot nimittäin väräsivät lavoille vetovoimaisia esiintyjiä, jotka olivat tulleet tunnetuiksi television kautta, ja tätä tietä esiintyvien vokalistien ja heidän orkesteriansa palkkiot olivat nousseet korkeiksi. Vain suurimmat lavat kykenivät saamaan aikaan riittävän tuoton kalliiden esiintyjien sekä korkean huviveron maksamiseksi, ja pienimmät hävisivät kilpailun.

Myös vallitsevassa tanssilavojen musiikissa tapahtui muutoksia, jotka 1970-luvulta lähtien, osittain ehkä jo aikaisemminkin, vaikuttivat tanssilavojen esiintymiseen. Perinteisen suomalaisen tanssimusiikin, varsinkin tangojen, tilalle tuli kansainvälinen rock-musiikki. Osa tanssilavoista kääntyi rock-musiikin puoleen, kun jotkut taas erikoistuivat vanhaan tanssimusiikkiin ja samalla vanhempaan yleisöön.

Kun tanssilavakulttuuri 1970-luvun kuluessa oli alkanut kärsiä, ankaraa huviverotusta kohtaan suunnattiin yleistä arvostelua, ja tämän johdosta valtiolta helpotti ratkaisevasti huviverotusta 1970- 1980-lukujen vaihteessa. Tanssilavathan olivat hyvin tärkeä tulonlähde urheiluseuroille ja muille nuorisjärjestöille, eikä lypsävää lehmää kannattanut tappaa, kuten sanotaan. Sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat palasivat 1980- ja 1990-luvuilla uudelleen tanssilavoille, nyt vapaina liikkumaan, kun heidän lapsensa oli saatu aikuisikään. He löysivät aikuisten tansseissa nuoruutensa harrastuksen uudelleen. Tämän myötä myös vanha tanssimusiikki tangoineen palasi muotiin.

Seinäjoella ryhdyttiin 1980-luvun lopulla järjestämään suomalaisen tangomusiikin festivaaleja. Televisiotoiminta, varsinkin kaupallinen televisio, havaitsi, että vanha tanssimusiikki ja suorastaan tanssilavoilta tehdyt tanssimusiikkiohjelmat saivat paljon katselijoita ja sitä kautta mainoksia. Siksi niitä lisättiin televisio-ohjelmistoon, mikä aiheutti kumulatiivisen positiivisen kierteen myös tanssiharrastuksessa ja toi lavoille mukaan myös nuorempia ikäluokkia, jotka oppivat nauttimaan kotimaisesta tanssimusiikista ja paritanssista.

Nämä tekijät eivät kuitenkaan vielä yksinomaan selitä tanssilavakulttuurin paluuta eivätkä varsinkaan tanssilavojen uudelleen paluuta 1980- ja 1990-luvuilla. Viimeksi mainittujen paluuseen mutta myös tanssilavojen uuteen nousuun vaikutti varmasti paljon myös kylätoimintaliikkeen puitteissa maaseudulla tehty työ. Kylätutkimusten yhteydessä kyläläisiä oli opastettu perustamaan kylätoimintayhdistyksiä. Niiden tarkoituksena oli nostaa maaseudun harventuneen väestön muodostamien kylien itsetuntoa ja ennen muuta aktivoida kyläläiset uudelleen yhteistoimintaan palauttaen vanhaa talkooperinnettä myös yhteisten talojen ja tanssilavo-

jen kunnostamisen ja rakentamisen muodossa. (Hautamäki 1991: 17–28.) Työ ja ilonpito yhdistettiin jälleen, ja siksi myös latotanssit palasivat sinne missä lavoja ei ollut. Nämä uudet latotanssit ovat siinä mielessä erilaisia kuin heti sodan jälkeen järjestetyt, että niihin osallistutaan nyt usein perhekunnittain, kaikki kylän kynnelle kykenevät yhdessä. Yleisen sekularisaation johdosta uskonnollisia tai muita samanlaisia moraalisia esteitä tällaisiin kylän yhteisiin tapahtumiin osallistumiseen ei enää ole kuten aikaisemmin. Tanssi ei ole enää syntiä. Myöskään tarkoitukseen käytetyt ladot eivät tietenkään ole aivan samanlaisia kuin aikaisemmin, vaan ne ovat uudenaikaisia työvälinesuojia tai heinäpaalien säilyttämiseen tarkoitettuja isoja avaria tiloja, jotka ennen heinäaikaa ovat tyhjinä ja joissa silloin voidaan mainiosti pyörähdellä valssin tai tangon tahdissa.

Tanssilavakulttuurin säilyminen

Kun Suomessa 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun aikana koettiin taloudellinen ylikuumeneminen ja sen jälkeen tuli vaikea taloudellinen lama ja työttömyyttä, kansalaisten katseet ehkä laman aikana kääntyivät takaisin johonkin 1960-luvun alun tilanteeseen ennen suurta muuttoa ja kaupungistumista. Tästä oli osoituksena monet esittävän kansankulttuurin paluut, myös ikään kuin uusvanhat kirjalliset teokset tai elokuvat. Viimeksi mainituista hyvänä esimerkkinä oli elokuvantekijäimme kärkeen nousseen Markku Pölösen 1960-luvun tanssilavakulttuurista ja muusta sen aikaisesta elämästä kertovaokuva nimeltä *Onnen Maa*. Nimi tulee Unto Monosen tekemästä kansallistangostamme, jossa kaivataan kuviteltuun onnenmaahan. Ehkäpä tanssilavakulttuurin paluu heijasti omalla tavallaan kaipuuta takaisin vanhaan aikaan ennen suurta taloudellista lamaa.

Vaikka 2000-luvulla tanssilavojen määrä on vähentynytkin ja vaikka niiden merkitys avioliittokenttien muodostumisessa on pienentynytkin, suomalaisessa kesämaisemassa tanssilava on edelleen tärkeä kansallinen elementti, joka parinmuodostusnäytelmän näyttämönä vetää ihmisiä puoleensa kohtalonomaisesti – vai pitäisikö sanoa biologisesti. Suuri merkitys tälle näyttämölle on myös ympäre, suomalainen kesäyö, jota Nobel-kirjailijamme Frans Emil Sillanpää mestarillisesti kuvaa teoksessaan *Ihmiset suviyössä* (1934: 1): ”Mitään suviyötä pohjolassa tuskin onkaan; on vain viipyvä, viipyessään hiukan himmenevä ehtoo, mutta siinä himmeydessäkin on tuo sanalla sanomaton kirkastuksensa. Se on suviaamun aavistus, joka lähenee. Kun ehtoapuolen musiikki on painunut orvokintummaksi pianissimoksi, niin hienoksi, että se jatkuu vielä lyhyenä taukonakin, niin silloin herää jo ensiviulu vienoon korkeaan säveleeseen, johon sello pian yhtyy, ja tuo sisäisesti tajuttu sävelkuva saa jo ulkonaisenkin tukensa: tuhansilta oksilta ja il-

man korkeuksista livertää tuhatkielinen säestys: aamu jo on, vaikka äsken oli vielä ehtoo.”

Lähteet

Ala-Könni, E. (1961). Kansanmusiikki. *Oma Maa IX*, 453–463.

Ammond, J. (1994a). *Suomalaisen tangolyriikan melankoliset ulottuvuudet. Musiikin suunta*. Rytmii-insituutin julkaisuja A 3, 41–52.

Ammond, J. (1994b). Kaiken vaihtaisin tangoon. Johdatus suomalaiseen tangoon ja sen kaihon maailmaan. Tangomusiikin edistämisyhdistys r.y.:n teoksessa *Tango d'Amor. Tangomarkkinat 10 vuotta*. Seinäjoki: Seinäjoen maakuntapaino oy. 64–120.

Hautamäki, L. (1991). *Action research in regional development*. *Acta Wasaensia* 28. *Geography* 4. 17–28.

Lehtonen, E. (1994). *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansallishyveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1800-luvun loppuun*. Historiallisia tutkimuksia 184.

Lento, R. (1962). Suomen muuttoliikkeet. *Oma Maa XII*, 191–203.

Nieminen, A. (1993). ”Tanssilava, järvi ja hanuri”. *Lavatanssit Suomessa vuosisadan vaihteesta 1960-luvun loppuun asti*. Jyväskylän yliopisto. Kansatieteen laitos. Pro gradu -työ.

Numminen, J. (1958). Yhdistyselämä. *Oma Maa I*, 58–69.

Pihkala, K. U. (1960). Asutustoiminta. *Oma Maa VIII*, 243–258.

Saviranta, J. (1969). Avioitumisen alueellinen aspekti. *Terra* 81, 233–241.

Sillanpää, F. E. (1934). *Ihmiset suviyössä. Eepillinen sarja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Tolonen, K. J. (1962). Suomen tiet. *Oma Maa XII*, 462–484.

Vilkuna, K. (1983). *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestitöitä*. 2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Aihepiiristä enempi kiinnostuneille seuraavat lähdeteokset:

Hakulinen, K. & Yli-Jokipii, P. (2007). *Tanssilavakirja. Tanssista, lavoista ja lavojen tansseista*. Helsinki: AtlasArt.

Yli-Jokipii, P. (1996). Changes in local communities: The cultural geography of Finnish open-air dance pavilions. *Fennia* 174: 2, 245–279.

Yli-Jokipii, P. (1999). The cultural geography of the summer dance pavilions of Ostrobothnia, Finland. *Journal of Cultural Geography* 18: 2, 109–132.

HANNU KATAJAMÄKI TIEDEMIEHENÄ JA MATKASAARNAAJANA

Jouko Havunen

Professori Hannu Katajamäen kynänjälki, olemus, kasvot ja ääni lienevät harvinaisen tuttuja perinteisen yliopistomaailman ulkopuolellakin. Hän on taustaltaan tutkija ja professoriksi ja filosofisen tiedekunnan dekaaniksi edennyt tiedemies. Mutta hän on samalla matkasaarnaaja, jolla on unelmia sekä palava halu ja rohkeus tulla kertomaan ajatuksiaan ja kannanottojaan siellä, missä keskustelua erityisesti maaseudusta ja sen tulevaisuudesta käydään. Hän on myös tutkijan uteliaisuudella aina valmis olemaan mukana uusilla areenoilla oman tieteenalansa ja erityisosaamisensa ulkopuolellakin.

Omat kokemukseni yhteistyöstä Hannu Katajamäen kanssa ajoittuvat aikaan Vaasan yliopiston Levón-instituutin synnyttämisestä vuoden 2000 alusta vuoteen 2011. Levón-instituutti rakennettiin yhdistämällä Hannu Katajamäen johtama yliopiston tutkimuslaitos ja allekirjoittaneen johtama täydennyskoulutuskeskus. Yhdistymisprosessin alkua ajoilta on jäänyt mieleen Hannu Katajamäen tiedemies-taustasta pohjautuva oma henkinen taistelu tieteen kaupallistamista vastaan. Levón -instituutin toimintaperiaate rakennettiin perustalle, jossa olemassaolomme oikeutus perustuu tutkimus- ja koulutuspalvelujen myynnillä ansaittuun markkinaehtoiseen rahaan ja tulokseen. Kesti oman aikansa ennen kuin Hannu hyväksyi tämän toimintamallin, mutta kun henkinen kypsyminen oli tapahtunut, oli hän erinomaisella tavalla rakentamassa uuden Levón-instituutin menestystarinaa. Levón-instituutin nimen takana oleva kauppaneuvos August A. Levón otti myös Hannun erityisellä tavalla haltuunsa. Hannu alkoi suorastaan nähdä kauppaneuvos Levónin hengen vaikuttavan Puuvillakampuksella. Saatuaan Puuvillatalosta työhuoneen, josta näkyy suoraan kauppaneuvoksen patsas, Hannu ilmoittikin oitis, että tästä en sitten mihinkään enää muuta.

Hannu Katajamäen rooli matkasaarnaajana on lähes ainutlaatuinen. Vaatii vahvaa osaamista ja uskoa asiaansa lähteä jatkuvasti ulos tiedeyhteisöstä kansan pariin. Kun vielä otetaan huomioon, että Hannun luentoteemat eivät yleensä ole kovin neutraaleista aiheista, nousee tämä rooli vielä merkityksellisemmäksi. Maaseudun kehittämisen ja tulevaisuuden näkökulmia esittäessään on hänen ollut pakko uskaltaa olla eri mieltä sekä MTK:laisten päättäjien että perinteisten maaseutunäkökulmaisten poliittisten päättäjien kanssa. Tätä matkasaarnaajatyötä Hannu ei näh-

däkseni ole koskaan tehnyt niin sanotusti rahasta. Hän on kokenut roolinsa ”sydämen asiaksi”. On mentävä tai oikeammin on etuoikeus mennä sinne, missä puhutaan itseään lähellä olevista asioista. Mutta taas on muistettava, että tällaiseen pystyy vain sellainen, jolla on hallussaan tietoa. Tiedemiehen osaamiseen pohjautuvassa debatoinnissaan Hannu Katajamäki on aina uskaltanut sanoa näkökulmansa kylillä ja toreilla. Jos nyt joskus on mielipiteissä sekoitus unelmia, niin se ei kokonaiskuvaa muuta. Hannu Katajamäen matkasaarnaajan rooli on varmasti tuonut koko Vaasan yliopistolle tunnettuutta ja heikentänyt juuri oikealla tavalla yliopistojen ympärillä edelleen viljeltyä ”norsunluutorni”-imagoa.

Olen ollut Hannu Katajamäen kanssa parilla ulkomaanmatkalla. Toinen suuntautui Japaniin ja toinen Kroatiaan. Kummallakin matkalla oli merkille pantavaa tuon ”mustiin pukeutuneen miehen” kyky saada keskustelu- ja neuvottelutilanteisiin vapautunut ilmapiiri. Eri kulttuurien kohtaamisessa hän näytti olevan vahvoilla omalla hyvin rennolla esiintymisellään. Mutta taas tulee kuitenkin tiedemies esiin: vain se, jolla on vahva asioiden ymmärrys, rohkenee ja kykenee tuomaan asiapitoiseen keskusteluun sopivaa huumoria. Erityisesti kroatialaisiin Hannu Katajamäki on tehnyt vaikutuksen ja hänen roolinsa siellä toivotaan jatkuvan.

Kroatian matkasta on jäänyt erityisesti mieleen kahden persoonallisuuden kohtaaminen. Tohtori Drazen Kalogijera on zagrebilainen yli 80-vuotias tiedemies ja poliitikko. Hän lienee aistinnut Hannussa jotain heimoveljeyttä ja niinpä tuo perinteisesti ”lähes suulle suudellen” tervehtivä asiantuntija on ensitapaamisesta lähtien ollut kiinnostunut Hannun urasta ja tekemisistä. Toivottavasti näillä kahdella on mahdollisuus vielä tavata.

Hannu Katajamäen kaltaiselle tiedemiehelle ja matkasaarnaajalle ei maailma ole koskaan niin valmis, etteikö kynään pidä tarttua, juna- tai bussilippu ostaa ja lähteä sanomaan sanottavansa. Tällaista työtä meidän kaikkien tulee arvostaa.

MAASEUTUPOLITIikka

ROHKEA JA VÄSYMÄTÖN MAASEUDUN PUOLUSTAJA

Anita Salmi

Tutustuin Sinuun, Hannu, 1990–2000-luvun taitteessa alkaessani suorittaa jatko-opintoja Vaasan yliopistossa. Olit ohjaajani väitöskirjatyössäni.

Olin aiemmin lukenut jonkun kirjoittamasi teoksen ja muutamia artikkeleitasi. En tosin tiennyt, että työskentelet Vaasan yliopistossa. Keskustellessani opintojeni aloittamisesta aluetieteen professori Kauko Mikkonen mainitsi Sinun olevan eräs Suomen parhaimpia maaseutuasiantuntijoita, ellei ihan paras. Olin tästä iloinen, koska aioin tehdä tutkimukseni maaseututeemasta.

Tapasimme ensimmäisen kerran, kun kävin Vaasan yliopistossa haastattelussa opintoihini liittyen. Olit rauhallisen oloinen ja ystävällinen. Minulle jäi yliopistossa käynnistä hyvä mieli. Tuntui, että minulla oli hyvät taustavoimat teissä molemmissa professoreissa, jonka nimityksen sittemmin myös sait.

Tunsin olevani aikamoinen noviisi, mutta tiesin voivani aina kysyä. Siihen myös rohkaisit. Parempi kysyä kuin tehdä ehkä turhaa työtä. Vastasit kärsivällisesti, mutta et tarjonnut valmiita ratkaisuja. Varmaan se kuuluu rooliin. Tosin olen kuullut toisenlaisiakin tarinoita, muista opiskelijoista ja heidän töidensä ohjaajista.

Et katso toista ylhäältä, vaan seurassasi tuntee itsensä tasavertaiseksi. Sinä myös huomautat, jos on jotain huomauttamista, tosin rakentavassa hengessä. Minulle syntyi opiskellessani turvallinen olo, koska vuoropuhelu toimi. Hieman hymyillen olen joskus muistellut sitä, kun totesit minun olevan iältäni jo niin varttuneen, etten tarvitse paimentamista opiskeluissani. Opastit kuitenkin isällisesti, että kannattaa pysyä tutkimussuunnitelmassa ja ajatellussa aikataulussa mahdollisimman tarkkaan. Hyvä neuvo se tietenkin oli.

Saatuani tohtorin tutkinnon valmiiksi vuonna 2003, mietin uran vaihtoa. Totesit tuolloin, että maaseutu tarvitsee ammattitaitoisia puolustajia yhteiskunnan eri saroilla, tohtoreita myös toimittajina. He voivat osaltaan saattaa näitä tärkeitä asioita näkyviksi suuremmalle lukijakunnalle kuin tutkijat. Se oli kuin uuteen tehtävään saattaminen. Arvostan sitä rohkaisua.

Yhteys Sinuun on säilynyt vuosien varrella. Olen haastatellut Sinua silloin tällöin aluetieteeseen ja maaseutuun liittyvistä ajankohtaisista teemoista. Et muutoinkaan ole jäänyt tutkijankammioosi vaan ollut julkisuudessa erilaisissa yhteyksissä, asiantuntijana, haastatteluissa, kolumnistina ja kirjoitat myös blogia. Valistat, keskustelet ja toimit keskustelun herättäjänä. Sinulla on vivahteikas kieli. Tosin joskus teksteissäsi sivallat sanan säilällä toimittajikin ja se voisi tehdä kipeää, mutta en ota sitä henkilökohtaisena.

Olet kriittinen monissa maaseudun kehitystä ja kehittämistä koskevissa lausunnoissasi ja aiheesta, mutta et juutu vain arvostelemaan vaan pyrit uurastamaan, todella tekemään jotain asioiden eteen. Olet myös avoin erilaiselle keskustelulle.

Olen hyvin otettu, että olen saanut olla mukana juhlakirjassasi, työtovereidesi aloitteesta. Sinullehan hanke oli salaisuus. Olet ollut ansiokas ohjaaja, hyvin tärkeä ihminen minulle opiskellessani ja yhä olet arvostamani asiantuntija. Maaseudun ja maaseutumaiden alueiden tulisieläinen puolustaja ja kehittäjä.

Erästä asiaa vielä odotan Sinulta ja siihen kannustan: erityisaiheeseesi, maaseutuun paneutuvaa laajaa teosta, joka pureutuu historiaan ja nykyisyyteen sekä suuntaa tulevaisuuteen. Olemme siitä joskus keskustelleet. Kenties olet sen jo kaikessa hiljaisuudessa aloittanut. Ainakin toivoisin niin.

KUNTAINSTITUUTION KASVUN JA ERILAISTUVAN PAIKALLISKEHITYKSEN VÄLINEN JÄNNITE MAASEUTUPOLITIIKAN LÄHTÖKOHTANA

Torsti Hyyryläinen

Kuntien ja maaseudun kohtalonyhteys

Suomi on muotoutunut vahvaksi paikallisuuksiltaan. Hannu Katajamäen ilmaisuja käyttäen, maamme on paikallisuuksien saaristo, pienistä paikkakunnista ja paikallisuuksista koostuva monimuotoinen mosaiikki. Tällä ajatuksella on vahva historiallinen perusta. Suomessa kunnat ovat paikallisen kehityksen hallinnan kannalta keskeisiä instituutioita. Tästä syystä myös maaseudun kehitystä ja kehittämistä on perusteltua tarkastella kuntakontekstissa.

Pohdin tässä artikkelissa kysymystä, *miten kuntainstituution historiallinen kehitys on kytkeytynyt maaseudun kehitykseen ja miten näiden välisen suhteen voi nähdä vaikuttaneen maaseutupolitiikan muotoutumiseen*. Tarkastelen tätä kysymystä pelkistämällä pitkiä historiallisia laajenemisen ja supistumisen kehityskaaria.

Paikallisuus on maaseutujen ja kuntien keskeinen yhteinen nimittäjä. Paikkaan kiinnittyvät luonnonvarat ja elinkeinot kehittämispotentiaaleineen ovat maaseudun kehittämisen vakiintuneita lähtökohtia. Paikallisten yhteisöjen voimaannuttaminen on puolestaan yksi maaseutupolitiikan perustavoitteista. Maaseudun kehitystä ei siis nähdä mahdollisena ilman paikallisiin olosuhteisiin tukeutumista ja paikallisten toimijoiden vahvaa osallisuutta.

Kunnilla on Suomessa vahva asema ja kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen laaja tehtäväkenttä. Kuntainstituutio on hyvinvointivaltion myötä kehittynyt merkittäväksi voimakentäksi ja kuntasektorin professiot (kuten lääkärit tai opettajat) vahvoiksi yhteiskunnallisiksi toimijoiksi. Kuntia voisikin kutsua eräänlaisiksi pienoisyhteiskunniksi, jotka huolehtivat asukkaistaan ”vauvasta vaariin” ja vastaavat sen lisäksi laajasti alueensa kehittämisestä. Maantieteellisesti laajan maan hallinnon järjestäminen itsehallinnollisten kuntien kautta on tehnyt kunnista maaseudulla vahvoja ja vaikutusvaltaisia toimijoita. Kuntaorganisaatiot ovat paikallisesti merkittäviä työllistäjiä, niissä toimii hyvin koulutettu henkilöstö ja niiden aluetaloudellinen vaikutus on suuri.

Kunnilla ja maaseuduilla on siis paljon yhteistä. Pysin seuraavassa perustelevaan näkemyksen, että tiiviistä yhteydestä huolimatta suurten kehityslinjojen välillä on havaittavissa kiinnostavia eroja ja jännitteitä, jotka ovat oleellisesti vaikuttaneet maaseutupolitiikan syntyyn ja muotoutumiseen. Tarkastelen seuraavassa siis rinnakkain kuntainstituution kehityskaarta ja maaseudun kehitystä sekä arvioin, millaista maaseutupoliittista ajattelua näiden välisistä jännitteistä on syntynyt.

Valtion ja kuntien synty perifeerisessä ja agraarisessa Suomessa

Parhaillaan kiivaan keskustelun alla oleva kuntauudistus ei aiheena ole uusi, pikemminkin päinvastoin. Kuntien asemasta, tehtävistä ja merkityksestä on Suomessa keskusteltu koko itsenäisyytemme ajan. Meillä on nykyisin poikkeuksellisen vahvasti kaksitahoinen edustuksellinen hallintojärjestelmä: vahva valtio ja vahvat kunnat. Edustukselliseen demokratiaan perustuvia välimuotoja ei ole. Suuret päätökset tehdään eduskunnassa, kunnat huolehtivat päätösten paikallisesta toimeenpanosta ja sen politikoinnista. Tarkastelen seuraavassa ensin tämän järjestelmän historiallista muotoutumista.

Meillä on ensinnäkin satavuotinen, noin 1200-luvulta alkanut ”alamaisuushistoria” ennen itsenäistymistä, jolloin Suomi on ollut osa joko Ruotsin kuningaskuntaa tai Venäjän laajaa keisarikuntaa. Samalla maa on ollut kahden suurvallan valtakamppailujen taistelukenttä. Erityisesti maan itäosissa – rajaseuduilla – nämä alamaisuussuhteet vaihtelivat useasti ja vaikuttivat konkreettisesti sen mukaan, mitä suurvaltojen kulloisistakin valtasuhteista ja rauhansopimusten rajoista oli sovittu. Menemättä tässä historiallisiin yksityiskohtiin, esitän tämän alamaisuushistorian vaikutuksista yleistäen kaksi tässä tarkastelukontekstissa merkittävää seurausta.

Suomen hallintojärjestelmän juuret ovat suurvalta-ajoissa. Erityisen vahvasti hallintoomme on vaikuttanut ruotsalainen hallintoperinne ja sen käytännöt. Suomen alueella sovellettiin Ruotsin vallan aikana luonnollisesti kuningaskunnan lakeja ja järjestystä, esimerkiksi lääninhallinto muotoutui pitkälti tämän mukaisesti. (Tiihonen 2009.) Laajan kuningaskunnan hallitseminen ”ylhäältäpäin” ei kuitenkaan ollut siinä määrin mahdollista, ettei ajan kuluessa olisi syntynyt tarvetta organisoida pienempimuotoista paikallishallintoa niin yleisen järjestyksen kuin valtion intressien, kuten verotuksen, elintarvikkeiden saatavuuden, sotaväen värväyksen tai yleisen kuuliaisuudenkin kannalta. Suomen paikallishallinnon juuret juontuvat myös pitkälti Ruotsin vallan aikaan. Paikallishallinnon järjestelyihin vaikuttivat tuolloin erityisesti valtion ja kirkon läheiset suhteet. Seurakunnat olivat pitäjien

perusta. Pitäjänkokouksia koskevat säädökset oli koottu jo vuoden 1686 kirkkolaikiin ja 1723 papiston privilegioihin. Kirkolla oli paikallistason hallinnossa keskeinen rooli Suomessa aina 1800-luvun puoliväliin asti.

Toinen, vähemmän esillä ollut tulkinta on se, että suurvaltojen alamaaisina elävän kansan oli opittava elämään itsellisesti ja paikallisen yhteistyön voimaan luottaen. Epäluulo kaukana vaikuttaviin hallitsijoihin ja heidän pyrkimyksiinsä oli vallitsevaa. Omatoimisuus ja pyrkimys omavaraisuuteen olivat yhteisöjen selviytymisen ehtoja. Suomen maantieteellinen asema suhteessa sekä Ruotsin kuningaskuntaan että myöhemmin Venäjään vahvistivat tätä asennetta. Koko Suomi oli periferiaa. Pohjois-Euroopan suurvallalle, Ruotsille Suomi oli Pohjanlahden takana sijaitseva metsäinen ja vähäväkinen Itämaa.

Suomen sodan jälkeen tapahtunut koko maan liittyminen osaksi Venäjää vuonna 1809 aloitti merkittävän ajanjakson Suomen historiassa. Tuolloin hallinneen Aleksanteri I:n vapaamielisiksi tunnetut ajatukset ja tietynlainen suopeus Suomea kohtaan edesauttoivat kehitystä. Monet lait ja hallinnolliset rakenteet (läänit ja paikallishallinto) toki periytyivät Ruotsista, mutta Suomi sai keisarikunnan osana erityisaseman, omat valtiopäivät, senaatin ja keskusvirastoja, eli oman suurrutinaskunnan keskushallinnon virastorakenteineen ja virkamieseliitteineen. Tuosta eliitistä tuli pitkäksi aikaa vahva yhteiskunnallisen vallan käyttäjä. (Ruuskanen, Snellman & Wigrén 2011.)

Vahvistuneen kansallistunnon, suomalaisuusliikehdinnän sekä erityisesti 1800-luvun loppupuolella vahvistuneen kansalaisyhteiskunnan kanssa valtiolliset hallintorakenteet olivat ratkaisevan tärkeitä itsenäisen valtion synnyn edellytyksiä. Kuntien kehityksen kannalta oli oleellista, että vuonna 1865 tehdyllä asetuksella kunnat erotettiin seurakunnista. Näin luotiin ensimmäiset kunnallisen itsehallinnon puitteet. Tässä yhteydessä on huomion arvoista myös se, että tämä merkittävä kuntauudistus tapahtui ensin maaseudulla. Vastaava uudistus toteutettiin kaupungeissa vuonna 1873. Kuntien perustamista maaseudun hallinnon järjestämiseksi voidaan pitää kuntien ja maaseudun kohtalonyhteyden eräänlaisena alkupisteenä. Hallinnon demokratisoitumisen kannalta tärkeä vaihe oli yleisen äänioikeuden kansalaisille valtiollisissa vaaleissa turvannut laki vuonna 1906.

Suomi oli pitkään hyvin agraari maatalousmaa. Väestönkasvu tapahtui maaseudulla. Vuonna 1749 Suomen väkiluku oli 410 400 (Tilastokeskus 2008). Suomen kaupungit olivat pääasiassa hyvin pieniä aina 1800-luvulle asti, vaikka Suomen vanhimman kaupungin, Turun perustaminen juontaa aina vuoteen 1229. Väestön määrä kasvoi nopeasti ja 1900-luvulle tultaessa Suomen alueella asui jo yli 2 miljoonaa ihmistä. He olivat 90 %:sti maalaisia, joiden elämä ja elinkeinot olivat hyvin paikallisia, talonpoikaiseen kulttuuriin perustuvia.

Maataloutta alettiin voimallisesti kehittää 1800-luvun loppupuolella. Tähän vaikutti osaltaan kadon aiheuttamien nälkävuosien 1868–69 kokemus, jolloin maatalouden merkitys yhteiskunnan huoltovarmuudessa painui pysyvästi suomalaisiin mieliin. Maaseudun kehittäminen kytkeytyi täysin maa- ja metsätalouteen. Maaseudun perustuotannon tehostaminen sekä raaka-aineiden ja muiden tuotteiden, erityisesti viljan saatavuuden ja hintavakauden turvaaminen olivat keskeisiä painotuksia agraarin Suomen yhteiskuntapolitiikassa. (Katajamäki & Kaikkonen 1991.)

Suomen itsenäistyessä väkiluku oli noin 3.1 miljoonaa (Tilastokeskus 2007). Voidaan sanoa, että tuon ajan Suomen perusresurssit väestö, vilja ja metsä kasvoivat maaseudulla. Niistä tuli 1900-luvun teollisen kasvun keskeinen edellytys. Kaupunkien markkinapaikoille ja teollisiin ympäristöihin tarvittiin työväkeä ja elintarvikkeita. Näin maaseudusta tuli pitkäksi ajaksi teollistuvalla ja kaupungistuvalla Suomelle elinvoimaansa luovuttava kansallinen vilja- ja väestöaitta (Kuhmonen & Niittykangas 2008).

Valtio-kunta -suhteen jäsentyminen itsenäisyyden alussa

Suomen irtautuminen Venäjältä vuonna 1917 oli toisaalta osa suurta historiallista tapahtumista mutta toisaalta myös suomalaisten yhteisen tahdon ja päämäärätietoisuuden toiminnan tulosta. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista mennä noiden kohtalon vuosien tarkempaan erittelyyn, mutta yksi episodi Suomen itsenäisyyden alkuvuosilta on tässä perusteltua kuvata, koska sen merkitys oli periaatteellisesti suuri myöhemmän paikallishallinnon kehityksen kannalta.

Suomen eduskunta otti heti syksyllä 1917 valmisteltavakseen uudet kunnallislait. Sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton voimin valmistelu tehtiin ”kunnallissosialistisessa” ja kansanvaltaisessa hengessä. Keskeisiä vaatimuksia oli kunnallisen kansanvallan toteuttaminen ja kuntatalouden valtiollisen kontrollin lopettaminen. Eduskunnan julistaessa Suomen itsenäiseksi 6.12.1917 maahan tulikin hyväksytyksi kunnallinen itsehallintojärjestelmä, joka oli poikkeuksellisen kansanvaltainen ja itsenäinen. (Pulma 2009: 241.)

Keisarikunnan vallankumouksellinen hajoaminen Venäjällä ja sisällissodan syntyminen Suomessa kuitenkin muuttivat tilanteen täysin. Käytiin traaginen vuoden 1918 sota, jossa kansakunta jakautui kahtia, punaisiin ja valkoisiin. Sodan jälkeen poliittinen tilanne oli luonnollisesti hyvin toisenlainen. Myös edellä mainitut uudet kunnallislait otettiin uudelleen käsittelyyn. Tällä kertaa valmistelu tehtiin porvariston johdolla tilanteessa, jossa luottamus kansanvaltaisten paikallisyhteiskuntien kykyyn toimia yhteisen edun nimissä ei ymmärrettävästi ollut vahva. Vuonna

1919 eduskunta käsitteli kunnallista itsehallintoa uudelleen. Tuossa tilanteessa päädyttiin ratkaisuun, jossa kunnallista demokratiaa (äänioikeutta) kavennettiin ja päätösvaltaa otettiin kunnilta merkittävässä määrin valtiolle. Kunnallishallinnon perustana kuitenkin säilyi edustuksellinen demokratia. (Emt.)

Vuoden 1919 kunnallislain uudistusta voidaan pitää merkittävänä vaiheena Suomen paikallishallinnon historiassa. Tuolloin tuli hyväksytyksi kunnallisen edustuksellisen demokratian periaate, mutta samalla kansakunnan lait säätävälle eduskunnalle (valtiolle) määriteltiin ensisijainen vastuu ja päätösvalta ihmisten hyvinvoinnin edistämistä koskevista päätöksistä. Kunnilla säilytettiin itsehallinto, mutta niiden rooliksi hahmottui lähinnä lakien ja asetusten toimeenpano ja siitä paikallisesti päättäminen. Tämä periaate on säilynyt näihin päiviin asti: eduskunta päättää mitä tehdään, kunnat päättävät miten eduskunnan tahto paikallisesti toimeenpannaan. Asetelmassa korostuu valtion erikoistuneen sektorihallinnon vahva ohjaussuhde kuntiin.

Suomen teollista kehitystä jarruttamaan tulivat sodat, ensin vuoden 1918 sisällissota ja sitten toinen maailmansota 1939–45. Ne veivät voimavarat vuosiksi pois kansakunnan hyvinvoinnin rakentamisesta. Samalla ne pitkittivät Suomen agraarista vaihetta. Sotien aikana maaseudun perinteinen rooli huoltovarmuuden takaajana nousi jälleen vahvasti esiin. Maaseudulle lankesi rooli myös vakauttavassa sosiaalipolitiikassa, kun se vastaanotti luovutetuilta alueilta 500 000 siirtolaista pääasiassa maatalouden piiriin, pientiloille savotta- ja asutuskyliin. Pientiloja synnyttänyt asutuspolitiikka jatkui aina 1960-luvulle asti tukien agraarisia rakenteita ja aatteita. Sodanjälkeisellä yhteiskuntapolitiikalla padottiin kehitystä, joka kuitenkin purkautui rajusti 1960–70-lukujen suuressa rakennemuutoksessa maalta- ja maastamuuttona.

Hyvinvointivaltion kasvun aika 1960–1989

Toisen maailmansodan jälkeen käynnistyi uudelleenrakentamisen aikakausi koko Euroopassa. Suomessa tilanne oli erityisen haasteellinen, kansakuntaa repineestä sisällissodasta oli parissakymmenessä vuodessa siirrytty suursotaan ja kansakunnan olemassaolon kamppailuun, joka edellytti jakautuneen kansan yhdistymistä, yhteisen vihollisen torjumisessa. Sodanjälkeisten vuosikymmenten, 1950- ja 60-lukujen suureksi haasteeksi tulikin kansakunnan yhtenäisyyden rakentaminen. Kansakunnan vauraus tuli rakentaa yli punavalkoisen akselin. Tähän tarvittiin vahvaa valtiota. Kansakunnan linjan ja ”linnanrauhan luominen” olivat tuolloin mm. pääministeri ja sittemmin presidentti Urho Kekkosen poliittisen toiminnan

suurimpia haasteita (Tuikka 2007). Kansakunnan yhteiseksi projektiksi nostettiin sosiaali- ja hyvinvointivaltion rakentaminen.

Hyvinvointivaltiosta tuli kansakunnan yhteinen, kokoava missio. Valtiovallan rooli nähtiin siinä keskeisen ohjaavana. Myös työnjako valtion ja kuntien välillä oli periaatteiltaan selvä. Valtio teki päälinjaukset, jotka kunnat käytännössä toteuttivat. Sotakorvauksista puhtia saanut teollisuus lähti voimakkaaseen kasvuun, kansantuote kehittyi myönteisesti ja sosiaaliset uudistukset etenivät. Pekka Kuusen (1963) sosiaalipolitiikasta saatiin valtiollinen malli suomalaisen solidaarisuuden ja eheyden pyrkimykselle: kaikista on pidettävä huolta tasa-arvoisesti. Tähän linjaan sopi myös alueellinen tasa-arvo. Valtio teki voimakkaita investointeja maan eri osiin Lappia myöden. Valtiojohtoisella politiikalla rakennettiin kattava infrastruktuuri sekä mm. terveydenhuollon ja koulutuksen kattavat järjestelmät. Palvelujen rinnalla laajalla aluepolitiikalla edistettiin teollisuuden toimintaedellytyksiä sekä työvoiman ja raaka-aineiden maan kattavaa käyttöä.

Vuosikymmeniä 1960-luvulta aina 1980-luvun loppuun voidaankin kutsua kasvun aikakaudeksi. Häiriön tähän kehitykseen toi maailmanlaajuinen energiakriisi öljyn hinnan kymmenkertaistuessa 1974–79 välisenä aikana. Tämä johti maailmanlaajuiseen lamaan ja vaikutti ihmisten mieliin siten, ettei kasvun tie ehkä voi olla loputon. Öljyn hinnan nousu kiihdytti Suomen vastavuoroista kauppaa Neuvostoliiton kanssa. Laman jälkeen kehitys kuitenkin palasi kasvu-uralle aina siihen asti kunnes vuonna 1989 Suomi ajautui suurten maailmanpoliittisten murrosten (mm. Neuvostoliiton hajoaminen) ja rahamarkkinoiden vapautumisen myötä syvään kansantaloudelliseen kriisiin.

Hyvinvointivaltion kasvun mahdollisuuksia epäiltiin jo 1980-luvulla, mutta vasta lama ja 1990-luvun alun valtionalouden leikkaukset toivat esiin sen realiteetin, että tarvitaan linjan muutos. Kuntien valtiosuosuuksia leikattiin voimakkaasti. Vuosikymmenen vaihteessa käynnistettiin vapaakuntaudistukseksi nimetty reformi, jonka keskeisenä ajatuksena oli tehostaa kuntien toimintaa ja lisätä niiden omaa vastuuta taloudestaan. Samalla myös luottamushenkilörakenteita ohennettiin ja lautakuntia karsittiin voimakkaasti. Tämä heikensi edustuksellisuutta mutta vahvisti virkamiesten suhteellista asemaa kunnissa. Kuntien tehtävissä ja vastuisissa ei kuitenkaan tapahtunut merkittävää keventymistä. Jännite valtion ja kuntien välillä voimistui entisestään.

Maaseudun kehityslinjan eriytyminen kunta- ja muusta yhteiskuntakehityksestä

Aluepolitiikan synty ajoitetaan yleisesti 1950-luvulle, jolloin valtio ryhtyi politiikan keinoin torjumaan Lapin väestökatoa ja tukemaan Pohjoisten alueiden elin-

keinoja ja teollistumista. Tämän linjauksen takuumiehenä toimi presidentti Urho Kekkonen, joka hyvin määrätietoisesti tuki alueellisesti tasa-arvoisen yhteiskuntapolitiikan linjaa. Aluepolitiikan voidaankin katsoa olleen osa Kekkonen poliittista linjaa, jolle hän pyrki saamaan mahdollisimman laajan hyväksynnän. Aluepolitiikka kytkeytyi kiinteästi hyvinvointivaltion rakentumisen alkuvaiheeseen, jolloin myös kunnat olivat sitoutuneet maaseudun kehittämiseen. Poliitiikan muutos tapahtui kuitenkin jo 1960-luvulla, kun tavoitteeksi nousi taloudellisen kasvun nopeuttaminen (Pyy 1998: 31).

Aluepolitiikan kukoistuskautena pidetään 1960–70-lukuja. Yhteiskunnan tukitoimia suunnattiin mm. aluepoliittisten vyöhykkeiden kautta. Tarkoituksena oli houkutella elinkeinoelämän investointeja kaupunkikeskusten ulkopuolisille alueille. Kansakunnalla oli vahva tahtotila koko maan pitämisestä asuttuna. Sille löydettiin perusteita niin sisä-, ulko- kuin puolustuspolitiikasta. Kaupungistumisen kiihtyminen sekä teollisten ja erityisesti palvelusektorin työpaikkojen voimakas kasvu vahvistivat kaupunkien vetovoimaa. Tämä näkyi muuttona niin maalta kotimaisiin kaupunkikeskuksiin kuin ulkomaille, erityisesti Ruotsiin.

Hyvinvointivaltion kasvun aikana niin sanotulla laajalla aluepolitiikalla oli suuri merkitys. Eri politiikan sektoreilla, kuten esimerkiksi liikenne-, sosiaali-, terveys- ja sivistyspolitiikassa tehtiin laajoja alueellisia investointeja. Julkista sektoria hajautettiin, kuntiin rakennettiin terveyskeskuksia ja maakuntiin perustettiin uusia yliopistoja. Hyvinvointivaltion kasvulla oli siis vahvat alueelliset heijastusvaikutukset. (Niemelä 2008.)

Hyvinvointivaltion kasvu tarkoitti kuntaorganisaatioiden kasvua. Vahvan valtion hyvinvointipoliittisten linjausten toimeenpaneminen paikallisesti tarkoitti, että kunnilla oli erinomaiset mahdollisuudet kehittää toimintojaan ja palvelujaan. Kuntiin palkattiin jatkuvasti uutta henkilöstöä ja niiden vaikutusvalta myös paikallisen kehittämisen moottoreina vahvistui. Vuonna 1970 kuntasektorilla työskenteli kaikkiaan 94 000 palkansaajaa, kahdessa vuosikymmenessä, vuoteen 1990 mennessä kuntien ja kuntainliittojen palkansaajien määrä oli noussut yli nelinkertaiseksi, 466 000:een (Tilastokeskus 2007). Kuntaorganisaatiot vahvistuivat siitäkin huolimatta, että muuttoliike maalta kaupunkiin samanaikaisesti kiihtyi.

Kuntiin syntyi vaikutusvaltainen virkamieseliitti, johon myös paikallispoliitikkojen oli hyvin suotuisaa liittyä. Virkamies-poliitikko -koalitioden valta vahvistui ja vakiintui kasvun yltäkylläisinä vuosina. Kuntapoliitikoille tämä asetelma oli tietysti edullinen siinä mielessä, että jaettavaa hyviin tarkoituksiin ja hankkeisiin riitti. Poliitikot ja puolueet onnistuivat osoittamaan äänestäjille, että he pystyvät vaikuttamaan ja saavat houkutelua valtion resursseja omalle paikkakunnalle. Palvelut lisääntyivät ja uutta rakentui erityisesti kuntien keskustoihin ja kirkonkyltiin.

Kasvun vuosina maaseutukuntien katuja levennettiin ja idyllisiä puutaloja purettiin edistyksen nimissä, jopa urbaaniksi ajatellun kehityksen tieltä. Uusia kunnantaloja, kulttuuri- ja urheilukeitaita nousi ympäri Suomen valtiosuukuntien voimin ja paikallisen kehittämissuunnitelman pohjalta. Voimistuvien kuntien kehitystä tuettiin suunnittelulla. Uudessa kunnallislaissa vuodelta 1974 kuntasuunnittelun asemaa vahvistettiin. Samanaikaisesti kunnat alkoivat ottaa otetta myös elinkeinopolitiikasta. Tämä sopi paikallisille päätöksentekijöille, politiikan ja elinkeinoelämän vaikuttajille. Kunnallishallinto vahvistui paikallisen kehittämisen kiistatottamana valtakeskittymänä.

Tällä kehityksellä oli kuitenkin kunnan sisäisen aluekehityksen näkökulmasta myös toisenlaiset kasvot. Maaseutu oli hyvinvointivaltion kasvun ajan alkuvuosikymmeninä erityisen voimakkaasti maataloustuotannon varassa. Elinkeinoelämän muutoksessa kuntakeskusten ja kirkonkylien ulkopuoliset alueet menettivät jatkuvasti väestöä. Kylien asukasluku pieneni ja palvelut heikkenivät, kouluja lopetettiin ja kaupat sulki ovensa.

Kuntien sisällä alkoi kehittyä jännite maaseudun (erityisesti kylien) ja kuntien yleisen kehittämisen, erityisesti kuntakeskusten välillä. Yhtenä selityksenä tälle kuntien sisäisen kehityksen polarisoitumiselle voidaan esittää, että kuntakehityksen kannalta keskeinen vaikutusvalta ja hallinta olivat hyvinvointivaltion rakentamisen voimakkaan kasvun myötä keskittyneet tietyille virkamies-politiikko - eliiteille, jotka myös onnistuivat säilyttämään asemansa ja kannatuksensa vuosikymmenestä toiseen. Keskeiset päätöksentekijät olivat onnistuneet saamaan myös paikalliset elinkeinoelämän edustajat mukaan tiiviiseen yhteistyöhön kunnan kanssa. Kunta hallitsi suvereenisti maa- ja kaavoituspolitiikka, paikallisen kasvun keskeistä ohjausmekanismia.

Poliittisen eliitin kannatus perustui juuri keskittävään politiikkaan eli demokratian mukaisesti enemmistön äänillä kehitystä suunnattiin sinne, missä enemmistö eli ja käytti palveluja. Maaseudun väen äänet voitiin puolestaan riittävässä määrin varmistaa turvaamalla maataloustuottajien edut ja vaikutusvalta kunnallisissa asioissa. Kylien asukkaiden tarpeiden ja tavoitteiden puolestapuhujia ei enää löytynyt.

Syntynyt tilanne ja jännite kuntakeskusten ja kylien välillä oli kuitenkin otollinen uudenlaiselle kansalaistoiminnalle ja omaehtoiselle vaikuttamiselle. Kuntien sisällä syntyi tilaus kylätoiminnaksi kutsutulle kansalaistoiminnalle. Liikkeelle paneva kokemus oli paikallinen, vaikka liikehdinnän syvät taustat olivat maaseudun yleisessä supistuvassa kehityskulussa, kuten maatilojen määrän vähenemisessä, palvelujen heikkenemisessä ja työmahdollisuuksien vähenemisessä.

Kylätoiminta laajeni 1960-luvun lopulla kansanliikkeen tavoin kaikkialle Suomeen. Liikettä tuettiin ja kannustettiin valtakunnan laajuisesti, mutta pohjimmiltaan se oli kansalaisten omaehtoisuuteen perustuva vastavoimaliike suhteessa yleiseen kehitykseen erityisesti paikallisesti, maaseutukunnissa. Maaseudun ihmiset organisoituivat omaehtoisiksi kylätoimikunniksi ja kyläyhdistyksiksi tarkoituksenaan vaikuttaa kehityksen kulkuun. Kylätoimikuntia perustettiin kaikkialle Suomeen kiihkeimmin juuri 1970–80-luvuilla. Paikoin kyläaktiivit liittoutuivat keskenään myös kuntien sisällä ja edelleen kunnanrajojenkin yli aina maakunnallisten yhteenliittymien muotoon. (Hautamäki 1989; Hyyryläinen 1994)

Kylätoiminnalla ei kehityksen suurta suuntaa onnistuttu muuttamaan, mutta tietynlaisen omaehtoisuuden idean ja vastavoiman yleiselle kehitykselle se kuitenkin synnytti. Kuntien päättäjät eivät kuitenkaan nähneet kylätoiminnassa ratkaisua maaseudun kehitykseen. Paikallisesti reaktiot kunnallishallinnossa olivat jopa kriittisiä tätä liikehdintää kohtaan. Kriittisyys on ymmärrettävää, olihan itsetuntoinen kuntainstituutio historiallisessa vahvuutensa tilassa. Nähtiin, ettei ”kyläpolitiikoinnilla” voitaisi oleellisesti täydentää saati korvata ammatillistuneen ja erikoistuneen kuntaorganisaation vakiintuneita toimintatapoja. Kasvun ajan konkreettiset näytöt tukivat myös käsitystä siitä, että vahvan kunnan avulla saadaan parhaat tulokset. Pahimmillaan kylätoiminta toisi kunnan kehittämiseen vain uusia ristiriitoja ja häiritseviä poliittisia jännitteitä.

Professori Lauri Hautamäki ei kylätoiminnan ideaa kehitellessään kuitenkaan nähnyt sitä vastavoimana kunnan kehitykselle, vaan päinvastoin kunnan kehittämisen voimavarana, jos se vain oikein osattaisiin hyödyntää. Kylätoiminnan kehittämisen alkuvuosina pyrittiinkin rakentamaan erilaisia mekanismeja, joilla aktiiviset kylät olisi kytketty kunnan kehittämiseen. Tämä näkyi mm. kuntasuunnittelun uudistamisen vuosina 1970-luvulla pyrkimyksenä integroida kyläsuunnittelu osaksi kuntasuunnittelua. Nämä pyrkimykset eivät kuitenkaan tuottaneet laajemmin tulosta, vaan kylätoiminta jatkoi omalla linjallaan ja kuntien kehittämissä politiikka omallaan. Ohjelmallisella tasolla kuntien rooli maaseudun kehittämisessä on kyllä tunnustettu, mutta käytännön politiikkatoimiksi tämä ei kunnissa kasvun vuosina konkretisoitunut (ks. esim. Uusitalo 2009: 27–35).

Kylätoiminnan ideassa keskeisenä lähtökohtana on paikallisten ihmisten omatoimisuus ja sitoutuminen oman elinympäristönsä, kylän kehittämiseen. Käytännössä tämä omatoimisuus saa monenlaisia muotoja, mutta näkyvintä kylätoiminta on ollut erilaisten yhteisöllisten hankkeiden ja tavoitteiden toteuttamisessa. Yhteisöllisyys ja yhteistyö ovatkin niitä voimavaroja, joista paikallinen kylätoiminta edelleen ponnistaa (Hyyryläinen et al. 2011).

Tässä yhteydessä on syytä tuoda esille myös se kiintoisa piirre, että kylätoiminnalle on ollut luonteenomaista pyrkiä erottautumaan kunnissa harjoitettavasta puoluepolitiikoinnista. Kylätoimijoiden korostaman epäpuoluepoliittisuuden voidaan tulkita tietoisesti irtiotoksi kuntien puoluepoliittisista eliiteistä sekä niiden toimintakulttuurista ja harjoittamasta kunta- ja kuntapolitiikasta.

Kylätoiminnan voimakas leviäminen 1970-luvulta lähtien loi perustaa myös uudenlaisen maaseutupoliittisen ajattelun kehittymiselle. Tämän ajattelun lähtökohdaksi on maaseudun, ei yksin maatalouden, kehittämisen asettaminen yhteiskuntapolitiittiseksi päämääräksi. Maaseutupoliittikka kiinnittyi samalla vahvasti asukkaiden omaan aktiivisuuteen ja yhteisöllisyyteen, jota juuri kylätoiminta ajassa manifestoi. Samalla uudenlainen maaseutupoliittinen ajattelu irtautui vahvana paradigmaan vaikuttaneesta ajatuksesta, että paikalliskehityksen hallinta olisi yksin kuntien hoidossa. Muotoutuva maaseutupoliittikka kiinnittyi vahvasti paikallisuuteen, mutta erkaantui kuntainstituutiosta ja kuntapolitiikasta.

Hyvinvointivaltion kriisiytymisestä niukkuuden aikaan 1990–

Suomen kansantalouden selviäminen 1990-luvun alun lamasta oli merkittävä kansallinen ponnistus. Se muodostui yhdessä käynnistyneiden EU-jäsenyysneuvottelujen kanssa uuden aikakauden aluksi. EU-jäsenyyden myötä Suomi integroitui entistä vahvemmin Eurooppaan, joka oli puolestaan päässyt uuteen kasvun aikaan. Euroopassa liberalistiset ajatukset olivat vallanneet laajasti alaa. Esimerkkeiksi olivat nousseet USA:n presidentin Ronald Reaganin (1981–1989) ja Ison-Britannian pääministeri Margaret Thatcherin (1979–1990) poliittiset linjaukset valtion roolin supistamisen välttämättömyydestä ja markkinoiden roolin vahvistamisesta. Markkinavoimien kasvu tarkoitti yritysmaailmasta tuttuja johtamis- ja hallintamenetelmien soveltamista laajasti myös julkisella sektorilla. Vaadittiin julkisen sektorin kasvun suitsimista, tehokkuutta ja markkinoiden toiminnan vapauttamista. Valtion rooli muuttui. Heiskala ja Kantola (2010) ovat luonnehtineet ajanjaksoa siirtymäksi hyvinvointivaltiosta kohti valmentajavaltion valvontaa. Suomessa tuo murros oli otollinen Kansallisen Kokoomuksen pääsyyllä pitkän oppositiokauden jälkeen hallitusvaltaan.

Hyvinvointivaltion rakenteita haluttiin uudistaa tai purkaa, sen mukaan, kuka siitä puhui. Käytännössä yritettiin tehdä molempia. Laman jälkeisen kasvun myötä alettiin kuitenkin jälleen korjata kuntien asemaa, esimerkiksi kompensoimalla tehtyjä valtionosuusleikkauksia. Lamaa edeltävälle tasolle valtionosuudet eivät ole kuitenkaan koskaan palanneet.

Jo 1980-luvun lopussa käynnistyneen vapaakuntaudistuksen vaikutukset näkyivät kunnan sisäisen toiminnan virtaviivaistumisena ja uusien hallintakäytänteiden omaksumisena, mutta itse valtio-kunta -suhteen muutosta uudistus ei lopulta vauhdittanut. Keskiöön nousi kuntien laaja palvelutuotanto. Se nostettiin vuonna 2005 uudelleen keskusteluun niin sanotun kunta- ja palvelurakenneuudistuksen (PARAS) myötä. Siinä keskiössä oli kuntien palvelutuotannon tarkoituksenmukainen, tehokas ja rakenteiltaan kestävä järjestäminen. Keskustavetoisten hallitusten (2003–2011) hankkeena Paras-uudistus jäi käytännön tuloksiltaan lopulta vaatimattomaksi.

1990-luvulla kuntia koskevassa keskustelussa korostui erityisesti talous- ja säästöretoriikka. Lähempänä vuosikymmenen loppua alkoi painottua keskustelu kuntarakenteesta. Tämä keskustelu poikkesi aiemmasta siinä, että 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa keskeiset kansanvaltaisuuden ja kuntien itsehallinnon korostamiseen liittyvät argumentit heikkenivät, ja keskustelussa dominoivaksi nousi pyrkimys suurentaa kuntakokoa. (Niemelä 2008.) Kunnat nähtiin entistä vahvemmin lähinnä palveluorganisaatioina.

Vuoden 2011 eduskuntavaalit toimivat kuitenkin uutena vedenjakajana maan vaikutusvaltaisimman kuntapuolueen – Keskustan – jäätyä hallitusvastuusta oppositioon. Markkinavoimien puolestapuhujat näkivät tässä ilmeisen ratkaisun paikan. Kuntaudistusta viettiin jälleen eteenpäin Kokoomuksen johtamana ja poikkeuksellisella vauhdilla. Käytännössä julkisuuteen tuotiin helmikuussa 2012 ehdotus uudeksi kuntarakenteeksi, jossa kuntien määrä putoaisi nykyisestä 336:sta jopa 70:een.

Paikallisuuden muutos ja uusi kansalaisuus

Suomea voi luonnehtia satojen paikallisyhteiskuntien saaristoksi. Kuntapalvelut ovat ihmisille tuttuja ja tärkeitä. Hyvinvointivaltion palveluilla on Suomessa kunnalliset kasvot. Kansalaisten on vaikeata kuvitella järjestelmää, jossa kuntien merkitys olisi nykyistä oleellisesti vähäisempi. Muutokset kuntapalveluissa koetaan muutoksina suomalaisen hyvinvointivaltion paikallisuudessa.

Olen tässä artikkelissa hahmotellut maaseudun kehittämisen ja suomalaisen maaseutupolitiikan muotoutumista kuntien paikallisen itsehallinnon ja maaseudun yleisen kehityksen välisen jännitteen tarkastelun kautta. Tämän jännitteen voi yleisemmin tulkita laajenevan ja supistuvan kehityksen väliseksi paikalliseksi konfliktiksi. Tulkintani kiteytyy seuraaviin ydinkohtiin.

1. Demokraattisesti ohjatun kaksitahoisen hallintorakenteen synty – vahva valtio ja itsehallinnolliset kunnat – juontaa juurensa kaukaa Suomen historiasta aina Ruotsin vallan ja Venäjän keisarikunnan suurrutinataskunnan ajoista. Suomen asema perifeerisenä itämaana ja alamaiskansana nosti esiin ajatuksen pienen kansan selviytymisestä yhteisöjensä kautta. Uskottiin vahvan paikallisuuden merkitykseen. Toisaalta erityisesti autonomian aika vahvisti käsitystä vahvan valtion ja virkamiesvallan merkityksestä kansakunnan ohjauksessa. Tätä käsitystä ylläpitämään syntyi tuona aikana vahva suomalainen virkamieseliitti.

2. Itsenäisyyden alussa käyty vuoden 1918 sota vaikutti dramaattisella tavalla valtion ja kuntien suhteen järjestymiseen. Vuoden 1919 kunnallislait määrittelivät tämän suhteen lopulta niin, että valta keskittyi vahvalle valtiolle. Kuntien rooliksi tuli eduskunnan päätösten toimeenpano sekä siitä paikallisesti politikointi. Valtiovallan ja kunnallisen itsehallinnon kansanvaltainen perusta synnyttivät samalla pitkäaikaisen rakenteellisen jännitteen valtion ja kuntien välille.

3. Kuntien kehitys yhtyi kautta koko maan hyvinvointivaltion voimakkaan kasvun aikaan. Tämä tarkoitti kunnallishallinnon nopeata kasvua ja kuntien suhteellisen aseman merkittävää paikallista vahvistumista. Kuntaorganisaatioista kehittyi maaseudulla toiminnallisia auktoriteetteja. Samanaikaisesti kuntien paikalliskehitys erilaistui. Maaseutukunnissakin kylien kehitys jäi kuntakeskusten ja kirkonkylien kehittämisen jalkoihin.

4. Kuntien paikalliskehityksen erilaistuminen avasi tilan kylätoimintaliikkeen muodossa ilmenneelle vastavoimalle 1960–70-luvuilla. Samalla kylätoimintaliike loi keskeisen ideaalisen perustan maaseutupolitiikalle. Tämä merkitsi toisaalta maaseutupolitiikan kiinnittymistä vahvasti yhteisölliseen pääomaan ja kansalais-toiminnan kenttään, toisaalta se tarkoitti irtautumista kuntaorganisaatioiden harjoittamasta keskittävästä politiikasta.

5. Suomen liittyminen Euroopan unioniin (1995) ja sen myötä muuttunut aluepolitiikka avasivat maaseutupolitiikalle mahdollisuuden vahvistua edelleen yhteisölliseen perustaansa nojautuen. Maaseutupolitiikkaa vahvistettiin käytännössä kiinnittymällä mahdollisimman laajasti yhteisön Leader II-ohjelmaan. Paikallisen toimintaryhmätyön malli levitettiin Suomessa yhtenä ainoista Euroopan maista nopeasti koko maan kattavaksi järjestelmäksi.

Viimeisimpänä kehityskulkuna voidaan nähdä erityisesti Euroopassa vahvistunut ajatus julkisen sektorin jatkuvan kasvun taittumisesta ja siirtymisestä niukan kasvun aikaan. Tämä tarkoittaa jatkumoa kansallisvaltion muutokselle ja sitä kautta myös valtio-kunta -suhteen välttämätöntä ja perustavaa uudelleenarviointia Suomessa. Maaseutujen ja kuntien keskeiseksi yhteiseksi nimittäjäksi edellä määritel-

lyn paikallisuuden kautta kuntamuutos tulee merkitsemään uutta historiallista vaihetta myös maaseutujen kehityksessä.

Globaalien verkostojen ja virtojen maailmassa paikallisuus on tullut syvällisesti haastetuksi. Maailmanlaajuiset vaikutteet virtaavat läpi vanhojen rajojen esteettä aina yksilötasolle asti. Edellä esitetyn perusteella voi sanoa, että niin kunnat kuin niiden maaseudut tulevat asemoiduiksi uudelleen juuri paikallisuuden uudelleenmuotoutumisen prosessissa.

Paikalliskehityksen hallinnan instituutioina kuntien olisi pystyttävä reagoimaan nopeisiin muutoksiin, joita ihmisten ja yritysten liikkuvuus ja sykliset elämäntyyli- lit paikallisuuteen tuovat. Hyvinvointipalvelujen tarkoituksenmukainen organisointi on vain osa ratkaisua. Kuntien roolia on tarkasteltava palvelutehtävää laajemmin, paikalliskehityksen hallinnan ja demokratian kautta.

Kuntien tulevaisuuden kannalta näen välttämättömäksi tuottaa uudenlaista, tulevaisuusorientoitunutta ymmärrystä kansalaisuudesta ja sen toteutumisen muodoista paikallisesti. Kilpailuyhteiskunnan poliittiseksi vaikuttajaksi tunnistettu kuluttaja-kansalainen ei tyydy vain edustukselliseen paikallisuuteen, vaan etsii tavat, joiden kautta hän voi vaikuttaa omaan elämäänsä omien valintojensa ja projektiansa kautta. Kuntien ja maaseutujen kestäväen kehittämisen pysyvänä intressinä on aktiivisen kansalaisuuden tukeminen.

Lähteet

Hautamäki, L. (1989). *Elävä kylä – Elävä kotiseutu – Elävä Suomi. Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi*. Kyläasiain neuvottelukunta. Julkaisusarja A2/89. Orivesi.

Heiskala, R. & Kantola, A. (2010). Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa: P. Pietikäinen (Toim.). *Valta Suomessa*. Gaudeamus. 124–148.

Hyyryläinen, T. (1994). *Toiminnan aika. Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta*. Vammala: Line Sixtyfour Publications.

Hyyryläinen, T. & Katajamäki, H. & Piispanen, S. & Rouhiainen, V. (2011). Neoendogeenisen maaseutupolitiikan ilmeneminen kylätoiminnassa. *Maaseudun uusi aika* 2/2011, 20–38.

Katajamäki, H. & Kaikkonen, R. (1991). *Maaseudun kolmas tie*. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Seinäjoki. Julkaisusarja A:1.

Kuhmonen, T. & Niittykangas, H. (2008). *Maaseudun tulevaisuus. Ajattelun käsikirja*. Maahenki.

Kuusi, P. (1963). *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Helsinki: WSOY.

Manninen, A. (2010). *Palveluja vai byrokratiaa? Suomen kunnallishallinto sotien jälkeen*. Kunnallisalan kehittämissäätiö. Porvoo: Edita.

Niemelä, M. (2008). *Julkisen sektorin reformin pitkä kaari Valtava-uudistuksesta Paras-hankkeeseen*. Kelan tutkimusosasto. Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimuksia 102. Helsinki.

Pulma, P. (2009). Kuntien itsehallinto, paikallinen demokratia ja valtio. Teoksessa: R. Savolainen (Toim.). *Oma hallinto. Kansakuntaa rakentamassa 1809–2009*. Porvoo: Valtioneuvoston kanslia & Edita Publishing Oy. 232–267.

Pyy, I. (1998). *Paikallisvaltion loppu? Hyvinvointivaltion murros syrjäisessä kunnassa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. N:o 36. Joensuu.

Ruuskanen, O.-P. & Snellman, A. & Wigrén, M. (2011). Yhteiskunnan huipulla: Eliittirakenne muutoksessa 1809–2009. Teoksessa: P. Pietikäinen (Toim.). *Valta Suomessa*. Gaudeamus. 34–55.

Tiihonen, S. (2009). Suomalainen hallitsemismalli – juuret ja kehitys. Teoksessa: R. Savolainen (Toim.) *Oma hallinto. Kansakuntaa rakentamassa 1809–2009*. Porvoo: Valtioneuvoston kanslia & Edita Publishing Oy. 10–37.

Tilastokeskus (2007). Tilastokeskuksen verkkopalvelu, *Suomi 1917–2007* [Verkkodokumentti]. Saatavissa www.stat.fi/tup/suomi90. Päivitykset 20.2.2007 ja 5.12.2007.

Tilastokeskus (2008). Tilastokeskuksen verkkopalvelu, *Väestökehitys 1749–2050* [Verkkodokumentti]. Saatavissa: www.stat.fi/org/historia/vaestokehitys. Päivitetty 21.10.2008.

Tuikka, T. J. (2007). ”Kekkosen konstit”. *Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981*. Jyväskylä Studies in Humanities 70. Jyväskylän yliopisto.

Uusitalo, E. (2009). *Maaseutu – väliinputoajasta vastuunkantajaksi. Maaseutupolitiikan itsenäistyminen alue- ja maatalouspolitiikan puristuksessa*. Helsingin yliopisto. Ruralia-instituutti. Julkaisuja 17.

KAUPUNKI- JA MAASEUTUPOLITIIKKAA KILPAILUVALTIOSSA

Antti Saartenoja

Johdanto

Artikkeli perustuu osin väitöskirjani aihepiiriin ja osin Rural Studies -kurssilla vuosina 2008–2012 pitämiini luentoihin. Rural Studies -opetuksessa Hannu Katajamäki on ollut merkittävässä roolissa erityisesti maaseutututkimuksen metodologian ja maaseutupolitiikan opintokokonaisuuksien kehittämisessä. Oma osuuteni on suuntautunut enemmän muiden kehittämisspolitiikoiden maaseutusuhteen esittelyyn. Väitöskirjan valmistumisesta on myös vierähtänyt jo useita vuosia, joten nyt voisi olla otollinen aika palata siinä käsittelemääni tematiikkaan, joka lähinnä kosketteli kaupunkia ja maaseutua sekä niiden välistä vuorovaikutusta aluepolitiikan ja aluekehittämisen näkökulmista. Professori Katajamäki toimi aikanaan myös väitöskirjani toisena ohjaajana, mikä osaltaan perustelee paluutani aiheeseen erityisesti tässä julkaisussa.

Mielenkiintoni kohdistuminen kaupunki-maaseutu -jaotteluun perustuu siihen, että se on keskeinen kulloistakin yhteiskuntakehitystä ajassa ja tilassa heijastava perusrakenne. Ihmisen asuttaman tilan jakaminen kaupunkeihin ja maaseutuun on ollut ensimmäisten kaupunkien syntymästä lähtien, on yhä edelleen ja tulee olemaan niin pitkään kuin ihmiskunta kykenee ylläpitämään urbaaneja sivilisaatioita, tärkeimpiä tapoja jäsentää ympäristöämme. Se minkälaisia merkityksiä ja arvoituksia näihin käsitteisiin on liitetty, on suuresti vaihdellut ajan kuluessa. Kaupunki ja maaseutu ovat kautta aikojen olleet myös tärkeitä politiikan välineitä ja areenoita, joissa myös on ollut erilaisia vaiheita (ks. Cipolla 1993; Weber 1992). Tässä yhteydessä voidaan todeta vain lyhyesti, että oman aikamme tapa tulkita kaupungeja ja maaseutua on tietyn historiallisen kehityksen tulosta, jota pyrin artikkelin myöhemmissä kappaleissa joiltakin osin valottamaan.

Artikkelissani pyrin tulkitsemaan kaupunki-maaseutu -suhdetta talousmaantieteellisessä kehyksessä. Pohdin lähinnä kysymystä siitä, millaista aluekehitystä ja vastaavasti aluepolitiikkaa globaali markkinatalous ja siihen liittyvä uusliberalistinen talouspolitiikka ovat kaupunkien ja maaseudun näkökulmasta viime vuosina tuottaneet.

Kaupungin ja maaseudun määrittelyä: Planck & Ziche

Analyttisinä käsitteinä kaupunki ja maaseutu ovat samalla tavalla ongelmallisia kuten monet muutkin kulttuurisesti tuotetut objektit. Etenkin, jos niitä tulkitaan konstruktivistisessä kehyksessä, jolloin kumpaakaan ei pidetä pelkästään objektiivisen todellisuuden kategorioina vaan yhteiskunnallisesti tuotettuina sopimuksenvaraisina määritelminä, jotka voivat olla paitsi aineellisia myös henkisiä. Sosiaalisina konstruktioina maaseutua ja kaupunkia on lisäksi mahdollista lähestyä myös symbolisina tai jopa vertauskuvallisina rakennelmina (Rosenqvist 2002). Poliittisinä käsitteinä sen sijaan sekä kaupunkia että maaseutua joudutaan aina voimakkaasti yksinkertaistamaan. Poliitikassa niitä käsitelläänkin yleensä spatiaalisina, tilallisina ilmiöinä problematisoimatta sen enempää käsitteiden muita ulottuvuuksia.

Kaupungin ja maaseudun välisen suhteen jäsentämiseen on käytetty muiden muassa 1970-luvun lopulla kehitettyä mallia (Planck & Ziche 1979; ks. myös Kahila & Saartenoja 2000 ja Saartenoja 2004). Mallin perustana on erilainen suhtautumistapa kaupungin ja maaseudun asemaan aluejärjestelmässä, joka vaikuttaa myös toteutettavien politiikoiden sisältöihin. Planckin ja Zichen kaupunki-maaseututyypit jakautuvat 1) jäännösmalliin, 2) kahtiajaon malliin, 3) sekoitusmalliin ja 4) yhdenvertaisuusmalliin. Näitä malleja voidaan pitää tietyytyppisinä ideaaleina, joihin kulloistakin todellisuutta voidaan peilata. Niiden avulla voidaan pyrkiä paljastamaan esimerkiksi erilaisten kaupunki-maaseutu -diskurssien taustalla olevia arvoja ja asenteita.

Jäännösmallissa maaseuduksi määrittyy se osa kaupunki-maaseutu -jatkumoa, joka ei ole kaupunkia ja joka kaupunkiin nähden kärsii perifeerisestä asemasta tai alikehittyneisyydestä. Aluepolitiikan näkökulmasta malli ei anna maaseudulle itseisarvoista merkitystä omaehtoiseen kehittämiseen kykenevänä alueena. Resurssiperiferia on tässä mallissa ehkä osuvin määritelmä. Kahtiajaon mallissa kaupunki ja maaseutu ovat yhteen sovittamattomia kokonaisuuksia ja niitä voidaan kehittää ainoastaan erikseen kunkin omista lähtökohdista. Mallissa maaseutu sidotaan lähinnä alkutuotantoon ja siihen liittyviin elinkeinoihin. Kaupunki puolestaan on hallinnon, palvelujen, kulttuurin ja innovaatioiden tyyssija. Sekoitusmallissa korostetaan varsinkin pitkälle kehittyneissä talouksissa kaupungin ja maaseudun alueellista ja toiminnallista yhteenkietoutumista. Sekoittumista tapahtuu etenkin kasvavien kaupunkien ja niitä ympäröivän maaseudun välillä. Suomalaisittain voidaan puhua seutuistumiskehityksestä. Yhdenvertaisuusmalli korostaa kaupunkien ja maaseudun tasapuolista ja tarkoituksenmukaista suhdetta. Malli ei korosta vastakkaisuuksia vaan lähinnä historiallisista syistä periytyvää erilaisuutta. Yhdenvertaisuusmallia kuvaa parhaiten jatkumon käsite, jossa kaupunki

muuntuu asteittain maaseudeksi janalla, jonka toinen pää on kaupungin keskustassa ja toinen pää maaseudun etäisimmässä kylässä. (Planck & Ziche 1979: 4045, Kahila & Saartenoja 2000; Saartenoja 2004: 54–55.)

Markkinatalouden vaikutuksesta kaupungin ja maaseudun väliseen jännitteeseen

Kaupunki ja maaseutu synnyttävät usein välilleen todellisen tai kuvitellun jännitteen. Sen syntyyn vaikuttaa perimmältään ensinnäkin se tosiseikka, että kaupunkiyhteisöt eivät ole omavaraisia niille elintärkeiden toimintojen suhteen. Kaupunkiyhteisöt eivät kykene tuottamaan itse kuin minimaalisen osan kulutustaan vastaavia määriä elintarvikkeita, puhdasta vettä, energiaa tai muita välttämättömiä raaka-aineita ja tuotteita. Samaten kaupunki ei kykene itse käsittelemään jälkiteollisen kulutusyhteiskunnan tuottamia jäte- ja saastemääriä. Kaupunki on näiden asioiden suhteen lähes täysin riippuvainen maaseudun tuottamasta katkeamattomasta materiaalivirrasta, jolla ylläpidetään kaupunkien elintärkeitä toimintoja. Yhtä lailla kaupunki on riippuvainen ympäröivän maaseudun kyvystä ottaa vastaan, puskuroida ja hävittää kaupungissa tuotetut jätteet ja päästöt. Vallitsevassa markkinataloudessa kaupungit pyrkivät saamaan nämä hyödykkeet luonnollisesti mahdollisimman alhaiseen markkinahintaan. Jännitteen toinen syntytekijä on, että näillä markkinoilla kaupungit ovat saaneet määräävän aseman. (Weber 1992: 31–33). Keskus pyrkii käyttämään taloudellista valtaa yli periferian sekä hankkiessaan hyödykkeitä että hankkiutuessaan eroon hyödyttömiksi muuttuneista tuotteista ja niiden aiheuttamista päästöistä. Tästä näkökulmasta voidaan kysyä, miten ja miksi kaupunki on saavuttanut määräävän aseman, vaikka maaseudulla on monopoliasema tarjoamiensa hyödykkeiden suhteen.

Vastaus maaseudun alisteiseen asemaan piilee ainakin osittain markkinataloudessa itsessään. Globalisoituneelle taloudelle on ominaista se, että kaupunkeja ylläpitävät virrat levittäytyvät koko maapallon kattavaksi verkostoksi. Tämä kehitys on hajottanut kaupungin ja ympäröivän maaseudun välillä aikaisemmin vallinneen tiiviin vuorovaikutussuhteen. Alkutuottaja, sen jälkeen kun hän on toimittanut tuotteensa markkinoille, on useimmiten täysin tietämätön siitä, missä ja miten hänen tuotteensa kulutetaan. Samaten kuluttajan ruokapöydässä tuotteiden alkuperä jää lähes aina tuntemattomaksi. Tämän suhteen katkeaminen on vieraannuttanut kaupunkeja ja maaseutua toisistaan samalla tavoin kun markkinatalouden mekanismit ovat yleisestikin erottaneet valmistajan ja kuluttajan toisistaan. Tästä seuraa muun muassa se, että taloudellisen hyödyn tavoittelua eivät häiritse minikäänlaiset henkilökohtaisille suhteille ominaiset tunnepohjaiset tekijät (vrt. Simmel 2005: 30–31). Tilannetta on viime vuosina yritetty palauttaa ennalleen muun

muassa lähiruokaan ja laajemminkin tuotteiden alkuperään ja toimitusketjuihin virinnee kiinnostuksen myötä.

2010-luvun alkuvuodet ovat tuoneet yhteiskunnalliseen kehitykseen muutoksia, jotka ovat osin lisänneet kaupungin ja maaseudun välistä jännitettä, mutta toisaalta tuoneet maaseudulle myös uusia rooleja, jotka ainakin periaatteessa mahdollistavat uudenlaisen kaupunki-maaseutu -suhteen kehittymisen. Yksi esimerkki on viime vuosina liberalismien hengessä virinnyt ajattelu, jossa myös luontoa on alettu arvottaa markkinoilla niin kutsutun ekosysteemipalvelun käsitteen avulla. Ekosysteemipalveluilla tarkoitetaan yleisesti kaikkia niitä ekosysteemien toiminnasta aiheutuvia prosesseja tai niistä saatavia hyödykkeitä, jotka ovat edellytyksenä niin yksilöiden kuin yhteisöjen olemassaololle ja hyvinvoinnille. Erilaisten ekosysteemien tuottamia palveluita ovat muun muassa metsien puuraaka-aine ja bioenergia, hiilidioksidin sidonta, mikroilmaston säätely, vedenpuhdistus tai tulvasuojelu. Ekosysteemipalveluajatteluun liittyy käsitys siitä, että yhä useammin myös taloustieteen uusliberalistiset suuntaukset tunnustavat luonnonvarojen riittävyyden ja luonnon sietokyvyn rajat. (Vihervaara & Kamppinen 2009: 18–19.)

Edelleen Vihervaaran ja Kamppisen (2009: 21, 24) mukaan erilaisiin maksujärjestelmiin perustuva ekosysteemipalveluiden ylläpito on kehittymässä yhdeksi lisäkeinoksi nykyisin käytössä olevien ohjauskeinojen, kuten verotuksen, ympäristötukien, lainsäädännön ja luonnonsuojelualueiden perustamisen rinnalle. Tällä hetkellä markkinoita on syntynyt esimerkiksi niin Kioton ilmastopöytäkirjan mukaisen päästökaupan, Chicagon ilmastopörssin, maatalouden ympäristötukien kuin Etelä-Suomen luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi lanseeratun METSO -ohjelman luonnonarvokaupan ympärille. Luontoarvoilla käyty kauppa on osaltaan hyödyttänyt myös maaseudun asukkaita ja tuonut maaseudulle uusia mahdollisuuksia. Ekosysteemipalvelujen, kuten esimerkiksi ekoturismien, tuominen markkinoille vaatii aina ihmisten jalostavaa toimintaa. Nähtäväksi kuitenkin jää, mihin suuntaan markkinat kehittyvät tulevaisuudessa ja kuka lopulta on ekosysteemipalvelumarkkinoiden voittaja. Välttämättä se ei ole maaseudun asukas. Luonnon markkinaistuminen on myös kaksiteräinen miekka. Kaiken arvottaminen rahan avulla hävittää aina muiden arvojen merkityksen. Luonnolla on edelleen myös itseisarvo, joka ei ole rahalla mitattavissa (vrt. Simmel 2005: 57). Joka tapauksessa ekosysteemipalvelut ovat tuomassa uuden ja kehittyvän elementin kaupungin ja maaseudun väliseen suhteeseen.

Vapaa markkinatalous, uusliberalismi ja aluekehitys

Edellisessä kappaleessa kuvasin joiltakin osin markkinatalouden vaikutusta kaupungin ja maaseudun väliseen suhteeseen. Liberaalia kapitalistista markkinataloutta onkin viime vuosina pidetty itsestään selvänä taloushistoriallisen kehityksen päätepisteenä (Kauppinen 2008: 36). Tosin EU-maiden horjuva talous on viime vuosina nostanut esiin myös kriittisiä äänenpainoja. Valtiot ovat pyrkineet tukemaan vapaata markkinataloutta uusliberalismiksi kutsutulla politiikalla. Poliitiikan keskeiset keinot talouden kehittämiseksi ovat pääpiirteissään olleet markkinoiden ja kaupan vapauttaminen, yksityistäminen sekä julkisten menojen voimakas karsiminen. Valtion rooli uusliberalismissa on luoda ja vaalia markkinoille edullista instituutionaalista rakennetta. Valtion on esimerkiksi taattava rahan arvo, turvattava yksityinen omistusoikeus sekä luotava markkinat sinne mihin niitä luonnostaan ei ole syntynyt (esimerkiksi ympäristönsuojeluun tai sosiaaliturvaan liittyvillä aloilla) (Harvey 2008). Harisalo (2010) on toisaalta sitä mieltä että poliittisen vallan hajautus, vapaa poliittinen kilpailu ja julkisen toiminnan laillisuusperiaate ovat myös osa taloudellisen liberalismien henkistä perintöä. Ylipäätään syyttämisen uusliberalismia talouden ongelmista voi Harisaloon mukaan olla virhetulkinta. Hänen mukaansa myös talouden paisuva poliittinen sääntely voikin olla uusliberalismia suurempi syyllinen nykyisiin talous- ja tuottavuusongelmiin.

Patomäen (2007: 55) mukaan Suomessa uusliberalistisen kauden alku ajoittuu rahamarkkinoiden vapauttamiseen 1980-luvulla. Poliitikassa se on näkynyt kilpailukyky politiikan leviämisenä yhteiskuntaan periaatteena, joka nousi ensisijaiseksi yli muiden yhteiskuntaa ohjaavien periaatteiden, kuten sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Uusliberalistisen yhteiskuntapolitiikan ydinsisällön suuntautuminen kansainvälisen kilpailukykyyn tuottamiseen ja ylläpitoon on heijastunut muun muassa hyvinvointivaltiota korostavan puhunnan korvautumisella kansallista kilpailukykyä korostavalla puhunnalla tai kilpailuvaltion käsitteellä (Moisio & Vasanen 2008: 20).

Ei voida kuitenkaan kiistää sitä tosiasiaa, etteikö kilpailukyky politiikka olisi tuottanut bruttokansantuotteella mitattuna maassamme merkittävää talouskasvua. Vuodesta 1993 vuoteen 2011 asukasta kohti laskettu kansantuote on yli kaksinkertaistunut (Tilastokeskus 2011a). Tämä ei kuitenkaan ole tarkoittanut kansalaisten hyvinvoinnin kasvua läheskään samassa suhteessa. Huolestuttavaa on, että kasvussa on ollut pikemminkin kansalaisten pahoinvointi. Markkinaperiaatteiden korostaminen työelämässä ja taloudessa on väistämättä johtanut myös häviöihin ja niinpä uusliberalismia suosivissa maissa tuloerot ovat suuria (Harvey 2008: 94–96). Myös Suomessa kansalaisten tuloerot ovat kasvaneet. Kaksi suurituloisinta kymmenystä on vuoden 1990 jälkeen kasvattanut tulojaan eniten ja kaikkein

eniten suurituloisin kymmenys. Vastaavasti kahden pienituloisimman kymmenyksen tulo-osuus on laskenut kaikkein eniten. (Tilastokeskus 2011b.) Tämä näkyy myös alueiden välisten tuloerojen kasvuna, joka tukee uuden talousmaantieteen näkemystä (Widgren et al. 2007: 11). Suomessa vahva pohjoismaisen hyvinvointivaltion eetos on tosin ehkä hillinnyt erojen kasvua enemmän kuin monissa muissa länsimaissa (vrt. Alasuutari 2004: 3).

Edellä kuvaamani uusliberalistinen talouspoliittinen ideologia ja kilpailuvaltiokehitys korostavat kaupunkien kasvanutta merkitystä etenkin globaalitalouden tukipilareina. Länsimainen kaupunki on kiistatta kapitalistisen talousjärjestelmän toiminnallinen perusyksikkö tuotannon ja etenkin kulutuksen maksimoinnin ympäristönä. Kilpailukyvyn näkökulmasta etenkin korkeatasoiset urbaanit ympäristöt nähdään luovia ja innovatiivisia ihmisiä ja yrityksiä houkuttelevina ympäristöinä. Kehitys näyttäisi kuitenkin johtavan siihen, että yhä harvempi kaupunkikeskus kykenee täyttämään kaikki korkeatasoiselta ympäristöltä edellytettävät vaatimukset (Kuoppala 2010: 60). Maaseutu sen sijaan ei ole koskaan saavuttanut markkinataloudessa kaupunkien vertaista asemaa, vaikka markkinatalous toki on vallannut myös suurimman osan maaseutua niin fyysisesti kuin henkisesti. Maaseudulla on kuitenkin ollut aina tilaa valita myös toisenlaisia toimintatapoja, jota esimerkiksi talkooperinne edustaa.

Äärimmilleen vietyinä kaupunkien ja uusliberaalin talouspolitiikan liitto näkyy Moision ja Vasasen (2008: 28) mukaan yhteiskuntapoliittisena trendinä, jossa Suomen valtion selviytyminen kiinnitetään absoluuttisen kansainvälisen huipun tavoitteluun. Tämä tavoite heijastuu valtion alueelliseen kehitykseen siten, että huipun tavoittamisen uskotaan olevan mahdollista vain suurimmille ja vahvimille kaupunkikeskuksille, todellisille metropoleille. Tämänkaltainen metropolivaltio olisi näin ajatellen osaamisyhteiskunnan eräänlaisen äärivaiheen alueellinen muoto. Valtioiden kansainvälistä kilpailukykyä ja houkuttelevuutta käsittelevään puhuntaan on iskostunut voimakas aluerakenteellinen ulottuvuus: kansainväliset huiput ja heidän kauttaan syntyvä luovuuden kulttuuri esitetään usein ainoastaan metropolimaisen ympäristön ominaisuutena. Metropoliajattelu on omaksuttu nopeasti myös Suomeen. Kotimaisessa keskustelussa ainoana todellisena metropolina on nähty Helsingin seutu. Metropolia-ideologia liittyy myös valtion sisäisiin valtasuhteiden muutoksiin. Mitä enemmän politiikkaa oikeutetaan mukautumisella markkinoiden vaatimuksiin ja mitä enemmän poliittista ohjausta keskitetään taloudellista tehokkuutta vaaliviin ministeriöihin, sitä todennäköisempää on metropolivaltioideologian vahvistuminen.

Kilpailukyvyn säilyttäminen on kuitenkin yhä vaikeampaa. Kuluneen sanonnan mukaan kilpailutaloudessa on juostava yhä kovempaa pysyäkseen paikoillaan.

Harveyn (2008: 190–191) mukaan maantieteellinen kehitys on uusliberalismin vaikutuksesta kaiken kaikkiaan muuttunut yhä arvaamattommaksi. Kehitykselle on ollut tyypillistä jonkin tietyn alueen kehittyminen häikäisevän nopeasti, usein muiden kustannuksella. Toisaalta kehityksen arvaamattomuus ja jatkuva putoamisen uhka korostavat entisestään tarvetta vahvistaa kilpailukykyä kaikin mahdollisin keinoin.

Uusliberalismin heijastuksia aluepolitiikkaan

Uusliberalismin ja kilpailuvallion voittokulku on ollut ilmeisen kiistatonta viime vuosina. Kuten aikaisemmin todettiin, hyvinvointi- tai kehityserojen kasvu näyttäisi olevan entistä hyväksyttävämpää kansakunnan kokonaisvaurauden ja kansainvälisen kilpailukykyyn saavuttamiseksi. Artikkelin lopussa on syytä tarkastella sitä, miten aluepolitiikka on yhtäältä sopeutunut ja toisaalta edistänyt kilpailuvallion kehitystä. Tulkitsen aluepolitiikkaa edelleen kaupunki-maaseutu -dikotomian kautta.

Ytimen ja periferian poliittinen määrittely sekä niiden välisen tasapainon säätely politiikalla ovat olleet oleellinen osa valtion historiallista kehitystä ja suomalaista alue- ja yhteiskuntapolitiikkaa. Maaseudun asema muodostui Ruotsin vallan ajoista lähtien lähes yksinomaan veronkannon ja väenoton resurssiperiferiana ja aateliston hyvinvoinnin takaavina läänityksinä toimimisesta. Maaseutua pyrittiin hallitsemaan lähinnä väkivallan keinoin. Vasta 1800-luvulla tapahtuneen kansallisen heräämisen aikoihin maaseudun väestö alkoi saada arvostusta muun muassa suomalaisen kansallisen kulttuurin lähteenä.

Maaseudun taloudellinen ja poliittinen asema oli vahvimmillaan suurin piirtein itsenäistymisestä 1960-luvulle saakka. Maaseudun merkitystä korosti ennen muuta demokraattisen yhteiskunnan synty. Valtaosa uuden kansanedustuslaitoksen äänestäjistä asui maaseudulla ja monet maaseudun suuret kysymykset kuten tilatoman väestön kohtalo ja sotien jälkeinen asutuspolitiikka hallitsivat poliittista keskustelua. Moision ja Vasasen (2008: 23) mukaan voidaan puhua maa- ja metsätalouden luonnehtimasta areaalisesta valtiovaiheesta, jossa valtion alue oli tärkeä tuotannontekijä, poliittinen voimavara ja sosiaalipolitiikan toteuttamista määrittävä tekijä. Varsinaisesta aluepolitiikasta ei 1900-luvun alkuvuosikymmeninä voitu puhua.

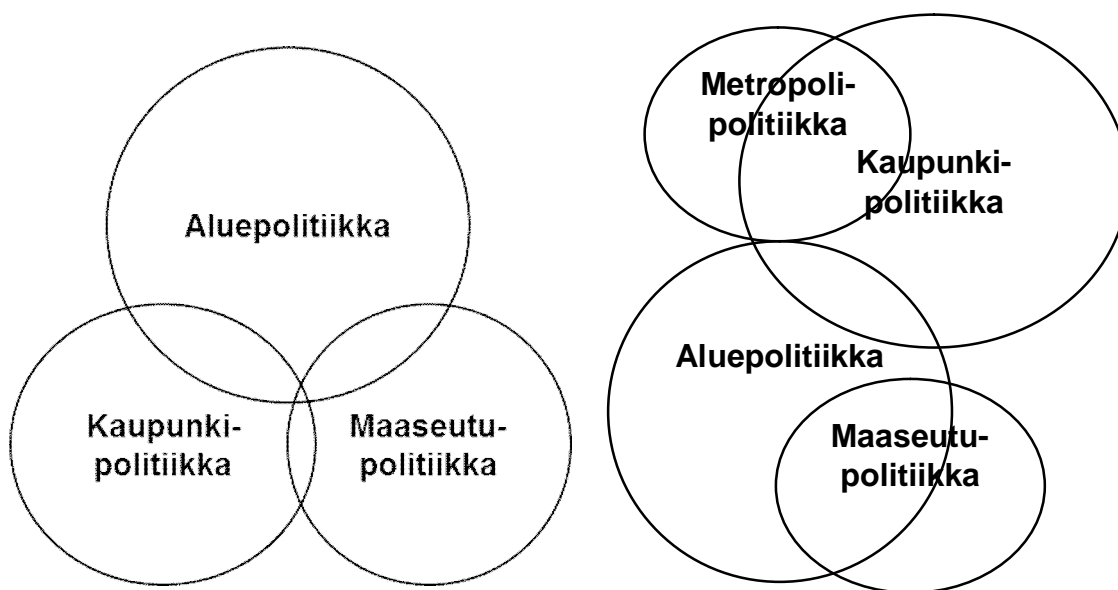
Nykymuotoisen aluepolitiikan alku voidaan ajoittaa 1950-luvulla käynnistyneen ja 1960-luvulla kiihtyneen kaupungistumiskehityksen yhteydessä syntyneenä tietynlaisena vastareaktionä. Aluepolitiikalla pyrittiin erilaisin tulonsiirroin yhtäältä

tasoittamaan alueiden välisiä kehityseroja ja toisaalta tukemaan silloisten kehitysalueiden kasvua edistämällä muun muassa teollisten työpaikkojen kasvua. Aluepolitiikan keinoista ei tuolloinkaan oltu aina täysin yksimielisiä. Esimerkiksi kasvukeskuspolitiikasta keskusteltiin kiivaasti jo 1970-luvulla. Voimakkaan kädenväännön jälkeen kasvukeskuspolitiikan kannattajat jäivät kuitenkin tappiolle. Toisin monet yhteiskuntapoliittiset uudistukset olivat jo 1960-luvun lopulta lähtien suuntautuneet siten, että ne tukivat ensisijaisesti keskusten kehitystä (Vartiainen 1998). Aluepolitiikalla kyettiin tasaamaan hyvinvointieroja, mutta esimerkiksi väestön keskittymiskehitykseen sillä ei juurikaan ollut vaikutusta. Väestöllinen ja poliittinen voimatasapaino kääntyikin kaupunkien eduksi muutamassa vuosikymmenessä.

Vuonna 1995 toteutuneen Suomen EU-jäsenyyden myötä myös aluepolitiikassa siirryttiin tasaavasta tukijärjestelmästä alueiden välistä kilpailua korostavaan ohjelmalliseen aluepolitiikkaan. Jos aikaisemmassa politiikassa pyrittiin poistamaan heikkouksia, niin uudessa aluepolitiikan doktriinissa alueiden piti oppia kilpailemaan vahvuuksilla. Ohjelma-perusteisen aluepolitiikan kilpailua korostavassa puhunnassa näkyikin selvästi uusliberalistisen ajattelun vaikutus. Aluepolitiikassa on kuitenkin säilytetty sekä koheesion että kilpailukyvyn tavoite (Kuoppala 2010: 61). Voidaan kuitenkin kysyä, onko näiden tavoitteiden yhtäaikainen saavuttaminen ylipäätään mahdollista.

Kilpailukykytavoitteestaan huolimatta nykyisellä aluepolitiikalla on kuitenkin edelleenkin vahvasti maaseutua kehittävä painotus. Aluepolitiikan rinnalle on 1980-luvulta lähtien kehitetty lisäksi maaseudun ja kaupunkien erityispiirteitä paremmin huomioon ottavat kaupunki- ja maaseutupolitiikan alat (kuva 1). Tilanne näiden kolmen politiikkalohkon välillä oli 1990- ja 2000-lukujen aikana melko tasapainoinen. Tultaessa 2010-luvulle muutokset aluepolitiikan painotuksissa ovat kuitenkin siirtäneet politiikkaa entistä enemmän kaupunkipolitiikan suuntaan. Muun muassa Widgren et al (2007) toteavat johtopäätöksensä, että kasautumista ei pidä aluepolitiikalla hillitä, jos se johtaa kasvualueiden nopeampaan tuottavuuden kasvuun. Konkreettisin esimerkki on pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa mainitut suurimpien kaupunkien kanssa tehtävät kasvusopimukset, joita ollaan nyt vauhdilla viemässä käytäntöön.

”Jatketaan sopimusperusteista kaupunkiseutupolitiikkaa, jolla valtio, yliopistot, ammattikorkeakoulut, kaupunkiseudut ja elinkeinokehitysyritykset sopivat alueen pitkäjänteisistä kehittämistoimista. Aie- ja kasvusopimuspolitiikkaa tehdään suurissa kaupunkikeskuksissa koko maassa.” (Valtioneuvoston kanslia 2011: 44.)

Kuva 1. Alue-, kaupunki- ja maaseutupolitiikan välisen suhteen muutos

Samalla maaseutupolitiikkaa ollaan liu'uttamassa osaksi aluepolitiikkaa. Tästä kertoo muun muassa se, että kansallisen maaseutupolitiikan koordinointi on siirretty vuoden 2012 alusta maa- ja metsätalousministeriöstä työ- ja elinkeinoministeriön tehtäväksi (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011). Parhaimmillaan maaseutunäkökulma voi kiinteämmän aluepolitiikkayhteyden myötä vahvistua ja laajentua. Uhkana on, että maaseudun erityiskysymykset jätetään suurten politiikkalinjauksen marginaaliin.

Esimerkiksi Suomen aluekehittämissstrategiassa vuodelle 2020 (Työ- ja elinkeinoministeriö 2010: 14–25), Helsingin metropolialue nostetaan erillistapauksena esiin kansallisen kilpailukyvyn ja vetovoiman ympäristönä. Helsinki kytketään ensisijaisesti osaksi Itämeren alueen ja muun Euroopan metropolien verkostoa. Suomeen ollaankin luomassa erillistä metropolipolitiikkaa, jonka linjauksia nähdään muun muassa uudessa hallitusohjelmassa (Valtioneuvoston kanslia 2011: 44). Strategiassa mainitaan myös muut kaupunkiseudut, mutta edellytyksenä on, että niissä on merkittäviä osaamis- ja innovaatiokeskittymiä. Maaseudun osalta mainitaan muun muassa biotalous, hyvä ympäristö ja tila monipuolisen elinkeinotoiminnan ja hyvän elämän ympäristönä. Maaseutua ei nähdä globaalisti tai kansainvälisesti verkottuneena vaan ensisijaisesti paikallisiin vahvuuksiin ja voimavaroihin toimintansa perustavina alueina. Strategia, pyrkiessään luomaan työnja-

koa ja kaikille luontevia rooleja, tulee itse asiassa uusintaneeksi kaupungin ja maaseudun kahtiajakautunutta mallia.

Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuspolitiikka jännitteen lieventäjänä

Kaupungin ja maaseudun välinen vuorovaikutus oli teema, joka nousi nopeasti aluepolitiikan agendalle 1990-luvun lopulla. Kaupungin ja maaseudun välisen vuorovaikutuksen korostaminen heijasteli varmasti osaltaan huolta harjoitetun politiikan keskittävästä vaikutuksesta. Kiinnittämällä huomiota vuorovaikutukseen, ajateltiin kaupunkien kasvun säteilyvaikutusten ulottuvan paremmin myös maaseudulle. Vuorovaikutuskeskustelun avaajana toimi etenkin Euroopan Unionin aluesuunnittelukomitean käynnistämä European Spatial Development Perspectives (ESDP) -prosessi. ESDP toimi pilottina linjattaessa kaupunkien ja maaseudun vuorovaikutukseen perustuvaa uudenlaista kehittämisspolitiikkaa. Komitean keskeiset tulokset julkaistiin vuonna 1997. (EU:n aluesuunnittelukomitea 1997.)

Suuri innostus kaupungin ja maaseudun välisen vuorovaikutuksen kehittämiseen levisi nopeasti myös juuri Euroopan unionin jäsenyyden saaneeseen Suomeen. Tästä innostuksesta yhtenä tuloksena oli erillisen kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmän perustaminen vuodenvaihteessa 1998–99. Ryhmän tehtävänä oli toimia yhdistävänä siteenä kaupunki- ja maaseutupolitiikan yhteistyöryhmien välillä ja keskustella kaupunki- ja maaseutupolitiikan yhteisistä intresseistä. Tavoitteena oli rakentaa käytännön vuorovaikutuspolitiikkaa. Ryhmä jatkoi toimintaansa vuoteen 2009 asti. (Kaupungin ja maaseudun...) Mielenkiinnon kohdistuminen maaseudun ja kaupungin vuorovaikutukseen tuotti suhteellisen lyhyessä ajassa kymmenkunta merkittävämpää tutkimusjulkaisua sekä lukuisan määrän kehittämisspoliittisia strategiapapereita ja kirjoituksia niin alueellisella kuin kansallisella tasolla.

Vuorovaikutusteema kuitenkin katosi tutkijoiden ja kehittäjien agendalta lähes yhtä nopeasti kuin se sinne ilmestyi. Vuonna 2007 ilmestyneen ”*Osallistava vuorovaikutuskierre*” (Jarenko ym. 2007) -julkaisun jälkeen ei aiheesta käsittääkseni ole Suomessa enää julkaistu merkittäviä artikkeleita tai tutkimuksia. Aktiivisen vuorovaikutuskeskustelun elinkaari jäi siten vain noin 10 vuoden mittaiseksi. Poliittiseen kielenkäyttöön kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus sen sijaan jäi iskulauseeksi, joka on joissakin tapauksissa osoittautunut käyttökelpoiseksi. Vuorovaikutukseen viitataan etenkin silloin kun pyritään hakemaan legitimizeettiiä erilaisille toimintoja keskittävälle päätöksille. Ylipäätään tasapainoista aluekehi-

tystä korostavassa retoriikassa on yhä useammin jouduttu vetoamaan kaupungin ja maaseudun vuorovaikutukseen mekanismina, joka välittää muun muassa aluekehityksen tärkeimmiksi voimavaroiksi julistettuja huippuosaamista ja innovaatioita kaupungeista maaseudulle (Työ- ja elinkeinoministeriö 2010: 38). Vuorovaikutusteen muuttumisesta retoriikasta aidoiksi politiikan käytännöiksi on sen sijaan vähemmän näyttöä.

Johtopäätökset ja pohdintaa

Yhteenvedona voidaan todeta, että ensinnäkin aluepolitiikan muuttuminen ohjelmaerusteiseksi EU-jäsenyyden myötä toi siihen vahvan kilpailullisen pohjaviireen. Toiseksi kilpailuvaltioajattelu on tuonut aluepolitiikkaan vahvan kaupunkipoliittisen vivahteen. Kolmanneksi voidaan todeta, että kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksesta ei ole tullut sellaista politiikan välinettä, jolla juurikaan olisi onnistuttu välittämään kaupunkien kasvuvaikutuksia maaseudulle. Sen sijaan kilpailukykyä korostava politiikka näyttäisi ruokkivan sellaista maaseutukäsitystä, jossa se nähdään lähinnä periferiana. Tällöin siihen otetaan politiikassa helposti ongelmalähtöinen näkökulma. Joka tapauksessa maaseudun kehitystä ja kehittämistä on tulevaisuudessa entistä enemmän peilattava sen kautta, mitä kaupungeissa ja kaupunkipolitiikassa tulee tapahtumaan.

Maaseudun tulkitseminen ongelmalähtöisesti vaikuttaa myös suoraan siihen, millaisia ratkaisuja maaseudun kehittämiseksi tehdään. Jos kaupungit ovat nykyisessä aluepolitiikassa aktiivisia toimijoita, nähdään maaseutu usein edelleen vain toimenpiteiden kohteena, objektina tai resurssina. Maaseudun omaehtoinen kehittämisspolitiikka on mielestäni uhattuna, etenkin nyt kun maaseutupolitiikan koordinaatio on siirtynyt työ- ja elinkeinoministeriöön. Tämänkaltaisessa maaseutusuhhteessa näkyy keskustusten kyky käyttää poliittista ja taloudellista valtaa suhteessa periferiaan, mikä uusintaa ja ylläpitää kaupungin ja maaseudun välistä jännitettä. Kärjitetysti voidaan puhua maaseudun uuskolonialisaatiosta, jossa keskuksat pyrkivät kontrolloimaan tarvitsemiensa välttämättömyyshyödykkeiden markkinoita.

Uusliberalismia syytetään muun muassa tulo- ja varallisuuserojen kasvusta ja sosiaalisen vastuuntunnon puutteesta, mikä näkyy muun muassa alueiden välisten kehityserojen kasvuna. Vai onko vapaa markkinatalous ja liberalismi sittenkin pitkällä tähtäimellä siunauksellista koko kansakunnalle ja sen tuottama kaupunkien ja maaseudun välinen epätasapaino vain välttämätön murros ja yksi vaihe historiassa, joka tulevaisuudessa asettautuu jonkinlaiseen uuteen tasapainotilaan. Voidaan myös kysyä, onko kaupunkipolitiikan vahvistuminen enemmän kaupun-

kien vai valtion tahdon mukaista. Tuleeko kaupunkien tai metropolien vahvistuminen johtamaan uudenaikaiseen kaupunkivaltiokehitykseen. Valtio voi tulevaisuudessa muistuttaa entistä enemmän yhä suurempaa autonomiaa havittelevien kaupunkiseutujen liittoutumaa, jossa kaupunkien tahto määrittää valtiollisen politiikan sisältöä.

Näyttäisi siltä, että alussa kuvatuista kaupunki- maaseutusuhdetta hahmottavista malleista jäännösmalli olisi vallitseva. On kuitenkin syytä pohtia, eroaako politiikan käsitys kaupungista ja maaseudusta ihmisten käsityksistä ja miten yksilöt suhtautuvat politiikan luomaan kuvaan. Viime aikoina on yhä useammin tuotu esiin sitä, että kaupunki ja maaseutu sekoittuvat ihmisten elämässä monin eri tavoin. Yksilöt pyrkivät elämässään yhdistämään molempien ympäristöjen parhaita puolia oman viihtyvyytensä ja hyvinvointinsa parhaaksi. Näille ihmisille kaupunki ja maaseutu edustavat yhdenvertaisia alueita, jotka kummatkin ovat arvokkaita omana itsenään.

Lähteet

Alasuutari, P. (2004). Suunnittelualoudesta kilpailutalouteen. Miten muutos oli mahdollinen? *Yhteiskuntapolitiikka* 69: 1, 3–16.

Cipolla, C. M. (1993). *Before the Industrial Revolution. European Society and Economy 1000–1700*. 3. painos. London: Routledge.

EU:n aluesuunnittelukomitea (1997). *Euroopan aluesuunnittelun ja aluekehityksen suuntaviiva (ESDP)*. EU:n aluesuunnittelukomitea (CSD), Noordwijk.

Harisalo, R. (2010). Uusliberalismi – tiensä päässä vai alussa? *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 1/10, 97–102.

Harvey, D. (2008) *Uusliberalismin lyhyt historia*. suom. Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Jarenko, K., Schmidt-Thomé, K. & Wallin, S. (2007). *Osallistava vuorovaikutuskierre. Ratkaisuja kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuskäytäntöjen haasteisiin*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, 9/2007. Vammala: Vammalan kirjapaino oy.

Kahila, P. & Saartenoja, A. (2000). Neljä mallia kaupungin ja maaseudun välisestä suhteesta. *Maaseudun uusi aika* 3/2000, 22–31.

Kauppinen, I. (2008). *Tiedon omistaminen on valtaa. Globalisoituvan patenttijärjestelmän poliittinen moraalitalous ja globaali kapitalismi*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 338. Jyväskylän yliopisto.

Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutustyöryhmän toimeksianto (ilman vuotta). [verkkodokumentti]. [Viitattu 2.4.2012]. Saatavissa: <http://www.maaseutu.politiikka.fi/files/66/toimeksianto.pdf>.

Kuoppala, K. (2010). Metropolipolitiikka, seutupolitiikka, aluepolitiikka – Mistä oikein on kysymys? *Tiedepolitiikka* 4/2010, 59–61.

Moisio, S. & Vasanen, A. (2008). Alueellistuminen valtiomuutoksen tutkimuskohteena. *Tieteessä tapahtuu* 3-4 / 2008, 20–31.

Patomäki, H. (2007). *Uusliberalismi Suomessa*. 2. painos. Vantaa: Dark Oy.

Planck, U. & Ziche, J. (1979). *Land- und Agrarsoziologie*. Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer.

Rosenqvist, O. (2002). Aluekeskuspolitiikka ja muut yhdentävän maaseutupolitiikan esteet Suomessa. *Terra* 114: 2, 59–67.

Simmel, G. (2005). *Suurkaupunki ja moderni elämä*. suom. Tiina HUUHTANEN. Helsinki: Gaudeamus.

Saartenoja, A. (2004). *Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus alueellisessa kehittämispolitiikassa*. Turun yliopiston julkaisuja C 214. Turku: Painosalama.

Tilastokeskus (2011a). *Kansantalouden tilinpito* [verkkodokumentti]. [Viitattu 14.4.2012]. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/vtp/2011/vtp_2011_2012-03-02_tau_001_fi.html.

Tilastokeskus (2011b). *Tulonjakotilasto* [verkkodokumentti]. [Viitattu 14.4.2012]. Saatavissa: <http://www.findikaattori.fi/fi/58>.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2010). *Suomen aluekehittämissstrategia 2020*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2011). Tiedotteet 2011. *Maaseutupolitiikan koordinointi työ- ja elinkeinoministeriön tehtäväksi* [verkkodokumentti]. [Viitattu 2.5.2012]. Saatavissa: http://www.tem.fi/index.phtml?105033_m=105025&s=4760.

Valtioneuvoston kanslia (2011). *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma*. 22.6.2011.

Vartiainen, P. (1998). *Suomalaisen aluepolitiikan kehitysvaiheita*. Sisäasiainministeriö, Aluekehitysosasto.

Vihervaara, P. & Kamppinen, M. (2009). Saako ekosysteemiä mitata rahassa? *Tieteessä tapahtuu* 3/2009, 18–27.

Weber, M. (1992). *Kaupunki*. Suom. ja toim. Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino. Alkuperäisteos: *Die Stadt* (1921).

Widgren, M., Alho, K., Kotilainen, M., Nikula, N. & Kaitila, V. (2007). *Avautuva talous ja aluekehitys – suhteellinen etu ja kasautumisvoimat tuotannon sijoittumisen ohjaajina Suomessa*. ETLA – Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. Keskusteluaiheita No. 1113. Helsinki.

MAASEUTUPOLITIIKAN METODINEN KEHITTYMINEN

Eero Uusitalo

Aluepolitiikan kultakaudella 1950–70-luvuilla maata asutettiin ja rakennettiin kaikkialla, julkisten palvelujen pystytys käynnistyi periferiasta kohti keskuksia ja yritystoiminnalle kehitettiin tukimuotoja. Kun aluepolitiikassa vielä korostettiin maaseutua, on perusteltua sanoa, että noiden vuosikymmenten aluepolitiikka oli lähinnä maaseutupolitiikkaa, vaikka tätä termiä ei käytettykään. Sellainen tilanne, jossa alueellista tasa-arvoa voi tavoitella uutta rakentamalla ja tukemalla, on yhteiskunnallisesti monin verroin helpompi kuin tilanne, jossa väestö vähenee ja yksityisiä ja julkisia palveluja karsitaan. Tuolloinkin tarvitaan alueellista tasapainoa tavoittelevaa aluepolitiikkaa, jota maaseudulla aivan hyvin voidaan kutsua maaseutupolitiikaksi. Muuttunut tilanne vaatii uudet keinot.

Aluepolitiikka hämmennyksen tilassa 1980-luvulla

Matti Sippolan (2010) aluepolitiikan yksityiskohtainen historia-kirja vuosilta 1966–1995 kertoo pragmaattisesti, miten aluepolitiikka muuttuneissa olosuhteissa etsi linjaansa 1980-luvulla. Tutkijat ovat ajanjaksoa luonnehtineet hieman vaihtelevin sanoin, mutta sisältö on sama: entiseltä aluepolitiikan keinovalikoimalta alkoi pohja pettää, eikä uusia keinoja hevin ollut muodostettavissa. Varsinkin vuosikymmenen loppupuolella voimakkaan taloudellisen kasvun vaihe alkoi eliminoida jopa aluepolitiikan tarkoitusta. Kaupunkien ja yleensä keskusten merkitys nousi samaa tahtia kuin väliaikainen viisus arvopaperiomistuksen rikastuttavasta vaikutuksesta. Vuosikymmeneen sisältyi myös maaseutupolitiikka-sanana vilautelu siellä täällä julkisissa dokumenteissa, mutta aina alisteisena aluepolitiikalle.

Vuosikymmenen merkittävin aluepoliittinen linjausten tiivistelmä oli kansliapäällikkö Juhani Pertusen johtama Aluepolitiikkatoimikunnan mietintö (Kom.miet. 1986: 6). Toimikunta oli poliittisesti laaja, jäsenistöltään suuri ja aikaansai runsaan poliittisen keskustelun. Jälkeenpäin arvioituna Aluepolitiikkatoimikunnan mietintö oli kuitenkin sisällöltään liian kapea-alainen. Se päättyi arvioimaan, että mihinkään suuriin menettelytapojen tarkistuksiin ei ole aihetta, vaikka maailma oli tosiasiasa muuttunut ja muuttumassa olennaisesti. Tällaiset johtopäätökset

eivät ole suinkaan harvinaisia korostetun puoluepoliittisesti rakennetuilta toimikunnilta. Konsensushakuisuuden ja mitättömyyden välinen raja on joskus veteen piirretty viiva.

Arvovaltainen Aluepolitiikkatoimikunta kärsi samasta taudista kuin 1980-luvun muutkin toimikunnat: työn ja elinkeinojen nopeaa muutosta ei ymmärretty niin ratkaisevaksi kuin se todellisuudessa oli. Poliittiset ja asenteelliset jarrut heijastuivat moniin esityksiin. Siksi tuhdista aluepolitiikkamietinnöstä ei tullut aluepolitiikan linjausten tarkistajaa eikä maaseutupolitiikan varsinaista aloittajaa, vaikka se yhtenä neljästä painopistealueesta tarjoilikin maaseutupolitiikkaa. Toimikunta nojautui 1960- ja 1970-lukujen aluepolitiikan aikaansaannoksiin hieman liikaa. Samalla mietinnön ehdotukset jäivät varovaisiksi. Aineksia voimakkaampiin linjauksiin olisi kuitenkin ollut. Osin siksi viiden vuoden päästä selvitysmies Anssi Paasivirta (1991) uudisti aluepolitiikkaa perusteellisesti, jopa niin paljon, että alueet unohtuivat.

Aluepolitiikkatoimikunta piti vielä kiinni aluepolitiikan ”perusarvoista” eli tasa-arvoisuudesta ja yhteiskunnan tasapuolisesta kohtelusta riippumatta siitä, missä kansalaiset asuvat tai harjoittavat yritystoimintaa. Paasivirta ei enää korostanut näitä arvoja, vaan kilpailukykyä ja julkisen talouden ahtaita mahdollisuuksia sekä päälle kaatuneen laman vuoksi, että näköpiirissä jo olleen Euroopan unionin takia. Paasivirta raivasi tietä Euroopan unionin aluepolitiikan toteuttamiselle sekä ehdotuksillaan ohjelmapolitiikasta että niiden hallinnoinnista. Selvitysmiehen esitykset yritysten kilpailukyvyn vahvistamisesta rapauttivat aluepolitiikan alkuperäistä paradigmaa. Maaseutu oli Paasivirran raportissa suorastaan avuttomasti käsitelty.

Uuden maaseutupolitiikan tapailua

Aluepolitiikan epävarmaan vuosikymmeneen liittyivät myös nykymuotoisen maaseutupolitiikan ensimmäiset vaiheet. Maaseudun suunnittelun seuran (MSS) kompostiperiaate yhdisti erilaisen koulutuksen ja sitä kautta erilaisten virka-asemien ihmiset yhteiseen keskusteluun maaseudun tulevaisuudesta. Jälkeenpäin arvioituna kyse oli niin kutsutun uuden paradigman etsinnästä haastamatta kuitenkaan maatalousvetoista maaseutupoliittista valtavirtaa. Asenne saattoi olla viisas silloin, sillä se mahdollisti aidon keskustelun eri toimijaryhmien ja lähtökohdiltaan paljonkin poikkeavien toimijoiden kesken. MSS pohjusti nykyistä Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmää, vaikka sitä ei silloin voitu edes aavistaa.

Toinen vuosikymmenen tapahtuma, jolla myöhemmin arvioituna on ollut suurempi merkitys kuin omana aikanaan, oli Euroopan neuvoston aloitteesta Suo-

messa vuonna 1988 järjestetty maaseutukampanja. Se nosti valtionhallinnon organisaatioissa ja kunnissa keskustelun piiriin asioita, joita ei aiemmin oltu käsitelty. Kampanja paljasti myös hallintorakenteisiin pesiytynyttä maaseutuvastaisuutta. Monet keskushallinnon johtavat virkamiehet, mm. kansliapäällikkö Juhani Perttunen, olivat vahvasti mukana kampanjassa. Kun oltiin siirtymässä kampanjan nostamien esitysten toteutusvaiheeseen, alkoi hallinto-organisaatioiden keskijohdon vastustus. Ja siihenhän on olemassa sataprosenttiset keinot! Kun samalla media nälvi poliittista ja virkamiesjohtoa kampanjasta tyyliin ”puhukaa vähemmän, tehkää enemmän”, keskushallinnossa kypsyttiin ajatukseen järjestää maaseudun kehitystyö uudella tavalla.

Helmikuun 22. päivänä 1988 perustettiin maa- ja metsätalousministeriön ja aluepolitiikasta vastaavan sisäasiainministeriön yhteisellä päätöksellä Maaseudun kehittämisprojekti, joka on nykyisen Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän alku. Kampanja oli opettanut näkemään, että monien maaseudulle tärkeiden asioiden eteenpäin vieminen vaatii aitoa useiden hallinnonalojen ja toimintojen yhteistyötä. Siihen Suomen hyvin sektoripainotteinen hallintojärjestelmä on kovin puutteellinen. Maaseutuprojektin tavoitteita tuki projektin kokoonpano, jossa olivat mukana Suomen kaikki keskeiset maaseudusta vastuussa olevat tahot ja henkilöt. Tällaista kokoonpanoa ei sen koommin ole tavoitettu!

Maaseudun kehittämisprojektista neuvottelukunnan kautta yhteistyöryhmään

Maaseudun kehittämisprojektin työn alku oli hapuilua. Keskusteltiin maaseudun tilasta ja tarvittavista toimenpiteistä, mutta matka käytännön toimiin vaikutti ainakin projektin Suomen kunnallisliiton edustajan, Eero Uusitalon kokemana todella pitkältä. Kun MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto pienen sisäisen seminaarin päätteeksi esitti, että projekti tarvitsee nimenomaan maaseutupoliittisen ohjelman työnsä ohjenuoraksi, sai se laajan hyväksynnän. Hetken päästä aloittelevalle projektin pääsihteerille se oli työmuotojen miettimisen toimeksianto. Maaseutuprojekti oli tietenkin jonkinlainen kehikko toimia, mutta mitkä ovat työmuodot, oli silloin ja on kaikissa oloissa äärettömän vaikea kysymys.

Maaseudun kehittämisprojekti oli vielä kokoelma henkilöitä, joiden asemansa puolesta tai kiinnostuksensa takia tiedettiin pohtivan maaseudun tulevaisuuskysymyksiä. Kolmen vuoden toimeksiannon aikana havaittiin, että tällainen kokoonpano ei riitä. Niinpä seuraavassa vaiheessa alettiin puhua Maaseutupolitiikan neuvottelukunnasta ja sen kokoonpano rakennettiin useiden ministeriöiden ja keskushallinnon organisaatioiden virkamiehistä. Ajatus oli, että tätä kautta pystytään

pääsemään suuremmin toteutukseen. Ajatus ei toteutunut, sillä samalla maaseutupolitiikan valmisteluun vedettiin hyvin voimakkaita sektoripainotteisia linjauksia, jotka eivät suinkaan olleet aina maaseutupoliittisesti perusteltuja. Metodisesti ei siis tämäkään kokoonpano ollut toimiva. Niinpä vuonna 1995 siirryttiin neuvottelukunnasta yhteistyöryhmään. On merkille pantavaa, että käsite yhteistyöryhmä oli aivan uusi silloisessa yhteiskunnassa. Nyt se on hyvin tavanomainen käsite. Neuvottelukunta-nimike oli osoittautunut vääräksi, sillä ne, jotka tosiasiaassa vastustivat aitoa poikkihallinnollista yhteistyötä, korostivat neuvottelukunnan roolia valtionhallinnossa vain lausunnonantajana. Tämä roolihan ei tietysti vastuulliselle maaseutupolitiikan rakentajalle riitä. Neuvottelukunnasta hankkiuduttiin eroon.

Vuodesta 1995 lähtien on ollut Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (YTR). Nyt on menossa jo viides yhteistyöryhmä ja ensimmäistä kertaa viiden vuoden toimikaudella. Yhteistyöryhmän kokoonpanossa on alusta lähtien ollut ajatus koota organisaatioita ja niiden keskeisiä henkilöitä, joilla on vaikutusmahdollisuuksia maaseudun tulevaisuuteen. Joka kerta tähän asti Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä on jonkin verran laajentunut. Olennaista tässä on, että ministeriöiden ja keskushallintojen rinnalle on tullut yhä enemmän järjestöjä ja asiantuntijaorganisaatioita. Tämä heijastaa yhteiskunnan muutosta suuntaan, jossa kehittäminen edellyttää kaikkien kolmen sektorin eli yritysmaailman, julkisen vallan ja kansalais-toimijoiden suurempaa yhteistä panosta. Yhteistyöryhmä-käsite on edelleen toimiva. Kokoonpanoa saattaa olla järkevää vieläkin laajentaa. Esimerkiksi kansalaistoiminnan merkityksen kasvu on hyvänä perusteluna oikeusministeriön mukaan tulolle.

Vaikka Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän nk. ydin-YTR on vain jäävuoren huippu ja yksi työmuoto laajassa verkostossa, se heijastaa vaikutustaan muihin työmuotoihin. Siksi havaittavissa oleva rakenteen muutos on samalla metodiikan muutosta. On ollut hyvin lohdullista havaita, että saumakohdissa, jolloin käydään poliittista keskustelua YTR:n tehtävistä ja tarpeesta ylipäätään, verkoston laajentamiskysymykset on ymmärretty huomattavan hyvin. Toiminnallisesti laajan maaseutupolitiikan edellyttämät toimenpiteet ymmärretään ja hyväksytään poliittisesti, mutta varoja ei tunnu löytyvän vielä tärkeämmiksi arvioitujen sektorikoh-teiden rinnalla maaseutupolitiikan toteuttamiseen.

Seuraavassa analysoidaan tämänhetkisen Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän eli kansallisen maaseutupolitiikan keskeiset työvälineet: mitä ne ovat, miten ne ovat kehittyneet, mitä on edelleen kehitettävää jne?

Kokonaisohjelma on toiminnan perusta

Nykymuotoinen kansallinen maaseutupolitiikka käynnistyi ensimmäisen kokonaisohjelman valmistelusta. Prosessin loppuvaiheessa ohjelmaa alettiin kutsua kokonaisohjelmaksi, koska perusteellisen laaja valmistelu toi sisällön hyvin runsaaksi. Runsaus on edelleen pätevä metodi.

Kokonaisohjelman valmisteluprosessi on laajentunut vaiheittain. Alun alkaen siihen liittyi useita teema- ja työryhmiä ja niiden työtä yhteen vetäviä ryhmiä. Metodია voi sanoa raskaaksi, mutta kun kaikki teemaryhmät miettivät tavoitteita ja niihin pääsemiseksi tarvittavia keinoja, tulee vähemmän toivomusponsia ja tyhjiä ideoita. Teemaryhmillä saadaan tavoitteet ja niihin pääsemiseksi tarvittavat keinot nivotuksi paremmin yhteen kuin adhoc-idearyhmillä. Silti koko 24 vuoden ajan on esitetty kritiikkiä YTR:n työtapojen raskautta kohtaan. Kunnollisia vaihtoehtoja ei ole esitetty. On nimittäin huomattava, että samalla kun moninaiset ryhmät taustaorganisaatioineen valmistelevat asioita, ne sitoutuvat myös toteutukseen. Tämä metodiikka on aivan ratkaisevaa toteutuksen onnistumisen kannalta. Juuri mitään ei ole saavutettavissa, jos muutamat propellipäät ehdottavat, ja aivan toisten tahojen odotetaan esityksiä toteuttavan.

Laadintaprosessiin on kytketty nykyisin neuvotteluja puolueiden, järjestöjen, valtionhallinnon ministeriöiden ja niiden osastojen ja keskushallinnon yksiköiden kesken, seminaari- ja neuvottelutilaisuuksia maakunnittain, teemaryhmien omia esityksiä, nk. professoriryhmän esivalmistelua ja laajapohjaisen valmisteluryhmän koontia. Tähän on usein kytketty myös tavoitetta palvelevaa tutkimustyötä ja selvityksiä. Kerran muun muassa arvioitiin miten puolueet ja keskushallinto näkevät tulevaisuusstrategioissaan maaseudun. Puolueet olivat sekä realistisempia että optimistisempia maaseudun suhteen kuin keskushallinto! (Koskinen ym. 2000.)

Kun kokonaisohjelma laaditaan näin perusteellisessa prosessissa, on siinä perusteluna myös se, että kokonaisohjelma toimii kulloinkin tarvittavien poliittisten linjanvetojen perustana. Tällaisia ovat erityisohjelmat, periaatepäätökset ja selonteot. Suomessa on jo useita kertoja toimittu niin, että valtioneuvoston maaseutupoliittiset linjaukset on rakennettu YTR:n kokonaisohjelman esitysten varaan. Tietysti ilmaisut ovat muuttuneet ja valtioneuvoston linjaukset ovat pyöreämpiä kuin YTR:n, mutta olennaista on se, että valtioneuvoston linjausten ja YTR:n kokonaisohjelman eli YTR:n toimintaohjelman toteuttaminen voidaan tehdä samankaltaisesti. Niillä ei ole olennaista eroa.

Maaseutupolitiikan YTR on sekä valtioneuvoston maaseutupoliittisten linjausten valmistelija että sen toteuttamisen avustaja. Tämä yhteys on jo vuosikausia ollut olemassa, ja se on osoittautunut erittäin tärkeäksi. On mielenkiintoista, miten val-

tioneuvosto on tukeutunut YTR:ään jo useita kertoja maaseutupolitiikan tulevaisuutta rakennettaessa, mutta pohdittaessa EU:n maaseutuohjelman toteutusta, YTR:n apua ei noteerata. EU-ohjelmassa valmisteluelimet rakennetaan tiukasti sektorihallinnon organisaatioiden perusteella ja lähtökohdat otetaan Euroopan unionin ohjeistuksesta. Tämä on erittäin paha hallinnollinen ja poliittinen moka. Lievennyksenä joku saattaa sanoa, että Euroopan unionin maaseudun kehittäminen perustuu muihin seikkoihin kuin YTR:n maaseutupolitiikka. Tämä onkin totta. YTR näkee maaseudun monien väestö- ja ammattiryhmien alueena. Moninaisuus sen kun lisääntyy ja sen tuleekin lisääntyä. Euroopan unionin maaseutupolitiikka perustuu sen sijaan maatalouden tukiin ympäristöperustein maustettuna. EU:n näkökulmaa voi perustellusti pitää suorastaan luokkakantaisena. Vanhentunut se joka tapauksessa on.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä toteuttaa valtioneuvoston linjauksia ja omaa kokonais- ja toimintaohjelmaansa hankkeiden kautta, monien teemaryhmien työnä, neuvotteluiden avulla, informaatio-ohjauksella, kampanjoinnilla jne. Hyvin seikkaperäiset arvioinnit siitä, miten kokonaisohjelmat ja niihin perustuvat poliittiset dokumentit ovat toteutuneet muutaman vuoden päästä, osoittavat selvästi, että tuloksia on saatu (esimerkkeinä toteumamuistiot YTR 19.5.2009 ja 3.5.2011.) Metodologian monipuolisuus sekä toiminnan verkostomaisuus ja pitkäjänteisyys tuovat tulosta.

YTR:n jo viisi kertaa käyttämä kokonaisohjelma-metodi aiheuttaa jatkuvasti keskustelua. Muutamit tahot korostavat priorisoinnin tärkeyttä. Aina heiltä jää kertomatta priorisoitavat kohteet. Tällainen kritiikki on ala-arvoista. Maaseudun kehitystyössä on paljon asioita, jotka ovat eri suuria eri väestöryhmille ja jopa eri maaseutualueille. Siksi laajan Suomen eurooppalaisittain hyvin laajan maaseudun pulmiin ja mahdollisuuksiin muutaman kohdan tähdentäminen ei sovellu. On ymmärrettävää, että ao. kohtien etujärjestöt näitä jatkuvasti toitottavat, mutta julkisen hallinnon on oltava vastuullinen ja tasapuolinen.

Toinen kysymys, josta kokonaisohjelmien yhteydessä puhutaan, on niiden valmistelun raskaus. Tässä suhteessa varmaan joitakin kevennyksiä voidaan ajatella, mutta monipuolisuudesta ja alueellisesta kattavuudesta ei voida tinkiä. Suomi on Euroopan unionin maaseutumaisin maa. Se on tosiasia ja se on jopa valtti lähitulevaisuudessa. Maaseutupolitiikka rakentuu sen varaan.

Jotkut näyttävät ärsyyntyneen siitä, että maaseutua käsitellään omissa ohjelmissa. Tässä yhteydessä on syytä muistaa lähtökohdat. Maaseutupolitiikkaa ei olisi synnytetty, ellei aluepolitiikka olisi unohtanut maaseudun ja jopa alueet yleensä. On sinisilmäistä ajatella, että täysin erityyppisiin alueisiin voitaisiin soveltaa samoja metodeja ja kehittämiskeinoja. Tarvitaan erilaisia kehittämiskeinoja, mutta koko

ajan on pyrittävä luomaan työtapoja, joilla erityyppisten alueiden yhteistoimintaa lisätään. Silloin kun korostetaan maaseutupoliittisia toimia tai kaupunkipoliittisia toimia, ei tehdä vastakkainasetteluja toiseen suuntaan. Näitä erityisiä toimia tarvitaan, mutta Suomi on unohtanut kaupungin ja maaseudun käytännön vuorovaikutustoimien kehittämisen. Syy ei ole maaseutupoliitiikan toimijoiden puolella. Yritimme Maaseutupoliitiikan yhteistyöryhmässä vuosikautia rakentaa vuorovaikutusta, mutta se ei onnistunut, koska vastustajat väittivät vuorovaikutuksen johtavan vastakkainasetteluun. Harjoitus jouduttiin lopettamaan.

Kokonaisohjelma ja niin kuin monien arvioitsijoiden mielestä myös Maaseutupoliitiikan yhteistyöryhmä kokonaisuudessaan ovat innovaatioita. Maaseudun tilanteen ja mahdollisuuksien haltuunottoa pitää tehdä jatkuvasti. Siinä on kokonaisohjelman peruste. Siinä, miten se tehdään, on kehittämisen varaa. Ei kokonaisohjelmien tarvitse olla 300-sivuisia dokumentteja. Ne voivat olla tiiviimpiä, mutta muutaman kuningasajatuksen toteutusohjelmia ne eivät voi olla. Kokonaisohjelmassa kannattaa hyödyntää koko YTR:n verkosto. Sellaisena se palvelee parhaiten myös valtioneuvoston maaseutupoliittista linjanvetoa. Näin mennään eteenpäin. Seuraavan kokonaisohjelman valmistelu alkaa vuoden 2012 syksyllä, vaikka YTR:n tämänkertainen toimeksianto päättyi heinäkuussa 2013. Juna kulkee.

Tutkimus- ja hanketoiminta uhattuna

Tutkimus ja hanketoiminta ovat perinteisiä kehittämisvälineitä. Molempien ympärillä käydään kriittistä keskustelua: toiset eivät jompaankumpaan keinoon usko lainkaan, toiset tähdentävät näitä jatkuvasti tarvittavina peruskeinoina. Totuus lienee siinä välissä varsinkin silloin, kun tutkimukset osuvat aikaansa ja palvelevat uuden tiedon tarvetta ja hanketoiminta asettaa tavoitteet riittävän korkealle. Tuolloin niistä on varmasti hyötyä.

Maaseutupoliitiikan yhteistyöryhmä aloitti talvella 1988, mutta tarvittiin ensimmäinen hieman tyhjäkäyntinen vuosi, jotta ryhmä huomasi käytännön kehittämistyön aivan välttämättömäksi. Niinpä hanketoiminta käynnistyi vuonna 1989 ja kolme vuotta myöhemmin varoja alettiin kohdentaa myös tutkimukseen. Laman jälkimaininkina YTR:n käytössä olleet hankevarat nousivat noin 35 miljoonaan markkaan eli lähes kuuteen miljoonaan euroon. Se oli silloin paljon. Kun nyt on monia organisaatioita ja henkilöitä, jotka ovat tottuneet tällaiseen toimintaan, mitoitus olisi aivan kohdallaan. Kuitenkin jo muutaman vuoden ajan on juututtu noin 2,5 miljoonaan euroon ja leikkauksia näyttää tulevan tähänkin mitättömään rahtuseen.

Laaja yksimielisyys vallitsee siitä, että maaseudun kehitystyössä tarvittaisiin muutamia pitkäjänteisiä prosesseja. Ne vaativat kuitenkin siinä määrin varoja ja ennen kaikkea varmuutta tulevista vuosista, ettei näillä mitoituksilla sellaiseen pystytä. Pienet hankkeet eivät kuitenkaan ole hukkaan heitettyä rahaa. Niillä on täsmennetty monien maaseutupolitiikan yksityiskohtien kuvaa ja käynnistetty uusia työmuotoja.

YTR:n metodologisia saavutuksia ovat yhdeksän maaseutuprofessorin verkosto, Rural Studies -opetuksen käynnistäminen ja tällä hetkellä varmistaminen sekä MUA-aikakauskirjan rahoittaminen. Myös kolmessa kansainvälisessä kesäkursissa YTR on ollut mukana. Professoriverkosto on jo nyt osoittautunut äärettömän tärkeäksi. Se on rohkaissut useita nuoria tutkijoita maaseutukysymysten ääreen. Tutkijoiden kokemus- ja tavoitetaso on noussut ja samalla asiantuntijoiden määrä maaseutupolitiikassa ja -tutkimuksessa kasvaa. Kolme professuureista on vakinaistettu ja lisää pysyvyyttä näyttää tulevan.

YTR toimi ratkaisevana käynnistäjänä vaatiessaan kolmannessa kokonaisuohjelmassa viittä professuuria. Tuli kymmenen, jos vaatimaton persoonani lasketaan joukkoon mukaan. Ensimmäiseksi ehti Hannu Katajamäki. YTR:n osarahoituslupaus merkitsi muiden rahoitusosuuksien etsimistä ja näin professoriverkosto syntyi. YTR on ainoa maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauskirjan rahoittaja. Kohta 20 vuotta täyttävä aikakauskirja on ollut erinomainen maaseututiedon levittäjä ja antanut julkaisufoorumia monille nuorille tutkijoille. Aikakauskirjan perusidea on alusta lähtien ollut yhdistää sekä tutkijoiden että kehittäjien aikaansaannoksia. Periaate on monipuolistanut kirjan sisältöä. Rural Studies -prosessi on osoittanut, että yliopistot eivät pysty olemaan kovin linjakkaita valinnoissaan. Alkuperäisestä kymmenestä yliopistosta mukana on enää kuusi. Sekin on hyvä, mutta yliopistojen taloudellinen panos alkaa olla mitätön. Tällaista kohtelua Rural Studies -opinnot eivät olisi ansainneet.

Teemaryhmätyö jatkuvan kehittämisen kohde

Tuore ulkoinen arviointi (Sillanpää ym. 2012) peräänkuulutti YTR:n lukuisten työmuotojen entistä parempaa kytkeytymistä toisiinsa. Toive on hyvä, mutta nykytilannetta ei ole aihetta aivan toimien irrallisuudeksiakaan luonnehtia. Muun muassa valtaosa teemaryhmistä on käytännössä isohkoja kehittämishankkeita. Siten varojen leikkaaminen uhkaa myös teemaryhmätyötä.

Vuosina 1992–1993 YTR:n piirissä pohdittiin kuumeisesti uusia työmuotoja. Kehittämis- ja tutkimushanketoiminta oli käynnistynyt ja ensimmäinen kokonais-

ohjelma oli valmistunut vuonna 1991. Valtioneuvoston maaseutupoliittista selonteokoakin valmisteltiin. Kokonaisuohjelman toteutukseen tarvittiin välineitä ja kehittämistyöhön lisää toimijoita. Näin muotoutui teema- ja työryhmätyöskentely Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmään. Kokemukset ensimmäisen kokonaisuohjelman valmistelusta rohkaisivat. Teemaryhmiksi kutsutaan yleensä pitkäaikaisia ryhmiä ja työryhmien toimeksiannot ovat pääsääntöisesti lyhyitä. Teema luonnollisesti sanelee työmuodot ja kokoonpanot, eikä teemaryhmätyötä olekaan formalisoitu. Tämä näyttää aiheuttavan odotuksia suuremman ohjauksen perään. Samanaikaisesti toiset kiittelevät vapaudestaan. Yleensä on kysymys siitä, miten hyvin teemaryhmä on oivaltanut tehtävänsä ja tarttunut siihen.

Teema- ja työryhmiä on jo toistakymmentä vuotta toiminut 12–17. Pitkäaikaisimmat ovat Ruoka-Suomi, Matkailun teemaryhmä ja Paikallisen kehittämisen teemaryhmä, joka on ollut Leaderia ohjaava ryhmä ja prosessi alusta lähtien. Kaikkiaan teemoja on matkan varrella ollut yli 30 eli ryhmät elävät. Toisaalta muutamat teemat pysyvät, vaikka teemaryhmätyöskentelyn tavoitteita ja ryhmän kokoonpanoja tarkistetaan aika-ajoin. Jo jonkin aikaa teemaryhmiin on kohdennettu vuosittain 700 000–800 000 euroa. Tällä on tuettu teemojen kehittämisohjelmia, niiden toteutusta, lehtiä, seminaareja, kampanjoita, alueellisia yhteyshenkilöitä sekä pystytty nostamaan maaseutupoliittisesti relevantteja näkökulmia mediaan ja osin julkiseen keskusteluun.

Teemaryhmän tulokset riippuvat olennaisesti vetäjien pätevyydestä ja innokkuudesta. Jäsenten aktiivisuudessa on parantamisen varaa. Toisaalta monien jäsenten kautta YTR:n verkostot ovat laajentuneet ja yhteydet parantuneet.

Teemaryhmiä ei ole predestinoitu minkäänlaiseen yhtenäiseen toimintatapaan. Työmuodot on harkittava teeman tarpeiden pohjalta. On teemoja, joissa liikkelelähtö tarkoittaa käytännössä teemakohtaisen ohjelman rakentamista. Sillä saadaan teema haltuun. Toisaalta on ryhmiä, joissa vastuullisinta ja järkevintä on tarttua suoraan toimintaan. Vaikka useimmissa ryhmissä tarvitaan jatkuva työntekijä erityisasiantuntijana, on myös tyypillisiä virkamiesryhmiä. Teemaryhmiä asetettaessa on korostettu toimeksiannon täsmällisyyttä ja ryhmän kokoonpanon kirjavuutta ja ennakkoluulottomuutta. Varsinkin jälkimmäinen tuottaa välillä iloisia yllätyksiä, mutta myös takaiskuja. Teemaryhmät tuovat horisontaaliseen maaseutupolitiikkaan sektorinäkökulmia. Teemaryhmät ovat myös vapaita tiedottamaan näkökannoistaan. Ryhmien valmistelemissä tiedotteita voidaan julkaista myös YTR:n tai ministeriön kautta, mikäli menettelystä katsotaan olevan erityistä hyötyä. Ryhmän oma aktiviteetti on kuitenkin pääsääntö.

Vaikka teemaryhmien työtavat vaihtelevat jossain määrin, teemaryhmätyö on aina erittäin vaativaa. Luovuuden ja pitkäjänteisyyden lisäksi se vaatii yhteiskunnallis-

ta rohkeutta. Tästä ominaisuudesta ja sen puutteesta on vuosien varrella saatu sekä hyviä että huonoja esimerkkejä. Kohtuullisesti on kuitenkin onnistuttu, sillä vain kolme ryhmää on jouduttu lopettamaan kesken toimikauden olemattomien tulosten vuoksi.

Leader menestyy Suomessa

Kehittämisvälineiden yhteydessä on kiinnitettävä huomiota ilmiöön, mikä koko ajan on olemassa teemasta välittämättä: välineitä kritisoidaan riippumatta saavutetuista kokemuksista, toisin sanoen häviölle jääneitä perusteluja tuodaan esille jatkuvasti. Leaderin väitetyjä miinustekijöitä ovat hankkeiden pienuus, alistamattomuus kunnallishallinnolle ja epäily uudenmuotoisen kehittämissyksikön kykyihin. Näitä perusteluja toistellaan tänäänkin 16 vuotta Leader-toiminnan aloittamisen jälkeen! Näille kriitikoille noin 18 000 toteutetun hankkeen hyvät tulokset eivät merkitse mitään, vaikka Leader on osoittanut voimansa. Leaderia kannattaa jatkaa ja voimistaa.

Valmistumassa oleva suomalaisen Leader-toiminnan lyhyt historiikki kertoo yksiselitteisesti metodin menestymisen salat. Ne voisi tiivistää seuraaviin:

Suomalainen yhteiskunta on alkanut ymmärtää kansalaistoiminnan merkityksen. Kansalaistoiminnan, yritystoiminnan ja julkisen vallan suhde alkaa muuttua kansalaistoimintaa arvostavaan suuntaan. Tämä muutos palkitsee yhteiskunnan runsaammilla tuloksilla.

Toinen merkittävä ja nimenomaan suomalainen ratkaisu on Leader-metodin toteuttaminen kolmikannan avulla. Se tarkoittaa julkisen vallan, yhdistysten ja tavallisten kansalaisten asettamista samalle viivalle. Kukaan ei ole anelija ja toinen sanelija. Kolmas ilmeisen merkittävä tulosten saavuttamisen ehto on siinä, että Leaderissa yhteiskunta osoittaa luottamustaan tavalliseen kansalaiseen. Sen kansalaiset palkitsevat tehokkaina hankkeina. Merkittävää on myös paikallisasiantuntemuksen tulo hyötykäyttöön. Aiemmin luotettiin liian paljon ulkopuolisten konsulttien takatuuppaukseen, nyt on nöyryyty näkemään paikallisasiantuntijoiden realismi. Tämä tuottaa tulosta.

Leaderiin kohdistavat kritiikkiä ennen kaikkea ne tahot, jotka uskottelevat korvaavansa sen. Kunnallishallinto aikanaan syrjäytettiin ratkaisumahdollisuutena siksi, että se ei olisi pystynyt riittävän laaja-alaiseen toimintaan. Silti siellä edelleen haikaillaan Leader-varojen perään. Samoin muutamat yhdistykset hamusivat Leader-varoja, mutta eivät halunneet muuttaa toimintaansa laaja-alaisemmaksi.

Niinpä ne jätettiin syrjään, sillä yhden asian liikkeellä maaseutua ei kehitetä. Leader soveltuu monialaisena hyvin erityyppisille alueille.

Euroopan unionin jäsenmaat näyttävät tarjoavan ajattelemattomasti ja yksinkertaisesti omaa hallintomalliaan Leaderin soveltamiseksi. Näin ohitetaan yhteiskunnan kolmen sektorin aito yhteistyö. Euroopan unionin toivoisi ryhdistäytyvän. Nyt se on määritellyt Leader-metodin osanottajat hyvin väljästi ja lepsusti. Syynä tietysti on jäsenmaan riippumattomuus hallintonsa järjestämisessä. Asian voisi nähdä myös toisin: paikallisen kehittämisen onnistuminen edellyttää tietyn tyyppistä toimijoiden yhdistämistä. Eikä tätä metodin ydinasiaa tarvitse käsitellä hallinnollisena kysymyksenä. Näin Euroopan unioni pääsisi paikallisessa kehittämissyössä nykyistä pidemmälle.

EU:n takeltelusta huolimatta jäsenmaiden soisi ymmärtävän Leaderin painoarvon vähintään kolminkertaisena nykyisestä. Tähän liittyvää yhteiskunnallista ja poliittista keskustelua ei valitettavasti vielä käydä. Syynä on Leaderin kytkeminen kei-notekoisesti EU:n maaseutuohjelmaan, jolloin se asettuu ikään kuin maatalousvaarojen syöjäksi. Tällainen asetelma ei ole kunniaksi EU:n maaseutupolitiikan rakentelijoille. Leader ei syö mitään, samoin kuin ei mikään muukaan politiikan metodi, kun sitä arvioidaan omana itsenään.

Kylätoiminta yleistyy ja vahvistuu

Kylätoiminta on edelleen uusi liike ja ilmiö. Kestää kauan, ennen kuin kylien asukkaat ja varsinkin ulkopuoliset heräävät kylien toiminnan merkitykseen. Kylätoiminnassa on myös sisään rakennettua ristiriitaa, sillä se on aito kansanliike, joka tarttuu asioihin, jotka kylässä sen arvoisiksi mielletään. Toisaalta siitä on tullut yhä useammassa kylässä myös paikallisen kehittämisen väline. Kyläyhdistykset ottavat yksinään tai yhteistyössä muiden paikallisyhdistysten kanssa vastuuta jo aika suuristakin taloudellisista kokonaisuuksista, jolloin kuva kylätoiminnasta on muutoksessa. Vanha vapaa-ajan viettoa korostanut kuva saa rinnalleen yhä voimakkaammin kehittäjän roolin.

Suomessa on noin 4200 kylää ja niistä noin 3000 on muodostanut kyläyhdistyksen. Prosessi on ollut vuodesta 1995 lähtien huomattavan nopea: yhdistysten määrä on yli kuusinkertaistunut. Luvut kuitenkin osoittavat, että edelleen on kyliä, joiden organisoituminen vakavaan kehittämistyöhön on kesken. Epäviralliseen kylätoimikuntaan nojautuvia kyliä on vajaa 1000 ja noin 250 kylää ei ole tarttunut mahdollisuuksiinsa millään tavalla. Kylätoiminnassa on havaittavissa myös aalto-liikettä, ei niinkään koko liikkeessä vaan kyläkohtaisesti. Joskus kylällä on aktiiv-

visia vetäjiä, toisinaan taas ei, mikä seikka heijastuu välittömästi aikaansaannoksiin.

Liki 3000 kyläyhdistystä, noin 2150 kyläsuunnitelmaa ja lähes 40 miljoonan euron vuotuiset hankkeet ovat tosiasioita, jotka antavat hyvän perusteen pitää kylää suomalaisen toimintarakenteen ensimmäisenä ja pienimpänä alueyksikkönä. Tähän asti se on mielletty kunnaksi, mutta suurenevien ja samalla sisäisesti erilais-
tuvien kuntien aikana kunta ei enää riitä. Ellei toiminnallista verkkoa tihennetä, palvelu- ja kuntarakennemuutosten automaattinen seuraus on keskittyminen ja se vähentää pahasti maaseudun elinvoimaa.

Kuntarakenteen ja kuntalain muutoksessa on saatava aikaan paikallistoimijoihin nojautuva lähidemokratia kunnan sisään. Kaikkien kylien ja kunnan suhdetta ei tarvitse sellaisena järjestää, sen sijaan tarvitaan mekanismi, jolla kylät pystyvät valmistelemaan asioitaan ja kunta tulee asiantuntemuksellaan, virkamiehineen ja jossain määrin rahoineen mukaan prosessiin. Esimerkiksi 50 000-60 000 asukkaan heterogeeninen kunta tekisi palveluksen itselleen, mikäli muodostaisi 5-6 lähidemokratiayksikköä, joihin valittaisiin henkilöitä, jotka muutenkin ovat kehittämistyössä mukana. Kunnan keskushallinto säilyttäisi lähidemokratiasta huolimatta entiset tehtävänsä ja sen luottamushenkilöt olisi syytä valita poliittisin perustein. Lähidemokratia sen sijaan on rakennettava niin, että mekanismi kannustaa kehittämistyöhön ja lisää vastuunkantajia ja tekijöitä.

On ollut mielenkiintoista nähdä alueperusteisen kylien kehitystyön vaihteellinen, tosin hidaskas, eteneminen. Kansainvälisesti kaikkialla tietysti on ollut monia harrastuspohjaisia yhdistyksiä ja siellä täällä paikallishallinto on edistänyt kylien asiaa fyysisen suunnittelun keinoin. Eikä muutamien maiden kuntia juuri minään muina voi pitääkään kuin kylä- ja kotiseutuyhdistyksinä. Vanessa Halheadin selvityksen (2005) mukaan Euroopassa on jo noin parikymmentä kylätoimintaliikettä. Nyt niillä on myös yhteinen yhdistys ERCA (European Rural Community Association). Kansainvälinen yhteistyö- ja tiedonvaihto lisääntyy jatkuvasti. Pisimmälle ehtineillä Suomella, Ruotsilla ja Virolla on tässä työssä merkittävä rooli.

Suhtautuminen kylätoimintaan on monella tavalla kaksijakoista. Osa kyläläisistäkään ei vielä ymmärrä paikallisen yhteistyön mahdollisuuksia ja ovat siksi passiivisia. Toisaalta on yhä enemmän henkilöitä, jotka hyödyntävät yhteiskunnan hajoavallaan olevia mahdollisuuksia oman kylänsä kehittämiseksi. Kunnallishallinnossa pääsääntö on edelleen epäily ja varsinkaan joidenkin tehtävien siirtämisestä paikallistoimijoille ei hyväksytä, vaikka siinä ei ole kysymys vallan jakamisesta vaan vallan lisäämisestä. Kunnallishallinnon päättäjien valta lisääntyy, kun heillä on tosiasiallisesti enemmän ja paremmin valmisteltua päätettävää. Mutta onneksi on myös kylästä huolta pitäviä kuntia!

Vuonna 2011 Suomen Kuntaliitto ja Suomen Kylätoiminta ry palkitsivat ensimmäisen kerran kylämyönteisimmän kunnan, Ilomantsin. Kilpailusarjaan ilmoittautui 14 osanottajaa ja kaikilla oli merkittävän hyviä kylien ja kunnan yhteistyön muotoja. Näiden soisi leviävän nopeasti, sillä nyt on käyttöä kaikella, mikä lisää paikallista voimaa.

Poliitikot suhtautuvat kylätoimintaan huomattavan lämpimästi, mutta eivät näytä osaavan tai haluavan mitoittaa kylätoiminnan valtionapua oikein. Mikä muu järjestö Suomessa, joka tekee näin laaja-alaista merkittävää työtä, on aivan marginaalisen (2 %) valtionavun piirissä kuin kylätoiminta?! Ei ole oikein, että käytännöllisesti katsoen hankevaroin toimiva kehittämistyö väsyttää tekijänsä. Tasaisesti nouseva valtionapu loisi vakautta ja samalla kumuloisi kehittämistyötä merkittävästi. Valtiontalouden leikkausten ja säästöjen aikaan asia on ymmärrettävä juuri näin. Mitä harvemmin maata asutaan ja mitä pienempiä kylät ovat, sitä tärkeämpää on koota voimat kylätoiminnan ympärille.

Kun maaseudun väestömäärä monin paikoin ohenee, mutta ei lopu, kylätoiminta joutuu muiden rakenteiden tapaan muuttamaan omia rakenteitaan, toisin sanoen kylien määrä tulee jatkossa supistumaan, niiden alueet laajenevat ja asukasluku kasvaa, mutta autoitumisesta ei ole kysymys. Vajaan kahdenkymmenen vuoden aikana kylissä on tapahtunut jo paljon toiminnallisten kylien uudelleenmuotoutumista ja vanhojen yhdistysten yhdistymistä uudeksi, usein nimenomaan kyläyhdistykseksi. Toinen, usein toteutunut ilmiö on se, että vanha yhdistys on käytännössä lopettanut toimintansa ja muutaman hiljaisen vuoden jälkeen muuttaa tavoitteensa ja nimensä kylätoiminnaksi. Yhdistys herää eloon. Kenttä on koko ajan liikkeessä.

Leader-toiminnasta, kylätoiminnasta ja muusta paikallisesta kehittämistyöstä on Suomeen syntynyt huomattavan moneen aktiviteettiin pystyvä verkosto. Se on selvästi nostanut myös ihmisten itsetuntoa – ja aiheellisesti. Kaikilla verkoston osilla on ollut muospaineita ja vaikeuksia, eikä niistä päästä, mutta muutosvalmiudet ovat samalla kasvaneet. Tämä verkosto on hyvä esimerkki siitä, mihin yhteiskunnan uskotaan kehittyvän eli julkisen vallan ja kolmannen sektorin sekä yritystoiminnan uuteen yhteistyöhön. Kylätoiminta on sitä aloitellut ja Leader-toiminta on tuonut siihen puhtia.

Maaseutuvaikutusten arviointia kannattaa kehittää ja levittää

Maaseutuvaikutusten arviointia ei ole vielä kovin monissa maissa otettu käyttöön. Suomeen mallia on otettu Kanadan, Skotlannin ja Englannin toimenpiteistä, vaikka samalla havaittiin, että niissäkin maissa arviointi saa välillä enemmän ymmärrystä välillä taas vähemmän. Suomeen metodin toi vuonna 2007 maa- ja metsätalousministeriön silloinen ylitarkastaja Hanna-Mari Kuhmonen. Eräänä päivänä hän tuli luokseni ja kertoi tutustuneensa tällaiseen metodiin ja pyysi tukea sen kehittämistyössä ja tuomisessa Suomeen. Mikäpä siinä, vastasin, vaikka en ollut aivan vakuuttunut asiasta. Tarmokas ylitarkastaja kuitenkin vei eteenpäin asiaa ja lyhytaikainen YTR:n työryhmä perustettiin pohtimaan kysymystä. Tuloksena oli esite ja apuvälineenä näkökulmia ja kysymyksiä, joita maaseutuvaikutusten arvioinnissa voi käyttää.

Kun YTR aika ajoin neuvottelee ministeriöiden osastojen ja järjestöjen kanssa, on se ollut hyvä tilaisuus nostaa esiin maaseutuvaikutusten arviointia kysymyksissä, joissa sitä ainakin olisi tarvinnut harrastaa. Lähes säännönmukaisesti hallinnonalat ilmoittavat, etteivät ne näkökulmaa ole millään lailla ottaneet huomioon. Kun keskustelu jatkuu, selviää ahaa-elämyksiä on saavutettavissa. Metodi on huomattavan paljon riippuvainen niin virkamiesten kuin päättäjien poliittisesta tahdosta. Siksi onkin hyvä, että keväällä 2009 valtioneuvoston antamaan maaseutupoliittiseen selontekoon maaseutuvaikutusten arviointi tuli voimakkaasti ja vielä vahvemmin se sisältyi eduskunnan antamaan vastaukseen.

Maaseutuvaikutusten arviointi on jäänyt elämään ja se pidetään mukana kaikissa keskusteluissa. Erityisen merkittäväksi se on osoittautunut kuntaliitosvalmistelussa. Tällainen asioiden läpikäynti kannattaisi tehdä kaikissa tapauksissa. Se avaisi silmät huomaamaan liitossopimusluonnosten pinnallisia sanontoja. Kun keskustelu syvenee, siitä hyötyvät niin tuleva uusi kunta kuin sen maaseutualueet.

Esimerkkinä tilanteesta, jossa vaikutusten arviointia ei ymmärretty soveltaa, oli jätevesiasetus. Jos sitä laatineet virkamiehet ja asiaa esitelleet ministerit olisivat edes kahdeksi minuutiksi pysähtyneet miettimään, mitä kirjoitetut sanat tarkoittavat käytännössä mökeissään asuville vanhuksille ja ympäristölle, tekstin tarkistukset olisi tehty ennen poliittista farssia. Talonpoikaisjärjestä kun loppujen lopuksi on kysymys.

Koulutus ja neuvonta vanhaa, kampanjointi uutta arsenaalia

Maaseutupolitiikan keinoja tuskin voidaan niiden erilaisuuden vuoksi asettaa tärkeysjärjestykseen. Sitä paitsi keinoilla on aivan erikokoiset kannattajajoukot. Keinot, joissa tarvitaan jatkuvasti satamäärin ammattilaisia saavat julkisuudessa enemmän huomiota kuin esimerkiksi kokonaisuohjelma, jossa työskentelee muutamia kymmeniä eri alan asiantuntijoita. Koulutus ja neuvonta ovat tällaisia pitkän aikavälin pysyviä ja myös tulevaisuudessa erittäin tärkeitä keinoja viedä eteenpäin maaseudun kehitystyötä. Mitä ja miten kulloinkin tarjotaan, ovat jatkuvasti isoja kysymyksiä. Yhteiskunnan kysyntä muuttuu yleensä nopeammassa tahdissa kuin tarjonta. Tosiasia ei poista sitä, etteivätkö koulutus ja neuvonta monissa muodoissaan ole aivan välttämättömiä jatkossakin.

Jos uuden tiedon kannustinvoimaa tietoyhteiskunnassa vertaa yritystukien voimaan vauhdittaa yritysten kehitystyötä, vertailun tulos ei jää epäselväksi: tieto on isompi kynnystekijä kuin kohtuullisen pieneksi jäävä tuen osuus kustannuksista. Parhaimmillaan eri keinot nivoutuvat toisiinsa.

Suomen ammatillinen koulutus on jatkuvassa liikkeessä: on perustutkintoa, ammattitutkintoa, erityisammattitutkintoa, näyttötutkintoa, loppututkintoa jne. Pyrkimys koulutuksen osuvuuteen on kaikkien oppilaitosten tavoitteena. Suurin pulma on kuitenkin se joukko nuorista, joka ei halua tai pääse koulutuksen piiriin. Individualistisen yhteiskunnan tulisi muuttua enemmän yhteisölliseksi, jolloin yhteisö parantaa nuorten mahdollisuuksia päästä tilapäistyöhön, saada tietoa koulutusmahdollisuuksista ja kannustusta koulutukseen. Lähi- ja vierihoitoa tarvitaan sekä nuorten ammatillisen uran alkuvaiheessa että uuden yrityksen alkuvuosina. Sopimuksellisuutta ja muita tavoitteeseen liittyviä keinoja on syytä kehittää lisää.

Kampanja kehittämistyön välineenä on yleistynyt viime vuosina. Sillä tavoitellaan sekä muutoksen nopeuttamista että välttämättä tarvittavien eri osapuolten yhteen saattamista. Kampanja ei siten ole helppo työmuoto, mutta se on suhteellisen tehokas. Muutamat Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän teemaryhmät ovat sitä käyttäneet ja parasta aikaa käynnissä on laajin kampanja eli Voimistuvat Kyllät. Sen yhteydessä on selvästi nähty sekä yhteiskunnallisten tavoitteiden että kansalaisten tämänhetkisten asenteiden etäisyys toisistaan että vaikeus koota eri ihmisryhmiä samaan tilaisuuteen. Kaikilla on omia tapaamisiaan, jolloin hieman hämmästellään epäpyhiä alliansseja. Kun kokoonpanoja pystytään sekoittamaan, saadaan yleensä myös asioihin uusia näkökulmia. Kampanja voi vauhdittaa uudistustyötä. Poikkihallinnollinen maaseutupolitiikka tuskin jatkossakaan voi ohittaa kampanjan käyttöä.

Maaseutupolitiikka on muotoutunut järjestelmäksi

Maaseutupolitiikka on useiden keinojen kooste. Kaikki keinot ovat jatkuvassa muutoksessa ja niiden keskinäinen suhde vaihtelee tarpeiden mukaan. Järjestelmän ne kuitenkin muodostavat.

Kannattaa arvioida, miten maa makaisi, ellei Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmää kaikkine työmuotoineen olisi ollut. Suomen kaupungistumiskehitys on Euroopan hurjimpia, mutta verrattuna esimerkiksi Ruotsiin ja Tanskaan olemme perässä tai tarkemmin sanottuna paremmassa asemassa. Monissa Euroopan maissa virta vie jo maaseudulle. Suomessa oli tosi kovia syitä naapurimaihinsa verrattuna, että maaseutua asutettiin ja kaupungistuminen käynnistyi huomattavasti myöhemmin. YTR on tuonut Suomen politiikkaan yhteisöllisyyttä, alhaalta ylöspäin -otetta, nostanut maaseudun kansallista merkitystä esille ja tuonut realismia päätöksentekoon, kun keskittämistä on väärin perustein kahahtanut hattuun. Tässä työssä on haastetta edelleen.

YTR on pyrkinyt olemaan kehittäjäverkosto. Se ei ole minkään asian päättäjä, mutta sillä on oikeus tulla moniin asioihin mukaan, jos se nähdään maaseudun kannalta järkeväksi. Usein ao. hallinto on asiaa vastaan. Pitäisi olla kykyä erottaa kehittämistyö ja hallinnolliset ratkaisut. Nyt tätä kykyä ei ole, koska kuunnellaan yksinkertaista, toimintaa ymmärtämätöntä juristeriaa.

YTR on oppiva verkosto. Sitä osoittavat työmuotojen jatkuva kehittäminen ja arvioinnin toistuvuus. Kehittämistyön täytyykin olla jatkuvaa, sillä toimintaympäristö muuttuu jatkuvasti ja kokemukset omasta toiminnasta antavat aihetta tarkistuksiin. Toivon, että tämä joustavuus ja herkkyys säilyy tulevassa toiminnassa.

Arvioinnit ovat jo muutaman kerran esittäneet, että ydin-YTR:n on ryhdistäydyttävä. Olen samaa mieltä. Mitä sellaisella horisontaalisella eli poikkihallinnollisella toimielimellä on virkaa, jonka mikä hyvänsä sektorisuhari tai yhden asian liike tai valtiovarainministeriö voi kompromentoida? Poikkeuksellisen voimakkaan sektorihallinnon Suomessa tarvitaan välttämättä voimakasta horisontaalitoimien esittäjää. Poliittiset päättäjät kulloinkin ratkaisevat mikä painotus otetaan huomioon. Poikkihallinnollinen toiminta Nyky-Suomessa ei ole tekijöilleen mukavuusalueella liikkumista.

Lähipuosien maaseutupolitiikassa toivottavasti nähdään seuraavia tapahtumia:

- Poliitikot innostuisivat ja harjaantuisivat kantamaan vastuuta maaseudusta.
- Maakuntatason maaseutupolitiikan kehittyminen jatkuisi ja nopeutuisi.
- Paikallisen kehittämisen työmuotoja vahvistetaan ja uudistetaan sekä yritys-toimintaan että yhteisölliseen kehittämiseen soveltuviksi.

- Suurenevien kuntien lähidemokratia järjestetään, jolloin kylät sekä kirkonkylät nähdään toimintayksikköinä ja kunnan kumppaneina.
- YTR:n teemaryhmyötä kehitetään verkostoitumista lisäämällä ja syventämällä teemojen maaseutuaspektin ymmärtämistä ja keinojen etsimistä etenkin teemoissa, joissa maaseutu jää muiden politiikanalojen varjoon. Tätä työtä on jo aloitettu.
- Leader-toiminta viedään kaikkialle Suomeen, koska se yhdistää yritystoiminnan, julkisen vallan ja kansalaistoiminnan tavalla, josta hyötyvät kaikki alueen luonteesta riippumatta.
- YTR:n tutkimus- ja hankerahoitus nostetaan uudelleen 6 miljoonan euron tasolle, jossa se jo kerran oli. Maaseutupolitiikan verkostomainen työtapa vaatii valtakunnallista takatuupeusta, jotta kehittämistyöhön saadaan syntymään kattavia paikallisia ja alueellisia toimintoja.

ja ennen kaikkea

- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä saa jatkaa työtään vaikuttajana, tekevänä ja oppivana asiantuntijaverkostona.

Lähteet

Halhead, V. (2005). *The Rural Movements of Europe*. Brussels: Prepare.

Komitean mietintö (1986). *Aluepolitiikkatoimikunnan mietintö*. Helsinki

Koskinen, M., Porkka, P. & Uusitalo, E. (2000) *Maaseutu politiikassa ja hallinnossa*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 5/2000.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2009) *Toteumamuistio, tilanne 31.12.2008*. Neljä vuotta kokonaisohjelman ja vajaa neljä vuotta erityisohjelman 2005–2006 sekä vajaa kaksi vuotta erityisohjelman 2007–2010 valmistumisesta. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 19.5.2009.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2000–2010). 2000-luvun vuosikertomukset. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän sarja.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2011). *Toteumamuistio, tilanne 28.2.2011*. Neljä vuotta erityisohjelman 2007–2010 valmistumisesta. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 3.5.2011.

Paasivirta A. (1991). *Suomen alueellinen uusiutumisstrategia. Aluepoliittisen selvitysmiehen ehdotus aluepolitiikan uudistamiseksi*. Sisäasiainministeriön kunta- ja aluekehitysosasto. Moniste 18.

Sillanpää, K., Ålander, T., Pylkkänen, P., Kytölä, L. & Keränen, R. (2012). *Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän arviointi*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2/2012.

Sippola, M. (2010). *Kehitysalueista aluekehitykseen. Suomen virallisen aluepolitiikan kolmekymmentä ensimmäistä vuotta 1966–1995*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, alueiden kehittäminen 31/2010.

Uusitalo, E. (2009). *Maaseutu – väliinputoajasta vastuunkantajaksi. Maaseutupolitiikan itsenäistyminen alue- ja maatalouspolitiikan puristuksessa*. Julkaisuja 17. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.

”SUORASANAINEN JA SOPIVAN PERSONALLINEN HÄISKÄ”. HANNU KATAJAMÄKI, RURAL STUDIES -VERKOSTON RENESSANSSIMIES

Eeva Uusitalo

Suomen yliopistokenttään ilmaantui 2000-luvun alkuvuosina maaseutualan yliopisto-opetusta tarjoava Rural Studies -yliopistoverkosto. Verkoston taustalla oli joukko maaseutualan opetuksen kehittämistä kiinnostuneita henkilöitä, joiden tavoitteena oli saada opintokokonaisuus tarjolle yliopistojen välisenä yhteistyönä. Eräs näistä pioneereista oli professori Hannu Katajamäki.

Minut rekrytoitiin Rural Studies -verkoston opintoassistentiksi vuonna 2002. Opin tuntemaan Hannun sekä verkostomme johtokunnan pitkäaikaisena puheenjohtajana (2002–2010) että verkoston opettajana. Johtokunnan kokouksissa minun tehtävänä oli tehdä muistiinpanot kokouksen kulusta. Hannu oli jämpäpuheenjohtaja, joka helpotti pöytäkirjanpitäjän tehtävää tiivistämällä usein lennokkaan ja rönsyilleen keskustelun napakoiksi päätöksiksi. Johtokunnan puheenjohtajana hän osallistui aktiivisesti ja vastuullisesti verkoston johtamiseen, ja hänellä oli aina aikaa kiireidensä keskellä keskustella verkostoa koskevista asioista. Hänen asiantuntemuksensa ja laajat yhteiskunnalliset verkostonsa ovat olleet tärkeitä Rural Studies -verkoston aseman vakiinnuttamisessa, ja myös sen tulevaisuuden turvaamisessa.

Verkoston opettajana Hannu oli verraton ja suosittu. Hän on luennoitsijana esiintyvä taiteilija, joka tarvitsee yleisön syttyäkseen. Hänen luentonsa ovat mukaansatempaavia, ja suvereenina puhujana Hannu ei juurikaan apuvälineitä tarvitse. Muistelen nähneeni vain kerran Hannun käyttävän Power Pointia, silloinkin esityksessä oli kolme tai neljä pelkistettyä diaa. Rural Studies -verkostossa Hannun opetus kattoi maaseutupolitiikan järjestelmät ja maaseutututkimuksen. Lisäksi hän osallistui aktiivisesti lukuvuodet aloittaviin Ekskursio maaseudun kehittämiskysymyksiin -opintojaksoihin, jotka järjestettiin eri puolilla eteläsavolaista maaseutua. Johdantojaksolla Hannu luennoi yleensä suomalaisen maaseudun evoluutiosta. Luennon runsas sisältö heijasti osuvasti Hannun laaja-alaisuutta ja asemaa ’vanhan liiton’ miehenä, sivistyneisyyden ja lukeneisuuden edustajana. Hän on nykyajan Uomo Universale, joka hallitsee ja osaa käyttää taitavasti opetuksessaan tieteellisten lähteiden lisäksi aineistonaan myös esimerkiksi kaunokirjallisuutta.

Tätäkin kautta Hannuun henkilöityy keskeinen osa Rural Studies -opintoja, monitieteisyys. Hannulla on taito opettaa useilta eri tieteenaloilta tulevaa opiskelijajoukkoa siten, että opiskelijat sisäistävät asian ja pystyvät soveltamaan kerrottua omiin oppiaineisiinsa.

Johdantojaksoimme palautelomakkeessa kysytään, ketkä luennoitsijoista jäivät mieleen hyvinä kokemuksina. Vuosien mittaan Hannu on saanut runsaasti mainintoja, joista seuraavassa muutamia esimerkkejä (myös tämän tarinan otsikko on opiskelijapalautteesta):

Hannu Katajamäki jäi erityisesti mieleen hyvän ja selkeän ulosannin & luennon takia. Ylipäänsä ihan hyvää settiä.

Hannu Katajamäki: todella mielenkiintoinen aihe, selkeä sisältörunko ennen luennon alkua ja luennoitsija puhui selkeästi ja asiaa.

Hannu Katajamäki on juuri oikea henkilö olemaan tavallaan keulakuvana tähän Rural Studies -verkostoon. Persoona hänkin!

Hannu rules.

Professori Hannu Katajamäki, koordinaattori Eeva Uusitalo ja tutkimusjohtaja Torsti Hyyryläinen gradupolkutapaamisessa jossain päin suomalaista maaseutua.

Hannu johti myös gradupolku-opintojaksoa, jolla maaseutuaiheesta gradua tekeviä opiskelijoita ohjattiin ja opastettiin. Taisipa Hannu neuvoa rohkeasti myös

muista aiheista eri oppiaineisiin opinnäytteitään tekeviä, toki enimmäkseen menettelmäpuolta. Joku kutsuikin häntä joskus leikillisesti kaikkien alojen asiantuntijaksi. Hannu on opettaja isolla O:lla, eikä hän ole erityisen ihastunut viime vuosi-
na lisääntyneeseen yliopistojen välisten rajojen rakenteluun. Hänelle oli, ja on, opettajana tärkeää nuorten ihmisten opettaminen ja ohjaaminen riippumatta siitä, missä yliopistossa he opiskelevat. Hannu onkin verkostotoimija *par excellence*: kyseessä on yhdessä tekeminen, josta kaikki hyötyvät yhdenvertaisesti.

Minulla oli ilo osallistua muutamiin gradupolun työpajoihin, joita järjestettiin enimmäkseen yliopistopaikkakuntien ulkopuolella, usein maaseutumatkailuyrityksissä. Elävänä on jäänyt mieleeni kokemus Raippaluodossa, jonne Hannu meidät vei. Oli kevät, pääsiäinen tulossa, satoi räntää, olimme jossain päin Raippaluotoa merenrantamökissä. Istuimme tuvan pöydän ääressä ja keskustelimme opiskelijoiden graduista, työskentelyn lomaan söimme yrittäjäpariskunnan meille valmistaman maittavan aterian (muistaakseni lammasta), seuraavana aamuna uitiin avannossa. Monet näihin istuntoihin osallistuneet saivat Hannulta hyvät eväät nykyisiin tehtäviinsä maaseutupolitiikan, maaseudun kehittämisen ja maaseutututkimuksen kentillä.

Tätä kirjoitettaessa vuonna 2002 toimintansa aloittaneen verkoston kymmenes toimintavuosi on käsillä. Meidän pitkään mukana olleiden mieliä on jo jonkin aikaa askarruttanut verkoston jatkuvuus ja vastuun siirtäminen tuleville sukupolville. Hannu jätti tulostuntoisen Rural Studies -verkoston vetovastuun muiden käsiin siirryttyään hoitamaan Vaasan yliopiston filosofisen tiedekunnan dekaanin tehtävää. Rural Studies -verkostossa on nyt Hannun mentävä aukko; kaikki hänet tuntevat tietävät, kuinka iso se on. Toisaalta haasteet on helppo ottaa vastaan, kun pohjatyö on tehty kunnolla.

MUUTTUVAT KUNNAT

HANNU K OCH MILES D

Peter Ehrström

Professor Kauko Mikkonen var den som fick mig att välja Vasa universitet när jag beslöt att fortsätta mina forskarstudier till en doktorsexamen. Men innan jag i praktiken hann påbörja mina studier hade professor Mikkonen redan hunnit gå i pension. Det blev istället med professor Hannu Katajamäki som jag kom att föra de första seriösa diskussionerna om hur forskarstudierna skulle uppläggas.

Jag minns att redan vårt första möte var inspirerande. Och när jag en kort tid därefter besökte Hannus arbetsrum vid universitetet uppmärksammade ja genast en plansch av en ung Miles Davis. Det kom som en överraskning att Hannu uppskattade jazzgiganten Miles Davis. Och Hannu visste inte heller att även jag djupt uppskattar Miles Davis musik. Det föll sig därför naturligt att diskutera Columbias Milesboxar innan vi kom in på forskarstudierna och sedan dess har Miles med jämna mellanrum kryddat våra regionalvetenskapliga diskussioner. Diskussionerna med Hannu brukar vara fruktbara och de tenderar att bli rätt långa, för Hannu är en underhållande samtalspart, precis som han också är en utmärkt föreläsare. Mitt intresse för Miles Davis musik väcktes på allvar med *The Complete In A Silent Way Sessions*. En titel som får mig att tänka på att Hannu i sin tur är en föreläsare med mycket starka röstresurser. Han behöver ingen mikrofon för att göra sig hörd.

Om jag ska lyfta fram ett speciellt drag hos Hannu så blir det ändå utan tvekan hans effektivitet. Jag vet ingen som reagerar så snabbt på frågeställningar och som snabbt och effektivt åtgärdar saker. Det uppskattades varmt när jag var doktorand och endast under kortare forskarperioder kunde ägna mig på heltid åt forskningen vid sidan av ett annat jobb. Hannus effektivitet gör också att jag inte överraskas över hans förmåga att verka på så många olika arenor, samtidigt.

Min avhandling behandlade Brändös långsiktiga metamorfos från hamnsamhälle via industrisamhälle till dagens kunskapssamhälle. En av intervjuerna gjordes med Jukka Koivunen, som växt upp i fabriksmiljön, i bostadshuset närmast Vasa Bomulls kontorsbyggnad. I det hus som Koivunen växte upp i finns i dag professor Hannu Katajamäkis arbetsrum. Hans närvaro eller frånvaro brukar signaleras av om hans kännspaka och tidlösa cykel står parkerad utanför. Tack vare Koivunen vet vi också hur Hannus närmaste arbetsmiljö tidigare tett sig:

”Där bodde arbetare och vi hade vedeldat och vattenledning, men varken varmvatten eller vattenklosett. Till OS 1952 fick varje lokal vattenklosett och det innebar en väldig höjning av levnadsstandarden... Det var ett ypperligt ställe att bo på. Där fanns allt... Det var en välskött gårdsgrupp med grönområden och bersåer med bänkar att sitta på och stora områden att röra sig på...”

Från arbetarbostadshus till kunskapskontorsbyggnad förkroppsligas här på mikronivån Brändös, och universitetscampusets, metamorfos från industrisamhälle till kunskapssamhälle. Jag är övertygad om att huset och arbetsrummet därmed har en bakgrund som Hannu Katajamäki kan uppskatta.

KIRKKO KUNTAJAOTUKSEN TAUSTAVAIKUTTAJANA – ESIMERKKINÄ KIRKON PAIKKAKIISTAT 1800-LUVUN LOPUN JA 1900- LUVUN ALUN UUSISSA SEURAKUNNISSA

Kari Leinamo

Suomalaisen kuntajaotuksen historiaa

Varhaiset vaiheet

Seurakunnallinen elämä oli 1800-luvulla tärkeä osa kansalaisten arkipäivää. Katekismusta luettiin, kirkolliset toimitukset hoidettiin ja kirkolliset juhlapyhät otettiin asianmukaisesti huomioon. Kirkonmäki oli pitäjän selvä keskus ja pappila mallitilana esikuva alueen asukkaille. Kirkossa käytiin vuodenaikojen ja kulkumahdollisuuksien mukaan. (Heininen & Heikkilä 1996: 168–170.) Uusia seurakuntia oli perustettu asutuksen leviämisen mukaisesti siten, että niiden kokonaismäärä oli 1850-luvulla jo 446. Näistä noin puolet oli emäseurakuntien kirkkoherrojen alaisuudessa toimineita kappeliseurakuntia. (Kansanaho 1976: 67–68.)

Paikkakunnan hengellisistä ja maallisista asioista päätti 1800-luvulta lähtien ennen kaikkea pitäjänkokous kirkkoherran johdolla (Soikkanen 1966: 40–43). Kunnallisten asioiden lisääntyessä suurin osa kirkkoherran virka-ajasta meni muihin kuin seurakunnan asioiden hoitamiseen (Heininen & Heikkilä 1996: 188). Etenkin vuoden 1852 köyhäinhoitoasetus lisäsi merkittävästi kirkkoherrojen työmäärää. Toisaalta kirkkoa alettiin pitää entistä selvemmin henkilökohtaista vakaumusta edellyttävänä yhteisönä. Kun näkemys papin virasta alkoi herätysliikkeiden vaikutuksesta muuttua aiempaa hengellisempään suuntaan, oli kunnan ja seurakunnan toimintojen erottamiselle selvä tilaus. (Murtorinne 1992: 206–207, 233.)

Seurakunnan ja kunnan tiet eroavat

Malli uuteen kunnallishallintoon saatiin muista Euroopan maista, etenkin Ruotsista. Vuonna 1865 annetussa asetuksessa kunnallishallituksesta maalla erotettiin kirkolliset ja maalliset asiat toisistaan siten, että ”jokainen seurakunta on itsepäälensä erinäinen kunta”. Kuntajaon muuttaminen riippui siis seurakuntajaon kehityksestä. Uusi kunta-asetus tuli panna toimeen kolmen vuoden kuluessa sen an-

tamisesta, mutta toimeenpanoon oli mahdollista saada kuvernööriltä lykkäystä aina vuoteen 1875 saakka. Halutessaan emäseurakunta ja kappelit saattoivat muodostaa myös yhteisen kunnallishallinnon. Lappi vapautettiin uudistuksen toteuttamisen tarkoista aikatauluista kokonaan. (Soikkanen 1966: 129–130, 159, 177.)

Vaikka uudistukseen suhtauduttiin paikoitellen vastahakoisesti, vakiintui seurakunnan ja kunnan ero muutamassa vuodessa. Muutosta helpotti seurakuntien hallinnon uudistuminen vuoden 1869 kirkkolain myötä. (Soikkanen 1966: 169, 179–189.) Seurakunnan päättäväksi elimeksi tuli nyt kirkonkokous ja valmistelevaksi sekä toimeenpanevasi elimeksi kirkkoneuvosto. Kirkonkokoukseen saivat osallistua seurakunnan täysivaltaiset jäsenet, mutta äänestysten lähtökohtana oli kunkin perheen kirkollisveron määrä. Käsiteltävien asioiden vähenemisen takia kirkonkokoukset eivät kiinnostaneet entiseen tapaan. Päätökset saattoivatkin olla harvan ja asiantuntemattoman osallistujajoukon takia varsin sattumanvaraisia. (Kansanaho 1976: 83–87; Murtorinne 1992: 276.)

Kunnallishallinnossa päättäväksi elimeksi tuli kuntakokous ja valmistelevaksi sekä toimeenpanevasi elimeksi kunnallislautakunta. Kokoukseen saivat osallistua itse omaisuuttaan hallitsevat ja veroa maksavat kuntalaiset, mutta äänestyslanteissa äänet laskettiin veroäyriin mukaan. Uudistuksen myötä vaikuttajien määrä laajeni, kokouksia pidettiin aiempaa useammin ja tehtävien lisääntyessä kuntakokouksen arvostuskin kasvoi. Etenkin kansakoulujen perustaminen osoitti, että kuntakokouksella oli aito päätösvalta hoitaa asioitaan haluamallaan tavalla. (Soikkanen 1966: 159–160, 169, 235–243, 414.)

Käsitys seurakunnasta omana kuntana aiheutti kuitenkin alussa myös määrittelyvaikeuksia. Kunnallisasetus tarkoitti seurakunnalla oikeastaan emä- ja kappeliseurakuntia, mutta tulkinta jätettiin paikallistasolle. Osasta rukous- ja saarnahuonekuntia tulikin niiden oman aktiivisuuden ansiosta omia kuntia. Liperin ja Polvijärven kuntien alueilla toiminut Taipaleen ortodoksinen seurakunta toimi 1870-luvulla hetken aikaa omana kuntanaan, ennen kuin toiminta kuvernöörin määräyksestä lakkautettiin. (Soikkanen 1966: 252–254.)

Seurakuntien tärkeä rooli

Vaikka seurakunnat olivat alueellisesti laajoja ja väestömäärältään suuria, oli senaatin asenne seurakuntien jakamiseen ollut 1800-luvun puoliväliin saakka ollut kielteinen. Syy oli puhtaasti palkkapolitiittinen: papiston oppineimmalle ryhmälle oli haluttu turvata mahdollisuus hyvään taloudelliseen asemaan. Tilanne muuttui vasta 1860-luvulla, kun määräyksellä kappalaisen minimipalkasta alettiin kaven-

taa papiston sisäisiä palkkaeroja. Myös yhden papin seurakuntia pidettiin nyt mahdollisina. (Vuorela 1980: 293–295.)

Kunnallishallinnon uudistamisen aikaan kokonaan uusien seurakuntien ja tätä kautta automaattisesti uusien kuntien syntyminen oli kuitenkin edelleen hidasta. Kappeliseurakuntien paikallishallinnollinen tärkeys ja kulkuyhteyksien hankaluus tiedettiin, mutta syrjäisiksi ja köyhiksi koettujen alueiden ei uskottu pystyvän keräämään kirkkoherralle kuuluvia palkkatuloja. Vaikka päätös olisi tehtykin, muutettiin toiminnallista seurakuntajakoa vasta, kun emäseurakunnan kirkkoherra kuoli tai virka muuten tuli avoimeksi. Joissakin tapauksissa uudelta seurakunnalta edellytettiin myös kirkon tai pappilan rakentamista ennen kuin toiminta saattoi alkaa. (Soikkanen 1966: 178, 286; Heikkilä 1985: 164–165.)

Käytännössä esityksen uuden itsenäisen seurakunnan eli kirkkoherrakunnan perustamisesta tai jakamisesta tekivät vuoden 1869 kirkkolain mukaan seurakuntalaiset tai vaihtoehtoisesti piispa tai tuomiokapituli. Asiasta antoivat lausuntonsa niiden seurakuntien kirkonkokoukset, joiden aluetta anomus koski. Tuomiokapitulien lausunnon jälkeen asia eteni kirkkohallitukseen ja edelleen senaattiin. (Kansanaho 1976: 69.) Monilla alueilla oli 1870- ja 1880-luvuilla halukkuutta itsenäistyä, mutta tässä vaiheessa vain alle puolet hakemuksista hyväksyttiin (Heikkilä 1985: 164–165).

Vuosisadan vaihteen monet näkemykset

Maan vaurastuminen ja vuonna 1886 toteutettu papiston palkkausasetuksen uudistaminen lisäsivät seurakuntajakoja etenkin 1890-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Tavallisesti kyse oli kuitenkin pitkään itsenäisyyttä hakeneista kappeliseurakunnista, joiden taloudellinen vauraus ei aiemmin ollut vakuuttanut päätöksentekijöitä. (Heikkilä 1985: 316.) Väestön kasvaessa ja teollisuuden syntyessä maa-seudulle tulikin kysymys aluejaotuksen muuttamisesta varsin keskeiseksi ja ajan-kohtaiseksi asiaksi (Soikkanen 1966: 284).

Keski-Euroopan ja muiden Pohjoismaiden esimerkki kannusti ajattelemaan asiaa myös kunnallishallinnon näkökulmasta. Pienissä kunnissa toiminnan koettiin tehostuvan, kun pitkät etäisyydet eivät enää haitanneet osallistumista. Kirkkoon kriittisesti suhtautuneet pitivät puolestaan seurakuntajaotuksen ensisijaisuutta epäkohtana, josta päästäisiin kätevästi eroon, kun kuntien ja seurakuntien yhteydestä luovuttaisiin kokonaan. Näkemykset eivät kuitenkaan olleet yksiselitteisiä, sillä vuoden 1894 kunnallishallinnon uudistamista pohtineen komitean mietinnössä painotettiin aivan päinvastoin kuntien suuruutta ja jopa yhdistämistä. (Soikkanen 1966: 284–285, 438.)

Suurten ja varakkaiden kuntien etuna pidettiin komiteamietinnössä niiden valmiutta hoitaa terveydenhoidon ja kansansivistyksen tehtäviä annettujen tavoitteiden mukaisesti. Asiaa valtiopäiville valmistellut kunnallisvaliokunta oli sen sijaan täysin vastakkaista mieltä eikä vuoden 1898 asetus kuntajaon uudistamisesta sisältänyt mielipiteiden ristiaallokossa suuria muutoksia. Aiempien epäselvyyksien poistamiseksi asetukseen kirjattiin kuitenkin määräys seurakunnan aluepohjaisuudesta kunnan toiminnan lähtökohtana erotukseksi henkilöseurakunnasta. (Soikkanen 1966: 281, 284–285.)

Pienuuden ideologiaa

Vaikka asennoituminen kirkkoa kohtaan muuttui myönteiseen suuntaan, oli välinpitämättömyys kirkon perinteistä auktoriteettia kohtaan 1900-luvun alkupuolella ilmeinen. Uudeksi kirkolliseksi linjaksi hahmottuikin nuorkirkollisuus. (Veikkola 1977: 32; Murtorinne 1995: 41.) Koko kansan tulevaisuutta ja yhteenkuuluvuutta haluttiin nyt vahvistaa yksilöllisen uskonnollisuuden sijasta kansankirkon kautta. Ajattelutapa korosti paikallisen seurakunnan toimintaa ja peräänkuulutti aktiivisten vastuunkantajien kokoamista. Elävän kansankirkon uskottiin tukevan myös koko maan kansallista olemassaoloa vaikeassa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Kansaa ja kansallisuutta korostaneet poliittiset puolueet suhtautuivatkin julkisessa päätöksenteossa uuteen linjaukseen hyvin myönteisesti. (Murtorinne 1995: 82–83; Heininen & Heikkilä 1996: 228.)

Kansankirkkoideologia korosti maallikoiden lisääntyvän vastuunkannon ohella myös seurakuntien jakamista. Aktiivisen toiminnan uskottiin onnistuvan parhaiten pienissä yksiköissä suurten seurakuntien sijaan. (Kansanaho 1976: 70.) Muissa Pohjoismaissa sekä Saksassa ja Isossa-Britanniassa oli vastaavasta toiminnasta saatu hyviä kokemuksia. Etenkin Tanskan pikkukirkkoliikkeestä tuli yhteisöllisen seurakuntatoiminnan esikuva Suomessa. (Veikkola 1977: 32–33.) Kööpenhaminassa kaupungin voimakas kasvu sosiaalisine ongelmineen oli nimittäin pystytty hengellisessä työssä ratkaisemaan menestyksekkäästi perustamalla pieniä seurakuntia ja rakentamalla vaatimattomia, mutta käytännöllisiä kirkkoja. (Veikkola 1980: 81–87.)

Uusien seurakuntien perustaminen jatkui 1900-luvun alussa kaiken aikaa, mutta pikkukirkkoliikkeen suora merkitys tähän kehitykseen jäi loppujen lopuksi suhteellisen vähäiseksi. Suuntauksen kannattajatkin alkoivat painottaa pienten toimivien yhteisöjen merkitystä riippumatta siitä, jaetaanko seurakuntaa vai ei. (Veikkola 1980: 317.) Ehkä selvin vaikutus pikkukirkkoliikkeellä oli Hämeessä, jossa esimerkiksi Aitolahdi erosi omaksi seurakunnaksi ja kunnaksi Messukylästä 1920-luvun alussa. Pienen 800 asukkaan yhteisön syntymisen taustalla oli pikkukirkko-

liikkeessä aktiivisesti toimineen Tampereen piispan sukulaisuussuhteet paikkakunnalle. (Arajärvi 1979: 143–146.)

Kohti aluejaotuksen uutta aikaa

Lainsäädännön kannalta kuntien ja seurakuntien toiminta muuttui 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä jonkin verran. Vuoden 1917 kunnallislakien uudistuksessa kuntakokouksen korvasi valtuusto, mutta vaikutusmahdollisuuksien turvaamiseksi kolmannes valtuutetuista vaihtui vuosittain. Vaalit pidettiin näin ollen joka vuosi. (Soikkanen 1966: 492.) Kirkonkokous korvautui puolestaan asteittain kirkkovaltuustolla vuodesta 1918 lukien (Kansanaho 1976: 100). Seurakunnan merkitystä vähensi osaltaan vuoden 1923 uskonnonvapauslaki, joka antoi oikeuden erota kirkosta ilman velvollisuutta liittyä toiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan (Murtorinne 1995: 140–143).

Pitkän valmistelun jälkeen myös seurakunnallisen ja kunnallisen jaotuksen yhteys purkaantui lopulta. Kunnallislain muutoksen myötä ensisijaiseksi alueyksiköksi tuli vuodesta 1926 lähtien kunta: kuntajakoa voitiin nyt muuttaa ilman riippuvuutta seurakunnallisen jaotuksen toteutumisaikatauluista. Kauan odotettu uudistus oli kuitenkin vuosikymmenten saatossa ja yhteiskunnan muuttuessa menettänyt merkityksensä eikä Maalaiskuntien Liittokaan enää innostunut uusien kuntien perustamisesta. (Soikkanen 1966: 501–502.)

Liikenneolojen parantuessa, maaltamuuton voimistuessa ja syntyvyyden alentumisen uusien seurakuntien perustaminen olikin alkanut 1920-luvun kuluessa hiipua. Lopullisesti asia konkretisoitui vuosikymmenen lopussa ja 1930-luvun alussa koetun talouslaman myötä, kun suurempia yksiköitä alettiin pitää taloudelliselta kestokyvyltään vahvoina ja siksi suositeltavina. (Autio 1986: 344.) Kaiken kaikkiaan vuosina 1890–1940 maahamme oli kuitenkin ehditty perustaa yhteensä 79 uutta maalaiskuntaa (Soikkanen 1966: 504).

Jos asiakokonaisuutta tarkastellaan kokonaan vailla aiempia paikallishallinnollisia tai kirkollisia tunnusmerkkejä olevien alueiden näkökulmasta, perustettiin maahamme vuoden 1865 kunnallisasetuksen jälkeen määrittelytavasta riippuen noin 50 uutta maaseutumaista seurakuntaa ja kuntaa. Monet uusista alueyksiköistä rakentuivat luontevasti tehdasyhdyskunnan tai rautatieaseman ympärille. Osa uusista seurakunnista oli toisaalta ollut jo pitkään toiminnallisesti tavalla tai toisella erillään emäseurakunnasta ja itsenäistyminen oli luonteva jatko pitkälle kehitykselle. Osa uusista seurakunnista rakennettiin sen sijaan tavallaan tyhjästä ja tämä tosiasia tarkoitti monin paikoin ankaraa kiistelyä seurakunnan keskuspaikasta ja uuden yksikön alueellisista lähtökohdista.

Kirkon paikkaan liittyvät kiistat uusissa seurakunnissa

Seurakuntajaon ongelmia Lapissa

Ajatus Simon, Pudasjärven ja Rovaniemen reuna-alueille perustettavasta seurakunnasta tuli 1800-luvun lopulla Simon seurakunnasta. Tuomiokapituli kannatti hanketta, jotta erämaan asukkaat eivät vaipuisi raakuuteen ja tietämättömyyteen. Vaikka eri paikkakuntien asukkaat olivat hankkeen yksityiskohdista eri mieltä, hyväksyi senaatti uuden seurakunnan perustamisen vuonna 1894. Eri kyläkuntien kompromissiratkaisuna asukkaat valitsivat uuden seurakunnan nimeksi Ylisimon ja kirkon paikaksi syrjäisen Tolvanjärven, joka sijaitsi kuitenkin keskellä uutta seurakuntaa. (Onnela 1990: 132–137.)

Päätöksen jälkeen alkoi alueen asutukseen, palveluvarustukseen, liikenneyhteyksiin ja viljelyoloihin pohjautunut lausunto- ja valituskierte. Kirkonkyläksi kannatettiin pohjoisessa Saukkojärveä ja etelässä Ranuaa. Lopulta valinta tehtiinkin näiden kahden välillä ja päätös Ranuan seurakunnasta syntyi vuonna 1899. (Onnela 1990: 137–145.) Uuden seurakunnan jäsenyys oli kuitenkin monelle vaikeaa omaksua ja valitukset sekä toiveet vanhaan seurakuntajakoon palaamisesta jatkuivat. Ranuan kirkko otettiin käyttöön vasta vuonna 1914 ja kunnan toiminnan käynnistämiseen havahduttiin kahta vuotta myöhemmin. (Onnela 1990: 137–145; Pentikäinen 1990: 574–602, 612–621.)

Myös Sodankylän seurakunnan jako toteutui lopulta aivan eri tavalla kuin alun perin tarkoitettiin. Alaperän ja Keminkylän asukkaat ehdottivat vuonna 1907 uuden seurakunnan perustamista Sodankylän itäosaan. Asiaa valmistellut toimikunta päätti yksimielisesti, että uuden seurakunnan nimeksi tulee Keminlappi. Kirkon paikaksi kannatettiin sekä Pelkosenniemeä että Savukoskea, mutta enemmistön kannan mukaisesti valinta kohdistui Pelkosenniemeen. (Onnela 2006: 574–577.)

Eri viranomaisilta pyydetty lausunnot mutkistivat kuitenkin tilannetta, sillä mielipiteet jakaantuivat. Myös Savukoskea pidettiin keskeisenä kirkon paikkana ja seurakunnan nimeksi ehdotettiin Keminniemeä ja Ylikemiä. Senaatti lähetti ryhmän tutustumaan tilanteeseen: senaattorit ja virkamiehet kulkivat 500 kilometrin matkan erämaassa löytämättä ratkaisua kiistaan. Uuden, jälleen erimielisen lausuntokierroksen jälkeen pelkosenniemeläiset ottivat ohjokset omiin käsiinsä ja muistuttivat senaattia hankkeen alkuperäisistä lähtökohdista. Lopputuloksena sekä Pelkosenniemestä että Savukoskesta muodostettiin omat seurakunnat vuonna 1917. (Onnela 2006: 577–584.)

Seurakuntajaon ongelmia Savossa

Väestöllisesti huomattavan suuri Kuopion maaseurakunta jakaantui 1900-luvun alussa lopullisesti pienempiin osiin. Vehmersalmen ja Siilinjärven itsenäisyyden toteuduttua tavoitteeksi otettiin uuden seurakunnan luominen Kuopion itäisistä ja Tuusniemen läntisistä osista. Lähinnä Kuopiota sijainneiden kylien asukkaat arvostelivat voimakkaasti ajan henkeä pirstoa vanhoja tuttuja seurakuntia, mutta laajasta vastustuksesta huolimatta päätös Riistaveden seurakunnan perustamisesta tehtiin vuona 1917. Jo sovittua kirkon paikkaa Kuopion tien varressa siirrettiin viidellä kilometrillä itään päin sillä seurauksella, että sadat paikkakuntalaiset erosivat muutospäätöksen jälkeen vuonna 1934 kirkosta ja Riistavedelle perustettiin metodistiseurakunta. (Mönkkönen 1996: 101–109, 233–234.)

Kiista kirkon paikasta heijastui myös kunnan toimintaan ja vaaleissa eri osapuolet ryhmittivät tiukasti asuinpaikkojen mukaan. Kunnantoimisto vaihtoi kirkkoriidan jakolinjojen ja kunnanvaltuuston enemmistön asuinpaikkojen mukaisesti paikkaa parin vuoden välein Vartialan ja Melalahden kylien välillä. Kunnantaloksi kelpasi jo miltei lahokin rakennus, kunhan se sijaitsi omalla puolella vesistöjen halkomaa kuntaa. Paikkariita jatkui vielä 1930- ja 1940-luvuilla ilmeten kunnan rajoihin kohdistuvina molemminpuolisina muutospyrkimyksinä. (Karttunen 1951: 6–7; Karttunen 1972: 12–13.)

Karttulassa pitäjän läntiset kylät muodostuivat 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa omaksi kokonaisuudekseen. Tärkeänä aluetta yhdistävänä tekijänä toimi vuonna 1899 perustettu Tervonsalmen osuusmeijeri: sen ympärille kehittyi nopeasti pieni kaupallinen ja toiminnallinen keskus. Myös Tervon seurakunnan perustaminen oli jo tässä vaiheessa esillä, mutta päätös uudesta alueyksiköstä tehtiin vasta vuonna 1918. Alueen asukkaista talluskyläläiset vastustivat uutta jakoa. Karttulan kirkon palo vuonna 1920 sekoitti kuitenkin perinpohjaisesti tilanteen. (Raatikainen ym. 2001: 52–55, 69–88, 105–106.)

Koska länsiosa oli eroamassa Tervon seurakunnaksi, rakennettiin Karttulan uusi kirkko kirkonkylän sijasta Syvänniemen tehdasyhdyskuntaan. Ratkaisun varmistamiseksi tervolaiset ja syvänniemeläiset liittoutuivat keskenään ja uuden Tervon raja ulotettiin mahdollisimman lähelle Karttulan kirkonkylää. Tämä niin sanottu Karttulan kirkkoriita aiheutti Talluskylässä ja Karttulan kirkonkylässä laajan eroliikkeen ja Karttulaan perustettiin oma vapaaseurakunta. Laajimmillaan 1500 jäsenen seurakunta oli koko maan vapaaseurakunnista ehdottomasti suurin. Hengellisesti liiankin vapaamieliseksi koettu seurakuntaratkaisu asetti koko vapaakirkon yhtenäisyyden 1920- ja 1930-luvuilla kovalle koetukselle. Kirkkoriidan tuloksena Tervon kunnan toimintakin pääsi alkamaan vasta korkeimman hallinto-oikeuden

ratkaisun jälkeen vuonna 1928. (Seppo 1983: 228–230, 344–346; Raatikainen ym. 2001: 106–116.)

Seurakuntajaon ongelmia Hämeessä ja Satakunnassa

Jämsän Koskenpäässä ajatus omasta rukoushuoneesta oli ollut jatkuvasti esillä 1880-luvulta lähtien, mutta kirkon paikasta ei päästy yksimielisyyteen. Osa paikakuntalaisista kannatti kestikievarin ja kaupan seutua maanteiden risteyksessä, osa taas kansakoulun, meijerin ja myllyjen aluetta vesireittien solmukohdassa. Vaihtoehtojen välimatka oli 3,5 kilometriä. Lukuisten kokousten ja komiteoiden jälkeen asia ratkaistiin laskemalla kumpaakin paikkaa varten kerätyt varat ja voitajaksi tässä niin sanotussa rahavaalissa tuli nykyinen Koskenpään kirkonkylä. Rukoushuone eli myöhempi kirkko valmistui vuonna 1902, mutta seurakunnan perustaminen viivästyi vielä yli 20 vuodella. (Kulha 1974: 499–508; Horsma-aho 1999: 216–219.)

Kihniössä ajatus omasta kirkosta virisi jo Parkanon kirkkoa rakennettaessa 1800-luvun alussa, mutta uudelleen asia tuli esiin vasta sata vuotta myöhemmin. Kun uudeksi seurakunnaksi kaavaillun alueen läntiset kylät halusivat kirkon Kankarinjärven länsipuolelle ja muut kylät järven itäpuolelle, ei yhteisymmärrykseen päästy. Senaatti päätti kuitenkin vuonna 1910 perustaa Kihniön seurakunnan pelkästään järven itäpuolisista kylistä. Kirkon kivijalkaa tehtäessä ajatukset muuttuivat jälleen. Kirkko päätettiin tehdä syrjäisen ja kaukana asutuksesta sijaitsevan Pyhäniemen sijasta Kihniön kylään lähelle kansakoulua. Kirkko valmistui vuonna 1917. (Tiainen 1971: 651–654.)

Paikallinen aloite Urjalan, Tammelan ja Kalvolan reuna-alueiden erottamiseksi omaksi seurakunnaksi sai 1900-luvun alussa seudulla myönteistä vastakaikua. Hyvässä hengessä valmisteltu hanke johti Koijärven seurakunnan perustamiseen vuonna 1909. Kirkko sovittiin rakennettavaksi Kokonjärven koilliskulmassa sijaitsevaan Välskilän kylään, mutta paikasta tuli pian erimielisyyttä. Etenkin eteläisissä kylissä paikka haluttiin vaihtaa kolmen kilometrin päähän järven eteläpuoliselle Tiirivuorelle. Alue oli harvaan asuttua, mutta keskellä uutta seurakuntaa. Tästä alkoi kirkon ja sinne johtavan maantien rakentamista pohtinut kokousjakso, joka päättyi kymmenen vuotta myöhemmin täysin tuloksettomana. (Hirsjärvi 1930: 36–44; Alhainen 1994: 12–13.)

Keskinäisten erimielisyyksien takia seurakunta ei aloittanut milloinkaan toimintaansa. Koijärven kaavaillun alueen eteläiset kylät alkoivatkin 1920-luvun alussa suunnitella seurakunnan perustamista kokonaan uudelta pohjalta. Tätä vauhditti osaltaan Forssan itsenäistyminen, johon myös Kojon kylä Tammelasta olisi muu-

ten siirretty. Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen uuteen Kojjärveen tuli kyliä Urjalan eteläosasta, kun taas Urjalan itäiset kylät ja Kalvolan alue jäivät pois. Kirkon paikasta ei syntynyt enää erimielisyyttä, kun väliaikaiseksi ja sittemmin pysyväksi kirkoksi hankittiin seurojentalo Kojolta. (Hirsjärvi 1930: 45–57; Alhainen 1990: 16–23.)

Seurakuntajaon ongelmia Karjalassa

Vuoksen vesistön rajaamien Valkjärven, Sakkolan, Antrean ja Muolaan kylien muodostuminen omaksi alueyksiköksi oli 1800-luvulla useaan otteeseen esillä. Hanke käynnistyi 1900-luvun alussa uudelleen, vaikka suuri osa kylistä vastusti muutosta. Valkjärven Uudenkylän asukkaat päättivät kuitenkin rakentaa oman rukoushuoneen ja muutamat kyläläiset ostivat vuonna 1904 omatoimisesti Antrean vanhan kirkon tähän tarkoitukseen. Aiemmin sovitusta paikasta poiketen kirkko päätettiin sijoittaa aivan Uudenkylän keskusta. (Kähäri 1955: 76–82.)

Vuokselaksi nimettyä rukoushuonekuntaa alettiin nyt muuttaa seurakunnaksi, vaikka suurin osa kylistä oli edelleen koko hanketta vastaan. Koska uutta aluejakoja pidettiin alueen hengellisen elämän kannalta välttämättömänä, perustettiin Valkjärven, Sakkolan ja Muolaan osista Vuoksen seurakunta vuonna 1912. Vastentahtoisesti uuteen seurakuntaan joutuneet kylät jarruttivat kokouspäätöksiin ja valituksiin toiminnan aloittamista: vuonna 1921 pidetyssä äänestyksessä peräti 70 % seurakuntalaisista kannatti koko toiminnan lopettamista. Lopulta kirkko valmistui vuonna 1929 kunnantalon läheisyyteen keskeiselle, mutta harvaanasutulle seudulle. Osa Uudenkylän sivuuttamisesta närkästyneistä kyläläisistä oli jo tässä vaiheessa perustanut oman Vuoksen vapaan evankelisluterilaisen seurakunnan. (Kähäri 1955: 82–96, 121–123.)

Vuokselaa perustettaessa Antrean kaakkoisille kylille varattiin mahdollisuus selvittää oman seurakunnan perustamista. Antrean valittavan uuden kappalaisen palkkausjärjestelyjen takia ratkaisu oli tehtävä nopeasti ja vuonna 1912 päätettiinkin perustaa Vuoksenrannan seurakunta. Kirkon paikaksi kaavailtiin seurakunnan eteläosaa. Lahjoituksena saatu alue seurakunnan pohjoisosasta Kankaalasta johti kuitenkin suuriin erimielisyyksiin. Osa kylistä halusi palata takaisin alkuperäiseen tilanteeseen, osa halusi liittyä naapuriseurakuntaan ja toisista seurakunnista oli tulossa uusia alueita mukaan, jos kirkko rakennetaan Vuoksenrannan eteläosaan Kaskiselän kylään. (Simonen 1951: 366–375.)

Kirkonkokouksissa tunteet kävivät niin kuumina, että äänestystä haluttiin jo yksittäisten henkilöiden mielenterveyden tilasta. Jatkuva valituskierte johti vuonna 1921 Vuoksenlaakson metodistiseurakunnan perustamiseen ja sen kirkko raken-

nettiin Kaskiselän kylään. Ratkaisu johti jopa päätökseen liittää kunnan lounaisosa takaisin Antreaan, jotta metodismi ei leviäisi kyläläisten joutuessa kulkemaan metodistikirkon ohi. Vuoksenrannan luterilainen kirkko rakennettiin lopulta Kanakaalaan vuonna 1935. Kuin symbolina Vuoksenrannan alkuvaikeuksille urakoitsijana toiminut rakennusliike teki konkurssin heti kirkon rakentamisen jälkeen. (Simonen 1951: 376–383, 390.)

Vuonna 1922 perustetun Lumivaaran syntymisen tausta oli puhtaasti taloudellinen, sillä lahjoitusmaajärjestelmän kautta syntyneen Lumivaaran yhteismetsän ympärille oli järkevää perustaa oma kunta. Kirkko oli alun perin tarkoitus rakentaa Huhtervuun ja hautausmaa Kumolaan, mutta kysymys Jaakkiman seurakunnalta saamatta jääneestä huomattavasta rahasummasta viivästytti rakentamisen aloittamista. Asiaa selvitettiin eduskuntaa ja valtioneuvostoa myöten kymmenen vuoden ajan. (Kiuru 1979: 59–97.) Seurakunnalle hankittiin väliaikaiset tilat Kumolasta ja kunnalle Huhtervusta: kylien välimatka oli runsaat viisi kilometriä (Härkönen & Anttonen 1979: 144).

Lumivaaran pitkänomainen muoto hankaloitti luontevan keskuksen valintaa. Kunnantoimiston paikka vaihteli 1920-luvulla vuosittain kahden kylän välillä kunnanvaltuuston kokoonpanosta riippuen. Passiivista vastarintaakin kokeiltiin, sillä vuonna 1925 rantakylien edustajat eivät saapuneet kokouksiin lainkaan. Kolme vuotta myöhemmin vaalitulokset vahvistivat Kumolan asemaa niin, että kiistely rauhoittui. (Härkönen & Anttonen 1979: 143–146.) Kirkkokin valmistui lopulta vuonna 1935 seurakunnalliseksi keskuksiksi jo vakiintuneeseen Kumolaan (Kiuru 1979: 94–107).

Parikkalassa pitäjän eteläiset ja pohjoiset kylät olivat eriytyneet 1900-luvun alussa omiksi toiminnallisiksi alueiksi. Eteläosaan muodostunut Simpeleen tehdasyhdyskunta toimi vahvana esimerkkinä pohjoisten kylien irtautumiselle. Lähinnä Parikkalaa sijainneet kylät vastustivat kaikin tavoin muutosta, mutta Saaren seurakunta perustettiin siitä huolimatta vuonna 1920. Suuria kustannuksia pelänneet kylät vastustivat perustamistoimia eikä toiminnan alkamisesta tullut mitään. Vuonna 1926 pidetty kokouskin kesti kaksi vuorokautta, kun joka asiasta oli äänestettävä. (Juvonen 2012: 27–35.)

Valtioneuvoston päätös Saaren eteläisten kylien liittämisestä takaisin Parikkalaan vuosina 1929 ja 1931 olikin yllättävä isku seurakunnan vihdoin käynnistyneelle toiminnalle. Uudessa aluejaossa Saaren kirkko jäi syrjäiseen kylään kauas asutuksen painopisteestä ja liikenteen valtavirroista. Erityisesti suurimmaksi kyläksi jääneen Kirjavalan asukkaat seurakunnan länsiosassa moittivat ratkaisua kovin sanoin. Kirkon paikkaa ei kuitenkaan haluttu enää muuttaa, koska pappila ja hau-

tausmaa oli jo perustettu Saaren kylään vuonna 1928. Kirkko valmistui vuonna 1934. (Juvonen 2012: 35–47, 94–102.)

Lopuksi

Uusien kuntien perustamista 1920-luvulle saakka määrännyt seurakuntajaon ensisijaisuus vaikutti keskeisesti suomalaisen kuntajaotuksen muotoutumiseen. Pitkään vallalla ollut pienuuden ideologia selitti paikallisten alueyksiköiden muodostumista. Nykyiset puheet hevostärryajan kuntarakenteesta eivät annakaan oikeaa kuvaa kuntajaotuksen historiallisesta kehityksestä ja taustatekijöistä. Tavoitteena oli luoda toimivia yhteisöjä ja parantaa paikkakuntalaisten arkielämää tilanteessa, jossa kirkkoon ja hautausmaalle oli useiden kymmenien kilometrien matka. Asukkaiden innokkuus osallistua yhteisten asioiden hoitoon oli merkittävää, mutta epäluulo aluemuutoksia kohtaan oli suurta.

Suomalaisen kuntajaotuksen historia on ennen kaikkea kirkkohistoriaa. Seurakunnilla ja tuomiokapituleilla oli kuntien muodostamisessa erittäin merkittävä rooli. Tämä on nykyisin unohtunut, mikä kertoo toisaalta myös kirkon muuttuneesta asemasta yhteiskunnassa. Toisaalta kuntajaotus liittyy yllättävän laajasti joidenkin niin sanottujen vapaiden suuntien kirkkohistoriaan. Ei sovi unohtaa myöskään maantieteen merkitystä. Ajatus kirkonkylän syntymisestä harvaan asutulle paikalle, mutta keskelle uutta seurakuntaa, oli sata vuotta sitten varsin tavallinen. Kirkon paikasta saatettiin kiistellä vuosikausia, vaikka kyse oli usein vain muutamasta kilometristä.

Esimerkkipaikkakuntien monivaiheiset syntyvaiheet ja kiistat kirkon paikasta johtivat erilaisiin ratkaisuihin. Päätös oman seurakunnan ja kunnan perustamisesta muutti joka tapauksessa kauaskantoisesti koko yhteiskuntaa. 1800-luvun lopussa tai 1900-luvun alussa tehty päätös uudesta aluejaosta näkyy tavalla tai toisella edelleenkin paikkakuntalaisten arjessa. Kirkonkylä ja kuntakeskusten merkitys on kasvanut viime vuosikymmeninä olennaisesti ja oma kunta on hyvinvointipalveluineen yksinkertaisesti turvannut alueen kehityksen. Jos kylät olisivat jääneet emäseurakuntiansa sivukyliksi, olisi sosiaali- ja terveydenhuollon ja sivistystoimen palvelutaso sekä alueen yrityselämä aivan erilaista kuin nykyisin.

Myönteinen kehitys koskee luonnollisesti etenkin niitä kuntia, jotka ovat edelleen itsenäisiä. Esimerkkikunnista Ranuan, Pelkosenniemen, Savukosken, Tervon ja Kihniön perustamista voi perustellusti pitää etäisyyksien näkökulmasta järkevänä päätöksenä. Luovutetun Karjalan kuntien eli Vuoksen, Vuoksenrannan ja Lumivaaran toiminta omina alueyksiköinä jäi sen sijaan sotien takia niin lyhyeksi,

että paikkakuntien myöhempää mahdollista kehitystä on vaikea arvioida. Siirtokarjalaisten voimakas kotikuntaidentiteetti kuitenkin osoittaa, että keskuspaikkakiistelyt eivät loppujen lopuksi vaikuttaneet pysyvästi ajatuksiin. On täysin mahdollista, että kunnat olisivat pystyneet kehittymään alkuvaiheen ongelmista huolimatta aivan normaalisti.

Vuonna 1969 lakkautetut Koskenpään ja Kojjärven kunnat, vuonna 1973 lakkautettu Riistaveden ja vuonna 2005 lakkautettu Saaren kunta olivat keskenään sekä samankaltaisia että toisistaan eroavia. Liikenteellinen syrjäisyys yhdisti Koskenpäästä ja Kojjärveä, selvän kirkonkylän puuttuminen Saarta ja Kojjärveä. Saaren kehitykseen vaikuttivat osaltaan myös sotien jälkeiset alueluovutukset. Jälkikäteen voidaan joka tapauksessa todeta, että perustamisvaiheessa esitetty kritiikki Saaren kirkon sijaintia kohtaan oli perusteltu. Myös ilman luontevaa keskusta kahteen otteeseen perustettu Kojjärvi on hyvä esimerkki paikkakunnasta, joka vahvan kirkonkylän puuttuessa ei koskaan lähtenyt kehittymään odotetulla tavalla. Toisaalta näilläkin alueilla kotiseutuidentiteetti on säilynyt vahvasti vanhan kuntajaotuksen mukaisena.

Seurakuntien perustamiseen liittyneet monet valitukset, äänestykset ja erilaiset protestit tuntuvat nykypäivänä yllättäviltä, mutta ne muistuttavat paljon vaikkapa 2000-luvun kuntaliitoksiin liittyvää sattumanvaraisuutta, riitelyä ja päätöksenteon vaikeutta. Tuntuu siltä, että paikallistasolla on edelleenkin mahdotonta tehdä yhteisiä päätöksiä ilman täysin vastakkaisia näkökantoja. Kun ennen riideltiin seurakunnan perustamisesta, liittyy valitusten aihe nyt kuntaliitoksen toteutumiseen liittyviin seikkoihin. Paikkakiistelyä käydään nykyisin jatkuvasti myös koulujen lakkauttamisen yhteydessä.

Myös taloudellisten tekijöiden merkitys yhdistää seurakuntien perustamisen ja kuntien lakkauttamisen. Kun ennen perustamispäätös riippui papiston palkkarahoista ja kirkon perustamiskustannuksista, on viimeaikaiset lakkauttamispäätökset tehty veroprosentin ja yhdistymisavustusten perusteella. Molemmissa tapauksissa asukkaat ovat etsineet itselleen taloudellisinta vaihtoehtoa. Poikkeus nykytilanteeseen liittyy ainoastaan hankkeen aikatauluun. Uusia seurakuntia ja kuntia perustettiin vuosien tai vuosikymmenten valmistelun kautta, mutta nykyiset lakkautuspäätökset voidaan joissakin tapauksissa tehdä muutamassa kuukaudessa.

Kirkon rooli kuntajaotuksen taustavaikuttajana on joka tapauksessa unohtunut jo historian lehdille. Kirkko ei ole mukana tämänkaltaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa eikä sen toiminnassa voi havaita alueiden hyvinvointiin liittyvää maantieteellistä näkemystä. Kirkon keskittyminen hengelliseen toimintaan tarkoittaa myös sitä, että sen rooli maaseutupoliittisena toimijana on varsin vähäinen. Aiemmat näkemykset pienuuden ideologiasta ja toimivista paikallisyhteisöis-

tä on unohdettu niin seurakunnissa kuin kunnissakin, vaikka näistä kokemuksista voisi ottaa opiksi. Kansalaisten aktiivista osallistumista ei kuitenkaan tavoitella, vaan kaiken toiminnan ja aluejaotuksen lähtökohtana on nykyisin taloudellinen tehokkuus.

Lähteet

Alhainen, J. (1994). Kojjärven seurakunta 1922–1994. Teoksessa *Kojjärven seurakunnan historia. Kojjärven sankarivainajat*. Forssa. 9–58.

Arajärvi, K. (1979). 50 vuotta seurakuntatyötä Aitolahdessa. Teoksessa *Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia VII*. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja XII. 143–152.

Autio, V-M. (1986). *Opetusministeriön historia IV. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripolitiikka 1917–1944*. Helsinki: Opetusministeriö.

Heikkilä, M. (1985). *Opetusministeriön historia III. Kielitaistelusta sortovuosiin 1869–1917*. Helsinki: Opetusministeriö.

Heininen, S. & Heikkilä, M. (1996). *Suomen kirkkohistoria*. 2.painos. Helsinki: Edita.

Hirsjärvi, T. (1930). *Kojjärven kunnan synty- ja alkuvaiheet*. Forssa.

Horsma-aho, O. (1999). *Koskenpää kivikaudelta kaupunkiaikaan*. Jämsä: Koskenpään kehitys.

Härkönen, P. & Anttonen, S. (1979). Kunnallishallinto. Teoksessa P. Härkönen, P. Särkisilta & P. Kiuru (Toim.). *Lumivaara. kotiseudun kuvia ja maisemia*. 2. painos. Lumi-säätiö. 140–207.

Juvonen, J. (2012). *Kanavankaivajien kaudesta kuntaliitokseen. Saaren historia*. Parikkala: Parikkalan kunta.

Kansanaho, E. (1976). *Suomen kirkon hallinto*. Helsinki: Gaudeamus.

Karttunen, Y. (1951). *Riistaveden kunnan vaiheita 1925–1950*. Riistavesi: Riistaveden kunta.

Karttunen, Y. (1972). *Riistaveden kunta 1925–1972*. Riistavesi: Riistaveden kunta.

Kiuru, P. (1979). Seurakunta ja hengellinen elämä. Teoksessa P. Härkönen, P. Särkisilta & P. Kiuru (Toim.). *Lumivaara. Kotiseudun kuvia ja maisemia*. 2. painos. Lumi-säätiö. 59–139.

Kulha, K. K. (1974). *Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925*. Jämsä: Vanhan Jämsän historiatoimikunta.

Kähäri, M. (1955). *Vuoksela. Nuoren kannakselaispitäjän vaiheita*. Vuokselaisten pitäjöseura ry.

Murtorinne, E. (1992). *Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899*. Helsinki: WSOY.

Murtorinne, E. (1995). *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäivään 1900–1990*. Helsinki: WSOY.

Mönkkönen, M. (1996). *Kuopion historia VII. Kuopion pitäjän, Kuopion maalaiskunnan ja Riistaveden historia*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Onnela, S. (1990). Ranuan itsenäistyminen. Teoksessa M. Hiltunen (Toim.). *Ranuan historia*. Ranua: Ranuan kunta ja seurakunta. 131–152.

Onnela, S. (2006). *Suur-Sodankylän historia 2. Suurpitäjä saamelaisten ja suomalaisten mana vuosina 1747–1916*. Sodankylä: Suur-Sodankylän historiatoimikunta.

Pentikäinen, S. (1990). Seurakunta syntyy erämaahan. Teoksessa M. Hiltunen (Toim.). *Ranuan historia*. Ranua: Ranuan kunta ja seurakunta. 469–717.

Raatikainen, R., Vänskä, P. & Heikkinen, E. (2001). *Tervo - vesirajan kartta*. Kuopio: Tarina Cultural Productions.

Seppo, J. (1983). *Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelisluterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 127.

Simonen, S. (1951). *Antrea. Antrean ja Vuoksenrannan kuntien muistojulkaisu*. Vuoksen Säätiö.

Soikkanen, H. (1966). *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki: Maalaiskuntien Liitto.

Tiainen, K. (1971). Kihniön seurakunta. Teoksessa H. Rantatupa (Toim.). *Parkanon ja Kihniön kirja*. JYY:n kotiseutusarja 8. Parkanon kunta ja seurakunta, Kihniön kunta ja seurakunta. 651–665.

Veikkola, J. (1977). Kansa katkoo kahleitaan – miten käy kansankirkon. Teoksessa M. Heikkilä & E. Murtorinne (Toim.). *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja. 26–41.

Veikkola, J. (1980). *Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 118.

Vuorela, T. (1980). *Opetusministeriön historia II. Taantumuksesta uudistuksiin 1825–1868*. Helsinki: Opetusministeriö.

KESKITTÄMISKEHITYS JA SUOMEN MAASEUDUN UUSI TIE – KUNTAUUDISTUS KESKITTÄMISEN VÄLINEENÄ

Anita Salmi

Maan uusi, kokoomuksen johtama hallitus aloitti kuntarakenneuudistuksen keväällä 2011 vauhdilla. Julkisuuteen tihkui pitkin vuotta tietoja kuntakartoista ja kuluvan vuoden alussa Suomen Kuvalehti sai haltuunsa ja julkaisi 13.1.2012 yhden esityksen, jota siteerasivat muut mediat. Kuntakartasta nousi mittava kohu ja se herätti varsinkin maaseutukunnissa runsasta kritiikkiä. Myös monet asiantuntijat arvostelivat esitystä, jossa Suomi oli jaettu noin 70 kuntaan. Helmikuussa ministeriö informoi hallinto- ja kuntaministeri Henna Virkkusen johdolla kuntarakenteesta, jonka kartta oli jokseenkin sama kuin jo julkaistu.

Ministeriö ei ole esittänyt suoraan kuntaliitoksia vaan ensin tehtäisiin kuntaliitosselvityksiä. Kunnilta pyydettiin lausuntoa sekä liitoksista että liitosselvityksistä. Lausuntoaajan päättyessä 13.4.2012, esimerkiksi Pohjanmaan maakunnan kunnista vain viisi oli jättänyt myönteisen lausunnon. Yleisesti koko maassa esitettyjen suur kuntien keskuskaupungit ovat suhtautuneet positiivisimmin liitoksiin ja liitosselvityksiin.

Kuntauudistusta perustellaan yhdyskuntarakenteiden eheyttämisen tarpeella, varsinkin kaupunkialueilla mutta maaseudullakin. Toisaalta taustana on kuntien ja valtion talouden heikko tila. Ministeriön esityksen mukaan tarkoitus on luoda vahvoja peruskuntia, joilla olisi riittävät resurssit alueensa palvelujen tuottamiseen taloudellisesti ja tehokkaasti.

Kuntatalouksien tilanne Suomessa on heikentynyt vuosi vuodelta. Kuntien velkaantumisaste on kasvanut ja paine nostaa veroprosentteja lisääntyy koko ajan. Myös valtion velkataakka on kasvanut euroalueen kriisin takia. Tilanne on kärjistynyt parin viime vuoden kuluessa. Kreikan tukipaketti on lisännyt muiden EMU-alueen maiden velkoja. Samalla puhutaan mahdollisista muista tuen tarvitsijoista euroalueella.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän aiemmin teettämän tutkimuksen mukaan kuntapolitiikat maaseutualueilla eivät usko varauksetta keskittämisen tuomiin hyötyihin. Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen tulkitaan uudeksi keinoksi kohdentaa resurssit keskuksiin. Poliitikot kannattavat kaikkien kylien kehittämistä

vedoten erityisesti alueiden ja ihmisten väliseen tasa-arvoon. Niin ikään perusteluissa vedotaan maaseudun asuttuna säilyttämiseen ja kunnan maaseutumaisuuden vaalimisen tärkeyteen (Sireni 2011: 70).

Asukkaat niin kaupunki- kuin maaseutualueilla arvostavat hyviä lähipalveluja. Mikkosen (2004) tutkimus *Asumisviihtyvyys ja alueiden vetovoimaisuus Pohjanmaalla* toi ensi sijoille hyvän lasten kasvuympäristön ja viihtyisän asuinympäristön tiedusteltaessa asuinpaikkakunnan tärkeitä ominaisuuksia. Tärkeinä pidettiin niin ikään sosiaali- ja terveyspalveluja sekä työnsaantimahdollisuutta kohtuullisella etäisyydellä, samoin koulupalveluja ja maaseutumaista ympäristöä. Seitsemännellä sijalla ovat kauppa- ja liikepalvelut, liikenteellinen sijainti on yhdeksäs.

Selvitys liittyy Vaasan yliopiston tutkimusten sarjaan, joita on tehty vuodesta 1971 alkaen säännöllisin välein, entisen Vaasan läänin, Kalajokilaakson ja Pyhäjokilaakson asukkaille. Eroja ei maaseudun ja kaupungin asukkaiden välisissä mieltymyksissä ollut. Kaiken aikaa on silti nähtävissä keskittymiskehityksestä johtuva maaseudun palveluverkoston harveneminen. Se huolestaa niin päättäjiä kuin asukkaita.

Leinamon (2011) tutkimuksessa *Yhdeksän hyvää, kymmenen kaunista* todetaan viime vuosina tehdyissä kuntaliitoksissa liitosalueille annettujen lupauksien osoittautuneen liioitelluiksi ja jopa vääriksi. Selvitys tehtiin vuosina 2001 - 2009 toteutetuista kuntaliitoksista. Tutkimusta varten käytiin läpi 45 kunnan yhdistämissopimukset, muut niihin liittyvät paperit sekä lehtiartikkeleita aiheeseen liittyvästä keskustelusta. Sopimusten ylimenokausi on ollut kolme vuotta. Tutkimuksen mukaan ylimenokauden jälkeen ja useissa tapauksissa jo ennen sitä on alettu riisua palveluja, varsinkin kaupunkiin liitettyillä maaseutualueilla.

Ministeri Henna Virkkunen on julkisuudessa vakuuttanut vievänsä uudistuksen läpi. Joissain julkisissa kommentteissa on viitattu pakkokeinoihin. Valtio voisi säättämillään laeilla eräällä tavalla pakottaa kuntia liittymään yhteen. Myönteisistä kannusteista ei ole puhuttu. Edelliseen, keskustan johtaman hallituksen aloittamaan kuntaliitoshankkeeseen sisältyi rahallisia porkkanoita. Niiden tuloksena syntyi joitain kuntaliitoksia ja yhteistyö kuntien kesken sosiaali- ja terveyssektoreilla lisääntyi. Ei kuitenkaan hallituksen toivomassa laajuudessa.

Edellisen hallituksen aikaan hyväksytty ns. PARAS-puitelaki viittasi niin ikään pakkokeinojen käyttöön. Tätä kunta- ja palvelurakennemuutosta koskevaa lakia ja sosiaalihuoltolakia on muutettu, ne tulivat voimaan 4.5.2011. Puitelakiin on lisätty aikatauluineen uudet säännökset valtioneuvoston toimivallasta velvoittaa kunnat yhteistoimintaan sosiaali- ja terveydenhuollossa, jos kunnat eivät omaaloitteisesti ole muodostaneet lain edellyttämää väestöpohjaa joko perustamalla

yhteistoiminta-alueen tai tekemällä kuntaliitoksen. Lisäksi yhteistoiminta-alueille siirrettäviä sosiaalihuollon palveluja on täsmennetty (Valtiovarainministeriö 2011).

Lainsäädännön mukaan valtio ja kunnat yhdessä järjestävät kuntalaisten julkiset peruspalvelut. Valtiovalta on kuitenkin viime vuosikymmeninä, lähinnä 1990-luvulta alkaen, lisännyt kuntien velvoitteita ja samalla vetäytynyt itse maksuvollisuuksistaan. Myös valtionosuuksia on pienennetty. Suunnitteilla on tällä hetkelläkin valtionosuusuudistus, jonka arvioidaan vähentävän edelleen kuntien valtionosuuksia.

Suomessa uudistettiin kuntalainsäädäntöä ja tehtiin kunnat itsenäisemmiksi 1980-luvulla. Sittemmin valtio on tiukentanut otettaan kunnista erilaisten säännöksiensä avulla. Nyt suunnitteilla olevat ja aiemmat kuntaliitoshankkeet osoittavat, miten valtio on yhä tiukemmin kiinni paikallishallinnossa. Lakisääteiset sosiaali- ja terveydenhuollon sekä opetussektorin palvelut vievät noin 80 % kuntien talousarvioista. Tällöin esimerkiksi elinkeinojen kehittämiseen ei jää varoja. Toisaalta tekninen sektori, joka tuottaa kuntalaisille tärkeitä infrastruktuuripalveluja, kärsii budjettivarojen puutteesta.

Professori emeritus Aimo Ryyänen Tampereen yliopistosta muistuttaa, että kunnat eivät ole vain palvelujen tuottajia. Ne kokoavat yhteen ihmisiä, järjestöjä, yhdistyksiä ja yrityksiä, jotka haluavat kehittää paikkakuntaansa. Se luo runsaasti omaehtoista toimintaa. Se ei välttämättä alueiltaan suurissa kunnissa enää toteudu. Ryyänen pelkää niiden reuna-alueiden joutuvan maksumiehiksi. Ne menettävät palveluja kaiken keskittyessä keskuskaupunkeihin. Tällöin ei voida puhua tasa-arvosta kuntalaisten kesken ja heidän oikeuksistaan samalla tavalla saada palveluja (Salmi 2012a).

Hallinnon perinteet ja eliitin uusi todellisuus

Suomalaisen hallinnon perinne on autoritaarista, ylhäältä ohjattua. Näistä lähtökohdista kuntarakennemuutos tuotiin esille traditioiden mukaan. Professori emeritus Aimo Ryyänen toteaa esityksen olevan lainvastainen. Mikäli se toteutetaan, ei voida enää puhua kunnallisesta itsehallinnosta. Olisi pitänyt lähteä toisesta suunnasta eli kunnille olisi annettu mahdollisuus miettiä mallia. Oikeammin olisi toimittu kuulemalla ensin kuntia (Salmi 2012a).

Sihvolan (1998: 187, 202–203) mukaan poliittinen eliitti on Suomessa tottunut melko autoritaariseen päätöksentekoon ja vallalla on vahva machiavellismin perinne. Sen mukaan valtion edun toteuttamiseksi kaikki keinot ovat sallittuja. Eetti-

sesti arveluttavat keinot nakertavat kansan luottamusta valtioon ja jättävät jäljet poliittiseen kulttuuriin, sen käytäntöihin ja ajattelutapoihin.

Suomalainen hallintokoneisto on kopioinut perusratkaisujaan armeijan organisatiosta. Venäjän ja Ruotsin vallan peruja puolestaan on kaksijakoinen valtionhallinto eli ministeriöiden ja keskusvirastojen sekajärjestelmä. Se hidastaa päätöksentekoa ja johtaa vastuusuhteiden epämääräisyyteen (Ranta 1990: 102).

Tulosjohtamisen malli otettiin käyttöön suomalaisessa julkishallinnossa 1990-luvulla ja se on viety kaikille tasoille, ylhäältä alas. Militaristisen taustan omaava johtamismalli on haettu uusliberalismista ja amerikkalaisista liiketalousopeista (Meklin 2000: 199). Käytännössä uudessa järjestelmässä valtaa on luisunut muilta ministeriöiltä valtiovarainministeriölle, joka ohjastaa taloudellisin vaatein kuntaliitoshanketta ja monia muitakin julkisen hallinnon säästökuureja.

Liittyessään vuonna 1995 Euroopan unioniin, Suomi tuli osaksi sen hallinnollista koneistoa ja siihen liittyviä käytäntöjä. Suomi luopui myös suuresta osasta kansallista päätösvaltaansa. Liittymissopimus siirsi useilla lohkoilla julkista toimivaltaa kansalliselta tasolta ylikansalliselle. Merkittävin oli lainsäädäntövallan siirto (Salmi 2003: 33). EU-aika on vahvistanut hallinnon ja asiantuntijuuden valta-asemaa, Suomessakin. Virkamiehet ovat vieneet valtaa poliitikoilta ja sitä kautta myös kansalaisilta. Oikeutuksen tämä asia saa siitä, että monimutkaiset asiat vaativat asiantuntemusta. Jäsenyys on paisuttanut myös Suomessa virkamiesten määrää. Sekä keskus- että aluehallintoon on syntynyt uusi asiantuntijaeliitti, virkamieskunta, joka keskittyy EU:n myötä tulleisiin tehtäviin (Hynninen 2000: 83–87).

Eliittien yhteistoiminnan konkretisoitumana on systeemin ja elämismaailman eriytyminen. Habermasin määritelmän mukaan modernissa yhteiskuntamuodossa erottuvat systeemi (System) ja elämismaailma (Lebenswelt). Järjestelmä on päämäärätietoisesti rationaalinen ja sen todellisuus konkretisoituu byrokratiassa. Elämismaailma perustuu ihmisten keskinäiseen kommunikointiin. Sen olennaisia osia ovat merkitykset, tulkinnat ja symbolit (Habermas 1994: 197–200).

Airaksisen (1997) mukaan modernin yhteiskuntamuodon keskiössä ovat taloudellinen, poliittinen ja byrokraattinen eliitti. Sen toiminta tähtää vaurautta synnyttävän yhteiskunnallisen tuotantoprosessin hallintaan, uusintamiseen ja sääntelyyn markkinoiden välityksellä. Tavoitteena on taloudellinen kasvu ja runsauden yhteiskunta. Markkinoiden tavoite on globaali, ei nationalistinen – ja talous determinoi päätöksiä. Olemme rakentamassa liberalismien hengessä talouden ja hallinnan kovaa ydintä, joka takaa modernin yksilöllisyyden menestyksen. Samalla reunat rispaantuvat eli laidalle jääneet puhuvat omaa kieltään.

Airaksinen (1997: 22) on huolissaan siitä, että liberalistiselle markkinataloudelle ei ole globaalissa kehityksessä haastajaa, vastapuolta. Yhteys todelliseen maailmaan on uhattuna, emmekä tiedä kulkumme suuntaa. Ilman negaatiota meillä ei ole vertailukohtaa ja merkitykset syntyvät vain vastakohdista. Airaksinen toteaa modernin projektin tavallaan jatkuvan tietyyssä kontekstissa eliittien yhteisenä hankkeena.

Euroopan unionin kehityksessä näkyvät kovan ytimen ja Airaksisen luonnehtiman rispaantuneiden reunojen ilmentymät monilla tasoilla. Ne ilmenevät alueellisena, taloudellisena, poliittisena ja hallinnollisena systeemin muotoutumisena, jonka keskiössä ovat eliitit ja laidalla muut, perifeerisinä ilmentyminä, alueina ja ihmisryhminä (Salmi 2003: 117–118). Tämä kehitys on 2000-luvun alkuvuosista vain voimistunut. Suomenkin aluerakenteessa ja hallinnossa suuntaudutaan johdonmukaisesti yhä keskitetympiin malleihin.

Aluekehitysvastuu on Suomessa valtiolla ja kunnilla ja vuoden 1994 alusta lääninhallitusten sijaan aluekehitysviranomaisiksi tulleilla maakuntien liitoilla. Valtionhallintoa uudistettiin sittemmin perustamalla työvoima- ja elinkeinokeskukset eli TE-keskukset. Niissä yhdistettiin kolmen ministeriön aluehallinnot eli kauppa- ja teollisuusministeriön alueyksiköt, työvoimapiirit ja maaseutupiirit. Tuorein uudistus eli HALKE koettiin parisen vuotta sitten, jolloin maahan muodostettiin aluehallintovirastoalueet Avi-virastoineen ja elinkeino- ja työvoima, liikenne- sekä ympäristöhallintoalueet, Ely-keskuksineen. Valtion alueorganisaatiot ovat olleet myllerryksessä koko 1990-luvun, mutta sen keskushallinto on edelleen uusimatta.

EU:hun liittymisen myötä aluekehitykseen tuli ohjelmallisuus. Käytännössä maakuntien liitoilla on paljolti strategioiden ja suunnitelmien tekemisen rooli. Varoja niillä ei juuri ole alueidensa kehittämiseen. Valtion ministeriohjasteisilla aluehallinnolla on resursseja, mutta niiden rooli on hallinnoiva ja valvova. Kehittämiseen ei jää varoja. Aluetieteen professori Hannu Katajamäki Vaasan yliopistosta kritisoi sitä, että virkamieseliitti ohjaa yhä enemmän asioita. Hänen mukaansa aluekehitystä leimaa ministeriohjasteisuus ja keskittäminen, jolla uskotaan vastattavan globaalisuuden haasteeseen. Keskittämisajattelu on niin voimakasta, että ollaan sokeuduttu toisenlaiselle todellisuudelle, jossa huomioitaisiin paikallisten ihmisten ja yhteinen hyvä, kovan kilpailumentaliteetin sijaan (Salmi 2005).

Kuntarakennemuutoksen yhteydessä väliportaan uudistusta ei ole juurikaan tuotu esille. Maakuntien liittojen hallitusten puheenjohtajat jättivät 9.3.2012 hallinto- ja kuntaministeri Henna Virkkuselle kannanottonsa kuntarakennepöytäkirjaan. Lainsunnossa tähdennetään maakuntien keskeistä roolia Suomen aluehallinnossa. EU:n seuraavan rakennerahastokauden 2014–2020 ohjelmien hallinnoinnissa olisi

vahvistettava maakuntien roolia aluekehityksen kansanvaltaisena vastuutahona. Maakunnallisten liittojen pohjalta halutaan perustettavaksi organisaatio, joka ottaa lakisääteisesti hoidettavakseen useita nyt valtionhallinnon huolehtimia tehtäviä. Niitä ovat maankäytön, asumisen ja liikenteen järjestelmien suunnittelu ja toteutus olisi oltava maakuntien kontolla. Sama koskee elinkeino-, työllisyys-, maahanmuutto-, EU-, energia-, ympäristö- ja luonnonvarapolitiikkoja. (Salmi 2012b).

Aluekehityksestä vastaavat maakunnat olisi uudistettava tavalla, joka kokoaa kuntien ylikunnallisen suunnittelun, sovittaa sen yhteen tehokkaasti ja kytkee päätöksenteon peruskuntien äänestäjien vaaleissa ilmaisemaan tahtoon. Demokraattista taustaa tähdennetään. Maakuntien liitot ovat kannanoton mukaan ainoita kuntayhtymiä, joissa valtuuston kokoonpano vastaa kuntien vaaleissa ilmaistua poliittista tahtoa lakisääteisesti. Lausunnossa viitataan myös sosiaali- ja terveystalouteen ja sivistyspalveluihin, jotka edustavat noin 80 % kuntien menoista. Näistä valtaosa toteutetaan erilaisissa kuntayhtymissä. Niiden järjestämisen halutaan pysyvän kunnilla (Salmi 2012b).

Aluepolitiikan muutos on suosinut keskittymistä

Suomalaisen aluepolitiikan juuret ovat 1950–60-luvulta, jolloin sodan jälkeen lähdettiin maata jälleenrakentamaan ja hyvinvointivaltiota kehittämään. Jälleenrakentamisen aika ja jatkuva talouskasvu loivat edellytyksiä voimavarojen siirtämiseen myös heikommille alueille ja niiden ihmisille. Suomalainen aluepolitiikka on ollut juuriltaan kehitysaluepolitiikkaa, josta se on muodostunut koko maata koskevaksi alueelliseksi kehittämissäpolitiikaksi (mm. Bengs, Heikkinen, Roininen & Schmidt-Thomé 2000; Katajamäki, Hunnako, Kahila, Palm & Valtakari 2001: 8–11).

Hyvinvointivaltion rakentamisen aikana oli vallalla niin sanottu aluepoliittinen suunnittelu. Uusien kehitysalueiden teollisuuslaitosten perustamisen sijaan aluepolitiikan päämääräksi nousi yritysäläinen kehittämissäpolitiikka (Vartiainen 1998). Tämä saattoi vauhdittaa väestön siirtymistä suurempiin taajamiin työpaikkojen ja palveluiden perässä. Hallitsevaksi kehityssuunnaksi yhdyskuntarakenteessa noussut seutuistuminen merkitsi toisaalta kasvun leviämistä keskus-ten välittömään vaikutuspiiriin (Tiainen & Juntunen 2006: 24).

Suomen kehitykseen heijastui monia suuria muutoksia 1990-luvulla. Neuvostoliitto romahti ja kauppa sinne tyrehtyi. Suomi koki pankkikriisin ja sitä seuranneen syvän laman. Maa liittyi Euroopan unioniin ja sittemmin EMU:un. Globalisatiokehitys sai maailmanlaajuisesti vauhtia sosialismin romahdettua.

Laman jälkeen tuotantotoiminnan uudelleen kasvettua voimakas alueita erikoistavampi ja maantieteellisesti keskittävämpi kehitys on käynnistynyt. Lama pyyhkäisi maasta kannattamattomaksi käyneitä toimipaikkoja. Tällöin uuden tuotantotoiminnan perustaminen ja vanhojen jäljelle jääneiden toimipaikkojen edelleen kehittäminen lähti tavallaan tyhjältä pöydältä, kun ei tarvinnut pohtia tuotannon uudelleen sijoittamisesta aiheutuvia kustannuksia. Keskusalueet olivat houkuttelevampia (Tiainen & Juntunen 2006: 41).

Väestön, tuotannon ja työpaikkojen kasvu on keskittynyt alueellisesti ja alueiden välinen kokohajonta kasvanut 1990-luvulta alkaen. Kaiken kokoiset kaupunkialueet kasvoivat 1980-luvulle asti teollisuuden ja palveluiden kasvun myötä. Sen jälkeen kasvu on painottunut suurille kaupunkialueille, kuten Helsingin seudulle ja metropolialueen pienempiin kaupunkeihin. Suuret yliopistokaupunkialueet yleensäkin ovat kehittyneet ja niiden väestömäärä on lisääntynyt. Supistuvia alueita ovat metsäteollisuuden keskittymät ja syvä maaseutu.

Globalisoituneessa maailmassa markkinavoimien vaikutukset ovat korostuneet, mikä näkyy alueiden kehityksessä (Tiainen & Juntunen 2006). Alueiden on erikoistuttava tehokkuusetujen saavuttamiseksi, mutta toisaalta taloudellinen aktiiviteetti keskittyy maantieteellisesti keskus- ja suurimpien markkinapotentialien alueille tai niiden läheisyyteen. Talouden tehostumisen prosessissa alueet erilaistuvat ja eriarvoistuvat. Sen seurauksena alueelliset erot ovat syventyneet, mikä näkyy esimerkiksi maaseudun heikompana kehityksenä suhteutettaessa koko maahan.

Yleisesti pidetään perusteltuna, että alueellisen kehittämisen kärkeä terävöitetään ja vaikuttavuutta siten lisätään. Uudet painotukset kohdistuvat hyvin yritysten tarpeisiin. Toinen asia on, miten uudistuva kehittämisspolitiikka pystyy vastaamaan esimerkiksi Suomen ja sen maaseudun sisäiseen eriarvoisuuteen. Nykyistäänkin alueellista kehittämisspolitiikkaa arvostellaan siitä, että se tukee maakuntakeskusten kehittymistä samalla kun syrjäisemmät alueet jäävät tavoiteltujen vaikutusten ulkopuolelle (Tiainen & Juntunen 2006).

EU-ohjelmakausi 2007–2013 on vaikutusmekanismiltaan edellisen ohjelman kanssa samantyyppinen, jopa hieman enemmän kasvukeskusvetoinen. Pelkistetty kysymys kuuluukin, miten voivat syrjäisempien alueiden ja maaseutualueiden yritykset jatkossa parhaiten hyödyntää EU-ohjelmilla tuotettavia innovaatio- ja t&k -palveluja? Mistä osatekijöistä voi muodostua alueen, ja varsinkin maaseutualueen kilpailukyky? Yleiseurooppalaisessa käsitteistössä kyse ei ole vain yritystalouden kilpailukykyvyydestä – vaikka se on kehittämissajattelun lähtökohta. Alueen kilpailukykyyn kuuluvat lisäksi väestön kokonaisyhyvinvointi mukaan lukien tasa-

arvo, ympäristön laatu ja eri toimijoiden yhteistyön kestävyys (Tiainen & Juntunen 2006: 30).

Keskittämistä ja asutuksen tiivistämistä kaupunkiin perustellaan myös ympäristöllisillä näkökohdilla. Aalto-yliopistossa tehdyn tutkimuksen mukaan maaseudulla asuminen on kuitenkin ekologisempaa kuin kaupungissa. Maalla asuvien hiilijalanjälki on olennaisesti kaupunkilaisia pienempi. Jos siellä käytetään vielä paikallista, uusiutuviin raaka-ainelähteisiin perustuvaa energiaa, on tulos vieläkin edullisempi. Kaupunkilainen, kuluttava elämäntapa saastuttaa enemmän. Kaupungissa asumisen ekologisuuden harha johtuu siitä, että ei ole osattu laskea kuluksen aiheuttamia hiilipäästöjä ja saastumista (Heinonen & Junnila 2011).

Tutkimuksen kohteena olivat pääkaupunkiseudun kaupungit erikseen, Tampere ja seitsemän ympäröivää kuntaa ja kaupunkia. Selvitys tehtiin kuluttajakyselynä. Hiilijalanjäljen muodostuminen laskettiin kymmenestä eri tekijästä mm. lämmöstä, sähköstä, kiinteistöistä, veden kulutuksesta ja jätehuollosta, liikennevälineiden käytöstä sekä kulutustavoista ja terveystalviteista (Heinonen & Junnila 2011).

Suomen maaseudun uusi tie

Professori Hannu Katajamäen mukaan suomalaisia poliitikkoja vaivaa näköalattomuus. Heillä ei ole tuntumaa kansalaisten todellisuuteen. Kuntarakenteen muutos ja väestöpohjaan perustuvat palvelurakenteet ovat kuin automaatio, joilla kaikki ongelmat uskotaan ratkaistavan. Suomi on kuitenkin laaja maa ja sen alueet ovat erilaisia. Ei väestöpohjaisilla ratkaisulla voida turvata vaikkapa terveydenhuollon palveluja yhdenvertaisina kaikilla alueilla. Olisi parempi puhua oikeudenmukaisuudesta ja luoda sen pohjalta erilaisia malleja (Salmi 2010).

Katajamäen mielestä kuntauudistuksessa on väärä lähtökohta lähestyä asioita keskuskaupunkien näkökulmasta. Silloin haetaan niille lisää muskeleita lähikunnista, joiden tarpeet jäävät huomiotta. Tämä on laadullisesti kestäväntöntä, mutta myös epäoikeudenmukaista muita liitoskuntia kohtaan (Salmi 2012c).

Kuntauudistuksessa asioita olisi pohdittava puhtaalta pöydältä, uuden muodostettavan kunnan näkökulmasta. Sitä olisi käsiteltävä kokonaisuutena ja suunniteltava, miten hallinnolliset ja muut asiat ratkaistaan. Keskuskaupunki ei saisi sanella päätöksiä vaan olisi toimittava uuden kunnan ehdoilla, alhaalta ylöspäin.

Uusia suurkuntia muodostettaessa olisi huolehdittava eri osien kehittämismahdollisuuksista. Siihen olisi varattava todellisia, kunnan käyttövaroja. Toisaalta maaseutualueiden kehitystä ei voida yksisuuntaisesti tarkastella väestökriteereillä.

Asutus ei voi olla niin keskittynyttä kuin kaupungeissa. Jo maaseudun erilaiset luonnon- ja muut olosuhteet vaikuttavat asumusten sijoittumiseen.

Hyvä esimerkki kokonaisuuden osienkin ajattelusta suurta kuntaa muodostettaessa on Yläkemijoki-alue, joka kuuluu Rovaniemeen. Kaupunki suunnittelee muillekin alueilleen vastaavanlaista paikallista hallintoa, mitä on pidetty myönteisenä avauksena ja esimerkkinä muille suurkunnille.

Yläkemijoen aluelautakunta on yksi Rovaniemen kaupungin hallinto-organisaation tilaajalautakunnista, jolle on määritetty oma tehtäväalue. Lautakunta järjestää Yläkemijoen alueen perusopetus-, kulttuuri-, liikunta-, nuoriso- ja terveydenhuoltopalvelut ja vastaa lapsiperheiden ja ikäihmisten palveluista sekä alueen elinkeinojen kehittämistoiminnasta (www.ylakemijoki.fi).

Rovaniemen kaupunginvaltuusto valitsee lautakunnan jäsenet yhdeksän kylän kyläkokouksien esityksestä. Aluelautakunnan toiminnan tavoitteena on järjestää asukas- ja asiakaslähtöisiä palveluita niin, että asukkaat saisivat tarpeitaan vastaavat peruspalvelut omalta alueeltaan. Aluehallinnon keskeinen tavoite on alusta lähtien ollut, että alueen väestön asiantuntemus ja kaupungin palveluksessa olevien ammattilaisten ja työntekijöiden ammattitaito voidaan monipuolisesti yhdistää ja tuoda päätöksenteko mahdollisimman lähelle asukasta.

Aluehallintoa leimaa läheisyysperiaate, monialaisuus, sektorirajojen ylittäminen ja innovatiivisuus palvelujen tuottamisessa ja elinkeinojen kehittämisessä. Aluelautakunta julkaisee asukastiedote Kyläkelloa noin 10 kertaa vuodessa yhteistyössä alueen yhdistysten, yritysten ja Rovaniemen seurakunnan kanssa (www.ylakemijoki.fi).

Rovaniemen ja Yläkemijoen malli kannattaisikin ottaa laajemmin käyttöön jo tehdyissä kuntaliitoksissa ja suunnitelluissa uusissa. Suomi ei voi muodostua vain kaupungeista, mihin on johtamassa uusin kuntakartta. Maaseudusta ei tule kaupunkia, jos se sellaiseen liitetään. Erilaisille alueille olisi muotoiltava erilaisia kehityssuunnitelmia, niiden lähtökohdista. Kaupungit ja maaseudut tarvitsevat toisiaan ja keskinäistä vuoropuhelua. Toisaalta suomalaisella maaseudulla on tärkeä rooli yhteiskunnan kehityksessä ja se nousee ympäristökysymysten painoarvon kasvaessa.

Katajamäki haluaisikin nostaa maaseudun kehittämisessä esiin myös monia sen voimavaroja, jotka usein jätetään huomiotta. Maaseudulla tuotetaan ruoka. Siellä on runsaasti uusiutuvan energian lähteitä. Suomalaisen maaseudun tuotantoperustalla ja luonnonvaroilla voitaisiin luoda mittava biotalous. Puusta on mahdollista

kehittää ennen näkemättömiä tuotteita ja hyödyntää sitä hajautetussa sähkön- ja energiantuotannossa (Salmi 2012c).

Yhteisöllisyys, paikallisyhteisöt ja toisista välittäminen ovat niin ikään maaseudun vahvuus. Niistä voitaisiin ottaa oppia kuntauudistuksen lähidemokratiaratkaisuja pohdittaessa.

Näihin maaseutupääomaan liittyviin seikkoihin olisi kiinnitettävä huomiota ja tuotava esiin kehityksen voimina, josta on etua niin maaseudulle kuin koko yhteiskunnalle.

Esimerkiksi Sitran Maamerkit -barometri seuraa kansalaisten mielipiteitä maaseutuun liittyvistä asioista. Niissä nousee esille muun muassa, että asuinpaikasta riippumatta suomalaiset kaipaavat maaseudulta aineksia hyvään elämäänsä ja vihreästä taloudesta vastauksia globaaleihin haasteisiin. Maaseudulle on uutta kysyntää (Sitra). Kansalaisten mielipiteet kuvastavat arvostusta maaseutua kohtaan ja sen mittavaan kehityspotentiaaliin.

Lähteet

Airaksinen, T. (1997). *Todellisuuden kosketus*. Keuruu: Otava.

Bengs, C., Heikkinen, T. Roininen, J. & Schmidt-Thomé, K.a (2000). *Katsaus aluekehitystutkimukseen*. Sitran Suomen itsenäisyyden juhlarahaston raportteja 3. Helsinki.

Habermas, J. (1994). *Järki ja kommunikaatio*. Helsinki: Gaudeamus.

Heinonen, J. & Junnila, S. (2011). *Iop Science. Environmental Research Letters. Implications of urban structure on carbon consumption in metropolitan areas* [Verkkodokumentti]. [Viitattu 22.4.2012]. <http://iopscience.iop.org/1748-9326/6/1/014018/fulltext>.

Hynninen, A. (2000). *Periaatteessa julkista. Julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Communication 10.

Katajamäki, H., Hunnako, P., Kahila, P., Palm, J. & Valtakari, M. (2001). *Vaikea maaseutupolitiikka. Havaintoja maaseutupolitiikan käytännöistä*. Vaasan yliopisto, Levón-instituutin tutkimuksia 90. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Leinamo, K. (2011). *Yhdeksän hyvää ja kymmenen kaunista. Vuosina 2001–2009 toteutettujen maaseutu-kaupunki-kuntaliitosten tarkastelu*. Levón-instituutin tutkimuksia 131. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Meklin, P. (2000). True and fair view -vaatimus ja liikekirjanpito kunnan taloudellisen tuloksen kuvaajana. Teoksessa: P. Hoikka (Toim.). *Kunnat 2000-luvun kynnyksellä*. 2. uudistettu painos. Tampere: Tampereen yliopisto. 199–224.

Mikkonen, K. (2004). *Asumisviihtyvyys ja alueiden vetovoimaisuus Pohjanmaalla*. Vaasan yliopiston julkaisuja: Tutkimuksia no 261. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Ranta, J. (1990). *Valtiaat vaihtuvat. Hallinnon ja politiikan muutokset Suomessa*. Tampereen yliopisto. Tampere. Helsinki: Painokaari Oy.

Salmi, A. (2003). *Ylhäältä annettu todellisuus. Leaderin ja ohjelmallisen aluekehityspolitiikan jäljillä*. Vaasan yliopisto, *Acta Wasaensia* no 118, Aluetiede 8.

Salmi A. (2005). Alueiden kehittäminen tuuliajolla. *Keskipohjanmaa* 18.4.2005.

Salmi A. (2010). Keskittämisessä ihminen unohtuu. *Keskipohjanmaa* 6.12.2010.

Salmi, A. (2012a). Valta kaapattaisiin keskustaajamien. *Keskipohjanmaa* 14.1.2012.

Salmi, A. (2012b). Väliportaan hallinnonuudistusterveiset Virkkuselle maakuntien liitoilta. Maakunnille lisää tehtäviä Ely:ltä. *Keskipohjanmaa* 10.3.2012.

Salmi A. (2012c). Katse maaseutupääomaan ja Kuntaudistuksessa ei saa unohtaa maaseutualueita. *Keskipohjanmaa* 20.4.2012.

Sihvola, J. (1998). *Toivon vuosituhhat. Eurooppalainen ihmiskuva ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus*. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitra:n julkaisusarja no 185. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Sireni, M. (2011). *Maaseudun harvuus ja väljyys* [Verkkodokumentti]. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 6/2011. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere: Juvenes Print. [Viitattu 1.4.2012]. Saatavissa <http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/1850/YTR6WEB.pdf>.

Sitra (2011). *Maamerkit -barometri 9/2009–3/2014* [Verkkodokumentti]. [Viitattu 1.4.2012]. <http://www.sitra.fi/hankkeet/maamerkit-barometri>.

Tiainen, T. & Juntunen, T. (2006). *Tutkimus politiikan muutoksen vaikutuksista alueisiin ja maaseutuväestöön* [Verkkodokumentti]. Suomen aluetutkimus FAR.

Selvityksiä: 30. Sonkajärvi. [Viitattu 1.4.2012]. Saatavissa http://www.aluekehityssaatio.fi/far/selvityksia_researchpapers_30.pdf.

Valtiovarainministeriö (2011). Lait kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annetun lain (nk. PARAS-puitelaki) muuttamisesta (384/2011) ja sosiaalihoitolain muuttamisesta (385/2011) [Verkkodokumentti]. [Viitattu 22.4.2012]. Saatavissa: http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/03_muut_asiakirjat/20110525Puitel/tietojenkeruu2011.pdf.

STADSDELENS METAMORFOS – MED ELLER UTAN GENTRIFIERING

Peter Ehrström

Inledning

Förändring är en kontinuerlig process i det urbana rummet, oavsett om det handlar om en världsstad eller en småstad. Den här artikeln är inriktad på hur betydande samhällsförändringar manifesteras lokalt. Att göra små, lokala och samtidigt kulturellt känsliga fallstudier är dock mest förnuftigt om de kopplas till makroanalytiska beskrivningar och tolkningar av större utvecklingsmodeller (Vaattovaara 2005: 298).

Isacson (2007) betonar att till den nationella historien, den ”stora historien”, läggs ett antal ”mindre historier”, som inte nödvändigtvis överensstämmer helt med den nationella historien i fråga om faser, tempo och förlopp. Lokalhistorien behövs bland annat för att ge en mångsidigare bild av det förflutna. Den lokala identiteten skapas i en öppen dialog i lokalsamhället, där den ”stora” världen spelar en roll – som inspirationskälla eller avskräckande exempel (Isacson 2007: 257–258). Stadsdelen utgör ett forskningslaboratorium där mera allmängiltiga slutsatser kan studeras. Massey (1984) betonar att de flesta människor fortfarande lever sina liv lokalt och formas av en distinkt geografisk plats. Olika former av ekonomisk aktivitet och former av social organisation har kommit och gått, etablerat sin dominans, hängt kvar, och senare försvunnit (Massey 1984: 117). Massey (2007) betonar att frågeställningen ”vad står den här platsen för” kan och bör ställas om alla platser. Det är (fritt översatt) ”en fråga som gör var och en plats till en potentiell arena för politisk kamp om svaret” (Massey 2007: 10).

När man intresserar sig för långsiktiga samhälleliga och ekonomiska vägrörelser, och särskilt hur övergången från industrisamhälle till kunskapssamhälle manifesteras lokalt, är det ofrånkomligt att även reflektera över gentrifiering. Enligt Lees et al (2008) sammanfattas begreppet som (fritt översatt): ”omvandlingen av ett arbetarklass- eller orört område i stadskärnan till ett bostadsområde för medelklassen och/eller till kommersiell användning” (Lees et al. 2008: XV). Davidson & Lees (2005) lyfter fram gentrifieringens kärnelement (fritt översatt): 1) reinvestering av kapital 2) social uppgradering av platsen genom inflyttning av höginkomstgrupper 3) landskapsförändring 4) direkt eller indirekt utträngning av låginkomstgrupper (Davidson & Lees 2005: 1187).”Genom att inte koppla begreppet

till ett särskilt landskap eller en särskilt kontext bör vi kunna hålla fast vid gentrifiering som en viktig term och ett begrepp för analys av urban förändring (även på 2000-talet” (Davidson & Lees 2005: 1187).

Nya städer och kvarter konfronteras med gentrifieringens spänningar samtidigt som platser som haft erfarenhet av processen för redan ett kvartsekel sedan fortsätter att omvandlas i dag (Lees et al. 2008: 243). Lees et al. (2008) noterar att gentrifiering – kanske mera än något annat ord inom urbanforskningen – är ett politiskt, politiserat och politiskt laddat ord och betonar (fritt översatt): ”det är svårt att vara mot revitalisering, nydaning eller renässans, men mycket lättare att vara mot gentrifiering. Det sätt på vilket regeringar och kommuner medvetet undviker att använda ordet gentrifiering i sina policydokument – som främjar revitalisering, nydaning och renässans – avslöjar detta” (Lees et al. 2008: 155). Zukin (2010), som diskuterat uppgradering i New York av East Village och Harlem och omvandlingen av stadsdelar som SoHo eller Northside, noterar (fritt översatt): ”Att kalla dessa förändringar ”gentrifiering” minimerar och förenklar de kollektiva investeringar som står på spel. En massa organiserade ansträngningar har gjorts för att forma de omvandlingar vi ser” (Zukin 2010: 221).

– Gentrifiering är kanske inte det korrekta ordet. Vi upplever en större konkurrens om plats. Och det är inte bra, för det tenderar att leda till utträngning av lägre utbildade och mindre mobila grupper, säger Zukin (Ehrström 2010b).

Bärvågor och platsbegrepp

I lokaliteten Brändö har tre framträdande ekonomiska vågrörelser identifierats i enlighet med Marshalls (1987) definition av bärvågstyp med en succession av ledande ersättande/avlösande sektorer:

1. Hamnsamhället (cirka 1789–1868).
2. Industrisamhället (cirka 1857–1980). Denna längre vågrörelse kunde också indelas i kortare perioder; det tidiga, det mogna och det stagnerande industrisamhället.
3. Kunskapssamhället från år 2001 (förskede 1982–2001).

Tidigare bärvågor lever i den lokala namnfloran. Vasa universitet vårdar namn med lokalhistorisk betydelse och gatunamn minner om stormän och okända arbetare, sjömän, kaptener, styrmän och båtsmän, som präglat stadsdelens historia. Namngivning är en central del i imageuppbyggnaden och marknadsföringen av ett stadsplaneringsobjekt, likaså i skapandet och förstärkandet av det betydelseinnehåll och föreställningar som kopplas till platsen. Namngivningen är en del av

platsens presentationspolitik och genom den rättfärdigas och naturaliseras de målsättningar och åtgärder som riktas till platsen (Vilkuna 1997: 171–172).

Uppfattningen om en plats varierar. Martins Holmberg (2006a) noterar att ”Haga” i Göteborg är flera platser samtidigt, med eller utan överlappningar, relationer eller entydigt definierbara gränser (Martins Holmberg 2006a: 316). För egen del uppfattar jag historien som summan av en subjektiv kör, inte av en enskild röst. Eller som Martins Holmberg (2006a) sammanfattar det: ”Platser är fångade och ohjälpligt insnärjda i subjektiva föreställningar om dem, föreställningar som skiljer sig åt mellan individer och grupper, som skär tvärs genom tid och rum, och som sammanbinder rumslighet och tidslighet” (Martins Holmberg 2006a: 41). Även ”Brändö” uppfattas på olika sätt, under olika tidsperioder och av olika personer. Storområdet består av den traditionella industri- och arbetarstadsdelen Brändö samt villastadsdelen Vikinga. Stadsdelen Brändö indelas i småområden (delområden) med tämligen distinkta profiler: Universitet, Sund, Metviksstrand och Brändö centrum. Brändö har utgjort ett industriellt delcentrum, en stadsdel som ingår i ett industricentrum, men som har en tydligt markerad egen industriell profil och identitet och som utmärks av ett-två dominerande företag (Ehrström 2010a).

Generellt noterar Paasi (1996) (fritt översatt): ”En fabrik är inte enbart en arbetsplats utan snarare ett element som sammankopplar och ofta även kontrollerar alla väsentliga funktioner i vardagslivet... Man måste komma ihåg att ett fabrikssamhälle har en social sammansättning och att mycket av den aktivitet som är nödvändig för att reproducera samhället tillhandahålls av fabriken själv, där förhållandet mellan arbetarna och arbetsgivaren är starkt, rent av emotionellt” (Paasi 1996: 227, 235). Industrisamhället hade ofta en tydlig politisk profil. I Pispala, Tammerfors, erhöll den samlade vänstern över 80 procent av rösterna i riksdagsval fram till 1966, men redan 1987 hade andelen sjunkit till 46,4 procent mot den samlade högerens 53,6 (Puolueiden... odaterat). I Brändö passerade de borgerliga partiernas väljarunderstöd den samlade vänsterns efter kommunalvalet 1992. I valet 2000 erhöll borgerliga partier över 50 procent av de avgivna rösterna. Den mest dramatiska nedgången för yttervänstern inföll i Pispala efter 1975 och i Brändö efter 1976, således i samband med industrisamhällets kraftiga nedgång. Samlingspartiets understöd låg år 2008 på 20 procent i Brändö och 31,4 i Pispala. I Brändö var dock SFP största parti. Men resultaten är inte direkt jämförbara eftersom det i Brändös fall handlar om kommunalval och i Pispalas fall om riksdagsval. Men ett tydligt politiskt paradigmskifte har skett i de forna arbetarstadsdelarna. Samtidigt har det skett tydliga förändringar i befolkningsstrukturen. I Brändö var befolkningsförändringen negativ under perioden 1970–2005 (Vasa: Befolkningen... 2008).

Gemensamt för denna typ av stadsdelar har ofta varit en kraftig befolkningsminskning när industrisamhället upphört som dominerande vågrörelse. I Port Arthur i Åbo minskade befolkningen 1971–1995 från 8200 till 4800 invånare. I Pispala beskrivs befolkningsnedgången åren 1970–1980 som en ”exodus” (Alcoverro & Dijkstra 2009). Samtidigt sker en dramatisk minskning av arbetstillfällena och en befolkningsminskning i Brändö storområde från 7377 invånare 1973 till cirka 5500 år 1980 (minus 25 procent). År 2008 lades prognosen på 5500 fram till år 2015 (Hela befolkningen... 2008). Brändö är i dag en mogen stadsdel och till sin befolkning åldrande. Här skiljer sig Brändö från till exempel Port Arthur, där förändrad image och restrukturerings på 1980-talet medförde att fler barnfamiljer flyttade in och att befolkningsstrukturen blev åldersmässigt jämnare (Jauhiainen 1997: 136–137). Även Pispala utmärks numera av en i huvudsak ung befolkning och barnfamiljer samt en låg och stabil andel äldre invånare (Alcoverro & Dijkstra 2009: 10).

År 1990 låg medelinkomsten i storområde Brändö på 94 procent av stadens genomsnitt, år 1995 på bara 89,6, vilket indikerar att Brändö drabbades hårdare av lågkonjunkturen än staden i genomsnitt. (Ehrström 2010: 460.) Inkomstfördelningstrenden åren 2001–2006 visar dock att en omvandling till medelklassområde pågår. Andelen låginkomsttagare minskade då från 48,1 procent till 41 samtidigt som andelen högre medelinkomsttagare steg från 13,1 procent till 18,5 (Ehrström 2010a). Frågan är om det indikerar en accelererande gentrifieringsprocess. Perioden är kort och siffrorna kan även belysa en allmän ekonomisk uppgång före den lågkonjunktur som inleddes 2008. Det saknas evidens för direkta utträngningsmekanismer, men omvandlingen har tydliga socioekonomiska drag. Som en Vbl-rubrik fastslog 1990: ”Nya ”Brändöbusarna” är tjänstemän” (Ehrström 1990).

Beslutet att grunda Vasa universitet i Brändö var ett av de viktigaste enskilda besluten som möjliggjorde lokalitetens övergång till kunskapssamhälle. Viktigt var även att de tekniska instituten växt till två yrkeshögskolor. År 1995 invigdes universitetets huvudbyggnaden Tervahovi. Följande år grundades vetenskapslaboratoriet Technobotnia i Vasa Bomulls forna väveri. År 2001 öppnades vetenskapsbiblioteket Tritonia, en ”Landmark Building” för kunskapssamhället och en fysisk markör för kunskapssamhället. År 2008 invigdes studentkärs- och företagshuset Domus Bothnica och år 2010 integrerades yrkeshögskolornas bibliotek i Tritonia. År 2012 fokuserar omvandlingen av Brändö på det värdefulla och det oplanerade Brändösundsområdet (triangeln Smulterö–tvålfabriken–Rahkola).

Brändösund – Urban trädesmark och permanentat provisorium

Ylä-Anttila (2008) pekar med begreppet urban trädesmark ut en riktning för objekt som under decennier varit outnyttjade eller underutnyttjade. Dessa oanvända och oskötta objekt associeras ofta till förfall av den stora allmänheten och upplevs som negativa platser, men enligt Ylä-Anttila bör man tvärtom förhålla sig positivt till urban trädesmark. De kan användas för att förstärka och bevara stadslivet. Den inställningen står på stadig grund i Centraleuropa, särskilt i Tyskland. Där har skalan på omstruktureringen varit betydande och nya förhållningssätt nödvändiga att utveckla (Ylä-Anttila 2008: 15). Ylä-Anttila (2008) har också identifierat ”urban trädesmark 2.0”, allt oftare bestående av (fritt översatt): ”urblekta plåt- och betongelementshallar och kalla infrastrukturer” (Ylä-Anttila 2008: 16).

Enligt Isacson (2007) kan äldre byggnader representera betydande ekonomiska värden, men det kan bli dyrt och svårt att riva fabriksbyggnader och att ställa i ordning gamla industriområden för nya verksamheter: ”Byggnaderna i städernas centrala delar är lättare att återanvända än de i utkanterna. Kombinationen centralt läge och symbolläge innebär goda utsikter att få fram pengar. I kommuner som expanderar finns privata köpare som är villiga att omvandla de gamla industribyggnaderna. I avfolkningsbygder är det i första hand kommunerna som övertar fastigheterna” (Isacson 2007: 239). Beckman (2005) ser också möjligheter att bevara ytterskalen av användbara byggnader: ”Nyckeln till bevarande ligger typiskt i återbruket av industrianläggningar för andra ändamål än de övergivna. Lockbetet är anläggningarnas bruksvärde sett i skenet av mycket låga fastighetspriser” (Beckman 2005: 142–143).

För det aktuella området kan man också reflektera över begreppet permanentat provisorium (Olshammar 2002) och de aspekter som har bidragit till uppkomsten av ett sådant:

1. Verksamheter med låg status, exempelvis låg betalningsstyrka, accepteras endast i akt av sina tillfälligheter...
2. Tillfälligheten blir så att säga konstant, provisoriet permanent. Fastigheter som är lågt exploaterade med enkla byggnader i centrala lägen betraktas som förlustaffärer av fastighetsbolag... Bebyggelsen vinner således inte erkännande om den är för anspråkslös.
3. Ett uppskalat fastighetsinnehav, en vilja att förädla fastigheter, i kombination med förorenad mark utgör incitament för exklusiva och storskaliga stadsförnyelseprojekt (Olshammar 2002: 95).

Brändösundsområdet (särskilt Smulterö) tillhör de mest svårplanerade i Vasa och rör två forna industriområden och ett före detta varvsområde. Hur denna kultur- och industrihistoriskt värdefulla triangel omvandlas torde få stor betydelse för framtidens Brändö. Frågan är kontroversiell och nedtoningen av en bred debatt öppnar för tolkningen att huvudintressenterna stadens planeringsmonopol och markägare/byggtreprenörer, önskar planera området utan någon betydande ”input” eller ”inblandning” från andra intressenter. Huruvida lösningen då blir den bästa för stadens långsiktiga utveckling och dess invånare eller prioriterar mera kortsiktiga intressen och skärpt gentrifiering är oklart.

Flyvbjerg (1993) noterar att makt definierar verklighet och att makten följaktligen i högre grad ägnar sig åt att definiera verkligheten än att ta reda på hur verkligheten ”i verkligheten” hänger samman (Flyvbjerg 1993: 331). I sin fallstudie över Ålborg noterar han att uppfattningen om Ålborg-projektet som ett rationellt projekt, det vill säga att projektet primärt skulle vara format av tekniskt-sakliga överväganden, inte håller streck. Rationaliteten i projektet och projektets utformning (design) existerar enligt honom från första stund i en maktkontext och präglas av denna till både form och innehåll, trots försöken att definiera projektet som ett sakligt teknikprojekt (Flyvbjerg, 1993: 340). Dessa slutsatser är värda att reflektera över också angående Brändösundsområdet.

Övergång till ny bärvåg

Övergången till ny bärvåg förändrar inte automatiskt interna sociala förhållanden. Brändö förblev en fattig stadsdel med utpräglad misär långt in på 1900-talet. Utgående från mantalslängden 1884 klassificeras minst 63,5 procent av Brändöborna som arbetarklass eller motsvarande (inklusive tjänstefolk), år 1900 var siffran närmare 80 procent. Som jämförelse var 64,4 procent av invånarna norr om Långa bron i Helsingfors arbetare och 7,2 procent tjänstefolk år 1900. (Waris 1934.)

År 1884 var Vasa Bomull stadens mest betydande industrianläggning och stod för över en fjärdedel av all industriproduktion i Vasa. År 1900 bodde 56,5 procent av Brändöborna i enrumslägenheter (Ekholm 1904). Vild byggnation förekom utanför det stadsplanerade området, det samma har observerats i till exempel Helsingfors (Waris, 1934), Tammerfors (Haapala 1986) och Norrköping (Alzén, intervju). Övergången till en ny ekonomisk bärvåg avspeglas i det fysiska landskapet och olika landmärkesbyggnader representerar sin epoks dominerande vågrörelse. Rödtegefabrikerna står kvar i Brändö som minnesmärken över industrisamhället även om de interiört har fyllts med nya verksamheter. Hufvudstadsbladet fastslog

1994 i en rubrik ”Unibyget Vasas nya landmärke”: ”Komplexet kan klassas som Finlands sista stora universitetsbygge under överskådlig tid och rankas som stadens kommande och mest kännsypaka landmärke” (Uljens 1994). Strukturella omvandlingar återspeglas således i det fysiska landskapet.

Övergång till en ny vågrörelse manifesteras konkret av att ett nytt ekonomiskt ”lokomotiv” driver på utvecklingen och att den mest betydande sysselsättningsbranschen skiftar. Brändö har gått från hamn och sjöfart, via en lång industriell period, till dagens betoning på utbildning, kunskap och forskning. Övergången från hamnsamhälle till industrisamhälle sammanhängde tidsmässigt med nationella och internationella trender, men påverkades också av lokala faktorer, som stadens flyttning till Klemetsö och byggandet av Brändö bro. Varvsverksamheten var livlig i Österbotten på 1830–1840-talen, men enligt Kallioinen (2004) upphörde tjärhandel, sjöfart och skeppsbyggande under andra halvan av 1800-talet och praktiskt taget försvann i Österbotten på 1870-talet. Karisto et al (1998) förlägger det industriella genombrottet i Finland till 1860–1870-talet, Tommila (2005) uppfattar att Björneborg övergick från rederi till industri under perioden 1856–1895. I Sverige förläggs tidpunkten för industrialismens genombrott till strax efter 1850 och ”industrialismens epok” inleds på 1870-talet (Isacson 2007).

Övergången från industriellt till postindustriellt samhälle har också varit traumatisk. Massey (1984) fastslår 1966 som vändpunkten i Storbritanniens textilindustri i fråga om sysselsättning. Under perioden 1966–1973 minskade sysselsättningen i de brittiska textilindustrierna med 32 procent. I New East Manchester gick 60 procent av sysselsättningstillfällena förlorade åren 1975–1985, bostadsmarknaden kollapsade och utbildningen sjönk (Parkinson et al. odaterad). De brittiska miljonstädernas befolkningstal sjönk i snitt med nio procent 1961–1971, enligt Middleton (1987).

Den högindustriella epoken identifieras i Sverige som perioden 1930–1980 och Isacson (2007) ser 1870–1980-tal som ”industrialismens epok” i Sverige. Den sista stora industriarbetsgivaren i Industrilandskapet i Norrköping, Holmens Bruk, stängde 1986. I Finland bedöms ”industrialismens epok” ha avslutats på 1980-talet. Enligt Haapala (2005) blev tecknen på industriell kris synliga på 1970-talet, men de traditionella storföretagen överlevde fram till 1980-talet. Han talar om en industriell kollaps i Tammerfors först i slutet av 1980-talet och tidigt 1990-tal. Generellt var 1980 toppåret i Finland vad gäller tillverkningssektorns (industrisamhällets) sysselsättning, enligt Tykkyläinen (2002), som betecknar perioden 1970–1998 som en period av deindustrialisering i de ledande industristäderna.

Nedgången vid Finlaysons Vasafabrik (tidigare Vasa Bomull) började tidigare, men det är varken överraskande eller kontroversiellt att perifera produktionsen-

heter och filialorter påverkas tidigare och hårdare än moderenheten och centralorten. Den sista egentliga industrianläggningen i Brändö, Vasa tvål, upphörde 1987.

Beslutet att förlägga Vasa universitetet till Brändö fattades 1990. Det var ett för finländska förhållanden sent beslut, men i Sverige grundades till exempel Linköpings universitets Campus Norrköping år 1997. I Tammerfors grundades universitetet 1966 och Tammerfors tekniska högskola (numera universitet) 1972. Redan på 1980-talet skapades ”Science parks” i Storbritannien, i syfte att stärka banden mellan vetenskap och näringsliv samt uppmuntra entreprenörskap. Finlands första teknologicenter grundades i Uleåborg i början av 1980-talet. I Tammerfors fördes en liknande diskussion vid samma tidpunkt som resulterade i uppdraget att skapa ett teknologicenter intill Tammerfors tekniska högskola. I Norrköping grundades Norrköping Science Park 1999, men redan på 1980-talet grundades ProNovaområdet i Gryts fabriker, som ett sorts företagshotell. Brändö företagscentrums verksamhet inleddes 1982, men Vasa vetenskapspark har ännu inte förverkligats enligt planerna. Framväxten av Vasa universitet var dock avgörande för kunskapssamhällets framväxt, analogt med Floridas (2004) 3T-teori för kreativa platser. Florida fastslår att betydande forskningsuniversitet är en grundläggande infrastrukturkomponent i den kreativa ekonomin.

Brändö har inte omvandlats (eller gentrifierats) fullt ut om man med det till exempel även avser markörer som restauranger, kaféer, boutiques eller andra av den kreativa klassens spelplatser. Så har skett i till exempel Bristol Harbourside och Industrilandskapet i Norrköping. I Brändö har sådan ny verksamhet haft svårare att slå rot. Närheten till stadens centrum liksom lokalitetens begränsade egna bärkraft (låga invånartal) torde ha inverkat. Industrilandskapet i Norrköping är ett centrum för upplevelser för hela staden och närregionen, likaså Bristols Harbourside. Brändö är det inte. Åtminstone inte ännu.

Generellt sker en uppvärdering av boendet i centralt belägna forna arbetarstadsdelar i takt med att dessa restruktureras, omvandlas, och ofta gentrifieras. Loftboende i forna industrifastigheter har ännu inte tagit fart i Brändö, även om det finns planer på att omvandla Rahkolas funkisfastigheter till boende. Även tvålfabriksfastigheten har stor potential för loftboende. Trähusmiljön vid Metviksområdet har bevarats – om än naggats lite i kanten av nybyggnation. I till exempel Haga, Göteborg, hann däremot mycket rivas innan de återstående delarna bevarades. I Tammerfors revs flera centrala (arbetar) trähuskvarter och den nationellt betydelsefulla miljön Pispalas stadsplan är under behandling. I Åbo bevarades Port Arthur i huvudsak som trähusområde, omvandlat till ägobostäder, medan stadsdelen Lontinen upplevde hård rivning och uppbyggnad.

Brändö utgör ett exempel på hur generella samhällstrender omsätts på lokal nivå.

Tydliga markörer från tidigare vågrörelser kvarstår, som rödtegelbrukerna, men även institutioner som Vasa sjöfartsmuseum, Vasa arbetarmuseum och Arbetarnas segelförening.

Tabel 1. Vågrörelsernas särdrag (Ehrström 2010a)

	Hamn	Industri	Övergångsperiod	Kunskap
"Landmark Buildings"	Hamnen, Wolffs varv, tjärhovet	Vasa Bomull, Vasa Tvål, Wolffska parken	Statens ämbetshus	Tritonia, Tervahovi, Domus Bothnica
Utmärkande ekonomisk verksamhet	Handelshus	Aktiebolag	Offentligt utvecklingsbolag	Offentligt-privat samarbete (PPP)
Mytologiserad persontyp	Hamnbusar, Brändöbusar	Brändöbusar, Bomullsänglar	Inte uttalad	Framväxande, inte uttalad
Socioekonomisk dominerande grupp	Hamn- och varvsarbetare, sjömän	Industriarbetare	Tjänstemän	Studerande och pensionärer. Kunskapsarbetare?
Boendetyper	Ägoboende ("de små stugornas folk")	Ägoboende ("de små stugornas folk"), hyresboende	Ägoboende, hyresboende	Ägoboende, hyresboende
Intern identitet/ Extern uppfattning	+ / -	++ / --	+ / 0	+ / +
Politisk profil	Vänster	Vänster	Övergång från vänster till höger	Höger
Betydelse	Nationell	Nationell, senare regional	Regional, i viss mån överregional (län)	Regional

Gentrifiering och metamorfos – en begreppsdiskussion

Gentrifiering är inte längre en process förbehållen metropolstadsdelar även om det är städer som London och New York som främst sammankopplas med debatten. Lees et al (2008) noterar dock att diskussionen väckts, särskilt i Storbritannien, om skillnaderna mellan hur gentrifiering tar sig uttryck i mindre, provinssiella städer och i större metropolstäder. Lees et al välkomnar också forskning om gentrifiering längre ned på den urbana hierarkin (Lees et al. 2008: 171).

Den typ av hyresbostadsdominerade lokaliteter som gentrifierats i Storbritannien och USA är inte direkt jämförbara med till exempel Brändö, där många invånare traditionellt bebott självägda hus. Partiell gentrifiering kan förvisso ske i samband med försäljning av dessa hus och tomter, men många av dem ärvs av barn eller andra släktingar. Mera korrekt än renodlad gentrifiering vore det då att tala i ter-

mer av det van Crieeking och Decroly (2003) kallar marginell gentrifiering och (fritt översatt) innehavarbaserad uppgradering, men de är inte heller helt relevanta. Marginell gentrifiering avser snarare storstads- och metropolstadsdelar som utmärks av en social genomströmning, vilket i Brändös fall endast kunde motsvaras av studentströmmar. Det har också skett större socioekonomiska förändringar i Brändö än vad som vore fallet enligt definitionen innehavarbaserad uppgradering.

Gentrifiering bromsas också av att bostadsmassan i hög grad består av små bostäder. År 2006 var 30,5 procent av alla bostäder i Brändö ett- och över 70 procent av bostäderna betecknades som små (Thylin 2008). Potentiella gentrifierare antas ofta bo i redan uppgraderade stadsdelar och pendla till arbetsplatsen, varför stora förändringar i den fysiska miljön och en ny yrkeskarta inte nödvändigtvis snabbt eller tydligt avspeglas i lokalitetens invånarstruktur.

Crieeking och Decrolys (2003) indelning är dock värd att reflektera över. Innehavarbaserad uppgradering antas utgöra ett inkorporerat element i den förändringsprocess som sker även i Brändö och därmed mildra gentrifieringstendenserna. Crieeking och Decrolys definition att åtskilja innehavarbaserad uppgradering från gentrifiering talar även för introduktionen av ett bredare begrepp. En undersökning av Bryssel och Montreal (2003) visar att gentrifiering endast nöjaktigt beskriver den uppåtstigande rörelsen för klart avgränsade delar av innerstaden och att den pågående stadsdelsförnyelsen i Bryssel och Montreal främst utmärks av marginell gentrifiering och innehavarbaserad uppgradering (Crieeking & Decroly 2003: 2465–2466).

Crieeking och Decroly beskriver marginell gentrifiering närmast som en personlig mognadsprocess. Detta kärnfamiljs- och ”fast-arbete-till-pensionen”-tänkesätt känns dock något otidsenligt då andelen singelhushåll och atypiska arbetsförhållanden ökar. Slutsatserna bygger även på empirisk forskning klart högre upp på den urbana skalan än Brändö.

I Björneborgs femte stadsdel konstaterar Tommila (2005) dock att ”gentrifieringen har redan börjat” (Tommila 2005: 94). Där märktes motsättningar mellan gamla och nya invånare. Prisnivån har stigit och många nya byggnader uppförts. Många intervjuade anser att området har snyggats upp. Enligt Tommila splittrar gentrifieringen det urbana rummet och bevarandet av kulturhistoriska värden sker ofta på den ursprungliga befolkningens bekostnad (Tommila 2005: 95–100). Även i Brändö anses prisnivån ha stigit, men synliga gentrifieringsmarkörer som gallerior, nya kulturcentra eller exklusiva restauranger och butiker saknas.

Övergång från industri- till kunskapssamhälle manifesteras sannolikt av en gentrifieringsprocess, men Ehrström (2010a) visar att denna process kan vara mild. Larsen och Hansen (2008) är dock (på en "City-nivå") tveksamma till om en mild omvandling kan ske utan drag av negativ gentrifiering. De argumenterar att Vesterbro-projektet i Köpenhamn, oavsett hur mildt det verkar, representerar ett exempel på medelklassgentrifiering med "traumatiska" konsekvenser (Larsen & Hansen 2008: 2430). Den tidigare utpräglade slummen har grundligt omvandlats och parallellt med den urbana uppgraderingen av byggnadsmassan har invånarnas sociala status (enligt indikatorer som arbetslöshet, utbildning och inkomst) stigit nära eller högt över Köpenhamns genomsnitt. Enligt Larsen och Hansen kunde gentrifieringen av Vesterbro tolkas som mild, en process där lokal och nationell välfärdspolitik avledde och dämpade de värsta konsekvenserna av urban förändring, men gentrifieringen av Inre Vesterbro döljer "traumatiska" konsekvenser på individnivå och i bredare bemärkelse för staden som ett socialt rättvist rum, en stad som också omfattar de marginaliserades rätt till staden (Larsen & Hansen, 2008: 2445–2446).

Gentrifieringstrycket förväntas också vara tyngre i en stadsdel som Vesterbro än i Brändö, Vasa. Jacobs (1961, här 2004) har en definitiv poäng i att "förorter, småstäder och till och med medelstora städer är en helt annan sorts organism än storstäder" (Jacobs 2004: 38).

I traditionella industriella storstäder har tidigare arbetarstadsdelar i högre grad utmärkts av hyresboende. En betydande andel ägobostäder förväntas inverka lindrande på gentrifieringen. I Brändö noteras en betydande studentpopulation, men man kan inte tala i termer av en "studentifiering" (studentification), som i vissa brittiska och amerikanska universitetsstäder. Ett gentrifierande avant garde har inte heller omvandlat Brändö, snarare har de ekonomiska och fysiska markörerna först förändrats, vilket inverkat på den externa uppfattningen om lokaliteten och först därefter har ny medelklass lockats till stadsdelen. Men det är de studerande och äldre befolkningssegmenten som främst ökat i Brändö, inte ny medelklass, i betydelsen yrkesverksamma professionella. Detta inverkar lindrande på gentrifieringstendenserna. Här antas dock planeringen av Brändö sundsområdet och Smulterö få en märkbar betydelse för om gentrifieringsprocessen i Brändö förblir mild eller skärps till sträng.

Utgående från de långa vågrörelser som präglat lokalitetens utveckling är det motiverat att använda ett bredare rambegrepp, metamorfos, som beskriver en långsiktig utveckling samt en såväl externt som internt uppfattad positiv omvandling. Efter genomgången metamorfos väcker platsnamnet andra associationer än tidigare och lokaliteten har genomgått en tydlig yttre och inre transformation. En

metamorfosprocess kan sträcka sig över flera vågrörelser av bärvågstyp, som i Brändös fall, där övergången från hamn- till industrisamhälle inte förändrade uppfattningen om Brändö eller uppgraderade stadsdelen, vilket skett vid övergången till kunskapssamhälle.

Viss gentrifiering är ofta inbäddad i metamorfosprocessen. På platser där en förnyelse, restrukturering eller omvandling skett, men där ingen tydlig undanträngning av tidigare befolkning till förmån för en ny och mera välsituerad befolkning är skönjbar, blir dock begreppet gentrifiering missvisande. Däremot har en metamorfosprocess skett. Metamorfos antyder en mildare förändring än gentrifiering och i allmänhet en längre process. Samtidigt har begreppet gentrifiering breddats och muterat. Ehrström (2010a) gör en indelning/gradering av gentrifiering i mild, sträng och super, där den mellersta formen betraktas som traditionell gentrifiering och mild som svag och indirekt. Metamorfos utan gentrifiering förekommer som extremfall, för under särskilda omständigheter antas innehavarbaserad uppgradering kunna slutföra en metamorfosprocess utan en distinkt gentrifieringsprocess.

Kortvariga gentrifieringsskeden antas förstärka och försnabba metamorfosprocessen. Bildligt har den fula larven förvandlats till en vacker fjäril, en stadsdel från illa sedd till ansedd. En optimal metamorfosprocess förverkligas via en mild (eller utan) gentrifieringsprocess. Sträng gentrifiering tenderar att alienera de tidigare invånarna och skapa starka spänningar i och utanför lokaliteten mellan ”nya” och ”gamla” invånare. I lokaliteten Brändö kan det inte uteslutas att en stegrad gentrifiering följer efter den milda gentrifiering som redan observerats. Emedan gentrifieringseffekten hittills varit mild har också den socioekonomiska omvandlingen varit mildare än vad den fysiska omvandlingen av stadsdelen, den upplevda och erfarna uppfattningen, samt den tydliga politiska avradikaliseringen över tid, antyder. Dagens Brändö utmärks av en mix tidigare och nya invånare, samt en omvandling formad av både innehavarbaserad uppgradering och trycket från en inflyttande medelklass.

I metropoler och storstäder kan kombinationen av en omfattande fastighetsmarknad, koncentrerad rikedom och stor efterfrågan däremot medföra en ny gentrifieringsvåg i redan (strängt) gentrifierade lokaliteter. Fenomenet supergentrifiering har bland annat studerats i Barnsbury, London (av bland andra Butler & Lees 2006) och avser extremfall, mycket högattraktiva lokaliteter där en välsituerad (finansiell) överklass ekonomiskt kan tränga ut den nya medelklass som tidigare trängt ut en arbetarbosättning från samma plats.

Tabel 2. Fyra metamorfostyper (Ehrström 2010a)

	Tid	Plats	Förhållande till tidigare invånare	Sociala agenter	Tidigare och nya boenderelationer
Metamorfos utan gentrifiering	lång tidsperiod, ekonomiska bärvågsrörelser	småstäder	mix av ny och äldre bosättning	innehavarbaserad uppgradering	ägoboende, hyresboende
Metamorfos med mild gentrifiering	lång tidsperiod, ekonomiska bärvågsrörelser	småstäder, medelstora städer	mix av ny och äldre bosättning	ny medelklass, innehavarbaserad uppgradering	ägoboende, hyresboende
Metamorfos med sträng gentrifiering	lång tidsperiod, ekonomiska bärvågsrörelser	storstäder, metropoler	utträngning av tidigare bosättning	ny medelklass, innehavarbaserad uppgradering	från hyresboende till ägoboende
Metamorfos med supergentrifiering	lång tidsperiod, ekonomiska bärvågsrörelser, supergentrifiering utan ny bärvåg	metropoler, extremt exklusiva mindre lokaliteter	stegrad utträngning (av tidigare gentrifierare)	ny välsituerad övre medelklass, ny överklass	från hyresboende via ägoboende till klart stegrad ägoboende

Slutreflektion

Att gentrifieringsdiskussionen koncentreras till metropoler är naturligt emedan de största och tydligaste effekterna är synliga där, men det är viktigt att fördjupa gentrifieringsdiskussionen även lägre ner på den urbana skalan. Det är trots allt där, i de mindre städerna, en stor del av världens befolkning fortfarande lever. Gentrifieringstendenser och metamorfosprocesser bör också studeras i till exempel stadsnära landsbygd eller tidigare landsbygd, som inkorporerats i en stad. Ett intressant fall är Sundom, en tidigare by, numera stadsdel i Vasa, som omvandlats från fattig fiskarby till en välmående förort, som lockar ny medelklass och kunskapsamhällets pendlare, och som därmed kan antas uppvisa gentrifieringstendenser.

Studerande, tjänstemän och pensionärer är socioekonomiskt betydande grupper i det tidiga kunskapsamhället, men framväxten av ett välutbildat, och lågavlönat, kunskapsproletariat (kunskapsarbetare) som dominerande socioekonomisk grupp är inte osannolik. Gruppen utmärks av atypiska arbetsförhållanden, och är därmed ekonomiskt utsatt, men i fråga om social status inte jämförbar med hamn- och industrisamhällets arbetare. Produktionsapparaten i kunskapsamhället är inriktad på immateriell kunskap, inte på fysiska varor. Den tanken avspeglades även i titeln *Från bomull till kunskapsindustri* (Ehrström 2010a). I kunskapsamhället är huvudprodukten kunskap. ”Produktionskvoterna” för avlagda examina, där kvantitetsaspekten varit förhärskande, pekar dock på ett kunskapsindustriellt tänkande.

Det är skäl att djupare än hittills diskutera om vi faktiskt har övergått till en helt ny samhällsform eller om vågrörelsen kunskapssamhället ändå bara är en mutation av, eller förädling av, industrisamhället till ett – för att uttrycka det med ICT-terminologi – ”Industrisamhället 2.0”. Furåker (2010) betonar att ”somliga har till och med argumenterat för att det inte alls finns någon postindustrialism utan bara olika typer av industrialiserade samhällen” (Furåker 2010: 50).

Liknande skepsis uttrycks av Holgersson et al (2010): ”Kanske döljer ”postindustriell” det faktum att förändringsprocessen i själva verket är en fråga om en ökad utbredning av marknadsekonomin på bekostnad av den samhällsmodell som skapades under välfärdsstatens epok” (Holgersson et al. 2010: 10). Det krävs längre spännvidd och kunskap om hur kunskapssamhället bemästrat den lågkonjunktur som inleddes i slutet av 00-talet för att kunna besvara dessa frågor.

Denna artikel påvisar förekomster av generella utvecklingstrender i liknande stadsdelar på olika nivåer på den urbana skalan. Likaså förekomster av platsspecifika särdrag. Därmed argumenterar den även för vikten av att beakta både generella och platsspecifika faktorer när stadsdelar undersöks.

Källförteckning

Alcoverro, A. & Dijkstra, C. (2009), *Gentrification in Finland: the case of Pispala, Tampere*. I Tilastokatsaus Tampereelta 43: 1. Tampereen kaupunki, Talous- ja strategiryhmä, Tietotuotanto ja laadunarviointi. Tampere.

Alzén, A., intervju 28.10.2009, kulturarvsforskare vid Linköpings universitet.

Beckman, S. (2005). Industrierbetet – en utmaning för kulturmiljövården, i A. Alzén & B. Burell (red.). *Otydligt. Otymligt. Otaligt. – Det industriella kulturarvets utmaningar*. Stockholm: Carlssons.

Criekingen, van M. & Decroly, J.-M. (2003). Revisiting the diversity of gentrification: Neighbourhood renewal processes in Brussels and Montreal. *Urban Studies* 40: 1–2.

Davidson, M. & Lees, L. (2005). New-build “gentrification” and London’s riverside renaissance. *Environment and Planning A* 37: 7.

Ehrström, P. (1990). Nya “Brändöbusarna” är tjänstemän. *Vasabladet* 6.7.1990.

Ehrström, P. (2010a). *Från bomull till kunskapsindustri – en lokalitets- och restrukturingsundersökning av stadsdelen Brändö, Vasa*. Vasa: Scriptum.

- Ehrström, P. (2010b). Det handlar alltid om makt, också. *Vasabladet* 18.7.2010.
- Ekholm, K. (1904). *Bostadsförhållandena för de mindre bemedlade i Wasa år 1900*. Vasa: Pohjalaisen kirjapaino.
- Florida, R. (2004). *The Rise of the Creative Class – And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Flyvbjerg, B. (1993). *Rationalitet og magt – Bind II: Et case-baseret studie af planlægning, politik og modernitet*. 3:e upplagan. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Furåker, B. (2010). En postindustriell stad? I H. Holgersson, C. Thörn, H. Thörn & M. Wahlström (red.). *Göteborg utforskat – Studier av en stad i förändring*. Hässleholm: Glänta produktion.
- Haapala, P. (1986). *Tehtaan valossa – Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Tampere/Helsinki: Societas Osuuskunta Vastapaino/Suomen Historiallinen Seura.
- Hela befolkningen enligt storområdena 31.12.1973–2015 (2008). Stadsplanering/KS 8.2.2008. Vasa stad. www.vaasa.fi/Default.aspx?id=1043678.
- Holgersson, H., Thörn, C., Thörn, H. & Wahlström M. (red.) (2010). *Göteborg utforskat – Studier av en stad i förändring*. Hässleholm: Glänta produktion.
- Isacson, M. (2007). *Industrisamhället Sverige – Arbete, ideal och kulturarv*. Utan utgivningsort: Studentlitteratur.
- Jacobs, J. 2004 (1961). *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Göteborg: Daidalos.
- Jauhiainen, J. S. (1997). Kaupunki uudistus ja gentrifikaatio. I T. Haarni et al. (Toim.). *Tila, paikka ja maisema – Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.
- Kallioinen, M. (2004). *Suomen teollistajat – Vertaileva tutkimus kauppahuoneiden siirtymisestä teollisuuteen 1800-luvun jälkipuoliskolla*, Suomen historia, Turun Yliopisto. Turku.
- Karisto, A., Takala, P. & Haapola, I. (1998). *Finland i förvandling – Levnadsstandardens, livsföringens och socialpolitikens utveckling i Finland*. Helsingfors: WSOY.

- Gutzon Larsen, H. & Lund Hansen, A. (2008). Gentrification – Gentle or traumatic? Urban renewal policies and socioeconomic transformations in Copenhagen. *Urban Studies* 45: 12.
- Lees, L., Slater, T. & Wyly, E. (2008). *Gentrification*. London: Routledge.
- Martins Holmberg, I. (2006a). *På stadens yta – Om historiseringen av Haga*. Göteborg-Stockholm: Makadam förlag.
- Massey, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour – Social Structures and the Geography of Production. Critical Human Geography*. London: MacMillan Publishers Ltd.
- Massey, D. (2007). *World City*. Cambridge/Malden: Polity Press.
- Middleton, A. (1987). Glasgow and it's East End. I D. Donnison & A. Middleton (red.). *Regenerating The Inner City – Glasgow's Experience*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Olshammar, G. (2002). *Det permanentade provisoriet – Ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*. Tema Stadsbyggnad, Sektionen för arkitektur. Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.
- Paasi, A. (1996). *Territories, Boundaries and Consciousness – The Changing Geographies of the Finnish– Russian Border*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Parkinson, M. et al. (odaterad). New evaluated Manchester – Interim evaluation of New East Manchester. Executive summary. *A report by the European Institute for Urban Affairs*. Liverpool: John Moores University.
- Puolueiden kannatus Pispalassa 1945–2007 (odaterad). (www.pispala.fi/historia/punainenpispala/pdf/eduskuntavaalit.pdf), (www.pispala.fi/historia/punainenpispala/paalinkitver/vaalit.php?id=2).
- Thylin, C. (2008a). Hon bor i en av 863 ettor i Vöråstan. *Vasabladet* 10.3.2008.
- Tommila, M. (2005). *Porin V kaupunginosa elettyinä maisemana – Asukkaiden ja viranomaisten tulkintoja ja kokemuksia ympäristöstä*. Pro gradu -tutkielma, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, Humanistinen tiedekunta. Turku, Turun Yliopisto.
- Tykkyläinen, M. (2002). Spatial turns of manufacturing since 1970. *Fennia* 180: 1–2.

Uljens, E. (1994). Unibygget Vasas nya land- märke. *Hufvudstadsbladet* 19.9.1994.

Vaattovaara, M. (2005). Kaupunkimaantiede yhteiskunnallisen kehityksen tulkkina. *Terra* 117: 4.

Vasa: Befolkningen 31.12.2008 och befolknings- prognos till å 2015, Vasa stad. (www.vaasa.fi/Link.aspx?id=1112933).

Vilkuna, J. (1997). Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. I T. Haarni et al. (Toim.). *Tila, paikka ja maisema – Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

Waris, H. (1934). *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle II*. Historiallisia tutkimuksia XVI, 2. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjanpaino.

Ylä-Anttila, K. (2008). Kesantokehittämisen toinen sukupolvi. I S. Eskola, A. Hynynen & K. Ylä-Anttila (red.). *Akaa > Play – Teollisuuskesannon kehityspolkuja*. EDGE Arkkitehtuuri- ja kaupunkitutkimuslaboratorio. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.

Zukin, S. (2010). *Naked City – The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford–New York: Oxford University Press.

HANNU KATAJAMÄKI KUNNALLISPOLIITIKKONA

Markku Lumio

Vaasan yliopiston filosofisen tiedekunnan dekaani, aluetieteen professori Hannu Katajamäki on monipuolinen mies. Tutkimus-, opetus- hallintotehtävien ohella hän on myös elänyt niin kuin on opettanut eli osallistunut Vaasan kunnallispolitiikkaan vuosina 1997–2008. Tämä osoittaa erinomaista kansalaiskuntoa yliopistokaupungissa, jossa yliopistolaisten pitää näkyä muuallakin kuin kampuksella. Katajamäen näkyvälle ja kuuluvalla persoonalle tämä on sopinut hyvin.

Vertaan häntä tässä roolissa kahteen professori- ja puoluetoveriin, nimittäin Osmo Soininvaaraan Helsingissä ja edesmenneeseen Jukka Kanervaan Jyväskylässä. Kaikki kolme ovat toimineet näkyvästi Vihreän Liiton edustajina kotikaupunkinsa päätöksenteossa ja arvostettuina valtakunnallisina mielipidevaikuttajina.

Hannu Katajamäki valittiin Vaasan kaupunginvaltuustoon 20.10.1996 pidetyissä kunnallisvaaleissa. Vaalipäivä oli historiallinen, koska samana päivänä suomalaiset äänestivät ensimmäisen kerran edustajansa Euroopan parlamenttiin. Mielenkiintoista oli, että vaikka kunnallisvaalien äänestysaktiivisuus laski lähelle 60 %:a, se oli silti selkeästi korkeampi kuin eurovaaleissa, joihin osallistuminen on pysyvästi jäänyt alhaiselle tasolle.

Ensimmäisellä vaalikaudella 1997–2000 Katajamäki valittiin myös kulttuurilautakuntaan ja opetustoimen kehittämistoimikuntaan. Hän osallistui tyhjäksi jääneen kasarmialueen toimintojen ideoimiseen sekä valmisteli Vaasan kansainvälistymisstrategiaa.

Omat muistikuvani Hannu Katajamäestä kunnallispoliitikkona ajoittuvat vuosille 2001–2008, jolloin toimin Vaasan kaupunginjohtajana ja Hannu oli valtuutettu ja kaupunginhallituksen jäsen 2005–2008.

Ensimmäinen huomioni on helmikuulta 2001, jolloin luin professori Katajamäen kommentteja Vaasan seudun tilanteesta ja mahdollisuuksista Helsingin Sanomista. Asuin silloin Brysselissä ja olin tulossa seuraavalla viikolla kaupunginvaltuuston haastatteluun. Sieltä muistan pitkän miehen, joka kuuluvalla äänellä kysyi, minkä kirjan olin lukenut viimeksi. Vastasin, että Mannerheimin elämäkerran lyhyemmän version. En tiedä, vaikuttiko vastaus siihen, että Hannu ei minua rat-

kaisevassa vaalissa äänestänyt. Hän kuitenkin soitti minulle seuraavana päivänä, kertoi tämän ja onnitteli valinnasta. Samalla hän totesi, että pulinat pois, hän tukee minua enemmistön päätöksen mukaisesti.

Tämä pieni episodi kuvaa Hannun luonnetta hyvin. Hänellä on vakaat mielipiteet ja perustelut niille. Hän argumentoi sivistyneesti eikä mene henkilökohtaisuuksiin. Hän on yhtä aikaa idealisti ja realisti. Näitä ominaisuuksia opin arvostamaan yhteisinä vuosinamme kaupungin hallinnossa.

Vaasan kaupunginhallitus käsittelee vuosittain satoja asioita, joista yli 90 % päätetään yksimielisesti. Yksimielisyyden saavuttamista edistää huomattavasti se, jos esittelijä osaa kuunnella jäseniä oikein ja muotoilla ehdotuksensa tarvittaessa uudelleen. Hannulla oli usein rakentavia ehdotuksia, joiden avulla yksimielisyys saavutettiin. Hän tuki voimallisesti kaupungin johtamisjärjestelmän uudistamista, mikä päätettiin vasta 2010. Se merkitsi yhden kaupunginjohtajan järjestelmään siirtymistä. Suomenkielisten lukioiden yhdistäminen oli hänelle vaikea asia, mutta lienee jo historiaa. Asuntomessujen järjestäminen Vaasassa 2008 aiheutti valituk-
sia, joissa mukana oli Vihreiden aktivisteja. Hannu ei lähtenyt mukaan niihin, vaan kantoi siinäkin asiassa vastuunsa esimerkillisesti.

Toimin Vaasan yliopistosäätiön hallituksen puheenjohtajana 10 vuotta ja yhteyteni yliopistoon olivat jo silloin kiinteät. Levón-instituutin silloinen johtaja, sittemmin KTT (h.c.) Jouko Havunen ja professori Katajamäki olivat lähdössä Japaniin tammikuussa 2005. Havunen pyysi minut mukaan kaupungin edustajana ja niinpä kolmen miehen delegaatio matkusti Vaasasta Takarazukan kaupunkiin Kwansei Gakuin -yliopiston vieraaksi lähes viikoksi. Esitelmissämme japanilaisyleisölle kerroimme Vaasan kaupungin ja yliopiston yhteistyöstä, strategioista ja yrittäjyyskoulutuksesta. Sanoma meni ilmeisen hyvin perille, koska yhteistyö on jatkunut.

Hauska detalji matkamuistoissa oli tulopäiväni Takarazukaan. Hannu ja Jouko olivat tulleet jo vuorokautta aikaisemmin. Olin niin jet lagin uuvuttama, että minun piti nukkua hetki ennen yliopiston rehtorin tarjoamaa illallista. Minut ohjattiin erityiseen lepohuoneeseen lämpölampun alle pöydälle nukkumaan. Tunnin kuluttua olin kuin uusi mies, kun kohtelias isäntä tuli herättämään: ”Sir, the dinner is beginning”.

Vaasa on 60 000 asukkaan kaupunki, jonka piirit ovat verrattain pienet. Yliopiston merkitys kaupungin kehitykselle ja asemalle on ollut ja on ratkaiseva. Kauppatieteen ja tekniikan korkein opetus ja tutkimus, verkostoituneena vientivetoisen elinkeinoelämän kanssa, on Vaasan seudun menestyksen ydin. Vaasan energia-klusteri ja sen osaaminen ovat kansainvälistä huipputasoa.

Yliopisto on myös yhteiskuntatieteellisillä tutkimuksillaan osallistunut valtakunnan ja erityisesti Pohjanmaan maakuntien kehittämiseen. Näkyvimmin esillä ovat olleet hallintotiede ja aluetiede. Aluetieteen pitkäaikaisena professorina ja filosofisen tiedekunnan nykyisenä dekaanina Hannu Katajamäki on merkittävä kansallinen vaikuttaja tieteenalallaan. Aluetalous ja kuntauudistus ovat kestoaiheita, joihin hän on ottanut kantaa ja esittänyt konkreettisia ratkaisumalleja. Tällainen yliopiston ja ympäröivän yhteiskunnan elävä yhteys on juuri sitä vuorovaikutusta, johon yliopistolaki velvoittaa. Asioita eivät kuitenkaan toteuta instituutiot vaan ihmiset niiden sisällä. Tällaisesta toimijasta Hannu Katajamäki on erinomainen esimerkki.

ALUETUTKIMUS JA -KEHITTÄMINEN

HANNU KATAJAMÄKI, ALUEENSA MIES

Matti Jakobsson

Hannu Katajamäessä henkilöityy monella tavalla tutkimuksen ja opetuksen yhteiskuntavastuu ja pyrkimys vuorovaikutukseen ympäristön kanssa.

Tutustuin Hannuun istuessamme Levón-instituutin edeltäjän, Länsi-Suomen taloudellisen tutkimuslaitoksen tiloissa torin laidalla Hartmanin talon tiloissa tutkijoina 80-luvun lopulla. Hannu valmisteli väitöskirjaansa ja minä tutkin Suomen Akatemian varttuneen tieteenharjoittajan apurahalla tietojärjestelmien käyttöliittymiä. Hannun väitöskirjaan liittyi joukko kartografisia esityksiä kunta- ja maakuntapohjalla. Innostuin asiasta ja ryhdyin rakentamaan Macillä ohjelmaa, jolla voisi helposti tuottaa tilastollisia esityksiä karttapohjalla. Sain tehtyä sopivan kartografisen ohjelmiston, jolla omaa tutkimustani varten voi testata ja havainnollistaa toimivan käyttöliittymän piirteitä. Hannu tuotti osan väitöskirjaan tulevista esityksistä KarttaMaakari ohjelmallani. Jaoimme mieltymyksen Macin helppokäyttöisyyteen ja olemme tainneet olla Mac-faneja siitä lähtien.

Tutkijana Hannu on tarkastellut ennen väitöstään ja sen jälkeen merkityksellisiä kysymyksiä. Aluetieteilijänä häntä on kiinnostanut muutos maamme rakenteissa. Hannu on pitänyt tärkeänä, että tutkimuksen tulokset ovat selvästi ja merkityksellisesti kerrottavissa kunnalliselle, alueelliselle tai valtiolliselle päättäjälle – oli sitten kysymys tilaustutkimuksesta tai akateemisesta lähtökohdasta tehdystä tutkimustyöstä. Tutkimuksen tulee olla samalla menetelmällisesti ja akateemisesti perusteltavissa ja tulokset tulee välittää myös maallikkolukijalle. Hannun tutkimustyöstä voi aistia näkökulman – tutkimuksella on aina joku ajateltu lukija, jolle työ tehdään ja tulokset tulisi kirjoittaa siitä näkökulmasta.

Aluetiede lienee siinä mielessä kiitollinen oppiaine, että oppilailla on jo yleistiedon perusteella perusymmärrys käsiteltävistä asioista. Innostava opettaja voi kiinnittää opiskelijat ymmärtämään aluetieteen peruskysymykset merkityksellisellä tavalla. Hannu on jatkanut edeltäjiensä Mauri Palomäen ja Kauko Mikkosen käytäntöjä ja vienyt oppilaat opintoretkille todelliseen maailmaan. Hannun tapa opettaa on intensiivinen. Kuuluvalla äänellä ja opetukseen eläytyen opiskelijat sitoutetaan opittavaan asiaan kokonaisvaltaisesti.

Hannu on mies, jolla on missio. Se on vienyt hänet kunnallispolitiikkaan, esitelmämatkoille ja asiantuntijatehtäviin ympäri maata sekä lehtien palstoille kolum-

nistina. Yliopiston vuorovaikutustehtävää voikin vakuuttavasti hoitaa olemalla monipuolisesti mukana yhteiskunnan eri foorumeilla. Hannu on väsymätön alueellisen näkökulman puolestapuhuja. Maaseudun ja taajamien kysymysten käsittely, maaseudun elinvoimaisuuden edistäminen sekä kansalaisyhteiskunnan – kansalaisten osallistumisen – edistäminen ovat hänelle keskeisiä pyrkimyksiä ja tutkimuksen kohteita.

Kun yliopiston professori esittää kannanottoja julkisuudessa, nousee esille kysymys millä perusteluilla näkemykset esitetään. Kun esittää näkemyksiä tutkijana, tulee voida perustella näkemyksiään tutkimustiedolla, omakohtaisesti tehdyllä tutkimustyöllä tai käytettävissä olevalla tutkimustiedolla. Poliitikkona professorikin sitoutuu edustamansa poliittisen ryhmittymän näkemyksiin ja ajettaviin asioihin. Yksityisenä kansalaisena ja kaupungin asukkaana professorillakin on oikeus näkemykseen ja oikeana pitämiensä pyrkimysten ajamiseen. Tilanteissa, joissa professori edustaa yliopistoa, on syytä ottaa huomioon myös yliopiston strategiset linjaukset ja tavoitteet.

Hannu on mielestäni hyvin tietoinen erilaisista roolipaineista ja on pystynyt valitsemaan kuhunkin tilanteeseen oikean näkökulman ja roolin, vaikka hänen kannanottonsa ovat herättäneet joskus kiivaitakin keskusteluja ja vastinekirjoituksia.

Hannu on sitoutuva johtaja, jolla on kyky saada joukot mukaansa. Hän ei karta vastuuta tehtävissä, joihin hän sitoutuu ja on valmis toimimaan yhteisönsä edustajana kaikissa tilanteissa. Tuoreen dekaanin roolissa olen saanut sen vaikutelman, että Hannu on saanut tiedekunnan väen taakseen viemään eteenpäin tiedekunnan hyvää ja ennakkoluulotonta opetuksen ja tutkimuksen uudistustyötä.

Viime kädessä minua ja Hannua yhdistää se, että olemme molemmat taustaltamme turkulaisia ja sitoutuneet toimimaan Vaasan yliopiston, Vaasan ja Pohjanmaan menestyksen hyväksi.

YLIOPISTOT HALLINTAVALLAN ILMENTYMINÄ

Sami Moisio

Professori Hannu Katajamäki on alueellisesti hajautetun yliopistoverkon kannattaja. Vaasan yliopiston 30-vuotista historiaa käsitelleelle teokselleen hän antoi nimeksi *Oman alueensa yliopisto* (Katajamäki 1997). Teoksessa kuvataan seikkaeräisesti, miten yliopiston perustaminen Vaasaan oli tulosta hajautetun hyvinvointivaltion rakennusprosessin avaaman poliittisen pelitilan ja Vaasan paikallisten voimahahmojen, niin sanottujen säätiön miesten, kohtaamisesta. Vaasan yliopiston synty perustui toisin sanoen valtiollisen aluepolitiikan periaatteiden ja paikallisen konsensuksen kietoutumiseen yhteisen tavoitteen ympärille. Katajamäen (1997: 159) sanoin yliopisto on myös ”elähdyttävä osoitus paikallisen ja alueellisen tahdon voimasta”.

Paikallinen ja alueellinen voima eivät kuitenkaan olisi yksin riittäneet uuden korkeakoulun perustamiseen. Tarvittiin valtiollinen tuki. Valtiollista poliittista päätöksentekoa 1960-luvulla ohjanneessa poliittisessa järjestyksessä Oulun yliopiston perustamisesta vuonna 1958 käynnistynyt korkeakouluverkon hajauttaminen perustui ”sosiaalisen” ja ”kansallisen” voimakkaaseen valtiovetoiseen kehittämiseen. Suomen aluepolitiikassa niin kutsuttu kansallinen linja (Moisio 2012a) oli pitänyt 1950-luvulta lähtien korkeakouluverkon laajentamista ja lähes kaikkea julkisten varojen hajauttamista kritisoinen suuntauksen paitsiossa.

Aluerakenteen hajauttamista tukenut aluepolitiikan suuntaus syntyi merkittävänä kompromissina 1960-luvulla. Maalaisliitto hyväksyi sosiaalisen tulontasoituksen investointina sekä lievensi maaseudun ja kaupungin jyrkkään vastakkainasetteluun perustuneita linjauksiaan viimeistään vuoden 1962 yleisohjelmassaan. Sosiaalidemokraatit puolestaan hyväksyivät aluepoliittisen tasoittamisen kuluerän sijasta investointina. Vaasan kauppakorkeakoulun perustaminen vuonna 1967 kuvaa kaikkienensa sitä, miten paikallisilla ideoilla on mahdollista materialisoida kun valtiokehityksen vallitsevat tuulet ovat otolliset.

Käsittelen seuraavassa lyhyesti toisen maailmansodan jälkeen kehittynyttä alueellista yliopistolaitosta hallintavallan tutkimuksen näkökulmasta. Painotan myös, että maantieteellisellä aluetutkimuksella oli oma erityinen tehtävänsä hajautetun hyvinvointivaltion rakentumisessa. Lopuksi käsittelen joitakin viimeaikaisia yliopistouudistuksia, joita voidaan tulkita hallintavallan tutkimuksen näkökulmasta.

Hallinnan analytiikka pähkinäkuoressa

Hallinnan analytiikka on hedelmällinen perspektiivi yhteiskunnan alueellisen ja tilallisen muutoksen tutkimukseen. Siinä ollaan kiinnostuneita valtaa käyttävien tahojen yhteiskunnallisista pyrkimyksistä ja niiden muotoutumisesta. Lisäksi tarkastellaan vallan kohteiden suhteita ”valtiollisiin” pyrkimyksiin ja niitä ilmentäviin hallintateknologioihin. Hallinnan analytiikassa pureudutaan myös vallan vaikutuksiin ja lopulta myös voimien kamppailuun laajojen yhteiskunnallisten pyrkimysten muotoilussa (ks. esim. Dean 1999).

Hallinnan analytiikassa huomio asetetaan siis tiettyihin pyrkimyksiin ja tapoihin vaikuttaa yksilöiden ja kokonaisten väestöjen elämään. Ollaan kiinnostuneita, miten yksilöiden ja ryhmien käyttäytyminen ja ominaisuudet tietyissä historiallisissa laskoksissa kyseenalaistetaan ja miten niitä pyritään muovaamaan loukkamatta näennäistä ”henkilökohtaisen” aluetta. Samalla tutkimuksellinen katse käännetään vallan kohteisiin tarkastelemalla niitä tarkoituseriä, kriteerejä ja päämääriä, joita yksittäiset ihmiset soveltavat ohjatessaan, hallitessaan ja kehittäessään itseään tietynlaisen hallintavallan vaikutuskentässä (Miller & Rose 2010/2008: 15–17, 23–24).

Jako poliittisten rationaliteettien sekä noita rationaliteetteja ilmentävien hallinnan teknologoiden välillä on tutkimuksellisesti hyödyllinen. Poliittinen rationaliteetti viittaa siihen, että jokin yksilöihin tai väestöön liittyvä piirre tai seikka alkaa vaikuttaa ongelmalliselta ja vaatii ohjausta. Ihmisten toiminta voidaan määrittellä esimerkiksi riittämättömäksi tai haitalliseksi talouden kasvun, yhteiskuntarauhan tai jonkin muun seikan näkökulmasta. Poliittinen rationaliteetti viittaa toisin sanoen prosessiin, jossa yksilöitä ja väestöä koskevat ongelmat määritetään eri puolilta ja eri toimijain tekeminä. Ongelmat on tehtävä näkyviksi, niille on annettava sisältö. Näitä ongelma-analysejä tekevät monet tahot johtavista poliitikoista asiantuntijoihin ja elinkeinoelämän edustajista tiedotusvälineisiin. Ongelman muotoilemisessa on kyse paitsi yhteisöä koskevan ongelman laaja-alaisesta määrittämisestä, myös sen paikantamisesta tiettyihin instituutioihin tai väestönsiin (Miller & Rose 2010/2008: 23–28). Ongelma voidaan paikantaa oikeastaan minne hyvänsä. Se voidaan paikantaa esimerkiksi yliopistoon, joka sekin koostuu ”väestöstä”: tutkijoista, hallinto henkilökunnasta, opiskelijoista, professoreista ja muista opettajista. Vallitseva poliittinen rationaliteetti tarkoittaa sitä, että yhteiskunnallisessa ongelmanmäärittelyssä – ei niinkään ongelman ratkaisussa – on saavutettu jonkinlainen konsensus.

Poliittisissa rationaliteeteissa todellisuus piirtyy eteemme muodossa, joka mahdollistaa yhteiskunnallisten ongelmapaikkojen tunnistamisen sekä niiden ohjel-

moimisen uudella tavalla. Ongelmanmäärittäminen mahdollistaa pyrkimyksen muovata puutteelliseksi tai vaaralliseksi koettavaa toimintaa ja sen taustalla vaikuttavia taipumuksia. Vallankäytön näkökulmasta ongelmien määrittely ei kuitenkaan riitä. Lisäksi tarvitaan erityisiä hallinnan teknologioita, joiden avulla ongelmalliseksi koettuihin asiointeihin voidaan vaikuttaa. Ongelmien määrittäminen ja niiden ratkaiseminen ovatkin hallintavallan näkökulmasta saman kolikon eri puolia.

Hallinnan teknologiat ovat konkreettisia ihmisten ja väestöjen ohjausvälineitä. Ne voivat olla ammattikuntia (esim. psykologit), teknisiä mittausvälineitä (esim. viitetausindeksit) tai instituutioita (esim. Sitra). Teknologioiden avulla erilaiset poliittiset auktoriteetit voivat yhtäältä ymmärtää, mitata sekä arvioida ihmisten ja väestöjen käyttäytymistä ja toisaalta vaikuttaa siihen välimatkan päästä ilman pakottamista (Miller & Rose 2010/2008: 23, 28–30). Poliittiset rationaliteetit tulevat näin näkyviksi teknologioina, joissa väestön ominaisuuksiin, taipumuksiin ja käyttäytymiseen pyritään konkreettisesti vaikuttamaan. Hallinnan teknologiat edellyttävät aina lisäksi erityisen asiantuntijuuden kehittymistä.

Hallintavalta ja alueellinen yliopistolaitos Suomessa: Avauksia

Hyvinvointivaltion rakennuskaudella Suomeen syntyneen hajautetun yliopistolaitoksen tutkiminen hallinnan analytiikan näkökulmasta on lähes kokonaan tekemättä. Tämä siitä huolimatta, että yliopistoa ei ole olemassa irrallaan ympäröivästä yhteiskunnasta eli laajassa yhteiskunnallisessa keskustelussa määritetyistä ongelmista ja niiden ratkaisemisesta. Hallintavallan näkökulmasta ”yliopisto” on paikka, jossa yhteiskunnalliset uudistukset ja pyrkimykset tulevat konkreettisesti näkyviksi. Yliopisto on itsessään hallinnan teknologia, jonka olemus muuttuu uusien poliittisten ongelmanmäärittelysten seurauksena. Yliopistojen ”läpi” voidaan toisin sanoen toteuttaa yhteiskunnallisia pyrkimyksiä.

Hajautetun yliopistolaitoksen syntyä ei pidä pitää poliittisesti neutraalina, laajoista valtiollisista pyrinnoista vapaana olevana prosessina. Pikemminkin yliopistolaitoksen hajauttamisella pyrittiin korjaamaan joitakin sellaisia asiointiloja, jotka yleisen yhteiskuntakehityksen näkökulmasta määritettiin 1950- ja 1960-luvuilla ongelmalliseksi. Tällaisia olivat muun muassa valtakunnan resurssien puutteellinen hyödyntäminen, väestön soveltumattomuus uuden teknistyvän yhteiskunnan tarpeisiin, poliittisen radikalismien esiintyminen sekä valtion vallan kehittymättömyys ja näkymättömyys alueillaan.

Voimakkaimmin hajauttamista tukeneessa poliittisessa suuntauksessa yliopistojen alueellistaminen liittyi pyrkimykseen ohjata väestön ominaisuuksia ja sijoittumista valtioalueella. Olen tulkinut, että hajautettujen aluerakenteiden luominen toisen maailmansodan jälkeiseen Suomeen perustui erityiseen ”sosiaaliseen” hallintavaltaan, jossa keskeistä oli torjua kansallisen eheyden kannalta haitallisen markkinaindividualismin sekä kommunistisen vallankumouksen tuottama kaksinkertainen uhka. Yliopistoverkoston alueellinen laajentaminen liittyi näin kansalaisen muuttamiseen yhteiskunnan kansalaiseksi tiettyine sivistykseen ja tasa-arvoon liittyvine yhteiskunnallisine oikeuksineen (Moisio 2012a; vrt. Miller & Rose 2010/2008: 31). Näin alueellisen yliopistolaitoksen rakentumista voi hyvin kuvata Pekka Kuusen (1961) termillä ”kansallinen yhteisyrittäjä”, jolla hän viittasi vaikeasti määriteltävään poliittisen yhteisön kokonaisuuteen.

Uusien yliopistojen synty 1950-luvulta lähtien ajoittuu Suomessa vaiheeseen, jolloin valtion alueellisen vallan laajentaminen ja valtion kaikinpuolisen näkyvyyden lisääminen oli huipussaan. Alueita ja väestöä valtiollistettiin suurella joukolla sosiaalisia ja alueellisia innovaatioita. Uusien yliopistojen ja korkeakoulujen avulla pyrittiin luomaan uusia taloudellisia ja sivistyksellisiä miljöitä valtioalueen eri osiin. Uusien yliopistojen oppiainevalikoima perustui suurelta osin niiden oletettuun vaikutukseen sijaintialueiden talouteen ja hallintoon (vrt. Alestalo 1993: 38). Valtakunnansuunnittelun ilmentämä ajatus kansallisten resurssien maksimaalisesta hyödyntämisestä ja jalostamisesta oli esillä esimerkiksi 1950-luvulla toimineen Myrbergin korkeakoulukomitean työssä. Hajautetun yliopistoverkon rakentaminen ilmensikin samalla sitä, miten myös valtion väestö alkoi 1950-luvun lopulta lähtien näyttäytyä uudella tavalla valtiollisena resurssina, jota piti aikaisempaa tarkemmin hoitaa ja ohjata valtiollisten interventtioiden avulla.

Uusiin yliopistoihin organisoitiin oman alueensa tutkimukseen keskittyneitä tutkimuslaitoksia, joiden tehtävä oli lisätä tietämystä alueiden taloudellisista ja sosiaalisista ongelmista sekä mahdollisuuksista. Toisaalta uusien yliopistojen toiminta keskittyi suurelta osin kansansivistysyliopiston keskeiseen ideaan eli opetukseen. Ideaalina oli alueellisesti vahva valtio, jonka eri osissa asuu modernissa teollisessa maailmassa tarvittavin kyvyin varustettuja sivistyneitä kansalaisia, jotka ymmärtävät myös valtiollisen kokonaisedun. Näin yliopistoista muodostui jo lähtökohtaisesti oman alueensa yliopistoja, joiden tehtävänä oli kouluttaa erilaisia osaajia – insinöörejä, opettajia, virkamiehiä ja lääkäreitä – paikallisiin ja alueellisiin tarpeisiin. Tämä asetelma vahvisti myös maantieteellistä aluetutkimusta. Ei ole mitenkään erikoista, että Vaasan kauppakorkeakouluun perustettiin miltei välittömästi toiminnan aloittamisen jälkeen talusmaantieteen professorin virka. Aluetutkimuksen tuominen korkeakoulun oppiainevalikoimaan korosti uuden instituution roolia alueellisena toimijana.

Itsenäisen Suomen historiassa aluetutkimuksen osalta opetus- ja tutkimustoiminnan suhde valtiovaltaan on ollut kiinteä. Suhde paikalliseen ja alueelliseen kehittämiseen on ollut likeinen eritoten toisen maailmansodan päättymisen jälkeen, kun koko valtioaluetta alettiin hoitaa tieteellisellä tarkkuudella yhtenä arvokkaana suunnittelualueena. Hajautettujen aluerakenteiden kaikinpuolinen vahvistaminen tapahtui Suomessa yhtä jalkaa aluesuunnittelun synnyn kanssa. Valtion vallan levittäytyminen alueilleen loi paitsi puitteet maantieteellisen aluetutkimuksen uudistumiselle myös laajat työmarkkinat alan osaajille. Maantieteellinen aluetutkimus tulikin jo 1950-luvulla osaksi valtakunnallista aluesuunnittelujärjestelmää, mikä puolestaan johti alan resurssien huomattavaan kasvuun. Maantieteellisestä aluetutkimuksesta muodostui hajautetun hyvinvointivaltion hallintavallan tärkeä tiedollinen elementti (Moisio 2012a). Aluepolitiikan kansallinen linja nojasi nimenomaan valtakunnansuunnitteluun ja siihen liittyneeseen tiedontuotantoon, jossa maantieteellisellä aluetutkimuksella oli keskeinen rooli. Yliopistoverkon alueellistaminen liittyi 1960-luvulta lähtien vähintäänkin välillisesti keskusten hierarkkiseen luokitusperiaatteeseen. Uusien yliopistojen perustamista oikeutettiin viittaamalla tarpeeseen vahvistaa niin kutsuttujen valtakunnanosakeskusten palvelurakenteita.

Hajautetun yliopistoverkon kehittyminen valtiovallan laajentamisen vaiheessa merkitsi samalla sitä, että yksittäisistä yliopistoista muodostui hajautetun aluerakenteen sitkeitä perusinstituutioita, jotka tarjoavat koulutettua työvoimaa alueilensa sekä vaikuttavat laajasti paitsi sijaintialueidensa talouteen myös alueiden henkiseen tilaan. Vaasan yliopisto on tästä hyvä esimerkki. Hannu Katajamäen (1997) teoksesta välittyy kuva, että 1990-luvulla Vaasan yliopistoksi muuttunut korkeakoulu oli koko siihenastisen toimintahistoriansa ajan ollut oman alueensa yliopisto. Tämä ei ollut merkinnyt valtakunnallisten tai kansainvälisten yhteyksien kehittämisen sivuuttamista tai jonkinlaista nurkkakuntaisuutta. Pikemminkin termi oman alueensa yliopisto viittaa siihen, että yliopistojen henkilökunnan tutkimuksessa, opetuksessa ja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa vastuu omasta toimintaympäristöstä on yksi keskeinen elementti: ”yliopisto on paitsi akateeminen miljöo myös oman alueensa itsetunnon lähde” (Katajamäki 1997: 146).

Katajamäen (1997) viittaus alueiden itsetuntoon tavoittaa yhden keskeisen Suomen hajautetun yliopistolaitoksen kehittämiseen liittyvän peruspiirteen. Uusien yliopistojen merkitys ulotettiin nimittäin oleellisesti taloutta laajempiin sfääreihin. Uudet yliopistot ja korkeakoulut perustettiin alueidensa henkisen elinvoiman lähteiksi, joiden ympärille toivottiin rakentuvan kokonainen alueellinen kulttuuri. 1950-luvun lopulla käynnistynyt alueellisen yliopistoverkon rakentaminen ilmensikin kaksoispyrkimystä. Alueidensa yliopistoista pyrittiin tekemään yhtäältä tuotantotaloudellisia yksiköitä, joiden tehtävä oli palvella alueidensa elinkeinoelämää

tai julkista sektoria ”hyödyllistä” väestöä kouluttamalla ja tuota väestöä paikkoihin kiinnittämällä. Toisaalta yliopistojen avulla pyrittiin edistämään kansallista hanketta alueellisesti ja paikallisesti erityisen sivistyskeskuskonseptin avulla.

Valtioiden kansainvälistyminen ja ”uusi yliopisto”

Ajatus yliopistoissa tehtävän koulutuksen ja tutkimuksen voimasta eli voimakkaana 1990-luvulla. 1990-luvun alusta lähtien tehdyissä yliopistopoliittisissa linjauksissa toiminnan yhteiskunnallista vastikkeellisuutta alettiin kuitenkin korostaa uudella tavalla. Yliopistot alettiin kiinnittää tiukemmin avointen markkinoiden vaateisiin (Alestalo 1993). Samaan aikaan yliopistoissa tehtävää tutkimusta alettiin voimakkaasti korostaa. Yliopistoista tehtävästä tutkimuksesta alettiin 1990-luvulla hakea vastausta talouskasvuun liittyvien ongelmien ratkaisuun. 1990-luvulla yliopistojen sitominen aikaisempaa kiinteämmin aluetalouksien keskeiseksi taustavoimiksi vahvisti niiden roolia alueidensa yliopistoina. Tätä vielä vahvisti 1990-luvun yritys rakentaa kansallinen innovaatiojärjestelmä alueellisesti hajautetulle perustalle.

Yliopistojen ja niiden tuottaman tutkimuksen korostuminen on ollut suoraa seurausta siitä, että 1990-luvulla lähestulkoon kaikissa OECD-maissa tehtiin tulkinta, jonka mukaan valtiollinen menestys nojaa jatkossa aikaisempaa selvemmin niin sanottuun tietoyhteiskuntamalliin. Nyt piti kehittää kapasiteettia toimia taloudessa, jossa tieto on keskeisin tuotannontekijä ja osin myös lopputuote. Yliopistot suuntautuivat tutkimukseen ja tuotekehitykseen sekä avautuivat markkinoille. Samaan aikaan osaaminen korostui valtiostrategioissa. Tavoitteeksi tuli profiloitua kaikkein korkeinta osaamista vaativilla aloilla, joilla tuottavuus on suurinta. Suomessa siirtyminen uuteen talouteen alkoi jo 1990-luvulla johtaa aikaisempaa suurempaan keskusteluun yliopistojen toiminnan hyödyllisyydestä ja niissä tehtävän tutkimuksen laadusta ja sovellettavuudesta.

Vuoden 2002 pienen laman jälkeen yliopistojen vastikkeellisuus ja innovaatiokyky ovat korostuneet valtiollisissa linjauksissa. Termin innovaatio kautta on aikaisempaa selvemmin artikuloitu yliopistojen yhteiskunnalle tuoma hyöty. 2000-luvun ensi vuosien yliopistoja koskevat uudistusprosessit ilmentävätkin niin kutsutun globaalin hallintavallan tunkeutumista suomalaisen yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan. Siinä kilpailukykyyn, markkinavetoisuuteen, kansalliseen tuottavuuteen ja valtioiden kustannustehokkuuden lisäämiseen liittyvät teemat ovat keskeisiä. Tutkijat ovat jo 1980-luvun lopulta asti puhuneet valtion kansainvälistymisestä, millä viitataan eritoten yhteiskuntapolitiikkojen yhtenäistymiseen ja kansainvälisten markkinoiden kanssa eniten tekemisissä olevien valtioapparaatin osien –

erityisesti valtionvarainministeriöiden – rakenteellisen vallan kasvuun (Cox 1987). Valtion kansainvälistymisen kannalta myös OECD:n ja EU:n kaltaiset ylikansalliset välittäjäorganisaatiot ovat olleet keskeisiä: ne ovat välittäneet ”hyviä käytänteitä” valtionhallintoon. Markkinoiden pelisääntöjä korostava sekä yksilöiden ja instituutioiden autonomian sekä vapauden ympärille kääriytynyt hallintavalta on ilmentynyt siksi sarjana yliopistouudistuksia, joista merkittävin astui voimaan vuoden 2010 alussa.

Vuoden 2010 yliopistouudistus liittyi Suomessa talouden nousukaudella esiintyneisiin huoliin talouskasvun tyrehtymisestä. Elinkeinoelämän keskusliitto vaikutti suoraan hankkeeseen (Ylä-Kotola 2009: 7). Teknologiateollisuuden etujärjestö oli yliopistouudistuksessa keskeisesti edustettuna kansallisen innovaatiojärjestelmän kautta. He esittivät paitsi Aalto-yliopiston perustamista myös suomalaisen yliopisto- ja ammattikorkeakouluverkoston tuntuva karsintaa (Teknologiateollisuus ry 2010: 6; vrt. Kauko 2011: 27–28). Lisäksi valtionvarainministeriön ylimmän johdon rooli oli uudistuksessa alusta alkaen keskeinen. Edellä mainitut toimijat muodostivat yhdessä OECD:n edustajien kanssa verkoston, jossa pääasiallinen huoli oli talous ja keskeinen pyrkimys yliopistojen vastikkeellisuuden lisääminen ja innovaatiopotentiaalin kasvattaminen. Yliopistot tuli sovittaa aikaisempaa paremmin työ- ja liike-elämän tarpeiden kanssa (Virkkunen 2010).

Suomalaisen yliopistolaitoksen uudet skaalat

Yliopistouudistuksia on tehty 2000-luvulla laajasti maailman eri kolkissa. Kontekstista riippumatta yliopistouudistuksen tavoitteena näyttäisi olevan eräänlaisesta kansansivistysyliopistosta irtaantuminen ja globaalisti merkittävän huippuyliopistojärjestelmän luominen. Yliopistouudistuksissa on siksi pyritty kansainvälistämään luonteeltaan kansallisia rakenteita. Suomessa vuonna 2010 voimaanastuneessa yliopistouudistuksessa toistuvat nämä tavoitteet ja keinot (Kallo 2010).

Yliopistouudistuksessa tavoiteltiin nimenomaan tutkimuksen kansainvälistä huippua. Samalla alettiin kritisoida hajautettuja rakenteita ja pientä yksikkökokoja yhdistämällä se huonoon laatuun ja tehottomuuteen. Opetusministeri Henna Virkkunen perusteli yliopistouudistusta nimenomaan hajanaisuuden vähentämisellä ja kansainvälistymisen asteen korottamisella (Virkkunen 2010: 4). Virkkusen mukaan hajanaisuus oli johtanut keskinkertaisuuteen.

Yliopistouudistuksessa Aalto-yliopiston aikaansaamisen avainperustelu ei liittynyt yhden instituution luomiseen vaan koko suomalaisen yliopistolaitoksen kansainvälistämiseen. Raimo Sailaksen vuonna 2007 julkaistussa ”huippuyliopistoraportissa” painotetaan, että uuden yliopiston perustaminen on luonteeltaan kansal-

linen hanke, jolla pyritään kansainväliselle huipulle ja ”jonka hyödyt lankeavat koko suomalaiselle yhteiskunnalle” (Opetusministeriö 2007: 9).

Viime vuosina korkeakoulujärjestelmiin on kohdistunut monia arviointeja ja valtiollisia linjanvetoja niin Suomessa kuin Euroopan unionin tasolla. Myös OECD on arvioinut korkeakoulujärjestelmiä. Suomen osalta näissä linjavedoissa ja selvityksissä tärkeimpinä kehitystarpeina pidetään yleisesti huipputason tutkimuksen ja opetuksen aikaansaamista kansallisesti merkittävillä (valituilla) ydinalueilla, kansainvälisyyden voimakasta lisäämistä sekä yliopistojen taloudellisen ja toiminnallisen itsenäisyyden vahvistamista. (Opetusministeriö 2007: 15)

Vuonna 2010 toteutuneen yliopistouudistuksen keskeinen ulottuvuus liittyikin termiin kansainvälinen. Se esiintyi keskusteltaessa tutkimuksen laadusta ja nykyisen yliopistoverkon pirstaleisuudesta. Keskustelussa alueellisuus (joka artikuloidaan usein käsitteellä ”maakuntayliopisto”) ja kansainvälisyys eriytyivät toisistaan. Yliopistollisen toiminnan alueellisuus alkoi nyt merkitä erikoisella tavalla heikkoa laatua tai ainakin haluttomuutta pyrkiä kansainväliselle huipulle.

Kansainvälisyyden korostus on johtanut siihen, että monet suomalaiset yliopistot pyrkivät profiloitumaan kansainvälisenä ja monitieteisenä tutkimusyliopistona ja erkaantumaan maakuntayliopiston statuksesta. Esimerkkinä mainittakoon Joensuun ja Kuopion yliopistojen fuusio, jolla saatiin kahden alueyliopiston sijasta aikaan kansainvälinen ja monitieteinen tutkimusyliopisto. Rehtori Perttu Vartiainen argumentti kuvaa hyvin kyseistä skaalahyppyä:

Idea uudesta Itä-Suomen yliopistosta kehkeytyi Joensuun ja Kuopion yliopistojen johdossa kevään 2006 kuluessa. Tämän tilanearvion taustalla oli monia asioita. Keskeisin ajuri oli näkymä Joensuun ja Kuopion vahvojen tutkimusalojen pohjalle muodostuvasta kansainvälisesti kilpailukykyisestä tiedeyliopistosta. Uuden Itä-Suomen yliopiston missio irrotti sen lopullisesti kolmelle korkeakoululle alun perin tarjotusta maakuntakorkeakoulun ideasta. (Vartiainen 2009: 1.)

2000-luvun ensi vuosina kaikki suomalaiset yliopistot ovat pyrkineet tekemään eräänlaisen skaalahypyn vastatessaan yleisen yhteiskuntapolitiikan vallitseviin totuuksiin, joissa kansainvälisyyden sekä avoimuuden puute ja heikko ”houkutusvoima” on erityisesti vuoden 2002 pienen laman jälkeen asetettu Suomen valtion ja yhteiskunnan ydinongelmiksi. On kuitenkin vielä epäselvää, miten toiminnan alueellisen luonteen häivyttäminen yliopistojen linjauksista vaikuttaa yliopistoihin oman alueensa keskeisinä instituutioina.

Hallintavallan tutkimuksen näkökulmasta Aalto-yliopiston perustamiseen liittynyt keskustelu paljastaa oleellisia seikkoja niistä poliittisista rationaliteeteista, jotka

ensisijassa tekivät kyseisen instituution perustamisen mielekkääksi. Aalto-yliopiston perustamista ohjasi nähdäkseni ”porterilais-floridalainen” poliittinen rationaliteetti, joka on tilallinen versio uusliberaalista poliittisesta hallintavallasta. Siinä yhdistyivät Michael Porterin (2007) kansallista ja alueellista kilpailukykyä (ja tuottavuutta) koskevat perusteet sekä Richard Floridan tunnetuiksi tekemät perusideat luovuuden, houkuttelevuuden ja urbaanien kasaantumien merkityksestä taloudellisen menestyksen synnyttämisessä (Moisio 2012b; Moisio & Paasi 2013). Tällaisessa poliittisen rationaliteetin muodossa valtioiden ei tule harjoittaa alueellisesti tasapäistävä, laajoihin alueellisiin tulonsiirtoihin perustuvaa politiikkaa, vaan pyrkiä muodostamaan globaalisesti merkittäviä alueita, jotka ovat kansainvälisesti verkottuneet ”globaalikaupunkien” ja ”suuralueiden” kanssa (Ohmae 1995; Florida 2008).

Aalto-yliopiston perustamiseen liittyvät asiakirjat kuvaavat kaikkinsa vallitsevaa tulkintaa ”Suomen ongelmasta”. Ensinnäkin suomalainen tutkimus on keskinkertaista maailman huippuun nähden, toiseksi Suomi ja Helsingin seutu ovat liian heikosti kiinnittyneet kodittoman pääoman ja huippuosaajien maailmanlaajuisiin verkostoihin. Kolmanneksi yliopistojen tasapäistäminen ja resurssien hajuttaminen on ongelmallista. Hallinnan analytiikan näkökulmasta Aalto-yliopisto onkin erityinen hallintavallan teknologia, jonka avulla pyritään saavuttamaan kokonainen kirjo erilaisia pääkaupunkiseutuun, Suomeen ja suomalaisiin liittyviä asiantiloja (Kangas & Moisio 2012).

Tutkimuksen kansainvälistäminen

2000-luvun yliopistouudistukset ovat tuoneet yliopiston tutkijaopettajat uudenlaisen hallinnan piiriin arviointineen, seurantoineen ja tuottavuuksien mittaamisineen. Yliopistot ja niiden työntekijät on näin ollen ikään kuin vapautettu kilpailulle. Samalta viivalta lähtevät yksiköt ja yksittäiset tutkijat voivat nyt ”vapaasti valiten” osoittaa oman elinvoimaisuutensa. Hallinnan analytiikan näkökulmasta yliopistotutkijoiden käyttäytymisen ja halujen ohjaamispyrkimys on sangen mielenkiintoinen ilmiö. Tutkijoiden toimintamallien, halujen, kapasiteettien ja tavoitteiden systemaattinen suuntaaminen ja ohjaaminen ovat olleet näkyvä osa viimeaikaista tiedepoliittista keskustelua. Juuri tästä syystä yliopistotutkijoiden käyttäytymisen sääntelypyrkimyksen sekä yksittäisen tutkijan tai peräti kollektiivisen tutkimusryhmän itse itseensä projisoimien halujen, tavoitteiden ja keinojen kohtaaminen olisi jatkossa tärkeä tutkimusaihe, jonka avulla voitaisiin lisätä yliopistoissa tapahtuvan toiminnan itseymmärrystä.

Tieteellinen julkaiseminen on ollut 1990-luvulta lähtien suomalaisen yhteiskuntatieteen yksi suurista puheenaiheista. Tämä ei ole erityinen ihmetyksen aihe kun

otetaan huomioon se, että tutkimus, sen laatu ja yhteiskunnallinen vastikkeellisuus ovat 1990-luvulta lähtien olleet suomalaisen tiedepolitiikan suuria kysymyksiä.

2000-luvun suomalainen yliopistouudistus on tarkoittanut uusien mittaamiseen liittyvien teknologioiden yleistymistä tutkimustoimintaa arvioitaessa. Toiminnan laatuun liittyvät arviointijärjestelmät ovat yleistyneet. Arvioinnista on tullut oma teknologiansa, jonka ympärille on muodostunut kokonainen ammattikunta ja monikansallinen liiketoiminta. Samalla erilaiset arvioinneissa käytettävät luokittelujärjestelmät luovat monenlaisia portinvartijavaikutuksia tieteelliseen toimintaan (ks. Patomäki 2011: 296).

Tutkimustoiminnan arvioinnin osalta yksi keskeinen seikka on koskenut niin kutsutun kansainvälisen ja kansallisen julkaisemisen suhdetta toiminnan laadun ja miksei myös yhteiskunnallisen vastikkeellisuuden arvioimiseen. Erityisen silmiinpistävä on ollut pyrkimys kansainvälistää yliopistoissa tapahtuva toiminta myös tutkimuksen julkipanon osalta. Vuonna 2010 Suomen yliopistot-yhdistyksen lanseeraama julkaisuforumihanke ja muut vastaavat tutkijoita, tutkimusryhmiä ja kokonaisia aloja hierarkkisiin suhteisiin asettavat tutkimuksen luokittelujärjestelmät luovat kasvavaa painetta yhteiskunta- ja humanistisiin tieteisiin, joissa tutkimustoiminnan kansainvälistyminen ei ole edennyt esimerkiksi luonnontieteiden tasolle. Arviointijärjestelmät kuitenkin kohdistuvat voimakkaasti myös kaikkein kansainvälistyneimpiin aloihin, joiden sisäistä erilaistumista pyritään mittaamaan ja hallitsemaan.

Hallinnan analytiikan näkökulmasta julkaisuforumihanke on nimenomaan hallinnan teknologia, jonka kehittämisen taustalla vaikuttaa laajapohjainen järkeily suomalaista tiedemaailmaa luonnehtivasta ongelmasta. Foorumin suhde yksittäiseen tutkijaan on mielenkiintoinen, vaikka foorumia ei käytetä yksittäisen tutkijan arviointiin. Näin tutkijalla on edelleen täysi oikeus valita tutkimuksensa julkaisupaikka ja -kieli julkaisuforumin luokituksista piittaamatta. Tilanne on kuitenkin hallintavallan näkökulmasta tätä monimutkaisempi. Vaikka yliopistotutkijalla on vapaus valita, hänen itseohjautuvuutensa on sidoksissa kokonaiseen vallan verkostoon, joka saa voimansa myös taloudellisten resurssien jakamisesta. Tällaisessa tilanteessa jokaisen tutkijan tehtävänä voidaan – tarpeen vaatiessa – pitää vastuullista toimintaa suhteessa työnantajaan, eli julkaisemista ”kustannustehokkaasti”. Toisaalta yksittäinen tutkija tulee julkaisuforumin kaltaisten teknologioiden kautta aikaisempaa selkeämmin oman toimintansa arvioitsijaksi. Hän kykenee ymmärtämään nykyisyydessä tapahtuvan toimintansa ja menestymisen välisen suhteen. Vaikka kyseisellä hallintatekniikalla pyritään vaikuttamaan koko tutkijaväestön tavoitteisiin ja käyttäytymiseen, julkaisuforumin voima on todennäköi-

sesti juuri yksilötasolla: työssä ”onnistumisen” ja ”epäonnistumisen” kriteerit selkeytyvät.

Yliopistouudistuksessa esille nousseet vaatimukset lisätä samanaikaisesti yliopistojen tutkimustoiminnan kansainvälistä laatua, yhteiskunnallista vastikkeellisuutta sekä tutkimuksen taloudellista hyödynnettävyyttä ovat haasteellisia yhteiskuntaa tutkivien alojen näkökulmasta. Tämä koskee myös maantieteellistä aluetutkimusta, jonka sidos suomalaisten paikkakuntien ja alueiden kehittämiseen on pitkään ollut likeinen. Julkaiseminen arvostetuimmista julkaisusarjoissa vahvistaa suomalaisen tieteen ja suomalaisten yliopistojen asemaa maailmanlaajuisilla koulutusmarkkinoilla, mitä voi toki pitää yhtenä toiminnan vastikkeellisuuden mittarina. Mutta se ei väistämättä lisää maantieteellisen aluetutkimuksen kaltaisen alan paikallista tai alueellista arvoa.

Ritva Jakku-Sihvonen ja Mari Vaattovaara (2012) huomauttavat, että kansainvälisen julkaisemisen yksipuolinen korostaminen näivettää suomalaista yhteiskuntaa koskevan tutkimuksen. He katsovat, että suomalaista yhteiskuntaa koskevien tutkimustulosten julkaiseminen kansainvälisissä sarjoissa johtaa tutkimustulosten päätymiseen viiveellä kotoisten päättäjien tietoon. Kyseisessä argumentissa heijastuu soveltavan yhteiskuntatutkimuksen likeinen yhteiskuntasuhde eli ajatus tutkimuksen hyödynnettävyydestä ja vaikutuksesta päätöksenteossa. Juuri tällainen ”normaalitieteen” mukainen suhde alueisiin ja niiden kohtaamiin ongelmiin leimasi maantieteellistä aluetutkimusta hajautetun hyvinvointivaltion rakennuskaudella, jolloin ajatus oman alueen yliopistosta oli voimakkaimmillaan.

Maantieteellisen aluetutkimuksen osalta tutkimuksen kansainvälistyminen on 1990-luvulta lähtien tarkoittanut myös sitä, että Suomea koskevia tutkimuksia julkaistaan ensisijassa osana tutkijan pyrkimystä osallistua oman alansa kansainväliseen tieteelliseen keskusteluun. Nykyinen tiedepoliittinen malli itse asiassa rohkaisee kyseiseen kehitykseen. Tällöin tutkimuksen sovellettavuus julkisessa päätöksenteossa on toissijainen kysymys. Oli niin tai näin, mikään ei viittaa siihen, etteikö suomalaista yhteiskuntaa koskevaa tutkimusta olisi mielekästä julkaista kansainvälisillä foorumeilla silloin kun se tuodaan esille suomalaista yhteiskuntaa laajempien kysymyksenasetteluiden yhteydessä. Vasta vuosikymmenten päästä voidaan muodostaa kattava kokonaiskuva siitä, millaisia vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan on sillä, että suomalaisten yliopistoissa työskentelevien yhteiskuntatutkijoiden alkuperäisanalyysit ovat pääosin luettavissa kansainvälisistä julkaisusarjoista.

Lopuksi

Olen kuvannut esseessäni suomalaisen yliopiston kiinnittymistä erilaisiin hallintavallan muotoihin. Suomessa alueellisesti hajautettu yliopistolaitos oli keskeinen hyvinvointivaltion rakentamisen väline. Myös maantieteellisellä aluetutkimuksella oli tärkeä rooli hajautettujen aluerakenteiden luomisessa ja vahvistamisessa. 1990-luvulla yliopistojen tehtävät alkoivat muuttua. Tutkimus alkoi korostua aikaisempaa voimakkaammin. Tutkimuksen yhteiskunnallista vastikkeellisuutta, ja taloudellista potentiaalia alettiin painottaa. 2000-lukua on luonnehtinut pyrkimys kansainvälistää koko suomalainen yliopistolaitos. Se on merkinnyt uudenlaisten hallintavallan teknologioiden käyttöönottoa.

Maantieteellisen aluetutkimuksen näkökulmasta tutkimuksen yhteiskunnallinen vastikkeellisuus tai laatu on vaikeasti määritettävissä. Sen sijaan voidaan pohtia maantieteellisen aluetutkimuksen relevanssia muuttuvassa maailmassa, missä alueellisuus ja paikallisuus entisestään korostuvat niin kutsutun globalisaation aikakaudella. Nykymaailman poliittistaloudelliset prosessit korostavat sekä soveltavan että käsitteellisen maantieteellisen aluetutkimuksen arvoa. Eteemme avautuva maailma antaa vankan perustelun sellaisen ennusteen tekemiselle, että maantieteen ja aluetutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä ei jatkossa typisty koulutus-tehtävään. Pikemminkin on syytä olettaa, että maantieteellisellä aluetutkimuksella tulee jatkossa olemaan aikaisempaa suurempi merkitys tutkimusalana. Tämä on samalla ennakkoehto sille, että yhteiskuntatieteellinen ymmärrys maailman alueellisuudesta ja tilallisuudesta lisääntyy.

Lähteet

Alestalo, M. (1993). The rise of neo-liberalism in Finland: From the politics of equal opportunity to the search for scientific excellence. *Science Studies* 6: 2, 35–47.

Cox, R. (1987). *Production, Power, and World Order*. New York: Columbia University Press.

Dean, M. (1999). *Governmentality*. Los Angeles: Sage.

Florida, R. (2008). *Who is Your City?* New York: Basic Books.

Jakku-Sihvonen, R. & Vaattovaara, M. (2012). Uusi yliopiston rahoitusmalli näivettäisi kotimaisen yhteiskuntatutkimuksen. *Helsingin Sanomat* 20.4.2012.

- Kallo, J. (2010). Voidaanko kansallista koulutuspolitiikkaa tutkia enää ilman kansainvälistä tai ylikansallista kehystä? *Tiedepolitiikka* 35: 1, 19–28.
- Kangas, A. & Moisio, S. (2012). Creating state competitiveness, re-scaling higher education: The case of Finland. Teoksessa Aalto, P., Harle, V. & Moisio, S. (Toim.). *Global and Regional Problems: Towards an Interdisciplinary Study*. Farnham: Ashgate. 199–224.
- Katajamäki, H. (1997). *Oman alueensa yliopisto. Vaasan yliopiston kolme vuosikymmentä*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Kauko, J. (2011). Korkeakoulupolitiikan dynamiikat Suomessa. *Tieteessä Tapah-tuu* 8/2011, 25–30.
- Kuusi, P. (1961). *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Porvoo: WSOY.
- Miller, P. & Rose, N. (2008/2010). *Miten meitä hallitaan* (suom. Risto Suikkanen). Tampere: Vastapaino.
- Moisio, S. (2012a). *Valtio, alue, politiikka: Suomen tilasuhteiden sääntely toises-ta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.
- Moisio, S. (2012b). The state. Teoksessa K. Dodds, M. Kuus, & J. Sharp (Toim.). *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*. Farnham: Ashgate.
- Moisio, S. & Paasi, A. (2013). From geopolitical to geoeconomic? Changing po-litical rationalities of Finnish state space. *Geopolitics*, painossa.
- Ohmae, K. (1995). *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*. New York: Free Press.
- Opetusministeriö (2007). *Teknillisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakou-lun ja Taideteollisen korkeakoulun yhdistyminen uudeksi yliopistoksi*. Opetusmi-nisteriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 16/2007.
- Patomäki, H. (2011). Julkaisuluokittelun politiikkaa: teknologia ideologiana. *Politiikka* 53: 4, 295–302.
- Porter, M. E. (2008). *On Competition. Updated and Expanded Edition*. Boston: Harvard Business Press.
- Teknologiateollisuus ry (2010). Teknologiateollisuuden innovaatiopolitiikan työ-ryhmän raportti [Verkkodokumentti]. [Viitattu 16.12.2010]. Saatavissa: www.teknologiateollisuus.fi/file/10166/Innoraportti_final.pdf.html.

Vartiainen, P. (2009). Uusi Itä-Suomen yliopisto. *Tieteessä Tapahtuu* 27: 7, 1–2.

Virkkunen, H. (2010). Suomen korkeakoulutus ja tutkimus on liian pirstaleista. *Kanava* 2010/1, 4–9.

Ylä-Kotola, M. (2009). Yliopistouudistus ja yliopistojen talous. *Kide* 3/09, 7.

ALUEKEHITTÄMINEN JA YLIKANSALLINEN OPPIMINEN

Seija Virkkala

Hannu Katajamäki on kirjoituksissaan ja puheissaan painottanut etenkin pienipiirteisiä paikallisyhteisöjä ja kansalaisten maantiedettä vastakohtana suuria hallintoyksikköjä korostavalle keskittämismallille. Tässä artikkelissa tarkastellaan, miten paikkaperustaista politiikkaa voidaan kehittää ylikansallisen oppimisen kautta. Artikkelissa pohditaan voidaanko muiden paikkakuntien ja paikallisyhteisöjen hyvistä käytännöistä oppia ja miten, kun kehitetään omaa paikkakuntaa. Lisäksi esitellään organisatorisen oppimisen mallia ja sen sovellusmahdollisuuksia paikallisessa ja alueellisessa kehittämisessä. Alueellista kehitystä ja kehittämistä tarkastellaan yleisesti, mutta huomion kohteina ovat erityisesti pienet paikkakunnat ja maaseutualueet, eivät niinkään suuret kaupunkiseudut.

Johdanto: aluekehittäminen ja oppiminen

Alueellinen ja paikallinen kehittäminen on sekä yleisten edellytysten että valittujen toimintojen tai toimialojen kehittämistä. Yleisiin kehitysedellytyksiin kuuluvat koulutus, asuinolosuhteiden ja virkistysmahdollisuuksien tarjoaminen asukkaille sekä toimiva infrastruktuuri, osaava työvoima ja innovatiivinen ympäristö yrityksille. Puhutaan usein vetovoimatekijöistä, kun viitataan näihin tekijöihin. Paikallinen ja alueellinen kehittäminen ei perustu yhteen tiettyyn kehitysmalliin, vaan malleja on useita ja ne voivat olla toimiala- ja paikkakuntakohtaisia.

Aluekehitystä voidaan tarkastella yhteiskunnan alueellista organisoitumista selittävien teorioiden, esimerkiksi keskus- ja vaikutusalue-teorian avulla tai sitten paikkakunnista käsin. Jälkimmäisessä tapauksessa erotellaan, onko kehitys ulkoa välittyvää eli eksogeenista tai sisäsyntyistä eli endogeenista. Eksogeenisessä lähestymistavassa selvitetään ulkoisten tekijöiden vaikutusta alueen kehitykseen (Katajamäki & Lundström 2012). Tällöin alueelle etsitään ulkopuolisia investointeja ja pyritään integroimaan sen kehitys kansalliseen tai ylikansalliseen kehityssuuntaukseen.

Yhä useammin aluekehittämiseen tai sen linjan muutokseen kuuluu endogeenisen kehittämispotentiaalini korostaminen. Tämä liittyy yhtäältä kansallisen integraation rapautumiseen ja aluekehittämisen diskursiiviseen muutokseen (Moisio 2012),

mutta myös siihen, että korostetaan alhaalta ylöspäin kehittämistä ja alueellista omaehtoisuutta eikä enää niin paljon valtion ohjausta ja resurssien uudelleenjakamista, jossa valtion elimet ja keskushallinto ovat keskiössä.

Alueellisen omaehtoisuuden korostamisen vaarana voi olla alueellisten kehityserojen syveneminen. Ne paikkakunnat, joilla on vahvoja resursseja, pääsevät positiivisen kehityksen kehään. Paikkakunnat ja alueet, joilla väestö vähenee ja vanhenee, menettävät helposti resursseja ja työpaikkojen säilyttäminen ja luominen on vaikeaa. Negatiivista kierrettä, noidankehää, on vaikeaa pysäyttää ja vaihtaa suuntaa, jos alueen resurssit ovat vähäisiä ja niukkenevia. Usein vielä paikkakuntien välinen kilpailu ja alueiden kilpailuttaminen joidenkin yritysten taholta vain vie resursseja. Keskinäisen kilpailun sijasta pienten paikkakuntien tulisikin verkostoitua ja etsiä yhdessä sopivia kehittämisstrategioita laajemmasta verkostosta. Näin luodaan vastapainoa alueellisesti keskittävälle kehitykselle. Suomessa pienten paikkakuntien verkostoituminen onkin arkipäivää niin maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän toiminnan ja maaseutuverkoston kuin nyt jo toimintansa lopettaneen aluekeskusohjelman ansiosta. Uusiin verkostoihin lukeutuu ns. seutukaupunkien verkosto. Seutukaupungit määritellään pieniksi kaupungeiksi, jotka ovat työssäkäyntialueensa keskuksia, mutta eivät maakuntakeskuksia.

Verkostot voivat toimia paitsi edunvalvonnan myös oppimisen areenoina. Paikkakuntien kannattaa oppia toisiltaan hyviä ratkaisuja niin asumisen kuin elinkeinojen ja yhteisöjen organisointiin. Aina ei tarvitse keksiä pyörää uudelleen, joten kannattaa pohtia muiden alueiden kokemuksia. Erityisen kiinnostavia ovat yhdyskuntarakenteellisesti samankaltaisten paikkakuntien kokemukset myös kansainvälisesti.

Muilta oppiminen liittyy kokeilevaan eli eksperimentaaliseen kehittämispolitiikkaan. Muiden paikkakuntien ja alueyhteisöjen kokemuksia kannattaa arvioida, kun suunnittelee oman alueensa strategiaa ja eri alojen kehittämistä. Tarvitaan parempaa ymmärrystä siitä, miten paikalliset kumppanuudet ja alueyhteisöt voisivat oppia toisiltaan. Tässä artikkelissa huomio on etenkin ylikansallisessa oppimisessä, joka voisi kehittyä pientenkin paikkakuntien voimavaraksi aluesuunnittelussa ja aluekehittämisessä. Huomio ei tällöin ole hyvien käytäntöjen suorassa siirtämisessä eikä menestyneiden alueiden jäljittelyssä, vaan muiden alueiden hyvien käytäntöjen arvioinnissa oman toiminnan näkökulmasta. Hyvien käytäntöjen siirtämisen sijasta pyritään oman toiminnan parantamiseen eli oppimaan oppimiseen. Kehitämme ja testaamme alueellisen oppimisen menetelmiä LUBAT (Lärande om utveckling i Botnia-Atlantica regionen) -hankkeessa yhdessä Uumajan yliopiston ja Norjan Bodössä sijaitsevan Nordlandin yliopiston sekä Pohjanmaan, Västerbottenin ja Nordlandin paikallisten toimijoiden kanssa. Tätä varten

olemme perustaneet virtuaalisesti toimivan Botnia-Atlantica -instituutin (<http://www.ba-institute.fi/>).

Alueellisen omaehtoisuuden ja endogeenisten kehityspotentiaalien korostaminen on johtanut paikallisten kehittämismallien runsauteen niin Suomessa kuin muissakin EU-maissa (Pike ym. 2006). Pienten paikkakuntien ja maaseutualueiden kehittämiseen ei ole kirjallisuudessa eikä käytännössä yhtä mallia tai teoriaa. Endogeenisen kehittämiseen tarvitaan monenlaisia lähestymistapoja. Eräs tapa kehittää alueiden elinkeinoja ja asukkaiden elinolosuhteita sekä ympäristöjä on etsiä ja tunnistaa toimivia hyviä käytäntöjä ja pohtia miksi ja millä edellytyksillä ne toimivat. Paikallisen kehittämisen hyviä käytäntöjä tulisikin analysoida ja arvioida, mitä niistä voisi oppia muualla. Niiden etsiminen, tunnistaminen ja analysointi on aluetutkimuksen haaste ja se edellyttää uusien toimintatutkimuksen menetelmien kehittämistä.

Tässä artikkelissa pohditaan miten alueelliset toimijat voivat oppia toistensa hyvistä käytännöistä etenkin pienten paikkakuntien verkostoissa. Ideana on luoda samankaltaisten alueiden ja paikkakuntien välille verkostoja. Ne voivat olla kansallisia tai ylikansallisia esim. kansallisesti samassa asemassa olevien alueiden ja paikkakuntien verkostoja. Verkostot voivat koostua alueiden toimijoista ja kehittäjistä, jotka haluavat oppia tietyistä hyvästä käytännöstä sekä kumppaneista, jotka jo toteuttavat kyseistä käytäntöä (Virkkala & Niemi 2006).

Kansainvälinen vuorovaikutus ja ylikansallinen oppiminen – mitä uutta aluekehittämiseen?

Oppiminen oman yhteisön ulkopuolelta ei ole historiallisesti uutta, sillä eri yhteisöt ja kulttuurit ovat ihmiskunnan kehityksen alusta asti olleet yhteydessä toisiinsa ja oppineet toisiltaan. J. R. McNeill ja William McNeill (2007) tulkitsevat kirjassaan ”*Verkottunut ihmiskunta*” koko maailmanhistoriaa verkostojen muodostumisen ja eri yhteisöjen vuorovaikutuksen kautta. Ihmisten keskinäinen vuorovaikutus, tavaranvaihto, yhteistyö ja kilpailu ovat varhaisista ajoista saakka muodostaneet verkostoja, joiden kautta aatteet, valta ja raha ovat välittyneet kulttuurilta toiselle. Verkko on heidän mukaansa joukko yhteyksiä, jotka kytkeytyvät toisiinsa. Yhteys voi olla millainen tahansa: sukulaisuus, ystävyys, yhteinen uskonto, kilpailu, vihollisuus, taloudellinen vaihtokauppa, ekologinen vaihto, poliittinen yhteistyö, sotilaallinen kamppailu. Ihmiset ovat vaihtaneet tietoa eli oppineet ja ohjailleet tulevaa toimintaansa saamansa tiedon pohjalta.

Kansallisvaltioita rakennettiin luomalla kansallisia identiteettejä, jolloin tehtiin eroa ”meihin” ja ”muihin”, mikä merkitsi myös rajojen vetämistä. Myöhemmin rajojen muodostamia esteitä on pyritty madaltamaan mm. Euroopan unionin toimesta. Lisäksi informaation teknologian kehitys, talouden globalisaatio ja ympäristöongelmat ovat saattaneet maapallon eri osat syvempään keskinäiseen riippuvuuteen. Ympäristöongelmat ovat maailmanlaajuisia ja niiden ratkaiseminen edellyttää yhteisiä lähestymistapoja yli kansallisten rajojen. Tarvitaankin uusia lähestymistapoja ylikansallisten ongelmien ratkaisuun ja tämä edellyttää myös ylikansallista oppimista.

Euroopan unionin sisällä keskinäistä riippuvuutta on pyritty kasvattamaan tietoisesti kun on luotu sisämarkkinoita, poistettu pääoman, tavaroiden ja ihmisten liikumisen esteitä ja perustettu rahaliitto. Kasvanut keskinäisriippuvuus on sekä taloudellista että poliittista liittyen myös liikenneinfrastruktuuriin, yhdyskuntajärjestelmään ja muuhun aluesuunnitteluun. Ylikansallinen oppiminen sisältyykin moniin EU:n komission ohjelmiin.

Alueellisen ja paikallisen kehittämisen kentällä ylikansallista oppimista tapahtuu paitsi EU:n myös muiden kansainvälisten organisaatioiden kuten OECD:n tai maailmanpankin toimesta. Ne analysoivat ja levittävät politiikan hyvä käytäntöjä ja markkinoivat hallinnon reformeja. Hyyryläisen (2013) mukaan OECD on toiminut uuden julkisjohtamisen (new public management) ideoiden välittäjänä. Kansallisetkin hallinnon reformit ovat usein jäljiteltäviä, kun eri maat seuraavat toisten maiden mallia.

EU:n puitteissa ylikansallista oppimista tapahtuu ainakin kahdella tavalla: ensinnäkin ns. benchmarking-toiminnan kautta ja toiseksi erilaisissa verkostoissa tietoa luomalla ja vaihtamalla. Benchmarking-toiminnalla tarkoitetaan oman toiminnan vertaamista toisten toimintaan tarkoituksena oppia muilta ja parantaa näin omaa toimintaansa. Benchmarking-toiminta perustuu usein indikaattoreihin sekä parhaiden käytäntöjen levittämiseen. Tästä esimerkkinä toimii avoimen koordinaation menetelmä (Open method of coordination), jota on käytetty EU:n alueella 2000-luvulla. Menetelmä perustuu vertailututkimukseen sekä indikaattorien käyttöön. Sitä on käytetty etenkin työllisyyspolitiikassa ja syrjäytymisen tutkimisessa. Erilaisten indikaattoreiden avulla on verrattu maita keskenään ja oppimisen on ajateltu tapahtuvan niin, että huonommin sijoittuvat oppivat jotain paremmin sijoittuneista maista.

Toinen benchmarking-toimintaan liittyvä ylikansallisen oppimisen menetelmä on parhaista tai hyvistä käytännöistä verkostossa oppiminen. Aluekehittämisessä on pyritty tunnistamaan, dokumentoimaan ja levittämään parhaita ja hyviä käytäntöjä. Esimerkiksi Euroopan unionin Leader-ohjelma on perustunut yhtäältä alhaalta

ylös -periaatteelle, mutta toisaalta maaseutualueiden verkostoitumiseen ja parhaiden käytäntöjen etsimiseen ja levittämiseen. Ohjelma on pyrkinyt maaseudun elinvoimaisuuden elvyttämiseen toimijoita aktivoimalla ja pienimuotoisia kehittämis- ja investointihankkeita rahoittamalla. Toiminnan lähtökohtana on omaehtoinen kehittäminen: ideat tulevat maaseudun asukkailta itseltään. Leader-verkoston puitteissa on pyritty siirtämään maaseudun kehittämisen parhaita käytäntöjä alueelta toiselle sekä kansallisesti että ylikansallisesti Euroopan laajuisesti.

Benchmarking-toiminnan lisäksi toinen ylikansallisen oppimisen tapa on tiedon vaihto ja luominen kansainvälisissä toimijaverkostoissa. Tiedon vaihto ja tiedon luominen perustuvat siihen, että verkoston toimijoiden välillä on kognitiivista tai organisatorista läheisyyttä. Ylikansallisten toimijaverkostojen muodostumista ja toimintaa voi arvioida esimerkiksi käytäntöyhteisöjen näkökulmasta (Brown & Duguid 1991). Toimijaverkostoja ovat esimerkiksi samankaltaisten organisaatioiden yhteistyöverkostot, kuten vaikkapa aluekehitysorganisaatioiden, kehittämisskeskusten ja teknologiakeskusten verkostot. Näissä organisaatioissa toimivat tekevät samankaltaista työtä eri alueilla (Wink 2010). Myös erilaisten ohjelmien kuten European Regions of Knowledge puitteissa luodaan verkostoja, joissa eri maissa sijaitsevat toimijat vaihtavat tietoa ja luovat sitä yhdessä.

Toinen esimerkki pyrkimyksestä ylikansalliseen tiedon vaihtoon ja tiedon luomiseen ovat EU:n interregohjelmat ja niitä jatkaneet Euroopan alueellisen yhteistyön tavoiteohjelmat, joissa ylikansallinen oppiminen on ollut keskeinen sisältö. Eri valtioiden kansalliset ja alueelliset toimijat luovat yhdessä uutta tietoa ja ratkaisevat ongelmia. Tieto voi liittyä ympäristönsuojeluun, aluesuunnitteluun sekä yhteisiin ongelmiin. Euroopan alueellisen yhteistyön tavoiteohjelma jakaantuu rajat ylittävän (cross-border), valtioiden välisen (transnational) ja alueiden välisen yhteistyön (interregional) ohjelmiin. Niillä tuetaan raja-alueiden ja laajempien, rajat ylittävien yhteistyöalueiden integroitumista sekä alueiden ja kaupunkien välisten verkostojen syntymistä. EU:n interreg-hankkeissa ylikansallinen oppiminen on ollut joko tiedon luomista yhdessä eli yhdessä oppimista tai muilta oppimista eli hyvistä käytännöistä oppimista. (Hachmann 2013.)

Toisilta oppiminen on usein lainaamista, kopiointia ja jäljittelyä. Hospersin (2006) mukaan parhaiden käytäntöjen omaksuminen aluepolitiikassa ja aluekehittämisessä on parhaimmillaankin rajoittunutta, sillä usein juuri menestyneiden alueiden endogeeniset tekijät selittävät niiden menestystä ja juuri kulttuuriin ja instituutioihin liittyvät tekijät ovat vaikeasti jäljitettävissä. Jos menestystä olisi helppo kopioida, menestyneet alueet menettäisivät helposti kilpailuetunsa. Menestystä määrittelevät usein alueen kulttuuri ja historia.

Ylikansallisen oppimisen ideaa on helppo kritisoida, sillä paikallinen kehitys riippuu usein kansallisesta ja alueellisesta kontekstista. Hyvien käytäntöjen tietoinen etsiminen samankaltaisten paikkakuntien verkostosta ja oppiminen niitä arvioimalla on kuitenkin hyödyllisempää kuin iskusanon toistaminen ja kansainvälisen aluekehitysoffin lainaaminen. Hyvä käytäntö on toimintatapa, tapa luoda verkostoja, kehittää aluetta asuinpaikkana, tapa luoda edellytyksiä elinkeinotoiminnalle sekä tapa luoda, kehittää ja hyödyntää resursseja tai elinkeinon perustaa (Virkkala & Niemi 2006). Hyvien käytäntöjen systemaattinen käyttö aluekehittämisessä edellyttää paitsi hyvien käytäntöjen ja niiden kontekstien tuntemista myös vastaanottaja-alueiden ongelmien analyysiä. Hyvien käytäntöjen kääntäminen toiseen kontekstiin ja toiselle alueelle edellyttää myös aktiivista verkostoa ja kumppanuutta. Oppiminen on usein vähittäistä ja hyvä käytäntö voi toteutua täysin erilaisilla uudessa ympäristössä (Czarniawska 2009).

Suuri osa yrityksistä siirtää hyvä käytäntö epäonnistuu. Esimerkiksi Hachmannin (2013) mukaan interreg-hankkeissa kehitetään paljon uusia ratkaisuja yhteisiin ongelmiin sekä luodaan uutta tietoa, mutta ratkaisut ja tietämys eivät leviä hankkeisiin osallistuneissa organisaatioissa eivätkä osallistuvien alueiden muille toimijoille, vaan uusi tieto jää projektiin. Eräs syy on myös puutteet tavassa, jolla paikkakuntien välistä oppimista on käsitteellistetty. Huomiota tulisikin kiinnittää hyvien käytäntöjen kääntämiseen. Valmiiden kehittämismallien soveltamisen sijasta alueellisten toimijoiden tulisi luottaa kykyynsä oppia arvioimalla muita. Tällaisen kokeilevan kehittämisen lopputulos on avoin, sillä hyvä käytäntö muuttuu uudessa ympäristössä eikä sitä enää välttämättä tunnisteta.

Alueellistunut toimijaverkko ja oppiminen

Miten paikkakunnat ja alueet oppivat ja mitä niiden oppiminen tarkoittaa? Alueellista oppimista on tarkasteltu etenkin oppivan alueen teorioissa. Oppiminen on alueen toimijoiden tiedon luomista. Usein oppivan alueen käsitteellä viitataan yritysten oppimisprosesseihin ja käsitettä käytetään elinkeinon kehittämisen yhteydessä usein synonyymina uudistumiskyvylle. Oppiva alue on viitannut myös yliopistojen ja muiden koulutuslaitosten alueelliseen vaikuttavuuteen. Olennaista on korostaa kollektiivista oppimista, jolla tarkoitetaan yritysten, organisaatioiden ja verkostojen oppimista. Alueiden oppiminen on eräs kollektiivisen oppimisen muoto. Kaiken taustalla on kuitenkin yksilöiden oppiminen, mutta kollektiivinen oppiminen on kyvykkyyksien jakamista, yhdistelemistä ja suuntaamista ryhmän tavoitteiden mukaan. Se on myös uusien merkitysten luomista. Oppivasta alueesta on puhuttu sekä selittävänä mallina että normatiivisena suunnittelumallina. Oppivan alueen käsitteen heikkous on sen yleisyys ja epämääräisyys. (Virkkala 2004.)

Oppiva alue on korostanut alueellisesti juurtuneiden toimijoiden oppimista, mutta tässä painottuu se, miten opitaan muiden alueiden toimija- ja kehittäjäverkostoilta.

Paikallisyhteisöjen oppimisprosessissa korostuu paikallinen sosiaalinen ja kulttuurinen juurtuneisuus, jonka löytäminen ja luominen on sosiaalinen prosessi (esim. Hyyryläinen & Rannikko 2000). Näkökulmasta seuraa myös kansalais- ja paikallisyhteisölähtöinen alueellinen kehittämisselitys (Katajamäki 2012). Siinä korostuu yhteisöllisen oppimisen lisäksi usein emansipatorinen ulottuvuus. Tässä artikkelissa huomion kohteena eivät ole suoranaisesti paikallisyhteisöt vaan paikalliset kehittäjä- ja toimijaverkostot, jotka puolestaan parantavat paikallisyhteisöjen toimintaedellytyksiä resursseja aktivoimalla ja kehittämällä sekä uusia resursseja luomalla.

Alueellinen toimijaverkko (actor network, Latour 2005) voi olla esimerkiksi alueen yritysten ja asukkaiden hyvinvointia tietoisesti parantava kehittäjien verkosto. Siihen kuuluu toimijoita, jotka omalla toiminnallaan ja keskinäiselle yhteistyöllä vaikuttavat alueen kehitykseen (Linnamaa & Sotarauta 2000). Toimijat edustavat usein alueella toimivia kuntia, seutukuntia, maakuntaa, valtion virastoja kuten työ- ja elinkeinokeskuksia, koulutus- ja tutkimuslaitoksia, yrittäjäjärjestöjä, toimialajärjestöjä sekä kansalaisjärjestöjä. Tällainen alueellinen toimijaverkko tai kehittäjäverkko voi olla keskittynyt yhteen toimialaan esimerkiksi matkailun kehittämiseen tai uusiutuvan energian kehittämiseen tai kyseessä voi olla koko aluetta kehittävä verkosto, jolloin voidaan puhua myös kumppanuudesta.

Oppiminen on alueellisen toimijaverkon kollektiivista tiedon luomista. Uutta tietoa luomalla alueellinen toimijaverkosto luo ja kehittää resursseja ja parantaa alueen toimintaedellytyksiä. Oppiminen ja tiedon tuottaminen on hiljaisen ja eksplisiittisen eli kodifioitun tiedon välistä vuorovaikutusta. Hiljainen tieto on kirjoittamatonta, intuitiivista ja sitä on vaikea siirtää. Kodifioituun tietoon kuuluvat standardit ja menetelmät, joita voidaan siirtää helpommin.

Lundvallin ja Johnsonin (1994) mukaan tiedon muotoja ovat: mitä tiedetään (know-what), miksi tiedetään (know-why), miten tiedetään (know-how) ja kenet tunnetaan (know-who). Know-how viittaa käytännön läheiseen hiljaiseen tietoon, joka on tietoa ja ymmärrystä siitä, miten käyttää tietoa (know-what) tiettyyn tarkoitukseen. Juuri tämäntyyppisen tiedon siirtäminen on erittäin vaikeaa eri paikkakuntien kesken. Organisaatioiden ja alueiden oppiminen riippuu usein know-who -tyyppisestä tiedosta, joka kehittyy ihmisten välisissä sosiaalisissa suhteissa. Tämä hiljainen tieto vaikuttaa toimijaverkon jäseniin ja tieto siitä, miten toimia oikein (know-how), muuttaa heidän toimintaansa. Tällöin voidaan puhua oppi-

maan oppimisesta. Tällainen tieto on alueellisesti juurtunutta. Se ei ole sitoutunut ainoastaan organisaatioihin vaan toimijaverkostoon kuuluviin ihmisiin.

Maaseudun paikallisyhteisöissä on usein paljon hiljaista tietoa, jota siirretään sukupolvelta toiselle. Kun paikallisyhteisöt käyvät läpi murrosta, on tärkeää, että hiljainen tieto on vuorovaikutuksessa eksplikoitun tiedon kanssa. Tästä vuorovaikutuksesta voi syntyä uutta tietoa, joka voi hyödyttää yhteisöjä. Etenkin muutosvaiheessa on tärkeää eksplikoida hiljaista tietoa, joka voi olla kollektiivista tai individualistista. Vuorovaikutus muiden yhteisöjen kanssa ja ylikansallinen oppiminen laajentavat oppimisen ympyröitä ja mahdollistavat uuden ympäristön tiedon luomiselle. (George & Svets 2013.)

Olemme kehittäneet ylikansallisen oppimisen menetelmiä ja soveltaneet niitä paikalliseen kehittämiseen (Lidström & Katajamäki 2009; Virkkala & Niemi 2006; Mariussen 2009). Lähtökohtana ovat olleet organisatorisen oppimisen mallit ja menetelmät. Olemme soveltaneet etenkin Nonakan ja Takeuchin kehittämää ns. SECI-mallia sekä ns. learning history -menetelmää, jossa kuvataan hyviä käytäntöjä tarinoiden ja narratiivien avulla. Tässä artikkelissa keskitytään SECI-mallin tarkasteluun ja pohditaan sen soveltamista ylikansalliseen oppimiseen aluekehittämisen alalla.

Organisatorinen oppiminen: SECI-malli

SECI-malli on eräs tunnetuimmista ja käytetyimmistä organisatorisen oppimisen malleista. Sen kehittivät Nonaka ja Takeuchi kirjassaan *The knowledge creating company* vuodelta 1995, ja Nonaka on myöhemmin kehittänyt sitä kumppaneitensa kanssa. SECI-mallia on käytetty Suomessakin, kun on tulkittu yritysten tiedon tuotantoa ja innovointia (Kulkki 1995), tiedon muodostumista eri alojen tutkimusryhmissä (Hautala 2011) ja kaupungin kehittäjäverkoston toimintaa (Kostainen 2002). Lisäksi Harmaakorpi (2008) on soveltanut mallia tulevaisuuden ennakointiin.

Nonakan ja Takeuchin (1995) mukaan uusi tieto syntyy hiljaisen ja eksplikoitun eli kodifioitun tiedon vuorovaikutuksessa. Eksplisiittistä tietoa voidaan välittää kielen ja mallien avulla. Hiljainen tieto puolestaan perustuu inhimilliseen ymmärrykseen: ihmiset ymmärtävät enemmän kuin osaavat kertoa ja sanoa. Hiljainen tieto on henkilökohtaista ja sitä on vaikea formalisoida, minkä johdosta sitä on vaikea jakaa muiden kanssa. Hiljainen tieto on kiinnittynyt yksilöiden toimintaan ja kokemukseen sekä heidän arvoihinsa ja tunteisiinsa. Hiljainen tieto on myös taitoa, kuten käsityön harjoittamiseen kokemuksen perusteella tullut taito. Hiljai-

nen tieto koostuu mentaalisista malleista, skeemoista, uskomuksista ja havainnoista, joita pidämme usein itsestään selvinä. Havainnoimme ja määrittelemme maailmaa hahmojen (gestalt), mentaalisten mallien, paradigmojen ja näkökulmien avulla. Hiljaista tietoa on vaikea jakaa osiin, sillä siinä yhdistyvät henkilökohtainen tulkinta, vuorovaikutus, konteksti ja työkäytännöt. Jotta hiljaista tietoa voisi jakaa muiden kanssa, se tulee aktivoida ja muuttaa sanoiksi, jotka muut voivat ymmärtää. Tämä muuttaminen on tiedon transformaatiota ja luomista. Yksilöiden hiljainen tieto on organisatorisen tiedon luomisen perusta. (Nonaka & Takeuchi 1995.)

Tutkijan työssä hiljaisen tiedon kääntäminen sanoiksi on voi olla teemahaastattelujen tulkintaa tai kyselyaineiston analyysiä, kun pyritään hahmottamaan esim. maaseudun asukkaiden tai asiantuntijoiden näkemyksiä. Tutkijoilla on usein esiymmärrystä ilmiöistä sekä mentaalisia malleja ja intuitiivista tietoa, jonka avulla he voivat ymmärtää tutkimusprosessin aikana tutkimuskohdettaan. Joskus hiljaisen tiedon purkaminen sanoiksi voi olla vaikeaa. Kirjoittaminen mahdollistaa kuitenkin yksilöllisen tiedon jakamisen ja kollektiivisen tiedon luomisen.

Paikallisyhteisöissä on usein hiljaista tietoa, miten toimitaan eri tilanteissa. Tällaista tietoa edellyttävät käsityöammattien lisäksi monet muutkin toiminnat. Tutkijan eräänä tehtävänä on hiljaisen tiedon esiin tuominen. Myös paikallistason hyvät käytännöt ovat usein sellaisia, että paikalliset toimijat tietävät miten ja miksi asiat toimivat ja onnistuvat, mutta näitä hyviä käytäntöjä on harvoin raportoitu eli kodifioitu. Hyvien käytäntöjen raportointi mahdollistaa niistä oppimisen myös muualla kuin hyvän käytännön kehittäneellä alueella tai paikkakunnalla.

Hiljainen tieto on olennaista niin yksilöiden kuin organisaatioiden tiedon luomisessa, oppimisessa ja innovaatiokyvyssä (Hautala 2011). Nonakan ja Takeuchin (1995) mukaan organisaation tulee mobilisoida yksilöiden hiljainen tieto. Tämä tapahtuu neljän vaiheen kautta, jotka muodostavat SECI-mallin:

Hiljainen tieto opitaan ja jaetaan sosialisoinnin kautta. Tieto siirtyy yksilöltä toiselle, mutta se on edelleen hiljaista tietoa. Tämä edellyttää jaettuja kokemuksia ja yksilöiden välistä dialogia. Hiljaisen tiedon oppiminen tapahtuu mentaalisten mallien kautta ja taitoja opettelemalla. Oppiminen ei edellytä kirjallisia ohjeita, vaan perustuu havaintoihin ja jäljittelyyn, joita kuvaa mm. mestari-kisällisuhde.

Ulkoistamisen prosessissa artikuloidaan hiljaista tietoa käsitteillä, kuvilla, vertauskuvilla, analogioilla, hypoteeseilla ja malleilla. Vertauskuvat ovat tapoja ymmärtää asioita kuvittelemalla joku toinen asia symbolisesti. Ne luovat uusia käsitteiden verkostoja sekä tapoja kokea todellisuus. Luova prosessi jatkuu, kun ajatellaamme samankaltaisten käsitteiden kautta. Ulkoistamisen menetelmiä ovat dialogi

ja kollektiivinen reflektointi. Kirjoittaminen on hiljaisen tiedon artikulointia konkreettiseen muotoon.

Yhdistäminen on eksplisiittisen tiedon yhdistelyä, lajittelua, luokittelua ja tyypittelyä tavalla, joka tuottaa uutta tietoa. Oppiminen on usein tällaista eri tietojen yhdistelyä eli eksplisiittisen tiedon linkittämistä.

Sisäistäminen on prosessi, jossa eksplisiittistä tietoa sisäistetään hiljaiseksi tiedoksi kuten yksilöiden kyvyiksi, kompetensseiksi ja mentaaliseksi malleiksi. Yksilöt arvioivat eksplisiittistä tietoa ja ryhtyvät soveltamaan uutta tietoa toiminnassaan ja tätä kautta eksplisiittisestä tiedosta tulee yksilön omaa hiljaista tietoa. Sisäistämistä edistää dokumenttien, manuaalien ja suullisten tarinoiden käyttö. Esimerkiksi lukemalla tai kuuntelemalla menestystarinaa tai hyvää käytäntöä voidaan kokea tarinan ydin. Menneisyyden kokemukset pyritään muuttamaan hiljaiseksi mentaaliseksi malliksi. Kun mentaalinen malli jaetaan organisaation muiden jäsenten kanssa, hiljaisesta tiedosta tulee osa organisaation kulttuuria. Oppiminen tekemällä on lähellä sisäistämistä.

Uutta tietoa luodaan eksplisiittisen ja hiljaisen tiedon vuorovaikutuksessa, joka on yksilöiden luovaa vuoropuhelua. Tässä prosessissa tiedon määrä kasvaa sekä laadullisesti että määrällisesti. Tiedon luominen on jatkuvaa hiljaisen ja eksplisiittisen tiedon vuoropuhelua. Tiedon luominen on spiraalimainen prosessi, joka lähtee yksilön tasolta ensin organisaation tasolle ja sitten kohti laajenevia vuorovaikutuksen yhteisöjä, jotka ylittävät myös organisaatioiden rajat. SECI-mallin tavoitteena on saada aikaan luovan oppimisen spiraali, jossa kollektiivinen oppimisprosessi lisää verkostossa olevaa tietämystä (kuva 1).

Tiedon luomisessa ja spiraalissa on tärkeää myös organisaation tiedon visio. Se suuntaa tiedon luomista ja määrittelee, millaista tietoa pyritään luomaan. Visiossa vastataan kysymyksiin: Mitä olemme? Mihin olemme menossa? Mitä meidän tulisi luoda ja miten? Alueellisten toimijaverkostojen tapauksessa kyse on aluekehittämisen arvoista, tavoitteista ja suunnasta.

Kuva 1. SECI-malli Nonakan ja Takeuchin (1995) mukaan

SECI-malli on suunniteltu yrityksille, mutta sitä on käytetty yleisenä kollektiivisen oppimisen mallina. Kostiainen (2002) on tulkinnut sen avulla kaupungin kehittäjäverkoston oppimista ja tiedon luomista. LUBAT-hankkeessa on tavoitteena eksplikoida paikallisten toimijoiden hyviä käytäntöjä eli pyrkimyksenä on hiljaisen tiedon ulkoistaminen, jotta siitä voisi oppia toisella alueella. Vastaanottavalla alueella hyvän käytännön piirteet yhdistyvät sitten muuhun eksplisiittiseen tietämykseen kollektiivisen arvioinnin ja reflektoinnin kautta. Syntyvä uusi tietämys sisäistetään ja sen toivotaan vaikuttavan vastaanottavan alueen paikallisten toimijoiden käyttäytymiseen pitkällä tähtäimellä.

Ba oppimisen ja paikallisen kehittämisen areenana

Nonakan ja Konnon (1998) mukaan tiedon luominen ja muuntaminen tapahtuu tietyissä paikoissa ja tietyillä areenoilla. He kuvaavat niitä japanin kielen paikkaa tarkoittavalla sanalla *ba*. *Ba* on fyysinen paikka tai virtuaalinen tila, jossa tietoa luodaan, jaetaan ja tulkitaan. *Ba* on myös yksilöiden välinen vuorovaikutusareena. *Ba* vaihtelee yksilö-, ryhmä- ja organisaatiotasolla, ja näitä tasoja voi myös yhdistää. Voidaan myös ajatella, että alueen toimijaverkostolla on oma tilansa eli *bansa*.

Ban käsitteen avulla pyritään ottamaan haltuun tiedon luomisen kontekstia. Käsitettä on laajasti sovellettu organisatorisen tiedon luomisen tulkinnassa. Nonakan ja Konnon (1998) mukaan *ba* voi syntyä yksilöiden, projektien, tiimien ja tilapäisten kokousten sekä virtuaalisten tilojen ja sähköpostien ympärille. *Ba* on eksistentiaalinen paikka, jossa osallistujat jakavat oman kontekstinsa ja vuorovaikutuksensa muiden kanssa. *Ba* on tapa organisoida ja se perustuu merkityksiin, joita se luo eikä niinkään konkreettisen ympäristön muotoon (Hautala 2011).

Nonaka kumppaneineen on tutkinut, millaisissa paikoissa tai tiloissa (*ba*) luodaan tiedon eri vaiheita. Nonaka ja Konno (1998) kuvaavat neljää erilaista *bata*, jotka vastaavat SECI-prosessin vaiheita. Erilaisia prosesseja varten tarvitaan erilaisia areenoita. Sosialisatiota vastaa alulle paneva areena (*originating ba*) ja se tukee henkilökohtaista kommunikaatiota. Vuorovaikutuksen areena (*interacting ba*) tukee hiljaisen tiedon ulkoistamista ja järjestävä areena (*systemising ba*) tiedon yhdistämistä. Toteuttava areena (*exercising ba*) tukee tiedon sisäistämistä. (Harmaakorpi 2008).

Hautala (2011) käyttää *ban* käsitettä selittäessään akateemisen tiedon syntymistä erilaisissa tutkijaryhmissä. Tutkimusryhmiin kuuluvilla yksilöillä on yhteinen tiedon luomisen konteksti (*ba*), jossa ne ryhmänä kommunikoivat. *Bassa* toimijoilla on yhteiset intressit, sitoumukset ja kieli ja toimijat muodostavat oman paikkansa. Hautala tarkastelee *bata* diskurssien yhteydessä ja hän tutkii tutkimusryhmien *bata* sekä sitä, mistä *ba* koostuu tutkimusryhmissä. Tieto on sosiaalinen konstruktio ja tutkimusryhmä, jolla on yhteiset tavoitteet, intohimot ja rutiinit, on tiedon luomisen perusyksikkö.

Nonakan ja Toyaman (2003) mukaan uusi tieto syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tietyllä arenalla. Vuorovaikutus on usein dialektista, ja uusi tieto muodostuu vastakohtia syntetisoimalla, ei niinkään optimaalista tasapainoa etsimällä.

Tiedon luomisen areenan muodostaminen on tärkeä tutkimusryhmien tiedon luomisessa, mutta myös alueellisen toimijaverkon tiedon luomisessa. Joskus vuorovaikutuksen areenat voivat syntyä itsestään, mutta niitä voidaan myös luoda ja kehittää tavoitteellisesti. Nonaka ja Toyama (2003) korostavat *ban* erilaisia ulottuvuuksia: jaettu konteksti, jaetut/yhteiset tunteet, arvot ja toiminnat, fyysinen eli konkreettinen *ba* sekä virtuaalinen *ba*.

Nonaka ja kumppanit ovat kehittäneet SECI-mallin ja tiedon luomisen tiloja havainnollistavan areenan (*ba*) käsitteen tutkiessaan organisaatioiden sisäistä tiedon luomista. Kostiainen (2002) on soveltanut SECI-mallia kaupungin kehittäjäverkoston oppimisen tutkimiseen. Kehittäjäverkoston hän määrittelee löyhäksi politiikkaverkostoksi, joka voi olla joko yleinen verkosto tai sitten jonkin sektorin kehittämistä edistävä verkosto. Kostiainen tulkitsee Tampereen kehittäjäverkoston toimintaa ja oppimista SECI-mallin avulla. Hänen mukaansa alulle panevana areenana, joka edistää osallistujien sosialisatiota yhteisiin tavoitteisiin, voi toimia mm. asiantuntijavaihto kehittäjäverkoston sisällä, verkoston yhteiset kulttuurijärjestykset ja urheilutapahtumat sekä opintomatkat. Vuorovaikutuksen areenaan, joka edistää hiljaisen tiedon ulkoistamista, voivat kuulua temaattiset kokoontumiset, keskustelufoorumit, jotka voivat olla myös virtuaalisia, sekä pelit, tarinat ja sadut. Järjestävään areenaan, jossa eksplisiittistä tietoa yhdistellään, lasketaan kuuluvik-

si tutkimukset ja raportit, ulkopuolisten asiantuntijakontaktien hyödyntäminen, virtuaaliyhteisöt sekä temaattiset yhteenvetoraportit. Toteuttavaa areenaa kuvaavat mm. kehittäjäverkoston yhteiset koulutusohjelmat, mentoroidut projektit, työssä oppiminen sekä tekemällä oppiminen.

Sovellutus ylikansalliseen oppimiseen: Hyvät käytännöt ja BA-instituutti

Alueellisilla toimijoilla ja alueellisella toimijaverkostoilla on usein paikallista tietoa siitä, miten asiat toimivat jollain toimialalla tai paikkakunnalla. Hyvä käytäntö on hiljaista tietoa siitä miten toimitaan, jotta saavutetaan menestystä ja hyviä tuloksia. Hyvä käytäntö on usein lokalisoituneeseen verkostoon sitoutunutta tietoa. Käytännössä on kyse jokapäiväisen vuorovaikutuksen jaetuista kokemuksista ja socialisaatiosta. Hyvään käytäntöön liittyvää hiljaista tietoa on vaikea eksplikoida. Toisaalta muiden alueiden toimijat ja toimijaverkostot voivat oppia tästä menestyksestä ja hyvin toimivasta käytännöstä, jos sen piirteet pystytään kodifioimaan eli tekemään eksplisiittisiksi. Hyvää käytäntöä toteuttavaa aluetta kutsutaan tässä yhteydessä lähettäjälueeksi. Jotta ylikansallinen oppiminen olisi mahdollista, on tärkeää muuntaa hiljaista tietoa eksplisiittiseksi. Tutkijoiden roolina on eksplikoida hiljainen tieto kirjoittamalla eli dekonstektualisoida se ja sitten purkaa se uudestaan toisella alueella eli rekontektualisoida.

Toisella alueella taas ollaan tyytymättömiä johonkin asiaan tai koetaan paikallisia ongelmia, joita halutaan ratkaista. Ongelmat voivat liittyä työttömyyteen, alueen vetovoiman puutteeseen, ikääntymiseen tai tarpeeseen kehittää jotain elinkeinoa tai toimialaa. Tässä yhteydessä tätä aluetta kutsutaan hyvän käytännön vastaanottaja-alueeksi. Oppimisen edellytys on, että vastaanottaja-alueen toimijat ja päättökentekijät kokevat, että tarvitaan muutosta ja ongelmien ratkaisua etsitään aktiivisesti. Toimijoiden on myös haluttava oppia muiden alueiden kokemuksista ja heidän tulee uskoa, että muiden kokemukset voivat auttaa oman alueen muutosprosessissa. Oppiminen ja suunnan muutos edellyttävät usein pitkän tähtäimen verkostoitumista ja kollektiivista ponnistelua. Tilanteeseen sopii eksploratiivinen tutkimusstrategia, jossa tutkijat, politiikantekijät ja käytännön toimijaverkoston jäsenet työskentelevät hyvän käytännön kääntämisen prosessissa.

Ulkoistamisen prosessissa hyvä käytäntö eksplikoidaan narratiivien, kertomusten ja learning history -menetelmän avulla. Tämä on tutkijoiden tehtävä ja se edellyttää käytännössä avaintoimijoiden teemahaastatteluja. Hyvä käytäntö irrotetaan kontekstistaan ja se tulkitaan yleisellä tavalla. Lähettäjälueen toimijaverkon hiljainen tieto muuttuu oppimisen eri vaiheissa.

Vastaanottavan alueen toimijat arvioivat kodifioitua hyvää käytäntöä oppiakseen siitä. Tämä tapahtuu oppimisseminaareissa eli fokusryhmäkokouksissa, joihin osallistuu sekä vastaanottavan alueen toimijaverkoston jäseniä että tutkijoita. Tieto hyvästä käytännöstä muuttuu, kun se käännetään ja yhdistetään muuhun relevanttiin tietoon. Tuloksena on toiminnan parantaminen, jossa lähettäjäalueen hyvä käytäntö voi toimia yhtenä tekijänä. Jotkut hyvän käytännön piirteet voidaan myöhemmin sisäistää ja ne parantavat vastaanottaja-alueen toimijaverkon toimintaa. (Kuva 2)

Yhteenvedon voidaan todeta, että ylikansallisen oppimisen edellytyksiä ovat:

- Lähettäjäalue, jolla toimii hyvä käytäntö. Lähettäjäalueen toimijat ovat halukkaita työskentelemään verkostossa ja jakamaan hyvää käytäntöään muiden kanssa.
- Vastaanottava alue, jonka toimijaverkosto etsii ratkaisua johonkin tiettyyn ongelmaan tai pyrkii kehittämään aluettaan uusista lähtökohdista. Alueen toimijat ovat motivoituneita oppimaan ja parantamaan toimintaansa toisen alueen hyvän käytännön avulla.
- Hyvä käytäntö, jota tutkitaan ja analysoidaan esim. narratiivien avulla. Tässä tutkijoilla on tärkeä rooli. Hyvän käytännön täytyy olla tulkittavissa ja siirrettävissä.
- Hyvän käytännön arviointi vastaanottavan alueen oppimisseminaareissa.

<p>1. Sosialisatio (Sozialisation): Lähettäjäalueen toimijaverkoston hyvä käytäntö Hiljainen tieto Hyvän käytännön tunnistaminen (tutkijat ja toimijaverkosto)</p>	<p>2. Ulkoistaminen (Externalisation): Hyvän käytännön eksplikointi ja yleistäminen (tutkijat) Hyvän käytännön arviointi vastaanottavan alueen oppimisseminaarissa (tutkijat ja vastaanottavan alueen toimijaverkosto)</p>
<p>4. Sisäistäminen (Internalisation): Hyvä käytäntö muuttuu vastaanottavalla alueella, alueen toimijaverkon toiminta paranee (toimijaverkosto) Mahdollisen uuden hyvän käytännön muodostuminen uuden tiedon perusteella</p>	<p>3. Yhdistäminen (Combination): Hyvän käytännön piirteitä yhdistellään muuhun relevanttiin tietoon vastaanottavalla alueella.</p>

Kuva 2. SECI-mallin sovellutus LUBAT-hankkeessa

LUBAT-hanketta toteuttavat vuosina 2011–2013 Vaasan yliopiston aluetieteen oppiaine ja Levón-instituutti, Åbo Akademin Vaasassa toimiva maaseutututkimuksen yksikkö, Uumajan yliopiston maantieteen laitos ja Nordlandin yliopisto

Norjan Bodössä. Teemme toimintatutkimusta alueyhteisöjen oppimisesta. Selvittämme, mitä ja miten alueelliset toimijat voivat oppia muiden maiden hyvistä käytännöistä. Tätä varten olemme perustaneet Botnia-Atlantica -instituutin, jonka kohdealueisiin kuuluvat Pohjanmaan maakunta, Västerbotten Ruotsista ja Nordland Norjasta. Botnia-Atlantica -instituutti eli BA-instituutti kehittää ylikansallisen oppimisen menetelmiä ja toimii verkoston virtuaalisena solmukohtana. Instituutin toimintaan kuuluu vertaileva tutkimus, lupaavien hyvien käytäntöjen tunnistaminen ja tarkastelu oppimisseminaareissa.

LUBAT-projektissa oppimisen areena eli *ba* on ensinnäkin neljän yliopiston yhteinen aluekehitystutkimuksen areena. Toiseksi *ba* on Pohjanmaan maakunnan, Västerbottenin läänin ja Nordlandin maakunnan (fylke) aluekehittäjien ja tutkijoiden yhteistyön areena, ylikansallisen oppimisen tutkimuslaboratorio sekä pilotti-alue, jossa kehitetään uusia alueellisen oppimisen malleja. Kolmanneksi oppimisen ja vuorovaikutuksen tiloja (*ba*) ovat oppimisseminaarit, joissa luodaan ja muutetaan tietoa. Niillä on tärkeä rooli hiljaisen tiedon kodifioinnissa, arvioinnissa ja siirtämisessä.

Käsite *ba* viittaa tässä yhteydessä sekä japanin kielen paikkaa tarkoittavaan sanaan *ba*, jolla Nonaka ja Takeuchi (1995) tarkoittavat tiedon muuttamisen ja luomisen vuorovaikutteisia tiloja, että Botnia-Atlantica -instituuttiin eli BA-instituuttiin ja Botnia-Atlantica -alueeseen.

Hyviä käytäntöjä ovat olleet kunnanosavaltuustojen toiminta Ruotsissa, jossa 1970-luvulla tehdyn kuntaliitoksen seurauksena muodostettiin kunnanosavaltuustoja (Gren 2009). Ruotsalaiset tutkijat selvittivät kunnanosavaltuustojen toimintaa ja Vaasassa järjestetyssä oppimisseminaarissa arvioitiin, mitä elementtejä tästä ns. Uumajan mallista voisi sopia Suomeen ja Vaasan seudulle. Suomalainen ongelma on tällöin ratkaisun etsiminen demokratian toteuttamiseksi mahdollisissa suurkunnissa.

Muut tutkitut hyvät käytännöt ovat liittyneet matkailusektorin toimijoiden verkostoitumiseen, teollisuuden rakennemuutokseen pienillä paikkakunnilla, tuulivoimailoiden suunnittelukäytäntöihin ja elintarvikealan verkostoihin (<http://www.ba-institute.fi/>). Aikaisemmassa pohjoismaisessa hankkeessa tutkimiimme hyviin suomalaisiin käytäntöihin kuului Centria Ylivieskan Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitysyksikön ja paikallisten p-yritysten innovaatioyhteistyö, josta STI (Skive Technical Institute) eli tekninen instituutti Tanskan Skivessä halusi oppia parantaakseen omaa toimintaansa (Niemi & Virkkala 2006).

Oppimisen ja vuorovaikutuksen tiloja voidaan ajatella myös eri ulottuvuuksien näkökulmasta. *Ban* mentaalinen ulottuvuus viittaa eksperimentalistiseen aluekehittämiseen. Toimijat kokevat ongelmia ja haluavat oppia ratkaisemaan niitä. Tällöin muiden alueiden, paikkakuntien ja alueyhteisöjen hyvät kokemukset ja käytännöt voivat toimia näiden ratkaisujen resurssina. *Ban* sosiaalinen ulottuvuus on oppimiseminaari, jossa vastaanottavan alueen toimijaverkosto arvioi lähetettävän alueen hyvää käytäntöä ja sen sopivuutta oman alueensa tai paikkakuntansa ongelman ratkaisemiseen. *Ban* fyysinen ulottuvuus on seminaarihuone, jonne tutkijat ja vastaanottavan alueen toimijaverkoston avainhenkilöt ovat kokoontuneet arvioimaan hyviä käytäntöjä. *Ban* virtuaalinen tila voi olla sosiaalisessa mediassa, sähköposteissa ja blogeissa. Myös Botnia-Atlantica -instituutin verkkosivut muodostavat virtuaalisen tilan.

Oppiminen muiden alueiden hyvistä käytännöistä on eksploratiivinen prosessi. Se edellyttää että sekä lähetettävän alueen hyvää käytäntöä että vastaanottavan alueen ongelmia analysoidaan. Molempien alueiden toimijaverkoston toiminta ja hiljainen tieto voi olla paikallisesti juurtunutta. Hyvää käytäntöä arvioidaan vastaanottavan alueen kontekstissa ja toimijaverkon toimesta.

Lopuksi

Toisten alueiden hyvistä käytännöistä oppiminen on tapa kehittää paikallista resurssia ja endogeenista potentiaalia ulkoisten vaikutteiden avulla. Näin voidaan laajentaa kehittämisen mahdollisuuksia ja luoda uusia resursseja. Hyvistä paikallisista käytännöistä voi oppia, mutta oppiminen on sekä aluekehittäjille että tutkijoille haastavaa ja pitkäaikaista toimintaa. Alueellisen toimijaverkoston jäsenten ja aluekehittäjien tulisi olla motivoituneita oppimaan muilta, arvioimaan muiden hyviä käytäntöjä ja pohtimaan uusia toimintatapoja. Tämä edellyttää pienten paikkakuntien osallistumista ylikansallisiin verkostojen luomista. Pienten paikkakuntien ylikansallisista verkostoista voi tulla myös alueellisen keskittymisen vastavoima.

Hyvien käytäntöjen etsiminen, tunnistaminen ja analysointi kuuluvat aluetutkijoiden tehtäviin. Koska hiljaista tietoa on paljon ja hyviä käytäntöjä on lukuisia, tutkijan kenttä on laaja ja haastava. Hyvistä käytännöistä oppiminen edellyttää myös uusien toimintatutkimuksen menetelmien kehittämistä.

Lähteet

Botnia-Atlantica Institute (2012). [Verkkodokumentti]. [Viitattu 20.5.2012]. Saatavissa: <http://www.ba-institute.fi/en.html>.

Brown, J. S. & Duguid, P. (1991). Organizational learning and communities-of-practice. Towards a unified view of working, learning, and innovation. *Organizational Science* 2, 40–57.

Czarniawska, B. (2009). Emerging institutions: Pyramids or anthills? *Organization Studies* 30: 4, 423–441.

Georg, W. & Svells K. (2013). Learning transnational learning: A Trans-Atlantic perspective. In Å. Mariussen & S. Virkkala (Eds.). *Learning Transnational Learning. The Case of Regional and Local Development*. Routledge. (forthcoming).

Gren, M. (2009). Kommun I delar. En utvärdering av Umeås kommunalsorganisation. In: A. Lidström & H. Katajamäki (Eds.). *Kan kommunerna lära av varandra över Kvarken? Exempler kommunalnämnder och kommunsamarbete*. Forskningsrapporter i statsvetenskap i Umeå universitet. 7–54.

Hachmann, V. (2013). Discovering the process perspective: Unfolding the potential of transnational learning in INTERREG. In Å. Mariussen & S. Virkkala (Eds.). *Learning Transnational Learning. The Case of Regional and Local Development*. Routledge. (forthcoming).

Harmaakorpi, V. (2008). Käytännöllähtöisen innovaatio toiminnan innovaatioympäristöt. Teoksessa N. Mustikkamäki & M. Sotarauta (Toim.). *Innovaatioympäristön monet kasvot*. Tampere: Tampere University Press. 108–131.

Hautala, J. (2011). *Academic Knowledge Creation as a Spatio-Temporal Process. The Case of International Research Groups in Finland*. Universitatis Ouluensis A 584.

Hospers, G-J. (2006). Silicon somewhere? Assessing the usefulness of best practices in regional policy. *Policy Studies* 27: 1, 1-15.

Hyyryläinen, E. (2013). New public management as a global community promoting transnational learning: agencification as an example. *Learning Transnational Learning. The Case of Regional and Local Development*. Routledge. (forthcoming).

Hyyryläinen, T. & Rannikko, P. (Toim.) (2000). *Eurooppalaistuva maaseutupoliittikka*. Tampere: Vastapaino.

Katajamäki, H. (2012). Tarvitaan paikallisyhteisöjä puolustava uudenlainen kansanliike [Verkkodokumentti]. *Aluekehityksen arki. Pohdintoja aluekehitykseen liittyvistä ajankohtaisista kysymyksistä*. Blogi 6.2.2012. Saatavilla: http://blog.uwasa.fi/aluekehitys/tarvitaan_paikallisyhteisoja_puolustava_uudenlainen_kansanliike/

Katajamäki, H. & Lundström, N. (2012). Aluekehittäminen on teorian ja käytännön vuoropuhelua. Teoksessa E. Hyyryläinen (Toim.). *Näkökulmia hallintotieteisiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 63. Hallintotieteet 1. 19–35.

Kostiainen, J. (2002). Learning and the *Ba* in the development network of an urban Region. *European Planning Studies* 10: 5, 613–629.

Kulki, S. (1996). *Knowledge Creation of Multinational Corporations. Knowledge Creation through Action*. Acta Universitatis economicae Helsinkiensis. A-115.

Latour B. (2005). *Reassembling the Local: An Introduction to Actor Network Theory*. Oxford University Press.

Lidström, A. & Katajamäki, H. (Red) (2009). *Kan kommunerna lära av varandra över Kvarken? Exempler kommunalnämder och kommunsamarbete*. Forskningsrapporter i statsvetenskap i Umeå universitet.

Linnamaa, R. & Sotarauta, M. (2000). *Verkostojen utopia ja arki. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan kehittäjäverkostosta*. SENTE-julkaisuja 7/2000.

Lundvall, B-Å. & Johnson, B. (1994). The learning economy. *Journal of Industrial Studies* 1, 23–42.

Mariussen, Å. (2009). Nya modeller for regional mobilisering – kommunal organisering I Kvarken-området. *Kan kommunerna lära av varandra över Kvarken? Exempler kommunalnämder och kommunsamarbete*. Forskningsrapporter i statsvetenskap i Umeå universitet. 87–96.

Mariussen, Å. (2010). *Regional mobilisering genom jämförelse och lärande: kommuner, turister, potatis och mjölk*. Working papers in Rural Sociology and Demography - Forskningsrapporter i landsbygdssociologi och demografi. No 6. Åbo Akademi. [Viitattu 20.5.2012]. Saatavissa: http://www.ba-institute.fi/images/stories/Reports/regional_mobilisering.pdf

- Mariussen, Å. (2012). *Knowledge, learning and knowledge management* [Verkkodokumentti]. [Viitattu 20.5.2012]. Saatavissa: <http://www.ba-institute.fi/en/publications/seminar-material.html>
- McNeill, J. R. & McNeill, W. (2007). *Verkottunut ihmiskunta. Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Tampere: Vastapaino.
- Moisio, S. (2012). *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino.
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Nonaka, I. & Konno, N. (1998). The concept of “Ba”. Building a foundation for knowledge creation. *California Management Review* 40: 3, 40–54.
- Nonaka, I & Toyama, R. (2003). The knowledge-creating theory revisited: knowledge creation as synthesizing process. *Knowledge Management Research & Practice* 1, 2–10.
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A. & Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. London: Routledge.
- Virkkala, S. (2004). ”Oppiva alue” käsitteen tausta ja sovelluksia alue- ja maaseudun kehittämiseen [Verkkodokumentti]. ChyNetti, Chydenius-Instituutin verkkojulkaisuja Nro 31. [Viitattu 20.5.2012]. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18001>.
- Virkkala, S. (2012). *Methods of transnational learning* [Verkkodokumentti]. [Viitattu 20.5.2012]. Saatavissa: <http://www.ba-institute.fi/en/publications/seminar-material.html>.
- Virkkala, S. & Niemi, K. (2006). *Peripheral localities and innovation policies, learning from good practices between the Nordic countries, Nordic Innovation Centre* [Verkkodokumentti]. [Viitattu 20.5.2012]. Saatavissa: <http://www.nordicinnovation.org/Publications/peripheral-localities-and-innovation-policies-learning-from-good-practices-between-the-nordic-countries/>
- Wink, R. (2010) Transregional institutional learning in Europe: Prerequisites, actors and limitations. *Regional Studies* 44: 4, 499–511.

MAASEUDUN NOUSU ALUETIETEEN TUTKIMUKSEN FOKUKSEEN VAASAN YLIOPISTOSSA

Kauko Mikkonen

Tieteenalan tutkimusprofiilin muotoutuminen on monien tekijöiden summa. Sitä määrittävät tieteenalan sisäinen logiikka, tutkijoiden henkilökohtaiset intressit ja viimeksi – vaan ei välttämättä vähiten – toimintaympäristön tutkimustarpeet. Tässä kirjoituksessa pyrin arvioimaan, miten aluetieteellisen tutkimuksen painotukset ovat muuttuneet Vaasan kauppakorkeakoulun alun talousmaantieteestä, vuodesta 1968, nykyiseen aluetieteeseen. Erityisenä huomion kohteena on, missä määrin ja miten maaseutu näyttäytyy tieteenalan tutkimusprofiilin muotoutumisessa. Arviointia pyrin tekemään sellaisten tutkimusten ja opinnäytetöiden perusteella, joiden otsikossa esiintyy maatalous, maaseutu, työ kohdentuu johonkin maaseutukylään, -kuntaan tai kuntaa suuremmalle maaseutualueelle.

Kirjoitus perustuu opinnäytetöiden osalta talousmaantieteen/alue-tieteen kattaviin tutkielmaluetteloihin 1973–2011. Opetushenkilökunnan osalta käytössäni on ollut oman julkaisuluetteloni ja julkaisujen lisäksi muun muassa valikoidut (Sirkku Palomäen toimesta) osat Mauri Palomäen julkaisuluettelosta. Vaasan yliopiston kotisivuilta olen voinut tutustua paitsi aluetieteen henkilökunnan julkaisuluetteloihin myös Uuden maaseudun tutkimusryhmän ohjelmaan ja kokoonpanoon. Muihin lähteisiin viitataan tekstissä normaalin käytännön mukaisesti.

On heti alkuun todettava, että oppiaineen nimi talousmaantiede ei sanottavammin rajoittanut sen alla harjoitetun tutkimuksen sisältöä Vaasan kauppakorkeakoulun aloittaessa 1968. Mauri Palomäen tultua tuolloin nimitetyksi talousmaantieteen professorin virkaan hänen tärkein tieteellinen työnsä oli alan klassikoksi mainittu, kaupunkimaantieteen keskeiseen sisältöön sijoittuva väitöskirjatutkimus Etelä-Pohjanmaan keskus- ja vaikutusaluejärjestelmästä (1963). Hakiessaan 1970-luvun alussa entisessä opinahjossaan Helsingin yliopistossa vapautunutta kulttuurimaantieteen professorin virkaa mukaan ehti viime hetkellä Valtakunnansuunnittelutoimiston toimeksiantona VKKK:n tutkimuslaitoksessa tehty suunnittelumaantieteen alle sijoittuva ”Optimaalisen keskusverkon simulointi Suomeen” (Palomäki & Mikkonen 1971). Sitä eräs asiantuntija luonnehti Palomäen tieteellisen tutkimustoiminnan kulminaatioksi. Palomäki sai viranhaussa ykkössijan ja olisi tullut ni-

mitetyksi virkaan, mutta hän valitsi professorina ja rehtorina jatkamisen Vaasan kauppakorkeakoulussa.

Rehtorina toimiminen rajoitti luonnollisesti Palomäen mahdollisuuksia tieteen tekoon, joskaan ei sammuttanut paloa siihen. Niinpä lähes 17 vuotta kestäneen rehtorikautensa (vuodet 1970–87) aikanakin hän tutki ja julkaisi useampia tieteellisiä ”papereita” Etelä-Pohjanmaan pienyritystoiminnasta. Rehtorikauden jälkeen hän vielä julkaisi Allen G. Noblen kanssa Suupohjan lasinalaisviljelyä luotaavan artikkelin (1995), joka puhtaimmillaan edustaa maaseudun erikoistunutta elinkeinotoimintaa.

Eläkkeelle jäätyään 31.10.1996 Mauri Palomäen aikomuksena oli viedä loppuun mittava tutkimushanke Etelä-Pohjanmaan teollisten toimialakeskittymien kehitysprosesseista, korvaamattomana avustajanaan puolisonsa Sirkku Palomäki. Palomäen voimavarojen jo hiipuesssa hankkeen loppuunsaattaminen jäi kesken. Onneksi Etelä-Pohjanmaan maaseudulle tyypillisten toimialakeskittymien – ja samalla toimeentulomuotojen – ainoakertaiset karttasarjat löysivät julkaisufooruminsa Riitta Kosken väitöskirjasta (2002) Palomäen hyväksynnän saattelemana. Niinpä väitöskirjasta on nähtävissä Jurvan ja Kurikan huonekalujen, puutuotteiden ja puutalojen valmistuspaikat henkilökuntamäärineen 1966, 1978 ja 1989, samat asiat Ilmajoelta, Kauhajoelta ja Teuvalta 1978 ja 1989. Kauhava on tunnettu puukkojen valmistuksen keskittymänä kuten myös mattokutomoistaan, joiden sijainnit ja henkilökunnan määrät on esitetty kartoilla vuosilta 1978 ja 1989. Samoilta vuosilta ovat karttaesitykset myös Lappajärven, Lapuan, Alajärven ja Evijärven mattokutomoista henkilökuntamäärineen. Kyrönmaan pienyrittäjäpitäjä Vähäkyrö tulee esiin ennen kaikkea metalliteollisuuden monipuolisena toimialakeskittymänä mutta myös Tervajoen autokauppakeskittymästään. (Koski 2002: 96–121, 123–143, 145–155.)

Oman korkeakoulu–yliopistourani (1970–2005) aikana ja sen jälkeen syntyneiden julkaisujeni ja asiantuntijakirjoitusten kooste (noin 120 nimikettä) ei ole tietoisien profiloitumisen tulos. Se on pikemminkin toimintaympäristön toimeksiantojen, virka-asemaan, esim. vararehtorin tehtäviin kahdeksan vuoden aikana, liittyneiden velvoitteiden ja henkilökohtaisten intressien muovaama kokonaisuus. Merkittävää osuutta julkaisutuotoksessa edustavat Vaasan läänin seutukaavaliiton (1971, 1980 ja 1991) ja myöhemmin (2000) Pohjanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan liittojen rahoittamat koko vanhan Vaasan läänin kattaneet asiointitutkimukset. Ne sopinee nostaa esiin tässä yhteydessä, sillä tutkimusotoksia tehtäessä väkirikkaiden kuntien keskustaajamien otostiheyttä aina harvennettiin ja suurimpien kaupunkien keskustaajamat jätettiin otannan ulkopuolelle. Näin aineistoja analysoitaessa ja kartografisia esityksiä laadittaessa lopputulokset kuvaavat lähin-

nä maaseutuväestön asiointikäyttäytymistä, kokemuksia ja tunteja (esim. Mikkonen 1983, 1986, 2004a, 2007).

Maaseudun toimeentulomahdollisuudet olivat puolestaan taustana Pohjanmaan liiton toimeksiannosta laadituissa Vaasanseudun kuntien väestön ja asutusrakenteen kehityssennusteissa vuodelle 2030 (Mikkonen 1999a). Ennusteiden lähtökohdiana olivat arviot alkutuotannosta poistuvien osuuksista kuntien työllisestä työvoimasta sekä arviot siitä, mikä osuus alkutuotannosta poistuvasta väestömäärästä muuttaa työpaikkakunnalle, mikä osa voi hyödyntää sukkulointimahdollisuutta kotipaikkakunnaltaan käsin ja mikä osa jää pois työelämästä. Myöhemmin vastaavat ennusteet laadittiin myös Pietarsaaren seudulle (2001) ja Suupohjan rannikkoseudulle (2003).

Maaseudun väestön toimeentulomuotojen etsiminen ja edistäminen oli ehkä selkeimmin tarkastelun keskiössä Kauhajoen toimeksiantamassa Suupohjan seutukuntastrategiassa (Mikkonen 1999b). Kehittämistoiminnan ydin muodostui kolmesta päätoimintalinjasta: yritystoiminnan vahvistaminen, yhteysverkon kehittäminen ja alueen imagon kohentaminen. Keskeinen toimintalinja, yritystoiminnan vahvistaminen, jäsenyi viiteen kehittämisen painoalueeseen: puuala, elintarvike, metalli, matkailu ja informaatioteknologia. Kullekin painoalueelle nimettiin avaintoimijat ja tärkeimmät kehittämistoimet. Strategian toteutumisen seuranta on aina tärkeä osa kehittämistyötä. Se vaihe ei kuulunut enää toimeksiannon piiriin.

Maaseutumiljöö on viitekehyksenä myös Terran kaivosteemanumerossa 3/2011 julkaistussa kirjoituksessa ”Aijalan kaivoskylä sosiaalisen murroksen ilmentymänä” (Mikkonen 2011: 175–181). Aijala sijaitsee entisen Kiskon kunnan länsilaidalla. Monikuntaliitoksen myötä Kiskokin on vuoden 2009 alusta kuulunut Salon kaupunkiin. Aijala on oiva esimerkki siitä, miten radikaalisti hyödynnettävissä oleva malmio voi muuttaa rauhallisen maalaismiljöön rakennettua ilmettä, toimeliaisuutta ja äänimaisemaa. Mutta malmi loppuu aikanaan ja jos uutta ei löydy eikä muuta tuotannollista toimintaa saada tilalle, kylä hiljenee palautumatta kuitenkaan ennalleen. Rakennettu miljöö säilyy pitkään – osin murheellisenakin muistumana entisestä kukoistuskaudestaan. (Aiheesta enemmän, Mikkonen & Kuusela 2006.)

Hannu Katajamäen siirryttyä työvoimahallinnon tehtävistä Vaasan yliopiston palvelukseen, Länsi-Suomen taloudellisen tutkimuslaitoksen johtajaksi elokuun alusta 1993 ja myöhemmin aluetieteen laitokselle hänen tutkimuksellinen päämielenkiintonsa on kohdistunut maaseutuun. Ja tulosta on syntynyt, kuten Vaasan yliopiston aluetieteen kotisivuilla olevasta julkaisuluettelostaan voidaan havaita. Siinä esiintyy lukuisia maaseutuun liittyviä tieteellisiä tutkimuksia, artikkeleita

sekä populäärejä kirjoituksia erilaisilla julkaisufoorumeilla (Katajamäen panoksesta lisää kirjoituksen lopulla).

Aluetieteen professorina 2006 aloittaneen Seija Virkkalan julkaisuluettelossa 2000-luvun puolella maaseutu ja pienet keskukset ovat puolestaan esillä useammassakin julkaisussa, erityisesti yritysten innovaatiotoimintojen näkökulmasta.

Mutta palatkaamme tutkimustoiminnan alkuvaiheisiin Vaasan kauppakorkeakoulussa. Talousmaantieteen tutkimustoiminta sai ”lentävän lähdön” kauppakorkeakoulun yhteydessä syksyllä 1970 aloittaneen tutkimuslaitoksen toimeksiantotöiden ansiosta. Niinpä kauppakorkeakoulun ensimmäiset pro gradu -tutkielmat olivat Riitta Kosken ”Kala- ja Pyhäjokilaakson toiminnallinen aluerakenne” (toimeksiantajana Oulaisten kauppala) ja Mauri Lehmuston ”Vaasan läänin toiminnallinen aluerakenne. 1970-luvun alun tilanne” (toimeksiantaja Vaasan läänin seutukaavaliitto). Ne hyväksyttiin samassa opettajaneuvoston kokouksessa 1973. Moraalisen ykkössijan ansaitsee kuitenkin Riitta Koski, sillä hän oli jättänyt työnsä jo edelliseen kokoukseen, jossa se merkittiin vain tiedoksi. Samana vuonna hyväksyttiin myöhemmin vielä Alice Lillaksen liikennemaantieteen alaan sijoitettava ruotsinkielinen pro gradu -tutkielma Vaasan sataman takamaasta isokroni- ja isodapanimenetelmin rajattuna.

Kauppakorkeakoulun – vuodesta 1980 korkeakoulun – ensimmäisen täyden vuosikymmenen (1970-luku) kuluessa valmistui kaikkiaan 14 talousmaantieteen pro gradu -tutkielmaa ja ensimmäiset kolme lisensiaatintutkimusta. Näistä maaseutuun tai maaseutukuntaan suoranaisesti liittyviä ovat gradutyöt (ks. Liite 1):

- Harry Swanlungin (1974) ”Tutkimus paikallisen väestön liikkuvuudesta kahdella valtatie 3:n varrella sijaitsevalla osa-alueella Kurikan ja Jalasjärven kunnissa” (TVH:n toimeksiantotyö),
- Per Hellmanin (1977) ruotsinkielinen työ Korsnäsän kunnan väestön ja elinkeinorakenteen muutoksista,
- Ritva Antilan (1980) ”Turkistarhauksen leviäminen ja kehitys Suomessa”.

Vuosikausia tilanne oli se, että talousmaantieteessä oli valmistunut pro gradu -tutkielmia enemmän kuin muissa oppiaineissa yhteensä. Selityksenä tähän asetelmaan oli talousmaantieteen saamien toimeksiantotöiden ohella silloinen kaksiportainen tutkintorakenne. Opiskelijat lähtivät työelämään pääsääntöisesti suorittuaan ekonomin tutkinnon (alempi akateeminen tutkinto). Vain pieni osa opiskelijoista jatkoi ylempään akateemiseen loppututkintoon, joka oli silloin kauppateiden kandidaatin tutkinto. Talousmaantieteessä ylempään tutkintoon tähtäävien osuus oli alusta pitäen muita tieteenaloja suurempi. Toimeksiantotöiden ohella myös opettajien kannustuksella ylempään tutkinnon suorittamiseen lienee ollut merkityksensä. Vajaassa 10 vuodessa yrityksen taloustieteen keskeiset aineet

laskentatoimi ja markkinointi olivat nousseet graduilaston kärkeen (Mikkonen 1977: 6). Uuteen koulutusohjelmajohjaiseen 160 opintoviikon ekonomin tutkintoon siirtyminen syksystä 1978 merkitsi sitä, että kaikkien opiskelemaan tulleiden oli valmistuakseen laadittava pro gradu-tutkielma (Mikkonen 1979: 9–10).

Viisivuotisjaksoin tarkasteltuna eniten talousmaantieteen opinnäytteitä valmistui 1986–90 ja 1991–95, edellisellä jaksolla 49 kpl, jälkimmäisellä 48 kpl. Maaseutu-teemaan luettavia oli ensin mainitulla jaksolla 15 eli 30,6 %, mutta jälkimmäisellä jaksolla enää 5 kpl eli 10,4 % (taulukko 1). Jakson 1986–90 tuloksekkain vuosi oli 1988, jolloin hyväksyttiin ennätyselliset 15 gradutyötä. Näistä neljä kohdentui maaseutualueelle (ks. Liite). Maaseututeemojen osuus on vaihdellut huomattavasti talousmaantieteen, vuodesta 1998 aluetieteen tutkielmatuotoksissa. Alimmillaan se oli jaksujen 1991–95 ja 1996–2000 opinnäytekertymissä. Maaseutuaiheiden osuuden kasvu on alkanut jaksolla 2001–05 nousten tuolloin 38,7 %:iin ja jaksolla 2006–2010 vieläkin korkeammalle eli 42,6 %:iin. Vuoden 2011 tulos viitannee maaseutuaiheiden osuuden ”normalisoitumiseen” runsaaseen 1/3:aan tutkielmatuotoksesta.

Kehityksen taustalla on nähtävissä useita tiede- ja tutkimuspoliittisia tekijöitä. Tutkintorakenteiden osalta ratkaiseva oli vuoden 1993 uudistus, jolloin uuden tutkintosäännön myötä siirryttiin pääainepohjaiseen ekonomin koulutusohjelmaan. Tällöin talousmaantiede muodosti muiden pääaineiden tavoin oman suuntautumsvaihtoehdon kaupallis-hallinnollisessa tiedekunnassa. Liiketoimintaosaamisen korostuessa talousmaantieteen suhteellinen asema kapeni, ja kiinnostus talousmaantieteen pääaineopiskelua kohtaan alkoi hiipua (syistä lähemmin, ks. Mikkonen 2004 b). Tässä ahdinkotilanteessa talousmaantieteen apulaisprofessorin virka menetettiin, ja koko oppiaine näytti tulleen elinkaarensa päähän.

Ensimmäinen askel uudistusten tiellä oli muuttaa oppiaineen nimi vastaamaan paremmin sen piirissä harjoitetun opetuksen ja tutkimuksen sisältöä. Niinpä talousmaantiede muuttui aluetieteeksi 16.1.1998, ja saman vuoden syksystä aluetiede hyväksyttiin hallintotieteiden maisterin tutkinnon (mukaan lukien jatkotutkinnot) pääaineeksi yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan. Tiedekuntajaon uudistuksessa vuoden 2002 alusta aluetieteen laitos siirtyi – jälkikäteen arvioiden viime hetkellä – yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan (hallintotieteiden tdk. 1.8.2003 lukien) ja sai siirtymisen reunaehtona oman suoran sisäänoton aluetieteen pääaineopintoihin. Näin toteutui lopulta tavoite, joka kauppatieteellisessä tiedekunnassa oli systemaattisesti torjuttu kauppatieteellisen alan yhteishakujärjestelmään vedoten.

Taulukko 1. Talousmaantieteessä ja vuodesta 1998 aluetieteessä hyväksytyjen pro gradu -tutkielmien lukumäärät + lisensiaatintutkielmat ja väitöskirjat Vaasan kauppakorkeakoulussa, korkeakoulussa ja yliopistossa 1973–2011

Ajanjakso	Yhteensä	Joista maaseututeemasta	
	lkm	lkm	%
1973–1980	14 + 4	3	16,7
1981–1985	26+1	7	25,9
1986–1990	47+2	15	30,6
1991–1995	47+1	5	10,4
1996–2000	40+5	5	11,1
2001–2005	27+4	12	38,7
2006–2010	44+3	20	42,6
2011	11	4	36,4
Yhteensä			
1973–2000	174+13	35	18,7
2001–2011	82+7	36	40,4

Kiinnostus aluetieteen pääaineopintoja kohtaan oli alusta lähtien rohkaiseva: ensimmäisenä vuonna pääaineopiskelun aloitti 14 opiskelijaa (kiintiö 10). Kesän 2004 haussa opiskelupaikan vastaanottamisen varmisti 18 uutta opiskelijaa. Opetuspuolelle merkittävää helpotusta saatiin, kun VTT Hannu Katajamäki nimitettiin määräaikaiseen (5 v.) aluetieteen professorin virkaan vuoden 2003 alusta. Kyseessä oli maa- ja metsätalousministeriön alaisen Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän osarahoittama Suomen ensimmäinen niin sanottu Rural Studies -professori. Vuodesta 2008 lukien professori on ollut yliopiston kokonaan rahoittama ja Hannu Katajamäki siihen nimitettynä. Näin käytännössä Katajamäen harrastuneisuuden ansiosta aluetiede palasi kahden professorin tieteenalaksi eli tilanteeseen, joka kauppatieteiden yhteydessä saavutettiin ja menetettiin. Rural Studies -verkoston piirissä niin sanotun uuden maaseudun tutkimustoimintaa on toteutettu Katajamäen johdolla pääpiirteisesti Katajamäen ja Kaikkosen kirjan ”Maaseudun kolmas tie” (1991) viitoittamaa tietä. Tämä painoalue on tuottanut tulosta Vaasan yliopiston aluetieteessä, mikä näkyy vakuuttavalla tavalla liitteeseen kootusta tutkielmaluettelosta ja taulukon 1 opinnäytetilastosta. Maaseutu on noussut selkeästi aluetieteen tutkimuksen fokukseen niin kuin olen kirjoitukseni otsikoinut.

Henkilökohtaisella tasolla mieleen painuneena sattumana totean vielä, että viimeisenä työpäivänäni ja virkatoimenani ennen eläkkeelle jäämistäni 30.9.2005 sain tilaisuuden antaa hyväksymismerkinnän Rainer Kronmanin aluetieteen lisensiaatintutkinnon suorituksista ja tutkinnon valmistumisesta. Hänen erinomaisen arvosanan ansainnut lisensiaatintyönsä kohdentui sekin maaseutuun, aiheenaan ”Muuttuva luonnonmaisema”.

Aloitin kirjoitukseni toteamalla, että ”Tieteenalan tutkimusprofiilin muotoutuminen on monien tekijöiden summa. Sitä määrittävät tieteenalan sisäinen logiikka, tutkijoiden henkilökohtaiset intressit ja viimeksi – vaan ei välttämättä vähiten – toimintaympäristön tutkimustarpeet.” Aluetieteen ja sen edeltäjän talusmaantieteen tutkimushistorian läpikäytyäni edellä todettuun on vielä lisättävä tiedeympäristö, jossa tutkimusta tehdään. Kaupallis-hallinnollisessa tiedekunnassa – ja väistämättä kovassa kilpailutilanteessa opiskelijoista – talusmaantieteessäkin oli ”ajan ja paikan hengen” mukaisesti tarpeen korostaa kansainvälisiä tutkimusaiheita. Tilanne alkoi normalisoitua, kun oppiaineen nimi vaihtui aluetieteeksi, tiedekunta vaihtui, saatiin oma suora sisäänotto ja Rural Studies -verkosto käynnistyi. Kaikki nämä muutokset yhteensä ovat johtaneet aluetieteen tutkimustoiminnankin profiloitumiseen uudella tavalla, siten kuin opinnäytetöistä on esiin käynyt.

Lähteet

Katajamäki, H. & Kaikkonen, R. (1991). *Maaseudun kolmas tie*. Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Sarja A:1.

Koski, R. (1973). *Kala- ja Pyhäjokilaakson toiminnallinen aluerakenne*. Talusmaantieteen pro gradu -tutkielma. Vaasan kauppakorkeakoulu.

Koski, R. (2002). *Pohjalaisen yrittäjyyden synty, leviäminen ja alueellinen eriytyminen*. Acta Wasaensia No 101.

Lehmusto, M. (1973). *Vaasan läänin toiminnallinen aluerakenne. 1970-luvun alun tilanne*. Talusmaantieteen pro gradu -tutkielma. Vaasan kauppakorkeakoulu.

Lillas, A. (1973). *Kvarken-förbindelsens omland bestämt enligt isokron- och isodapanmetodik*. Talusmaantieteen pro gradu -tutkielma. Vaasan kauppakorkeakoulu.

Mikkonen, K. (1975). Causal analysis of the system of central places and prediction of functional regional structure in the administrative province of Vaasa, Finland. *Fennia* 138.

Mikkonen, K. (1977). *Tutkimustoiminta Vaasan Kauppakorkeakoulussa*. Lectio No 5/77, 6–7.

Mikkonen, K. (1979). *Tutkinnonuudistus Vaasan Kauppakorkeakoulussa. Kokeimuksia ja näkemyksiä*. Lectio No 8/79, 9–10.

Mikkonen, K. (1983). *Kuluttajien asiointikäyttäytyminen Vaasan läänissä. Tärkeät palvelut ja niiden saatavuuden kokeminen*. Vaasan korkeakoulu, Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja No 9.

Mikkonen, K. (1986). Maakuntaa pienempien osa-alueiden tiedostaminen. *Terra* 98: 1, 29–44.

Mikkonen, K. (1999a). *Vaasanseutu 2030. Väestön ja asutusrakenteen kehitysnusteet*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 45.

Mikkonen, K. (1999b). *Suupohjan seutukuntastrategia 1999*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 51.

Mikkonen, K. (2001). *Pietarsaaren seutu 2030. Väestön ja asutusrakenteen kehitysnusteet*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 79.

Mikkonen, K. (2003). *Suupohjan rannikkoseutu 2030. Väestön ja asutusrakenteen kehitysnusteet*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 102.

Mikkonen, K. (2004a). *Asumisviihtyisyys ja alueiden vetovoima Pohjanmaalla*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 261.

Mikkonen, K. (2004b). Aluetieteen viisasten kivi. *Levón-instituutin tiedotuslehti* 3/2004, 3.

Mikkonen, K. (2007). *Asiointitiheydet ja asiointialueiden dynamiikka Pohjanmaalla*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 140.

Mikkonen, K. (2011). Aijalan kaivoskylä sosiaalisen murroksen ilmentymänä. *Terra* 123: 3, 175–161.

Mikkonen, K. & Kuusela, K. (2006). *Kaivosyhdyskunta sosiaalisen murroksen peilinä. Aijalan lasten kertomaa*. Vaasa: Vaasan yliopistopaino.

Palomäki, M. (1963). The Centers and spheres of influence in South Ostrobothnia, Finland. *Fennia* 88: 1.

Palomäki, M. & Mikkonen, K. (1971). *Optimaalisen keskusverkon simulointi Suomeen*. Valtakunnansuunnittelutoimiston julkaisusarja A:25.

Palomäki, M. & Noble, A. G. (1995). The Greenhouse Agriculture Industry of South Ostrobothnia, Finland. *Geographical Review*, 85: 2, 172–184.

ALUETUTKIMUKSEN TULEVAISUUDESTA

Niklas Lundström

Artikkeli pohjautuu esitelmääni Mauri Palomäki 80 vuotta -juhlaseminaarissa

Johdanto

Artikkelin tarkoituksena on pohtia aluetutkimuksen tulevaisuutta. Vaikka aluetutkimuksen tulevaisuuden hahmottamista on pidetty jopa mahdottomana tehtävänä (ks. Sotarauta 1998: 123), niin otan silti itse itselleni asettamani haasteen vastaan ja lähdän toteuttamaan tehtävää jatko-opiskelijan silmien kautta.

Artikkelini ei välttämättä tuo kaikille mitään uutta, onhan etenkin maantieteen ja aluetutkimuksen tulevaisuutta ja ongelmia pyritty luotaamaan aikaisemminkin esimerkiksi *Terrassa* pari vuotta takaperin (esim. Linkola 2010; Linkola & Inkinen 2010; Kallio 2010; Granö 2010; Kalliola 2010; Häkli 2010; Lehtinen 2010; Moisio 2010; Vaattovaara & Löytönen 2002; Jauhiainen 2002). Tällainen taustamateriaali antaa hyvän kuvan siitä, missä keskustelu aluetutkimuksen tulevaisuudesta liikkuu nykyään. Tulevaisuus kuitenkin muodostuu monista mahdollisista poluista. Kukaan ei liene tarpeeksi valaistunut kertomaan absoluuttista totuutta siitä, mitä tulevaisuus mukanaan tuo. Tämän takia tulevaisuutta on hyvä pohtia monissa eri yhteyksissä ja monista eri näkökulmista. Tutkimusintresseistäni johdun en lähde tekemään mitään yksityiskohtaisia ennusteita aluetutkimuksen kehityksestä, vaikka artikkelin otsikosta niin voisikin päätellä.

Tätä kirjoitettaessa olen pohtinut kompleksisuusajattelua. Mitä olen tähän mennessä oppinut kompleksisuusajattelun suhteesta tulevaisuuteen, voitaneen tiivistää seuraavasti: Tulevaisuus on aina epävarmaa ja kaikki vaikuttaa kaikkeen. Se ei muodostu lineaarisista suhteista, vaan on emergenttiä. Aluetutkimuksenkin tulevaisuus on näin ollen epävarmaa, niin kuin mikä muu asia tahansa. Tulevaisuus muodostuu monen eri tekijän vuorovaikutuksesta. Näitä kaikkia ei liene mahdollista käsitellä yhdessä artikkelissa. Yhden tieteenalan tulevaisuutta pohdittaessa lienee kuitenkin keskeistä erottaa toisistaan sisäiset ja ulkoiset tekijät.

Seuraavaksi käyn lyhyesti läpi lähtökohtia matkalla tulevaisuutta kohti. Tämän jälkeen siirryn pohtimaan tulevaisuuden haasteita. Liikun hyvin yleisellä tasolla ja sekoitan epäjohdonmukaisesti maantieteen ja aluetutkimuksen käsitteitä.

Lähtökohdat

Aluetutkimuksen yleismaailmalliseksi ongelmaksi on todettu oman tutkimuskohteen puuttuminen. Siis sellaista, jota vain aluetutkijat tutkisivat tai jota tutkimalla tulisi aluetutkijaksi. Lähes kaikkea voi tutkia aluetutkijan silmälasien läpi, kunhan vain perustelee tutkimusasetelmansa hyvin. Tämän takia aluetutkijoiden on tuotava jotain lisäarvoa tiedeyhteisölle ja suurelle yleisölle. Jotain sellaista, mitä vain aluetutkija pystyy löytämään. (Vaattovaara & Löytönen 2002: 257.) Yksinomaan aluetutkijoille kuuluvan tutkimuskohteen puuttuminen muodostuu ongelmaksi etenkin tulevien aluetieteilijöiden rekrytoinnissa. Heille on vaikeaa kertoa lyhyesti ja täsmällisesti mitä aluetieteilijät tutkivat tai mistä olemme kiinnostuneita.

Aluetutkimus on joka tapauksessa aina ajankohtaista. Aluetutkimukseen liittyviä termejä kuulee uutisvälineissä jatkuvalla syötöllä. Muun muassa kuntauudistukseen, työssäkäyntialueisiin, aluehallintoon, pendelöintiin, maaseutuun, ympäristökysymyksiin ja aluetalouteen liittyvät aiheet ovat esille otsikoissa lähes päivittäin. Näiden lisäksi aluetutkijoille niinkin läheinen asia kuin kartat ovat tulleet ihmisten lähes jokapäiväiseen elämään esimerkiksi erilaisten matkapuhelimilla toimivien GPS-sovellusten kautta. Tilaisuuksia aluetieteen ja -tutkimuksen profiilin nostamiseen siis löytyy. Nämä konkreettiset mahdollisuudet tulisi vain käyttää hyväksi.

Monista tilaisuuksista huolimatta ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, yllättävän harvat aluetutkijat kuitenkaan osallistuvat aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ongelmien tulkinnat jätetään usein vain poliitikkojen huoleksi. Tarkoitan tällä sitä, että aluetutkijoiden pitäisi ottaa vahvempi rooli esimerkiksi nyt ajankohtaisessa kuntauudistuskeskustelussa. Tähän aluetutkijoilla on varmasti vielä paljon annettavaa. Aluetutkimus kaipaakin tunnustuksia saavutuksistaan, muutoin tieteenalamme saattaa kutistua entisestään.

Edellisellä en tarkoita sitä, ettei aluetutkimus olisi saanut paljon aikaan viimeisten vuosikymmenien aikana. Esimerkiksi aluekehittämisessä on tullut vuosien aikana paljon uusia ja mielenkiintoisia näkökulmia, kuten uusi aluetalousteoria ja verkostojen painottaminen, mutta myös kompleksisuusteorian suuntaan painottuvat evolutiivinen ja emergentti kehitys.

Haasteet

Pirstaloituneisuus

Ensimmäiseksi haasteeksi nostan aluetutkimuksen pirstaloituneisuuden, joka on aluetutkimuksen tämänhetkinen kansallinen asetelma. Lähes jokaiselle tutkijalle on oma lohkonsa. Osa puolustaa maaseutua ja alueellista hajauttamista, toiset kaupungistumista ja metropolikehitystä. Kallio (2010: 96) onkin osuvasti todennut, että ”*aluetutkimus viittaa terminä nykyään niin monen tyyppiseen tutkimukseen, ettei sen lokeroiminen yhden otsikon alle tunnu useinkaan mielekkäältä*”.

Tästä hyvänä esimerkkinä voin mainita oman paikkani hakemisen. Olen pyörinyt erinäisissä seminaareissa, mutta en oikein vielä tiedä, mihin joukkoon kuuluisin. Maantieteilijät lähestyvät ongelmaa liikaa maantieteen näkökulmasta, hallinnon tutkijat liikaa hallinnollisesta, maaseutututkijat painottavat liikaa maaseutua. Yksikään ei välttämättä tunnu juuri siltä, mihin itse kuulun. Tämä on aloittelevan tutkijan näkökulmasta ongelma, koska ei ole löydettävissä juuri ”sitä minun porukkaani”, johon samaistua. Missä ne *aluetutkijat* ovat? Usein kokoonnutaan vain tietyn teeman ympärille. Onko aluetutkimus näiden lohkojen summa, vai kenties jotain enemmän?

Pirstaloituneisuudesta kertoo myös aluetieteen sekavat määritelmät, jotka tuovat mukanaan ongelmia jo edellä mainittuun tulevien opiskelijoiden rekrytointiin. Esimerkiksi Vaasan yliopiston aluetieteen oppiaineessa on aluetiedettä kuvattu soveltavaksi talous- ja yhteiskuntamaantieteeksi. Toisaalla taas aluetiede on määriteltä ihmismaantiedettä sivuavaksi yhteiskuntatieteeksi vailla luonnontieteellistä näkökulmaa (Kalliola 2010: 94). Vaikka molemmat ovat varmasti oikeassa, ei kumpikaan näistä välttämättä onnistu kertomaan aluetieteen ydintä sopivaa opiskelualaa miettivälle lukioikäiselle, jolle pelkästään jo yhteiskuntamaantieteen hahmottaminen lienee tarpeeksi hankalaa. Nyt näyttää siltä, että aluetiede on sekava kokoelma erilaisia määritelmiä. Jokaiseen määritelmään vaikuttaa varmasti kyseisen yliopiston tutkimusteemat tai yksittäisen tutkijan taustat. Ei ole olemassa yhtä aluetiedettä.

Tunnettuus

Toinen ”missä olemme” -teema on aluetutkimuksen tunnettuus. Minulta kysytään usein, että mitä se aluetiede sitten on. Tämä on kysymys, johon en vielä kukaan oikein osaa vastata. Kysymystä mitä aluetiede on, on verrattu ikuisuuskyseeseen (Linkola 2010). Tieteenala näyttäytyy jokaiselle omalla tavallaan. Yhdelle se läh-

tee pienistä paikallisista yksiköistä maaseudulla, kun taas toinen lähestyy asiaa enemmän metropolien näkökulmasta ja kolmas tutkii alueellisia innovaatioympäristöjä. Voisi jopa sanoa, että piiri pieni pyörii. Tästä monimuotoisuudesta on aika vaikea ulkopuolisille viestittää aluetutkimuksen ydintä. Tämän ongelman kanssa emme ole yksin. Sama ongelma on myös monilla muilla tieteenaloilla. Tuntuu että aluetutkijat ovat unohtaneet kertoa alan merkityksellisyydestä ulkopuolisille ihmisille, etenkin suurelle yleisölle (Linkola 2010).

Yksi aluetutkimuksen tunnettuuteen osaltaan vaikuttava tekijä on aikaisemminkin mainitsemani pirstaloituneisuus. Kun tieteenala ei näytä pääsevän yhteisymmärrykseen tietyistä keskeisistäkään kysymyksistä, niin ala näyttää varmasti epäselvältä ja sekavalta myös ulospäin.

Keskeinen asia aluetutkimuksen tunnettuuteen liittyen on julkaisutoiminta ja siihen liittyvät kielivalinnat. Nykyään painotetaan yhä vain enemmän englanniksi tapahtuvaa julkaisutoimintaa. Tämä ei ainakaan pitkällä aikavälillä voi tehdä hyvää aluetutkimuksen kansalliselle asemalle tai tunnettuudelle. Jalonen (2007: 9) on kiteyttänyt suomeksi kirjoittamisen etuja. Hänen mukaansa kansallisia ongelmia tulisi pohtia kansallisella kielellä. Tämän lisäksi Jalonen korostaa suomenkielisen tutkimuksen itseisarvoa. Jalosen listauksen lisäksi voidaan myös pohtia sitä hullunkurista kysymystä, että miksi omalla äidinkielellään kirjoittamista tulisi puolustaa? Tällöin palataan Jalosen mainitsemaan itseisarvoon. Myös tieteenalan julkaisuperinteet ja -tarpeet tulisi ottaa huomioon. Esimerkiksi maantieteellistä aikakauskirjaa, *Terra*, on julkaistu pääasiassa kansallisilla kielillä jo 1800-luvun lopulta lähtien. Englanninkielistä julkaisutoimintaa painottavaa järjestelmää ei voida pitää hyvänä myöskään tieteellisen tutkimuksen vapauden kannalta. Vapauttahan pidetään yleisesti koko tieteellisen edistyksen edellytyksenä.

Yliopistouudistus

Kolmas vieläkin ajankohtainen aluetutkimuksen rakenteita koskeva teema, jonka nostan esiin tässä yhteydessä, on yliopistouudistus. Vaikka yliopistojen perustehävät pysyivät samoina kuin aikaisemminkin, on yliopistouudistuksen mukana tullut myös paljon uutta. Muutokset ovat koskeneet esimerkiksi yliopistojen hallitusten kokoonpanoa ja virkasuhteiden vaihtumista. Pääsyynä yliopistouudistukselle pidetään yliopistojen toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia. Suurempia yksiköitä tarvitaan vaikuttavuuden, laadun, sisällön ja tehokkuuden varmistamiseen. (Ks. tarkemmin Juppo 2011: 89–106.)

Toimintaympäristö, eli yhteiskunta, asettaa siis paineet tutkimuksen kehitykselle. Tämän on kilpailuvaltiokehitys 80-luvun lopulta eteenpäin osoittanut monella

tieteenalalla. Nykyistä tiedepoliittista keskustelua on luonnehdittu monitieteisyyden, tieteidenvälisyyden ja poikkitieteellisyyden kautta. Erilaisia laitosten ja tiedekuntien yhdistämisiä on perusteltu myös liikkeenjohdollisella tarpeella hallinnon voimavarojen yhdistämiseen. (Linkola 2010; Moisio 2010: 90.) Tämä kaikki koskee läheisesti myös aluetiedettä.

Yhteistyö muiden tieteenalojen kanssa voi kieltämättä olla hedelmällistä. Yhteistyöhön pitää kuitenkin suhtautua tietyllä varauksella. Ei sovi unohtaa esimerkiksi aluetutkimuksen teoreettisia ja metodologisia kysymyksiä, jotka jäävät helposti paitsioon monitieteisessä tarkastelussa. Erilaiset yhteistyöasetelmat vaikuttavat kuitenkin kiinnostavilta. Ehkä tässä on jopa yliopistojen tulevaisuus: siirrytään tiedekunnista ja oppiaineista tai laitoksista yhä enemmän eri alojen tutkimusryhmien yhteistyöhön. Toisaalta voidaan pohtia, onko sillä jotain merkitystä, minkä tieteenalan alle jokin tietty tutkimus laitetaan? Onko vanhojen rajojen purkaminen liian vaikeaa?

Suuremmat yksiköt johtavat sisäiseen kilpailuun. Taistelu opiskelijoista johtaa oppiaineiden ja laitosten brändäämiseen tai äärimmillään jopa pieniin valkoisiin valheisiin. Tämä ei kuitenkaan ole yksin aluetutkimuksen ongelma. Kilpailun sijaan voimat pitäisi keskittää yhteistyöhön. Sanotaanhan, että maailma on sitä rikkaampi, mitä enemmän on erilaisia näkemyksiä. Ehkä vastakohtaisista näkemyksistä voisi oppia jotain, eikä vain keskittyä siihen, miten itse on tottunut näkemään asiat?

Yksi mielenkiintoinen asetelma olisi eri yliopistojen aluetutkimuksen oppiaineiden tiiviimpi yhteistyö perustutkinto-opiskelijoiden kouluttamisessa: esimerkiksi Vaasassa opiskeleville sivuaineita Tampereelta tai Oulusta. Aluetutkijoiden pitäisi siis syventää yhteistyötä, jotta tieteenala säilyy jatkossakin vahvana. Nyt tilanne näyttää hälyttävältä. Aluetutkimuksen yksiköt ovat pieniä ja sen vuoksi niitä on helppo yhdistää muihin yksiköihin tai jopa lakkauttaa.

Kuntauudistus

Tätä kirjoitettaessa yksi ajankohtaisimmista haasteista, mutta myös mahdollisuuksista, on meneillään oleva kuntauudistus. Kuntauudistusta en tässä lähde sen yksityiskohtaisemmin esittelemään. Joka tapauksessa pyrkimyksenä on muuttaa Suomen kuntakarttaa radikaalisti. Alustavan esityksen mukaan maahamme muodostuisi noin 70 vahvaa peruskuntaa.

Mikä voisi olla aluetutkijoiden rooli uudistuksen suunnittelussa ja läpiviennissä? Tässä en ota kantaa uudistuksen tarpeeseen tai lähtökohtiin, mutta aluetutkijoilla

olisi uudistuksen suunnittelussa ja läpiviennissä suuri näytönpaikka. Aluetutkijoille voisi löytyä joku muu rooli työssäkäyntialueiden määrittelemisen lisäksi. Tässä ei pitäisi tyytyä pelkästään erilaisten raporttien ja selvitysten laatimiseen, vaan peräänkuulutan kriittisempää ja syvällisempää tutkimusta¹. Ehkä kuntaliitoksia voisi lähestyä jopa täysin uudesta näkökulmasta. Kompleksisuusajattelu ja wicked-problematiikka voisi olla yksi tällainen. Yksi mielenkiintoinen tutkimuksen arvoinen aihe voisi olla, miltä kuntauudistus näyttää kompleksisuusparadigman näkökulmasta.

Mitä se tulevaisuus sitten voisi olla?

Lopuksi voisin vielä hieman pohtia, että mitä se aluetutkimuksen tulevaisuus sitten voisi olla. Markku Sotarauta on todennut (1998: 123), että mikäli aluetutkimuksen edistysaskeleet tuntuvat liian suurilta tartuttavaksi, on aina mahdollisuus turvautua rehelliseen subjektiivisuuteen. Tässä lähestyn asiaa jälleen oman subjektiivisen tulkintani kautta.

Edellä luettelemani haasteet varmasti pysyvät lähitulevaisuudessa sellaisina, kuin ne nytkin ovat. Aluetieteen kannalta harmittavin lienee sen tunnettuus ja tarpeellisuuden hahmottaminen. Mihin aluetutkimusta sitten tarvitaan? Lähestyn asiaa ihmismaantieteen näkökulmasta. Lukuisista vaihtoehdoista nostan esiin vain pari yleismaailmallista esimerkkiä.

Aluetutkimusta ja aluetiedettä tarvitaan yhteiskunnan alueellisten ulottuvuuksien tarkasteluissa. Hyvinvoinnin edellytykset ja rakenteet eivät ole samanlaisia kaikkialla Suomenkaan sisällä. Tämä unohtuu valitettavan usein. Tätä kautta aluetutkimuksella on yhteiskunnallista merkitystä. Aluetutkimus on myös keskeisessä asemassa pohdittaessa alueellisia kehityseroja, mutta myös alueiden väliseen erilaistumiseen vaikuttavia tekijöitä. Näitä tekijöitä voidaan lähteä etsimään esimerkiksi aluetalouden toimijoiden alueellisista piirteistä ja rakenteista. Erilaisten tunnuslukujen tarkkailu ei riitä, vaan pitää päästä pintaa syvemmälle. Tunnuslukuja kun on helppo määritellä palvelemaan jotain tiettyä tarkoitusta.

Aluetutkimuksen tulevaisuus perustuu arveluni mukaan johonkin muuhun kuin kovaan tieteeseen. Kuriositeettina todettakoon, mitä yksi kollegani totesi tästä: ”tulevaisuus lienee niin humanistinen, että voisi kysyä onko tulevaisuutta ollen-

¹ On hyvä huomioida myös Moision (2010: 93) näkemys siitä, että yliopistoreformi saattaa jopa kaventaa kriittistä tutkimusta.

kaan”. Itse en näe tätä niin suurena ongelmana, että tulevaisuus olisi uhattu. Ehkä humanistinen lähestyminen lienee pääsuuntaus, mutta myös määrälliset menetelmät ja GIS (Geographic Information Systems) tulevat olemaan vahvoilla. Pilkkomisesta emme siis näytä pääsevän eroon. Tässä korostuu määrällisten tutkimusmenetelmien ja GIS:n opetuksen tärkeys. Määrälliset menetelmät ovat käsittääkseni saaneet opiskelijoiden keskuudessa sen vähemmän mielenkiintoisen tutkimusmenetelmän maineen. Esimerkiksi Vaasan yliopiston aluetieteen oppiaineen pro gradu -tutkielmista vain harvassa on käytetty kvantitatiivista lähestymistä.

Aluetutkimuksellisten ongelmien laaja-alaisuus ja monimuotoisuus pakottaa aluetutkijat tuomaan esille omaa näkökulmaansa. Nuoremman sukupolven ei välttämättä tarvitse jatkaa täysin samoilla linjoilla aluetutkimuksen ”grand old men” -joukkion kanssa². Seuraavaksi muutama sana yhdestä näkökulmasta.

Pentti Yli-Jokipii on jäähyväisluennossaan todennut, että ”jokaisen sukupolven on nähtävä tieteessä omat probleemansa ja löydettävä niille ratkaisunsa” (Niitemaa 2009). Yksi tällainen ”uuden sukupolven” potentiaalinen lähestymistapa aluetutkimukseen on kompleksisuusajattelu. Vaikka kompleksisuusajattelu on ollut valtavirtaa useissa maissa ja useilla tieteenaloilla jo pitemmän aikaa, näyttää se nostavan päätään Suomessa toden teolla vasta nyt. Esimerkkinä tästä Vartiainen ja Raisio (2011) ovat löytäneet 2000-luvulla ilmestyneistä väitöskirjoista ainakin viisi kompleksisuuteen viittaavaa teosta (Jalonen 2007; Airaksinen 2009; Strandman 2009; Kivelä 2010; Raisio 2010). Näiden lisäksi työn alla on muutamia.

Yhteiskunnan on todettu olevan yhä nopeammassa muutoksessa ja entistäkin sekavampi. Kompleksisuusajattelu olisi aluetutkimuksessa periaatteessa paluuta takaisin juurille. Kompleksisuusajattelu on lähtöisin systeemiajattelusta, jota on sovellettu etenkin aluesuunnittelussa 1960- ja 70-luvuilla. Kompleksisuusajattelun periaatteena on, että paikallisen vuorovaikutuksen kautta syntyy paljon suurempia vaikutuksia kuin mitä siitä on ennustettavissa. Kehitys on siis emergenttiä ja epälineaarista eikä siitä ole havaittavissa syy-seuraussuhteita. Tältä kannalta ajateltuna kompleksisuus on hyvinkin tuttua esimerkiksi aluekehittämisen parissa työskenteleville. Joskus asioita vain tapahtuu, eikä oikein tiedetä mistä se johtuu. Aina eivät syvälliset analyysitkaan anna edes tyydyttäviä vastauksia.

Kompleksisuutta voidaan lähestyä esimerkiksi Vartiaisen ja Raision (2011) tapaan. He ovat jakaneet kompleksisuuden neo-reduktionismiin, metaforiseen ja kriittis-pluralistiseen koulukuntaan (ks. tarkemmin Vartiainen & Raisio 2011:

² Tosin kaikki kunnia heille.

391–393). Aluetutkimuksen kannalta näistä varteenotettavin lienee mekanistisesta maailmankuvasta eroon pyrkivä kriittis-pluralistinen koulukunta, joka tunnetaan myös kompleksisuusajatteluna. Kompleksisuusajattelu sinänsä ei pyri ”kaiken teoriaan”, vaan siinä korostetaan monitulkintaisuutta sekä ihmisen vajavaisuutta selittää kaikkea aukottomasti. Nämä piirteet kuulostavat tutulta varmasti monelle, jotka työskentelevät käytännön kehittämis- tai suunnittelutehtävissä. Näin ollen kompleksisuusajattelu voisi olla yksi potentiaalinen väline esimerkiksi kuntarakenteita tutkittaessa. Toisaalta kompleksisuusajattelun potentiaalia on hyödyntämättä myös alueiden kehittymistä ja kehittämistä kuvaavissa tulkinnoissa. Monitulkintaisuutta ja dynaamisuutta korostava teoreettinen asetelma sopii aluetutkimukselle enemmän kuin hyvin.

Kompleksisuus saattaa johtaa poikkitieteellisyteen. Tätä ei kuitenkaan tarvitse nähdä huonona piirteenä, vaan mahdollisuutena. Aluetutkimuksen on kehityttävä siinä missä muidenkin tieteenalojen. Jos tieteenala ei pääse eteenpäin ja jää junaamaan paikoilleen, on tulevaisuus hataraa. Poikkitieteellisyys on yksi aluetutkimuksen tulevaisuuden mahdollisuuksista. Pidetäänhän aluetutkijoita nykyäänkin generalisteina. Aluetutkimuksessa ei tähänkään mennessä ole yritetty pysyä pelkästään maantieteellisissä tulkinnoissa, vaan teorioita on lainattu sujuvasti esimerkiksi taloustieteen puolelta. En näe mitään syytä katkaista tätä kehitystä.

Kompleksisuuden kannalta aluerakenteen dynaamisuutta ei saisi jättää tarkastelujen ulkopuolelle. Alueethan eivät ole staattisia maantieteellisiä säiliöitä. Kompleksisuusajattelussa korostetaankin, ettei järjestelmän dynamiikkaa saisi purkaa, vaan sitä olisi käsiteltävä kokonaisuutena. Kompleksisuusajattelun holismin vaatimus sopii hyvin yhteen aluetutkimuksen kanssa. Aluetutkijathan lähestyvät tutkimuskohdettaan alueellisten kokonaisuuksien kautta. Kompleksisuusajattelun on sitä paitsi todettu olevan jo myöhässä ihmismaantieteessä (O’Sullivan 2004), jollaiseksi aluetutkimuksenkin tulkitseen.

Kompleksisuuden lisäksi aluekehittämisessä käsitellään niin monimutkaisia ongelmia, ettei voi puhua kuin pirullisista tai ilkeistä ongelmista. Niiden ongelmanmuotoilusta ei ole yksimielisyyttä, ratkaisuihin puhumattakaan. Yksi esimerkki tästä on aikaisemmin mainitsemani kuntauudistus. Nyt pitäisi ruveta pohtimaan, millaisella suunnittelulla pirullisista ongelmista pääsisi edes jyvälle. Tähän eivät nykyiset suunnitteluteoriat kykene. Tässä on mielestäni yksi keskeisimmistä aluekehittämisen ja -suunnittelun haasteista. Jonkinlaisia alustavia huomioita on jo tehty, mutta tämä ei riitä. Teoriat laahaavat perässä.

Kompleksisia ongelmia kutsutaan pirullisiksi ongelmiksi (wicked problems) (esim. Rittel & Webber 1973; Radford 1977; Raisio 2010). Pirulliset ongelmat ovat usein juuri suunnittelun ongelmia. Ne voivat esiintyä lähes missä tahansa

organisaatioissa tai yhteisöissä, myös julkisella sektorilla. Pirullisten ongelmien määrittelystä, saati sitten ratkaisusta, ei ole olemassa yksimielisyyttä. Ratkaisuvaihtoehtoja on olemassa teoriassa ääretön määrä: vastaus riippuu siitä, keneltä kysytään. Pirullisten ongelmien teemasta hyvänä esimerkkinä toimii juuri kuntarakennekeskustelu kaikessa monitulkintaisuudessaan.

Lopuksi

Loppuhuomioksi voin todeta, että aluetutkimuksen tulevaisuus on kuitenkin sitä, mitä me aluetutkijoina siitä teemme. Tulevaisuus ei tapahdu irrallaan meistä, vaan sitä muodostetaan aktiivisesti. Tulevaisuuteen vaikuttaa meidän lisäksi myös ulkopuoliset tekijät. Ei ole olemassa yhtä aluetutkimusta, se muodostuu monista eri osista ja määritelmistä. Aluetutkimus on laajasti ymmärrettynä toisiaan täydentävien osien kokonaisuus. Kokonaisuus, joka on enemmän kuin pelkkä osien muodostama summa. Tulevaisuus nousee esiin tästä kokonaisuudesta. Se nousee korkeammalle tasolle kuin pelkät aluetutkimuksen lohkot erikseen lueteltuna. Jokaisen kommentteilla, kirjoituksilla ja tutkimuksilla on siis merkitystä.

Kuten artikkelin alussa totesin, tulevaisuus on epävarmaa. Niin on myös aluetutkimuksen tulevaisuus. Epävarmuus ei kuitenkaan ole ihmisten tietämättömyyttä tai ymmärryksen rajallisuutta. Epävarmuus on kaikkialla piileksivä ominaisuus. Epävarmuutta ei kuitenkaan pidä nähdä pelkästään negatiivisena asiana. Maailma voisi olla suhteellisen tylsä paikka kaiken ollessa varmaa. Näin taitaa olla asian laita myös aluetutkimuksen osalta.

Lähteet

Airaksinen, J. (2009). *Hankala hallintouudistus*. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 1397. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Granö, O. (2010). Yliopistouudistus ja maantieteen kehitys oppiaineena. *Terra* 122: 2.

Häkli, J. (2010). Maantiede 2020 – profiloidutaan? *Terra* 122: 2, 88–89.

Jalonen, H. (2007). *Kompleksisuusteoreettinen tulkinta hallinnollisen tehokkuuden ja luovuuden yhteensovittamisesta kunnallisen päätöksenteon valmisteluun*. Tampereen teknillinen yliopisto. Julkaisu 693. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

- Jauhiainen, J. S. (2002). Quo vadis, geographia? *Terra* 114: 2, 90–92.
- Juppo, V. (2011). *Muutoksen johtaminen suomalaisessa yliopistouudistuksessa rehtoreiden näkökulmasta*. Acta Wasaensia 235. Julkisjohtaminen 15. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Kallio, K. P. (2010). Toisten maantieteiden aika? *Terra* 122: 2, 96–97.
- Kalliola, R. (2010). Kutistuuko vai kukoistaako luonnonmaantiede Suomen yliopistoissa 2010-luvulla? *Terra* 122: 2, 94–95.
- Kivelä, J. (2010). *Valtiokonsernin talousohjauksen tila – tuki vai taakka?* Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Lehtinen, A. A. (2010). Yksikielistymisen jälkeen: maantieteen uudet tilaisuudet. *Terra* 122: 2, 97–98.
- Linkola, H. & Inkinen, T. (2010). Johdanto: Maantieteen tuleva vuosikymmen suomalaisessa yliopistossa. *Terra* 122: 2, 87–88.
- Linkola, H. (2010). Rajaton maantiede. *Terra* 122: 4.
- Moisio, S. (2010). Ihmismaantiede 2010-luvun suomalaisessa yliopistossa: valtiomuutoksen näkökulma. *Terra* 122: 2, 90–93.
- Mäkinen, M. (2008). Ajankohtaisia haasteita alueiden kehittämisessä. *Hallinnon tutkimus* 27: 1, 66–70.
- Niitemaa, T. (2009). Kohti kolmen kerroksen yliopistolaitosta [Verkkodokumentti]. Turun yliopiston verkkolehti. [Viitattu 9.5.2012]. Saatavissa: <http://www.utuonline.fi/sisalto/asiantuntija/PenttiYliJokipii09.html>.
- O’Sullivan, D. (2004). Complexity science and human geography. *Transactions of the British Geographers* 29: 3, 282–295.
- Radford, K. J. (1977). *Complex Decision Problems: an Integrated Strategy for Resolution*. Reston, Virginia: Reston Publishing Company.
- Raisio, H. (2010). *Embracing the Wickedness of Health Care. Essays of Reforms, Wicked Problems and Public Deliberation*. Acta Wasaensia No. 228. Social and Health Management 5. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Rittel, H. W. J. & Webber, M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences* 4, 155–169.

Sotarauta, M. (1998). Alue- ja suunnittelututkimuksen viestit tulevaisuuden tutkimukselle. *Futura* 4, 123–138.

Strandman, K. (2009). *"Se vain ilmestyi". Vuorovaikutukseen perustuva strategian viestintä kuntaorganisaatiossa.* Acta Universitatis Lapponiensis 168. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Vartiainen, P. & Raisio, H. (2011). Hallintotiede uuden ajan kynnyksellä – näkökulmana kompleksisuusajattelu. Teoksessa T. Virtanen, P. Ahonen, A. Syväjärvi, P. Vartiainen, J. Vartola & J. Vuori (Toim.). *Suomalainen hallinnon tutkimus: Mistä, mitä, minne?* Tampere: Tampereen yliopistopaino. 388–411.

Vaattovaara, M. & Löytönen, M. (2002). Rajojen rakentelusta ja sisällön määrittelystä – Vastine Jussi Jauhiaiselle. *Terra* 114: 4, 256–259.

HANNU KATAJAMÄKI KOLLEGANA

Esa Hyyryläinen

Olen itsekin sen verran pitkän linjan yliopistolainen Vaasassa, että muistelemiseen on mahdollisuus. Aikani kun mietin niin muistin mistä muistan Hannun ensimmäistä kertaa. Yritin oman tutkijanurani alkumetreillä kirjaston myötävaikutuksella saada häneltä Durkheimin kirjan pois huonolla menestyksellä. Hannu taisi silloin olla oman väitöskirjaprosessinsa loppusuoralla, joten hän ei reagoanut palautuspyyntöihin toivotulla tavalla. En muuten tainnut reagoida kovin aktiivisesti minäkään, kun sitten omassa prosessissani olin samalla kohdalla menossa.

Varsinaisesti Hannu tuli allekirjoittaneelle tutummaksi myöhemmin toimiessaan talousmaantieteen opettajana ja istuessaan muutaman työhuoneen päässä omastani. Kun tuo Hannun puheääni ei ole vaatimattomimmasta päästä, hänen olemassaolonsa saattoi kuulla silloinkin kun miestä ei varsinaisesti edes nähnyt. Usein toki näkikin, esimerkiksi villasukissaan kulkemassa pitkin näitä samoja käytäviä, joilla itse kuljen edelleen. Kahvihuoneen moninaisissa keskusteluissa opin Hannusta lisää. Me löysimme toisen yhteisen paikkakunnankin, Mikkelin, jossa Hannu oli vaikuttanut jossain vaiheessa ennen yliopistoa edeltänyttä työuraansa. Minä olen itse sieltä kotoisin, joten panin tuon ilman muuta merkille. Hyvällä olen pannut merkille senkin, että yhteys Mikkeeliin on Hannulla säilynyt sen jälkeenkkin. Sieläpäin on muitakin Hyyryläisiä jututettavaksi kuin minä, joten mikäpä sinne on yhteyttä pidellessä.

Vanhemmiten monelle käy niin, että siirtyy ensin sarkasmiin ja siitä sitten jossain vaiheessa suorastaan kyynisyyteen. Nuoruuden idealismi vaihtuu saman prosessin myötä siihen mitä monet itse haluavat (virheellisesti) kutsua jonkinlaiseksi realismiksi. En täysin osaa kuvitella millainen Hannu on nuorempana ollut. Jotain tästä valottivat muut Hannun henkilöstä tähän teokseen kirjoittaneet. Sarkasmista ja kyynisyydestä hän on osannut pysytellä erossa ja säilyttää kipinänsä mainiosti. Aktiivisena kirjoittajana ja yhteiskunnallisena vaikuttajana Hannu ei missään nimessä ole ollut lyttäämässä muiden sanoja ja tekoja, vaan antaa auliisti tukensa idealille jos toiselle. Hannu on myös itse melkoinen idealinko, jonka inspiraatiota eri rooleissaan ylläpitää innostunut suhtautuminen aluekehittämiseen liittyviin haasteisiin.

En ole erityisen innostunut sosiaalisesta mediasta, joten pysyttelen poissa sen rajaamasta maailmasta. Tästä on pari poikkeusta. Vuodesta 2009 asti jatkunut

Hannun blogi Aluekehityksen arki on eräs niistä. Luen Hannun kirjoituksia kutsuinkin säännöllisesti. Luettavaa riittää, sillä Hannu kirjoittaa usein ja pitkästi. 110 tekstiä on tätä kirjoitettaessa jo ylitetty, joten Hannu erottuu blogituottavuudellaan muista Vaasan yliopiston blogikirjoittajista selvästi omaan kastiinsa. Vauhti on itse asiassa niin kovaa, etteivät kommentoijat oikein tahdo ehtiä mukaan. Kun itselläkin olisi jotain sanottavaa, Hannu menee jo seuraavassa tai sitä seuraavassa teemassa.

Aluekehityksen arki on hyvä nimi blogille, joka ilmentää Hannulle tärkeitä kysymyksiä. Maaseudun ja paikallisyhteisöjen puolustaminen, lähidemokratian edistäminen ja suuruuden ekonomian kyseenalaistaminen nousevat vahvasti esille hänen kirjoitustensa kautta. Suuren osan Hannun näkemyksistä myös voin allekirjoittaa. Kuntauudistuksen osalta olemme luultavimmin kauimpana toisistamme. Minä toivoin, että nykyisellä hallituksella olisi ollut riittävästi intoa asiaan, että myös kuntauudistuksen toteuttamisen keinot olisivat olleet riittäviä suhteessa sen tavoitteiden kunnianhimoisuuteen. Toivoin myös, että hallitus olisi pakottanut Vaasan seudun kunnat liittymään yhteen, kun en osaa enää kuvitella vapaaehtoisien tien täällä toimivan. Hannulle kuntien yhteen pakottaminen olisi luultavasti väärä tapa ratkaista ongelmaa, tai edes määritellä ongelma. Siksi hän on omaksunut toisenlaisen strategian. Tästä kielivät myös monet ruotsiksi julkaissut blogit, jotka ovat muutenkin hyvin esillä ruotsinkielisessä mediassa. Niillä rakennetaan pitkäjänteisesti luottamuksen siltaa kieliryhmien ja maaseudun ja kaupungin välille.

Tätä nykyä Hannu toimii tiedekuntamme dekaanina. Emme humanistien ja hallintotieteilijöiden muodostamana yhteisönä ole taatusti helpoin mahdollinen porukka johdettavaksi, mutta toistaiseksi Hannu on haasteista selvinnyt hyvin. Tälle tiedekunnalle Hannun omaksuma tyyli sopii hyvin. Kuuluva äänikin on nyt eduksi, sillä yliopistopolitiikassa ja -hallinnossa on uhkia ja haasteita yllin kyllin. Siihen touhuun tarvitaan ihmisiä, jotka osaavat laittaa Hannun tapaan itsensä peliin meillemme tärkeiden asioiden edistämiseksi.

LIITE 1. Maaseutuun liittyvät talousmaantieteen, 16.1.1998 lukien aluetieteen pro gradu -tutkielmat, lisensiaatintutkielmat ja väitöskirjat valmistumisvuoden mukaisessa järjestyksessä Vaasan kauppakorkeakoulussa, 1.8.1980 lukien Vaasan korkeakoulussa, 1.1.1991 lukien Vaasan yliopistossa.

Koonnut Kauko Mikkonen.

Talousmaantieteen tutkielmat:

Swanljung, Harry (1974). Tutkimus paikallisen väestön liikkuvuudesta kahdella valtatie 3:n varrella sijaitsevalla osa-alueella Kurikan ja Jalasjärven kunnissa.

Hellman, Per (1977). Förändringar i befolknings- och näringsstrukturen i Korsnäs Kommun som en följd av en företagsetablering med särskild hänsyn till företagets arbetskraftrekrytering.

Antila, Ritva (1980). Turkistarhauksen leviäminen ja kehitys Suomessa.

Laakso, Anna-Maija (1981). Etelä-Pohjanmaan maatalouden alueelliset piirteet ja niihin vaikuttavat tekijät.

Keurulainen, Marita (1983). Jyväskylän maalaiskunnan sisäinen muuttoliike.

Ikäheimonen, Jarmo (1985). Suomen leirintäalueiden kysyntä ja tarjonta sekä niihin vaikuttavat tekijät.

Keurulainen, Marita (1985). Maaseutuhakuinen muuttoliike. Esimerkkikuntana Jyväskylän maalaiskunta. (Lisensiaatintutkielma)

Mannerberg, Heini (1985). Autoilijan palvelut. Tutkimus Helsinki–Tampere- ja Helsinki–Pori-valtateiden tienvarsipalveluista ja uuden yksikön sijoittamisesta.

Manninen, Juhani (1985). Kunnan tuki elinkeinoille. Tapaustutkimus elinkeinoelämän kehittämisrahan aluetaloudellisista vaikutuksista Kuusamossa 1980 ja 1982.

Mickelson, Merja (1985). Tornionjokilaakson vähittäiskauppa.

Niemi, Salme (1986). Keskus–periferia -problematiikka Raahen vaikutusalueella.

Nurminen, Sinikka (1986). Ilmajoen yrittäjien kontaktiverkosto.

Thure, Leena (1986). Hausjärven asiantutkimus.

Haapala, Marianne (1987). Laihian asiantutkimus.

Heiskanen, Tiina (1988). Matkailun aluetaloudelliset tulo- ja työllisyysvaikutukset Nilsiässä.

Kojonkoski-Hämälä, Nina (1988). Pudasjärven syötteiden vaikutus laskettelijavirtoihin.

Laukkonen, Jaana (1988). Yhteiskunnan rakennemuutos Etelä-Pohjanmaan Järvi-seudulla.

Länsman, Tarja (1988). Palvelujen saatavuus Keski-Pohjanmaalla.

Ahvenniemi, Marja (1989). Mattoteollisuus Etelä-Pohjanmaalla.

Kananoja, Harri (1989). Vähänkyrön, Isonkyrön ja Ylistaron yrittäjien kontaktiverkosto.

Niemi, Päivi (1990). Evijärven kunnan aluetaloudellinen rakenne.

Paldanius, Jukka (1990). Leuvan tekojärvi- ja voimalaitoshanke. Tutkimus hankkeen kannattavuudesta ja aluetaloudellisista vaikutuksista.

Vainio, Arttu (1990). Laihian yritystutkimus.

Vinberg, Johanna (1990). Euroopan Yhteisön maaseutualueiden kehittämiss politiikka.

Väyrynen, Rauno (1990). Etätyön kehittämismahdollisuudet Kainuussa työnantajan näkökulmasta.

Lyyra, Marjaana (1993). Metsäteollisuuden vaikutus Jämsänjokilaakson alueelliseen kehitykseen.

Kurkkio, Jaana (1993). Kainuun laskettelumatkailu.

Laurila, Pia (1994). Työ ja asukkaat elävässä kylässä – kylien elinkeinoihin perustuva kylätyypittely.

Leppäniemi, Anitra (1994). Verkostotalous ja periferian yritysten yhteistyö. Esimerkkinä Lapin lääni.

Yläjärvi, Heli (1994). Verkostotalous ja joustava tuotanto maaseudun pienyritysten selviytymiskeinona – case-tapauksena pienimuotoinen elintarvikkeiden jatkojalostus Vaasan läänissä.

Ahlroth, Susanna (1996). Alankomaiden maatalous – tehokkuustekijät sekä menestyksen aiheuttama ympäristökuormitus.

Kaijanen-Kallio, Maija (1996). Maaseutu ja matkailu. Empiirinen sovellus: Maatalouden yhteydessä harjoitettu matkailutoiminta Vaasan läänissä.

Rosenqvist, Olli (1997). Maatalouden alueellinen erikoistuminen Suomessa. (Lisensiaatintutkielma)

Aluetieteen tutkielmat:

Laurila, Pia (1998). Maaseudun uudet toimeentulomuodot – Tutkimus toimintojen kehittymisestä ja niiden harjoittajista. (Lisensiaatintutkielma)

Halmila, Kaisamaria (1999). Loma-asutuksen aluetaloudelliset vaikutukset Saarijärvellä.

Voutilainen, Olli (2001). Leader-yhteisöaloite ja sosiaalinen pääoma alueellisen kehittämisen välineenä.

Koski, Riitta (2002). Pohjalaisen yrittäjyyden synty, leviäminen ja alueellinen eriytyminen. *Acta Wasaensia* No 101, 221 s. (Väitöskirja)

Hedman, Satu M. (2003). Euroopan unionin vaikutukset suomalaiseen maaseutuun. Case Kangas-Ikola.

Hirvonen, Päivi (2003). Verkostot seutukunnan kehityksen tukena. Esimerkkinä Ylä-Savo.

Saarikoski, Hanna (2003). Euroopan sosiaalirahasto oppivan alueen kehittämisen välineenä. Esimerkkinä Pohjanmaan TE-keskuksen alueella vuosina 1997–99 toteutetut ESR-hankkeet.

Salmi, Anita (2003). Ylhäältä annettu todellisuus. Leaderin ja ohjelmallisen aluekehityspolitiikan jäljillä. *Acta Wasaensia* No 118, 273 s. (Väitöskirja)

Suomalainen, Arja (2003). Kylä kehittyvänä yhteisönä. Esimerkkinä Härmänmaa ja Järvisetu.

Tuominen, Tuuliina (2003). Ydin-periferia dikotomia maakunnan kehittämisessä. Tutkimusalueena Etelä-Pohjanmaa.

Kiiskinen, Merja (2004). Keskusseudun kehityksen vaikutukset ympäristöönsä. Esimerkkinä Oulu ja sen ympäristökunnat.

Korpimäki, Ulla (2004). Maaseutukuntien muuttoliikkeen hallinta.

Rosenqvist, Olli (2004). Maaseudun asemoituminen myöhäismodernissa yhteiskunnassa. *Acta Wasaensia* No 129, 173 s. (Väitöskirja)

Kronman, Rainer (2005). Muuttuva luonnonmaisema. (Lisensiaatintutkielma)

Tupala, Krista (2006). Maatilasta matkailuyritys. Tapaustutkimus maatalouden harjoittajien siirtymisestä päätoimiseksi maatilamatkailuyrittäjiksi.

Hakala, Sari (2007). Kunta- ja palvelurakennemuutos. Jurvan kunta mukana uudistuksessa.

Hedman, Satu (2007). Sopeutuminen EU-jäsenyyteen suomalaisella maaseudulla. (Lisensiaatintutkielma)

Heikkilä, Tarmo (2007). Osallistamalla kehitystä. Analyysi RIPS-ohjelmasta.

Koskinen, Anna (2007). Kiotosta Korsnäsiin. Tutkimus uusiutuviin energiamuotoihin, tuulivoimaan sekä tuulivoimaloihin liittyvistä mielipiteistä.

Laurila, Tiina (2007). Maaseutumaisten alueiden asema suomalaisessa tietoyhteiskunnassa. Erityistarkastelussa Alavuden, Närpiön ja Ähtärin kunnat.

Siirilä, Heli (2007). Kyläsuunnitelma maaseudun kehittämisessä. Tapaustutkimus Kankaan kylästä Ylihärmässä.

Wallius, Kristiina (2007). Tilusjärjestelyiden asiakaslähtöisyys.

Kalliokoski, Jari (2008). Kaupunkiseutujen sisäiset muuttoliikkeet. Erityistarkastelussa Vaasasta Laihialle suntautuva muutto.

Pihlaja, Sonja (2008). Jokineuvottelukunta vesihoidon toimijana. Tarkastelun kohteina Lestijoen, Kyrönjoen ja Isojoen-Teuvanjoen jokineuvottelukunnat.

Vainio, Eeva-Maria (2008). Raaka-aineen hankinta ja kierrätys Suomen metsäklusterin haasteena.

Immonen, Anu (2009). Sosiaalinen pääoma peltotilusjärjestelyissä.

Laine, Mari-Anne (2009). Maatilasta maaseutuyritykseksi. Esimerkkinä lämpöyrittäjyys Etelä-Pohjanmaalla.

Määttä, Susanna (2009). Nuorten akateemisten naisten haasteita ja mahdollisuuksia maaseudulla. Tapaustutkimus Kyrönmaalta.

Soukka, Johanna (2009). Aluellinen koheesio- ja kilpailukykyohjelma ja aluekehittämisen haasteet. Case: Ylivieskan seutukunnan KOKO:n valmistelu.

Timonen, Lea (2009). Seudullinen kehittäminen osana uutta paikallista hallintaa. Tarkastelualueena Nivala–Haapajärven seutukunta.

Karhu, Mikko (2010). Kyrönmaan muuttoliike ja sen syyt: Erityistarkastelussa Kyrönmaan sisäinen muuttoliike.

Ojala, Riikka (2010). Hevostalous maatilojen uutena toimeentulomuotona: Esimerkkinä maatilojen hevostalous Etelä-Pohjanmaalla.

Talasmäki, Satu (2010). Keskustan ulkopuolisen kauppakeskuksen vaikutukset. Tapaustutkimus Lempäälän Ideaparkista.

Taskinen, Hanna (2010). Miten syrjäiset yritykset menestyvät? Tapaustutkimus Pohjois-Pohjanmaalta.

Kenttä, Sanna (2011). Alempiasteisten teiden merkitys Pohjanmaan maakunnan yrityksille. Erityistarkastelussa kuljetustarpeet, sijaintitekijät ja tiestön kunto.

Metsälä, Riia (2011). Kylän ja kunnan vuorovaikutus. Tutkimusalueina Seinäjoki ja Laihia.

Nurmi, Pirita (2011). Harrastusmahdollisuudet Lapuan kylissä. Nykytilanne ja toiveet tulevasta.

Suomalainen, Riitta (2011). Leader-toiminta maaseudun kehittäjänä. Case Yhyres-kehittämissyhdystys ry.